

LITERATŪRA,
KRITIKA,
ESEISTIKA

BALANDIS 4

metai

LIETUVOS
RAŠYTOJŲ
SAJUNGOS
MĖNRAŠTIS

2010

TURINYS

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ. Pakartoti <i>fleitą</i> , prisiminti Radauską	3
AIDAS MARČĖNAS. Lyrika	7
LEONARDAS GUTAUSKAS. Šunų dainos. Vėgėlė. Portretas. Kaucynės su kuiliu. Zuikiai. O Dzilgynėn kukavo gegutė. Spąstai. Trumpoji proza	14
STASYS STACEVIČIUS. Eilėraščiai	41
EGLĖ SAKALAUSKAITĖ. Uogelė. Apsakymas	46
ROMAS DAUGIRDAS. Atkarpos	55
JONAS GARDELL. Apie Jėzų. Vertė Zita Mažeikaitė	60

KŪRYBA IR LIKIMAI

ANTANAS ANDRIJAUSKAS. Jurgos Ivanauskaitės klajonės Rytų pasaulio platybėse	76
--	-----------

„METŲ“ ANKETA

Požiūriai. Arnas ALIŠAUSKAS, Jurgis GIMBERIS, Giedrė KAZLAUSKAITĖ	94
--	-----------

IŠ PRAEITIES

LARISA LEMPERTIENĖ. Lietuvių ir žydų folkloro sąsajos	101
--	------------

PATIRTYS

TOMAS REKYS. Katino nuotykių dolerio šalyje (Pradžia)	110
--	------------

ATSIMINIMAI. DIENORAŠČIAI. LAIŠKAI

DALIA SRUOGAITĖ. Atminties archeologija (Tęsinys)	118
--	------------

MŪSŲ PUBLIKACIJA

EUGÈNE IONESCO. Rasti užrašai. Vertė Saulius Repečka	132
---	------------

RECENZIJOS, ANOTACIJOS

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ. Paskutinė lyrikos knyga – apie meilę (S. Gedos „Siuita Virginijai“) * GIEDRĖ KAZLAUSKAITĖ. Svetimi kambariai (L. S. Černiauskaitės „Kambarys jazmino krūme“) * MANFREDAS ŽVIRGŽDAS. Vienaveiksmiai sapnai (J. Kelero „58 sapnai ir kitos vienaveiksmės pje-sės“) * REDA GRIŠKAITĖ. Neris keliu (V. Vaitkevičiaus „Neris: 2007 metų ekspedicija“)	137
---	------------

TĖVYNĖS VARPAI

In memoriam. Juozas APUTIS	
ROMUALDAS GRANAUSKAS. Su žydinčia obelimi glėby	152
PETRAS BRAŽĖNAS. Atsisveikinus su Juozu Apučiu	154
VYTAUTAS NARBUTAS. Likę su Juozo šviesa kelionėje	156

Antrajame viršelyje: **JONAS ŠILEIKA.** Rašytoja J. Žemaitė, 1919

Trečiajame viršelyje: **JUOZAS MIELIULIS.** Prometėjo ugnis, 1959

Pasirašyta spausdinti 2010.III.30. Tiražas 1150 egz.
Formatas 70x108¹/₁₆. Ofsetas. 10 sp. l.
Kaina 7 Lt.
Spaudė AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, 2056 Vilnius.

„Metus“
remia:

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Pakartoti *fleita*, prisiminti Radauską

Gyvename kartodami, pakartodami. *Kartotės* principas ir mitinis, ir kūrybinis, ir kasdienis. Pastebėdami pa(si)kartojimus, imame suvokti dėsnius, įsijungiamo į jų ritmus. Laukiame to, kas turėtų pasikartoti. Prisimename. Prisimindami pakartojame tai, kas yra buvę. Kartojimu atnaujiname ir atsinaujiname. Kartais atrodo, kad žymių tautos žmonių sukaktys, minėjimai tėra vien formalumas, jau ir įgrišęs, nusibodęs. Bet ne, minėjimai yra *ritualai*, o jie nėra beprasmingi, sutvirtina, įtvirtina. Lyg ir nejučiom, bet nubyra, kas jau nebegyvybinga, atsinaujina, kas gyva. *Fleita* – dabar poezijoje gal dažniausiai minimas instrumentas, *aukšto registro*, mįslingas. Fleitos melodija. Fleitos motyvo svarba „Hamlete“.

Henriko Radausko „Fleita“ – vienas iš šio poeto tobulųjų eilėraščių, *aukštojo poetinio* principo, leidžiančio kartoti, atsiminti tai, kas galbūt ir slypi tik muzikoje – Bacho fleitoje:

*Bacho fleita gieda apie mirtį
Kaip apie pavasarį – ramiai.
Dėkis daiktus. Tenka atsiskirti.
Tu be reikalo gimei.*

*Nesidėk daiktų, nes jie palieka.
Fleita čiulba vis linksmiau
Apie mirtį, apie dangų, apie nieką,
Apie laimę, kad be reikalo gimiau.*

Apie šį eilėrašį ne sykį kalbėta, pasakyta ir daug, ir nieko. *Niekas* „Fleitoje“ hierarchiškai aukščiau – greta mirties, dangaus, laimės. Jis ir yra raktas, kodas. Reikalas, kuriame nėra jokio reikalo. Prasmė, kurioje nėra jokios prasmės. Pagal H. Radauską, pagal jo ambiva-

lentines jungtis ir neišardomas prieštaras, kai vienu kartu ir teigiama, ir neigiama. Nesąmonė, bet gražu, – girdėjau tokį H. Radausko įvertinimą. Nepaneigiamą. Grožis yra nepaneigiamas.

Atlydys, pirmas atlydys po Kalėdų – jau baigiasi *žiemos kelionė*, lauksim pavasario, Jurginių, ir prisiminsim, kad jų vaikas ir yra Henrikas Radauskas, poetas, parašęs ir „*Žiemos kelionė*“, *rojaus* ir *pragaro* neatskiriamybę arba žmogaus gyvenimą:

*Man žiema pažadėjo rojų
Ir iš ledo nuliejo medžius,
Ir aš baltas į dangų važiuoju,
Ir, kaip vėliavos mano pečius*

*Apdengusios, šaukia papūgos,
Kad jau baigias ledo giria,
Kad prie rojaus nurimsta pūgos
Ir kad būsiu greit pragare.*

Kokia rizika – rimuoti *papūgos* ir *pūgos*, ir kokia stilinga dermė. Žaidybinė, bet gal ir ne tik. Onei Baliukonei, gal vienintelei bandžiusiai polemizuoti su H. Radausko etiniu neangažuotumu, ambivalentiškumu, visgi atrodo, kad *niekuma* šiame įstabiai instrumentuotame eilėraštyje – keistai raminanti („Ir daiktas pranoksta Dievą?“). Įstabi instrumentuotė, jau melodinė, galiausiai ir lemia tai, ką suvokiame. Ir kas yra instrumentuotė, garsinė orkestruotė, jei nesuvokiama – tobulos garsų pakartojimo sekos.

Gimęs 1910 m. balandžio 23 d. Krokuvoj, miręs Vašingtone 1970 m. liepos 27 d. Abi H. Radausko datos ne Lietuvoj, bet lietuvių kalboj – gyvenimas ir jo prasmė, kiek jos žmogus apskritai gali patirti. Išgyvenęs žemėje 60 metų, H. Radauskas – šių metų Jubilatas, šimtmetis. Vienas svarbiųjų lietuvių poetų. Rašęs palyginti nedaug. Taupus, asketiškas. Sunkiai pasiduodantis aptarimams ir tyrimams, mėgstamas semiotikų, bet neaplenkiamas ir kitokio plauko interpretatorių, H. Radauskas visgi lieka šalia bet kokių imitacijų. *Šaltas poetas*. Grožis yra šaltas – gal ir atrodytų keista, bet tą žinojo ir Salomėja Nėris. Bet H. Radauskas žinojo *gynybiškai*, poziciškai. „Kaip naujajai muzikai, taip ir naujajai poezijai kartais prikišama, kad ji esanti šalta, neskleidžianti malonios šilimos, kaip kad senais gerais laikais. Į šitą priekaištą tegalima atsakyti, kad vadinamųjų „šaltų“ poetų būta visais laikais (pavyzdys – Horacijus) ir kad poezija privalo kurti estetines vertybes, o ne šildyti skaitytojus, kas jau yra grynai krosnies arba kai kurių gėrimų uždavinys“ („Žodis įteikiant Lietuvos rašytojų draugijos premiją“). Labai rimtos kalbos (kaip rodo ir pavadinime įrašyta proga) dalis yra buvusi vaisinga anekdotams ir kalambūrams, ne vieno pakartotiems. Ir tuo atlikusiems svarbų vaidmenį. Pseudoromantinės klišės apie iš poezijos kylančius vien „šiltus“, „gražius“ jausmus šia H. Radausko kalba yra gerokai pažemintos. Ir stipriau surištas bendros

meno raidos mazgas: *kaip naujajai muzikai, taip ir naujajai poezijai...* Ne vienas, atsimenantis Henriką, prisimena ir muziką – ką mėgo. Muziką primena ir ne vienas eilėraštis, kad ir puikusias „Pavasaris, arba Vi valdis“. Daugybė *plokštelių*, kurių mėgo vakarais klausytis (Jurgis Blekaitis). Kai ką prisimename, dažnai pakartojame, ką prisimena ki ti. Bet ir pakartojimas rodo, kas buvo iš tiesų svarbu. Pakartojau *plokš tele*, žodžio plokštų, švelnų paviršių, lyg plonytė knyga, įdėta į voka, autoriai, metrika. Jau užmirštas žodis, gal ir pats daiktas, bet pui kūs muzikos įrašai dar gali būti kartojami ir kartojami. *Gramofonas*, paskui *patefonas* su gerų plokštelių rinkiniu – ir toks kultūros fonas. *Fonas* – mėgstamas H. Radausko žodis, iš dailės pasaulio ar iš bendresnio sąmonės poreikio jausti–turėti kažką, kas leidžia įrašyti–išrašyti, įpiešti–nupiešti, kas matoma–regima–juntama. Ir *liūdesiui* reikia *fono*:

*Ant melsvo fono – žvaigždės blyškios.
Naktis kaip ašara šviesi.
O žemėj žydi baltos vyšnios
Ir begalinis liūdesys.*

Tai dar jaunas H. Radauskas – iš pirmojo rinkinio „Fontanas“ (1935). Tas, kuris jau galėjo ištarti – lengvai pašiepdamas *romantiką*: „Mėlynų melodijų melai.“

Nuo „Fontano“ prasideda kitas lietuvių poezijos skirsnis – *lengvas* atsiskyrimas nuo romantikų ir neoromantikų, spyruokliuojantis žingsnis modernizmo linkui, poezijos grynumo linkui. Teisus Juozas Girdzijauskas: H. Radauskas „lietuvių poezijoje iškyla kaip vienas ryškiausių grynosios poezijos kūrėjų“ („Eilėraščio grožis ir prasmė“). Bet kas yra *grynas*, turime svarstyti iš naujo, prisimindami, pakartodami ir tai, kas jau mąstyta. *Grynas vanduo* – ar dar jo turime?

H. Radausko „Eilėraščius“ gavau dviem dienoms iš Vlado Šimkaus 1968-aisiais, kai kartu dirbom „Pergalėj“ („Metuose“). Tais pat metais išėjo „Geležis ir sidabras“, svarbiausia V. Šimkaus lyrikos knyga – su vos nujaučiamu H. Radausko pėdsaku, kuris gal ir tėra *skonis*; kai žinai, kas yra gera poezija, negali rašyti niekalo. V. Šimkaus „Pakeliui į darželį“ paskutinis posmas: „O po daugel metų, kai labai pavargsi, / rytmetinės lempos vėl išplauks tinklainėj, / vėlei gramofonas, grojantis be garso, / ta liūdna plokštelė ir vadinasi laimė.“ Tonas minkštesnis, bet artimas H. Radauskui reikšmės pastūmimas bereikšmiškumo linkui – *laimė* tik liūdna plokštelė. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas išleido (perleido) V. Šimkaus knygą „Po žeme ir dangum“ su kompaktine plokštele, įskaityta Rolando Kazlo. Išgirdo aktorius gyvą poetą ir daug gero padarė jo išlikimui. Gal reikėjo leisti visą V. Šimką, kiek jo tėra, vienas tomelis, gal dar plonesnis nei H. Radausko.

Poezija yra betikslė, bet kaip tik dėl to ji ir reikalinga, – pritardamas H. Radauskas citavo prancūzų literatūros ir meno teoretiką („Žodis įteikiant Lietuvos rašytojų draugijos premiją“). „Tomo Venclovos be veik beprasmė poezija“, – kaip ir programiškai Algirdas Julius Greimas

6

pavadins savo straipsnį, kuriame kultūrinio reliatyvizmo amžiuje bandoma įrodyti poezijos poetiškumą. Atsitraukti nuo išankstinių tikslų ir prasmų, kad visa tai iš naujo būtų galima sukurti ir suvokti. Iš naujo – kartais ir iš to, kas nutolę, užmiršta, ką galima atsargiai pakartoti ir pakartojimu atnaujinti. Bet pirmiausia – priminti ir prisiminti.

Dabar prisimenu (ir tik todėl, kad mąstau apie H. Radauską), kad „Metuose“ buvo Sigitos Gedos pokalbis su Aleksiu Churginu, gerai H. Radauską pažinojusių, ir kad ten buvo minimas Jurgis Baltrušaitis (nuolat mano sąmonėje budintis vardas). Taip, 1987-aisiais; pokalbį šifravo, redagavo Gražina Ramoškaitė. Prisiminti, pakartoti. A. Churginas paliudijo, kad apie „Fontaną“ labai teigiamai pirmas atsiliepė Jurgis Baltrušaitis; tai sakęs Krėvė. „Girdi, čia tikras ir jau susiformavęs poetas.“ H. Radauskas gerai vertė J. Baltrušaitį. Tokie sąskambiai, pakartojimai, pasikartojimai – kaip atminties keliai. Lyg J. Baltrušaitis dar būtų ir tarpininkavęs, priartinęs Borisą Pasternaką, iš rusų sidabro amžiaus H. Radauskui turbūt artimiausią poetą.

Bet jokio artimumo negalima perdėti. H. Radausko „Atradimai“:

*Aš ieškau, nieko nepametęs.
Randu žodžius, randu rimus.
Džiaugiuos, kaip geležėlę radęs.
Aš vaikštau vienas, neramus,
Neprijaukinamas, kaip katės.*

...Atlydys vis labiau, jau įsilyjantis. Sniegas akyse virsta į *nieką*. Priartėja Donelaitis: „Jau saulelė vėl...“ Vasaris su pietryčių vėju – dar Vilniaus knygų mugės diena. Ramiau pagalvojus, kad ant Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos prekystalio guli ir H. Radausko knyga, išleista sėkmingai gyvuojančioje Lietuvos literatūros lobyno (mecenatai Česlovas ir Ramūnas Karbauskiai) serijoje. Dar dveji treji metai ir turėsime trisdešimt gražių tomų. O gal ir 31 – negaliu užmiršti, kad neįtrauktas J. Baltrušaitis.

„Visi eilėraščiai“ – toks Henriko Radausko tomo pavadinimas. Viena knyga, tikrai viena. Viskas. Ir posmas iš eilėraščio „Mugė“:

*Mieguistas mugės dievas į krūmus saulę tempia,
Jai sunkią galvą skelia vieninteliu smūgiu,
Orkestrą suvynioja, gesina karštą lempą,
Įduoda miestą valdžiai venerų ir vagių.*

Bet fleitos gieda ir tada, kai „mugės dievas“ *įduoda miestą valdžiai venerų ir vagių*. Ir tada, kai jų negirdime:

*Bacho fleita gieda apie mirtį
Kaip apie pavasarį – ramiai.*

2010 m. vasario 21 d.

AIDAS MARČĖNAS

7

Lyrika

daiktas liūdnasis
esu rankose tavo,
menamas kloune

Iš dievų taupyklės cirko

I

*Ižūlus juokdary, šitas tavo kuproto
varpelio balsas sugrąžina mane į esybę.
Kad sulaukčiau senatvės, neprireikė didelio proto,
kaip ir visų kitų jaunystėj godotų savybių.*

*Mano pasaulio gal tiek, kiek telpa dabar į šviesą
nuo blėstančio laužo. Kitkas jau tik atrodo.
Ačiū tau, kad juokauji, reždamas savo tiesą.
Kuri, kaip kibirkštis paskutinė,
senatvėj yra paguoda.*

II

*Užvakar šėlo audra. Mudu seniai nebebijom
audrų. Tiesą sakant, niekada labai nebijojom.
Kraupesni, kaip juokeisi, liūdintys ir su lelijom.
Neramiausia – kai nežinai, kas atjoja.*

*Išgyvenom. Ką ten žaibai ir griaustiniai,
gal tik iš pirmo žvilgsnio siaubingos dejonės,
kiaurai veriančios aimanos. Mūsų tėvynėj
demonų, aišku, yra,
tik jie labiau žmonės.*

III

*Plyšta širdis, kai pagalvoju, kas užgyventa.
Kas atrodė vertinga – seniai nutekėjo vamzdžiais.
Jaunimo vis dar yra, bet jiems nebėra nieko švento.
Guodžia, kad taip tęsiasi amžių amžiais*

*civilizacija, pasiskolinta iš graikų arba etruskų.
Karalystė! Kur spjausi, užtaikysi ant kokio sero.
Dar mylimiausia dukra, kuri mane myli kaip druską,
kurios perteklius organizme
nežada nieko gero.*

IV

*Kai savęs, savo ego, visko, ką dar turi, norėtus
atsikratyt, pasitraukti, išvengti derybų dramos –
prasideda įstriži, begaliniai lietūs,
ištęstos ir pritemdytos panoramos.*

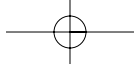
*Ir rūdijančiuos šarvuos jei kam ir gera gyventi,
tai apsimetant, merdint, be laiko trūnijant – sumojus:
tas, kuris valdė pasaulius – bejėgis ir baigia nusenti.
Todėl – tragiškas. Įdomus.*

Pagrindinis herojus.

V

*Esu ganėtinai senas. Tačiau
ne toks senas, kad nesuprasčiau,
ką padariau, ką jaučiau.
Neperdėkim, raščiau –*

*nesu ypatingas daltonikas.
Nors viskas labai nespelvota,
niūru. Visgi – ne kronikos.
Neplanuota,
neišgalvota.*

VI

9

*Tokią tamsą sukurti galėjo nebent neregys.
Kartais liepsna pašokus dar praplečia mūsų ratą.
Ko dar tikėtis? Grumstas, akmuo, kadagys...
Toliau nežvelgia akis, Dievas mato,*

*nedaug beliko jėgų. Ir likusios veik išsekę.
Tris paras iš eilės nepaliaujamai lijo ir lijo.
Lapė, kuri kiaurą dieną mus sekė,
laukia, jaučiu, tamsoj toj,*

Anapusioj.

VII

*Nedidelė mano Britanija, kartais dingojas –
tiek, kiek manęs. Absoliuti bejėgystė,
prastai veikiančią galvą sunkiai laikančios kojos,
nors dėsniai, manyčiau, tie patys kiekvienoje karalystėj.*

*Nori taikos – ruoškis, kaip sakoma, karui.
Kariauti pradėjęs – mąstyk, kaip išgyvensi taiką:
korupcija, nuosmukis, žiniasklaida be komentarų...
Karaliumi vainikuotis lengviau, nei juo būti.*

Nedaug kas įtaiko.

VIII

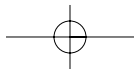
*Gyvenimas, sėlinęs gan lėtai,
po trisdešimties ima greitėti.
Ir to, kas sutverta, turėta, matai –
neįmanoma suturėti*

*kai jau nuo skardžio rities ir valia
čia dangaus, čia dar žemės sumišus
stveriasi, griebia, galų gale –
tuščia jųjų,*

mašnelę atrišus.

IX

*Kada pilių netenki, kada paskutinis tarnas
gali aprėkti, o visas pasaulis tyli
tyla mirtina, kurioje džiugina netgi varnos –
pats tampa panašus į pilį:*

*gynybinis tiltas pakeltas, kuorai atgrasūs,
vartai aklinai užsklęsti. Ir į uolą
sąmonė stingsta, sukaupusi visą drąsą,
idant nesigintų.*

Ypač jei niekas nepuola.

X

*Mirtis – tai laisvė. Laisvė – tai idilė.
Man laisvės visad buvo negana.
Stipriau už laisvę myli Gonerilė.
Gyvybę atiduotų Regana.*

*Artėja, seni, artinas. Tikiuosi,
kad tai įvyks nesitikint, staiga,
lyg ištara Kordelijos brangiosios:
jus myliu tiek,*

kiek liepia pareiga.

XI

*Dzin dzilin, dzin dzilin – kaip atasvara proto bukumui,
pykčiui, pagiežai ir nuomonei išankstinei.
Jei liepsnoja ugnis, neišvengiamai draikosi dūmai.
Jeigu sostas yra, atsiras ir karaliaus šikinė.*

*Trivialūs juokai. O paguodžia apžlibusią širdį,
apmalšina skausmus. Ir pavargusią sielą užkloja
banalybių migla, pro kurią ausys veik nebegirdi,
kaip kažkur naktyje*

snūduriavusi lapė suloja.

XII

*Ramsti, karaliaus šešėli, pavaldiny
paskutinis! Tarp blindžių ir dirsių,
kai valdovu mane vis dar pavadini –
juo tampu. Nuo kuklumo nemirsiu –*

*ir gerai, juokdary. Nors nepamenu, ar
ką valdžiau. Tik likimas pašėlęs
atnešė prie smilkstančio laužo. Dabar
esu čia. Ką gi.*

Tavo šešėlis.

XIII

11

*Durk į akį! Vis tiek neatspėsi – kuris
iš mudviejų juokdarys, kas karaliui
dera. Realybėn pro jokias duris
nebetelpa mirę juokeliai,*

*suplėkė įsakymai, mistika.
Kiek beridentum – krenta tik šitas XIII.
Jau ne tragedija. Ne statistika
dar. Lyrika
karalyrika.*

XIV

*Neregys orientuotų lengviau. Dar įmatančiam velias
tikra, netikra. Nebent pakartoti skirta
per amžius nugrotą motyvą. Naktinis drugelis
lėkė į laužo mėnulį. Į kylančią žvaigždę pavirto.*

*Spragsėjimas žeidžia. Bet greitai, viliuosi, įvilks tą
ėdrių sąžinės vikšrą į vargano miego lėlytę
metamorfozių dievukas Morfėjas. Laužas susmilksta.
Dangų krečia drugys. Žvaigždėmis,
žvaigždėmis ima lyti.*

XV

*Ar gyvenimą susapnavau, ar sapnuoju dabartės?
Gal nuaustas tesu iš varpelių sujudinto oro?
Įsiėdusius klausimus reikia išnarplioti, tartis,
kas čia tavo, kas mano, vienaip ar kitaip, nieko doro*

*ties sapnuoti tave, kai ir pats tavo sapno suręstas.
Tau ar man tuos turtus, tas septynias dienas iškukavo
išprotėjus gegutė? Šią bylą tegali išspręsti...
Pats žinai, kas tegali. Bet vis dėlto –
mano ar tavo?*

XVI

*Kai tamsoj nebelieka daiktų, kai nebespragsi laužas –
dar stipriau susispaudžia ir mūsų pasaulis dvivietis.
Aidžiai spengia tyla. Siela šarvuos beviltiškai daužos.
Tuomet gaila savęs. Ir tavęs. Nors nėra ko gailėtis.*

*Nes tylos spengime aidi tuščias ir linksmas motyvas,
kad mano gyvenimas ilgas, bedruskis ir baigtas –
tai ne mano gyvenimas. Gyvas esi ar negyvas –
jokio skirtumo tavo gyvenimui.*

Galimas daiktas.

XVII

*Ilgai gyvenant tenka daug išverti.
Kiek pamenu, save apgaudinėjam,
kad vis didesnę pridėtinę vertę
įgyja atmintis,*

tačiau silpnėja

*balsų balsai; dar galime išgirsti,
bet ką jie šnabžda – spėk, nes nesigirdi.
Gal – mūsų galvą slibinui nukirsti?
Ir sugrąžint tėvynei mūsų širdį.*

XVIII

*Jei akys nebemato, tenka kliautis
kvapai. Kvapai mus įkvepia, kaip sakė
Kordelija, brangi dukrelė. Liaukis
kvėpuot jos vardą.*

Druskų pilnos akys.

*Išės akis, verkšlenti neįgudus.
Kur būta sodų – plyti žemės žaizdos.
Kvapai, manau, mus įkvepia, kad mudu
į tuštumą iškvėptume po vaizdą.*

XIX

*Vis daugiau pelenų. Rytuose neišvengiamai brėkšta.
Mudviem labiau įprasta permanentinio gaisro pašvaistė.
Anksčiau ten būta kalnų, dabar kažkaip lėkšta.
Galiausiai ir kalnus brangūs žentai iššvaistė.*

*Esam suma, atvirkščiai proporcinga atstumui prailgusio kelio.
Išdalijęs gyvenimo karalystę supranti, kad nebuvo ką duoti.
Alsuoti – kaip migdamas ištarė šitas ironijos ir varpelio
meistras. Kol veiks*

įkyri jo vaizduotė.

XX

*Dzinguliukų karaliau, svarstymuos, kad sutvėrei
mane ne menčiau, nei tikėjimas arba žygiai,
net ir aklai užsimerkę išvysime prasmę ir gėrio
stokojantį grožį – štai springsta, dvėsuoja nelygiai*

*pėdosna neįtaikantis, nuolat tramdomais rimais
įsakinėti tepratęs, nesugebantis paprašyti
ritmas gyvenimo, grįsto rimtais įtarimais,
kad mes esam tiesiog,*

tiesiog esame parašyti.

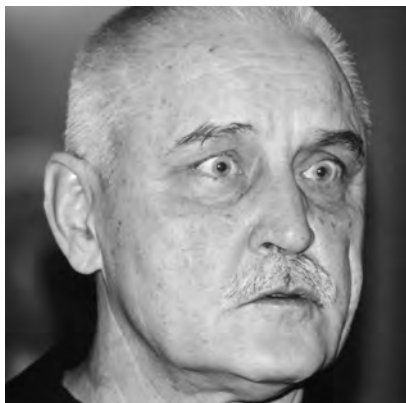
XXI

*Visa, kas kliudė judėti, rodosi, buvo pašalinta.
Nepasigendi dar tik kūno sunkaus, patiklaus, o
sunkiausia vilkti su savimi susisukusį talentą.
Ypač kai numanai, kad tas talentas tau nepriklauso.*

*Snausk, miegok, juokdary, ištikimoji pusele.
Ganėtinai pavargsti, atnašaudamas gyvą mintį.
Karalystėj, kur gyvybės nedaug, gyva gelia,
kur gyvi tik ir būna gyvi,*

kai gerai suvaidinti.

2009 08 04–12

Vladas Braziūnas nuotr.

LEONARDAS GUTAUSKAS

Trumpoji proza

Šunų dainos

Romualdai G.

Esu miško kirtėjo „družbanto“ Kiestos šuva, vardu Pilkis, Pilgio sūnus, kiemsargio ir veislinio terjero mišrūnas, graži auksinio plauko mano barzdelė – įtikinamas įrodymas, jog turiu ir mėlyno kraujo, tad ne su visais kaimo šunimis sutariu, gal būčiau netgi skriaudžiamas ir apkramtytas, bet iš terjero paveldėtos iltys tuos šunėkus pastato į vietą ir, gavę į kailį, jie skuočia, net vieškelis dulka.

Kadangi mano ponas, girtuoklis Kiesta, nelaiko jokio gyvulio, tai, galima sakyti, gyvenu laisvas nuo bet kokių ūkio įsipareigojimų. Kiti šunys pasikeisdami kas dvi dienas gano kaimo bandą, o aš prižiūriu miško zuikius, kad klusniai muštų kelmo būgnelį ir susikibę šoktų kadrilį – palik juos vienus, tai kaipmat sulįs į moterų daržus kopūstauti. Esu laisvas, bet, prisipažinsiu, neturiu net padoresnės būdos, tas šiferio lapas, atremtas į baigiančio sugriūti tvarto rąstelius, tėra ubagiška prieglauda nuo lietaus, karštą vasaros dieną tame urve tvanku kaip pečiuj, o žiemą net ūsai apledėja, tad vasaromis glaudžiuos senos slyvos pavėsyje, o žiemą taikaus kuo dažniau įsmukti į kambarį.

Esu laibas, ilgomis kojomis, tad kaimo šunys mane pravardžiuoja „žebroku“ nuo lenkiško žodžio „žebra“, mūsų kalba būtų šonkauliai. Nesistebėkit, kad moku lenkiškai, menkas šios kalbos žinias paveldėjau iš protėvio Pilgio, kuris kaime gyveno tais laikais, kai čia šeimininkavo lenkų kareiviai. O šonkaulius po mano šonų oda tikrai nesunku suskaičiuoti, bet toks mano liešumas lengvai paaiškinamas. Iš Kiestos ir jo mėgstančios arielką žmonelės negaunu net nusususio kaulo, nes jie patys, retai kada išsiverdantys mėsgalį,

taip apčiulpia kaulelius, kad jie tinka tik vinims kalti, o ne alkiui numalšinti. Tad rytais apeinu kaimynų sąšlavynus ir, susikovęs su trimis katinais, badmiriaujančiais kaip aš, pasirenku duonos plutelių, žuvų ašakelių, bulvių lupenų ir taip numarinu kirminą. Būna, aišku, ir švenčių, bet jos retos, nes šiandien ir zuikiai gudresni, vaikaisi visą dieną ir grįžti tuščiomis, o jeigu medžioklė pavyksta, tai grobio nenešu į namus, kur Kiesta kaipmat atimtų zuikį, ne, puotauju tiesiog miške ant minkštų kerpių, vieną kitą žarnigalį pametėju ir varnui Krankui, nes ir jis antrą šimtą metų gyvena pusbadžiu – man negaila kąsnio. Viso zuikio, suprantama, išsyk nesudoroju – gal plyštų pilvas ir išsiškėstų šonkauliai – užkasu slaptoje vietelėje, kad kitą dieną šventę pratęčiau. Bet, kaip sakiau, šventės retos, o badmiriauti tenka kasdien.

Suprantu, kad toks mano gyvenimas nebūtų vertas plunksnos, jei ne vienas įvykis, kuris išgarsino mane visoje plačioje šilų apylinkėje, mat čia gandas kaip aidas smagiai pasklinda, pasiekdamas Čepkelių raistą, tad apie mano žygį sužinojo net pokurčiai kurtiniai.

Kadangi mano ponui ir poniai, gerai įgėrus, dažnai tenka užmigti ant stalo padėjus galvas ir neuždarius laukųjų durų, tai dažnai apsilankau kambarį ir nusenūstu po stalu ir, jei ne bjauriai dvokiančios nuorūkos, arielkos balos, neplautų kojų ir klynų smarvė, tai šios valandėlės būtų pačios maloniausios. Čia reiktų įterpti, kad mano ponai – dideli balių mėgėjai. Tereikia Kiestai už miško darbus gauti kelis litus ir jis sėdas ant to savo išklerusio cypiančio dviračio, ir sparčiai mindamas, ant kupros užsimetęs kuprinikę, nutolsta vieškeliu maisto parduotuvės pusėn, ir po valandos grįžta laimingas su penkiais šešiais alaus buteliais. Tuomet, atsinešus iš Mackės arielkos, sustačius alų ant stalo lentų, peiliu atidarius kvapniąsias konserves ir susikvietus sėbrus, prasideda balius, skamba stiklinaitės, skelbiami tostai už „laisvų Lietuvų“ ir po valandėlės pasigirsta nedarnios girtų dainos, nuo kurių ausys plyšta. Ir garsiausiai spiegia Kiestos moteriškė – iš bedantės burnos ji leidžia tokius aršius, aukštus garsus, kad pajuntu, kaip skyla mūsų nutūpti langų stiklai, ir akivaizdu, kad jai iš visos kompanijos čia linksmiausia. Aš neišvaromas iš kambario, sykais koks linksmų plaučių vyrelis pakiša po stalu stiklinę alaus, suprask, vaišinkis, Pilki, bet aš nusuku nosį – mėgstančių išgerti šunų man dar neteko sutikti, kaip tarp žmonių – negeriančių. Nepamirškite, kad mes, šunys, turime kone šimtą kartų geresnę uoslę už dažnai sloguojančius dvikojus mūsų šeiminkus, tad galite įsivaizduoti, kaip man riečia nosį nuo tų kerzinių batų, neplautų kojų, klynų, nuorūkų ir arielkos dvoko, bet aš su tais kvapais jau seniai susitaikiau, kaip žmonės sako, nuo lemties nepabėgsi, teko tau Kiesta ir jo boba, tai ir kentėk dantis sukandęs. Ir dar sakoma, kad žmogus prie gero greitai įpranta, o aš pridurčiau – šuva dar greičiau. Guliu po stalu, surenku iš pražiotų burnų iškritusius menkės gabalėlius, vieną kitą nebaigtą kramtyti kilkulytę, kartais po stalu Kiesta pakiša savo didelę ranką ir pirštu pakaso man paausius, o juk tai yra vienas didžiausių šuns gyvenimo malonumų. Bet kaip visa pasaulyje laikina, taip laikina ir šuns laimė.

Kartą Kiesta, jau labai stipriai paėmęs, vos bepastovintis ant ilgų kojų, pakilo nuo stalo ir nuėjo į virtuvikę atsinešti kito butelio ir konservių, eidamas užkliuvo už mano ištiestos užpakalinės letenos. Aš tuo metu, regis, sapnavau aplink kelmą šokančius zuikius ir staiga pajutau skaudų spyrį į šonkaulius. Kiestos batą pažinau iš karto, tad tik tyliai suinkščiau, o sveti-

mam būčiau žaibiškai iltis suvaręs. Kitas šuva, gavęs tokį negailestingą smūgį, suklustų ir pamąstytų, ar tai nereiškia, kad tu, šunie, savo ponui esi niekas, tuščia vieta, ir tik painiojies po kojom? Bet aš nesusimąščiau, tik susiriečiau po stalą, kad kuo mažiau ploto užimčiau ir pamaži vėl užsnūdau, mat šunis labai migdo kvailos žmonių kalbos apie vieną ir tą patį: kiek išgėrėm aną vakarą ir kiek išgersim rytoj, gavę algas, o jeigu prie to pliurpimo pridėsime Kiestos žmonos kvailą kikenimą „kchi kchi kchi“ iš kiekvieno pasakymo žodžio, tai nenuostabu, kad po valandėlės vėl užsnūdau.

Štai nuo šios akimirkos ir prasideda tikrasis mano pasakojimas, nes anks-tesnis amsėjimas tebuvo įžanga.

Pirmiausia pajutau stiprią žibalo smarvę ir nespėjau pramerkti akių, kai Kiesta iš blešankėlės kliūstelėjo to aršaus skysčio man po uodega, atsiprašant, tiesiai ant šiknos skylės. Nespėjau net pašokti, kaip mano ponas pakišo degantį degtuką. Būčiau žmogus, tai tikrai būčiau surikęs gelbėėėėkit! Pajutau svylant kailį, tad nieko nelaukdamas šoviau pro atvertas duris – būtų uždarytos, tai būčiau su visais lango stiklais kieman išgarmėjęs – ir, kiek įkerta letenos, tiesiu taikymu per daržus ir gėlynus nukūriau link Alvydo prūdo, kad, pamerkęs pasturgalį, užgesinčiau tą baisią liepsną. Skuodžiau, kaip čigono botago šventinamas, vis atsigręždamas pasižiūrėti, ar labai tie dūmai iš užpakalio rūksta. Ir visą kelią iki balos girdėjau Kiestos ir jo draugužių juoką kaip kokį griausmą, nuo kurio mano plaukai piestu stojos. Bet aukščiausią juoko natą buvo paėmus Kiestos boba, tarsi ją kas buku peiliu skerstų, – net springdama kvatojosi! Ir tai mane, prisipažinsiu, labiausiai įžeidė, tad, tupėdamas prie sodželkos, maščiau: likti pas miško kirtėją ar patraukti į kitą kaimą ir pamėginti susirast gailestingesnį šeimnininką. Gal būčiau taip ir pasielgęs, tačiau įžeista šuns garbė ir sukilęs įtūžis man pakuždėjo kitą išeičių.

Iki pusiaunakčio sukviečiau visus kaimo šunis į būrį ir, pažadėjęs skanią vakarienę su menke tomate ir kilke aliejuje, įkalbėjau šunų kariauną staigiu antpuoliu užgrobti Kiestos namą ir taip išgąsdinti girtuoklių šutvę, kad jie sulįstų po stalą! Šunims, kurių kiekvienas per daugelį metų buvo sukaupęs daug nuoskaudų, patyręs baisy pažeminimą ir ne kartą slapta griežęs ant savo pono dantį, žadėdamas, pasitaikius progai, atsiteisti, mano mintis labai patiko, tad ilgai negaišdami visu pulku nuskuodėm į Kiestos pirką.

Mūsų antpuolis buvo toks staigus ir netikėtas, kad ne vienas iš miško kirtėjų šutvės prileido į kelnes. Aš, žinoma, įlėkiau pirmas! Metę stiklines ir šakutes su menkės kšniais, visi vyreliai žaibu sulindo po plačiu ir ilgu Kiestos stalą, ir boba paskui vyrus – pamatėm, kaip jai iki pažastų užsivertė sijono padurkai. Tuomet aš didžiu balsu sulojau: „Keturkojai kariai, ant suolų!“ Ir visi šunys susėdo, o aš pats – stalo gale ant Kiestos kėdės.

Sėdim, vaišinamės, aptariam svarbiausius kaimo reikalus, užgriebiam ir šilus, spėliodami, ar šiais metais padaugėjo zuikynų, kas be ko, pasiginčijam dėl dienos, kada Aliūtės kalė Mirta kels veseilę – jinai mūsų žygyje nedalyvavo, nes tokie staigūs antpuoliai ne silpnosios lyties ilgai nosiai. Kai kas iš stiklinių sriūbtelėjo alaus, tad nenuostabu, kad po valandėlės suskambo šunų dainos! Ir jos buvo tikrai darnesnės už girtų smirdalių bliovimą.

Po stalą lindintys „družbantai“ tylėjo kaip pelės po šluota.

Po kurio laiko aš sukaukšėjau iltimis, duodamas ženklą nutilti, ir, atsistojęs ant užpakalinių letenų, paėmiau žodį. Tariau: „Bičiuliai, žmogus mus tik

dėl akių vadina geriausiu savo draugu, o pats tik laukia progos mums ant šiknos skylės užpilti žibalo ir, negana to, dar pakišti degtuką!“ Atsivedėjęs spyriau po stalą susirietusiam Kiestai į šonkaulius ir paleidau aštrią čiurkšlę, matyt, tiesiai į akį, nes jis nesavu balsu sukriokė: kaire akia nieko nematau! O aš kaip niekur nieko tęsiau: „Ši mėnesėta naktis tebūna mūsų išsižadavimo iš dvikojų engėjų priespaudos pradžia, nes tuoj mes užgrobsime žmonių namus ir tvartus, o pačius engėjus sugrūsime į ankštas būdas, tegu savo kailiais pajunta, ką reiškia gyventi vasaros karštyje ir žiemos šaltyje, neduosim valgyt, kad suprastų, kaip sunku išverti ilgą badmiriavimą, karves ganysim pasikeisdami kas antrą dieną, vakarais jas melšim, mušim svietą, spausim sūrius, plaksim grietinę ir greitai užmiršim skurdaus gyvenimo metus, žiemą, prieš Kalėdas, pasiskersim paršą, Mackės garde stovi riebus kuilyš, vien jo pautai ko verti! Prasadės tikras, mūsų garbės vertas gyvenimėlis, tai kaip, bičiuliai, – paklausiau, – ar sutinkat su mano mintimi?“

Ir ką jūs manot, iš viso pulko tik to paties Mackės Reksas, pokvailis šunėkas, pritarė mano minčiai, o kiti, nežinia kodėl, nuliūdo, nuleido ilgas nosis, suglaudė ausis ir vienas po kito pasitraukė iš Kiestos namo. Girdėjau, kaip skuodžia kiekvienas į savo pono kiemą ir, subarškinęs grandinę, bildėdamas įsigrūda į būdą.

„Ką gi, – pasakiau Reksui, – matyt, dar per anksti tokias drąsias mintis skleisti, mūsų kaimo šunėkai seniai įprato prie bizūno ir laisvės vėjo net sapnuose nejaučia. Gaila, bet teks ir mudviem, Reksai, ištikimasai kary, šios minties atsisakyti, nes jaučiu, kad visi kaimo šunys stos kaip vienas savo ponų pusėn ir mudu jų niekaip neįveiksim. Tai pabaikim menkę tomate, išlaižykim blešankėles ir palikim šiuos namus, nežadinkim girtuoklių – testą pamiega...“

Reksas, vos išgirdęs mano patarimą, nieko nelaukęs šovė pro duris, net neatsisveikinęs, o juk turėjo nujausti, kad daugiau niekada nepasimatysime. O man, vienam likus, buvo kilus negera mintis dar kartą stipriai įspirti Kiestai į šonkaulius, jau buvau ir užpakalinę leteną pakėlęs, bet staiga supratau, kad buvo šiuose namuose ir gražių dienelių, kai lydėdavau savo poną prie upės ar į tolimas grybaules, negertų, tai būtų galima pasilikti, o dabar, šunie, pasakiau sau, nebūk tikras, kad, kokį vakarą nusilakęs, Kiesta ir vėl neužpils žibalo ir nepadegs. Ir jau išeidamas stabtelėjau ant slenksčio, kad paskutinį kartą pasižiūrėčiau į iš pastalės kyšančias Kiestos kojas, į knarkiančią jo pačiutę, ir, nubraukęs šunišką ašarą, visam laikui apleidau savo vaikystės namus, į kuriuos kadaise buvau atneštas kašike vos dviejų savaičių amžiaus ir kur užaugau ir, galima sakyti, pase nau. Išėjau supratęs, kad laiko nesugrąžinsi – jis, kaip tos gervės rudenį, nuplasnojo padebesiais ir girgždėdamas išnyko mirgančių žvaigždžių D u b u r y ...

Vėgėlė

Išvažiavo vos praaušus. Taip anksti neįpratęs keltis berniukas snūduriauvo ir nematė, kaip ant telegrafo laidų tupėjęs žalvarnis, sulaukęs, kol vežimas prisiartins, perskrenda per kelis stulpus į priekį ir laukia atvažiuojančiųjų, kad dar kartą pasisveikintų ir palydėtų.

Vežime pririštas luotas dungsi į drangas, bet Akunio Obuolmušis, dar jaunas, ketverių metų arklys, traukia lengvai, tarsi tas sunkus ažuolinis laivas jam nė motais. Sykais net ristele pabėgėdamas ir papirsčiodamas senu visų arklių papročiu.

Vargas prasidėjo privažiavus keltą. Gyvulys, dar niekada ant kelto lentų nekėlęs kanopos, nenorėjo žengt nuo tiltelio, tėvui teko išlipti iš vežimo ir suėmus už pavadžio, pamaži, vis kalbinant, įvesti arklių į siūbuojantį laivą. Ap link turėklų stulpą apvyniojęs vadeles, tėvas patikrino, ar neatsileido luotą laikančios virvės.

Keltininkas, sentikis Jemeljanas, stiprus, plačiapetis vyras raudona susivėlusia barzda, traukiantis storą plieninį lyną kaip kokį siūlą, paklausė: „Tai kur važiuoji, Juozai?“ Išgirdęs, kad žvejai traukia į tolimus Žuvinčius, šypstelėjo ir pasakė: „Navatnas tu žmogus, Juozai, dar nemačiau, kad kas vežtų laivą į tokią tolybę, argi miestelio ežere maža žuvies? Kaipgi tu tokį sunkumą vandenin nuleisi, o paskui atgal vežiman įkelsi, ar pagalvojai?“ Tėvas ramiu balsu paaiškino: „O aš, Jemeljanai, nevešiu luoto atgal. Turiu naują valtį, o šita gelda jau baigia supūt, paliksiu ją Žuvinčiuos, ten mamos tėvas prieš šimtą metų ją iš ažuolo išskaptavo, tai tegu Žuvinčių aky ir nueis dugnan.“ Tokie tėvo žodžiai, ypač – „šita gelda“, skaudžiai palietė berniuko širdį ir jis vos laikėsi nepravirkęs. Argi ne pats tėvas dar aną savaitę gyrė luotą, kad jo sparnai dar tvirti ir gerai žmogų ant vandens laiko, o dabar – gelda. Jis tėvo vietoj parsivežtų luotelį į namus ir kluone užkeltų ant ožių, kad po stogu sausas stovėtų. Tačiau tėvui nieko nepasakė, žinojo, koks tvirtas jo būdas: nusprendė – kaip kirviu nukirto, net nebandyk perkalbėt.

Taip mąstė vaikas, sėdėdamas ant aukštos vežimo pasostės, mąstė ir stebėjo, kaip Obuolmušio akis žvairuoja į stiprią sūkuringą upės tėkmę; karvė kelte tikriausiai stovėtų rami ir snaustų atrajodama, o arklys – baikštus padaras. Šyvis, būdavo, net pakelės akmenio išsigąsta, puola į šoną, žiūrėk, kad aukšto šieno vežimo neapverstų, gaila Šyvio, nebūtų tėvas čigonams par davęs, tai dabar savas arklys luotą vežtų, ne skolintas.

Pagaliau keltas bumbteli į kito kranto tiltelį, ir tėvas už pavadžio išveda arklių ant kietos žemės. Obuolmušis trypteli tarsi tikrindamas, ar po kanopomis tvirtas pamatas, ir linksmi sužvengia, matyt, džiaugdama, kad baigėsi tas pavojingas siūbavimas ir išnyko putoti sūkuriai.

Žuvinčius pasiekė po vidurdienio. Stovėdamas ant aukšto kalno, tėvas apžvelgė plačią apylinkę, saulėj tvaskančią ežerėlio akį ir paklausė: „Nu, tai ar gražu, Tomuk? Čia gimė ir augo tavo mieliausia senelė Marija. Gal nežinojai, kad jos mergautinė pavardė Vėgėlytė?“ – „Nežinojau“, – tyliu balsu atsakė berniukas, o pats žvalgėsi, bene pamatys miestelio bažnyčios bokštus. Ranką padėjęs ant vaiko peties, tėvas pasakė: „Einam, parodysiu, kur senio Vėgėlės namas stovėjo.“ Tarp senų, pakrypusių, išdžiūvusių obelių riogsojo keli dideli apsamanoję akmenys ir vaikui nebuvo lengva patikėti, kad čia kadaise buvo jo senelės gimtasis namas, – tokia nyki jam pasirodė ta dilgėlių prižėlus duobė.

„Pasivaikščiok, – tarė tėvas, – kol atrišiu luotą ir atbulas apsuksiu vežimą, kad pastumtas luotas pats savo svoriu nučiuožtų į pakalnę, pasidairyk, gal surasi kokią seną geležėlę ar carską varioką, senis buvo daug visokių geležių prikaupęs.“

Luotas, tarsi nematomo kapitono vairuojamas, tik čiūžžžžžžžt žemyn ir įneria į ežerėlio pakrantės švendrus, tėvui belieka tik giliau į vandenį pastūmėti. Atsinešęs iš vežimo maišą su tinklu, irklą ir baidymo kartį, jis liepia berniukui lipti į luotą ir atsisėsti kitame gale ant suolelio, tuomet atsispiria ir žvejai atsiduria akies vidury.

Tėvas tinklą metė iki pavakarių ir nutaręs, jog vieno maišo užteks – bus dar rytoj pusdienis, – nusiyrė į krantą. Tvirtindamas užrištą maišą prie aje-rų, negarsiai kalbėjo: „Vandeny lynai ilgiau išgyvens, tegu maiše panardo, čia ūdrų nēr, nepragrauš skylės...“

Iš vežimo tėvas atsinešė dvi gūnias ir maišioką šieno, tuomet pririnko sausų šakalių ir netoli vandens, ant aukštumėlės, sukūrė laužą. Abu pavakarieniavo. Danguje jau žiebėsi pirmosios žvaigždės, dar neryškios, kaip tolu-moje plevenančios žvakių ugnelės. Berniukas atpažino virš miško apvirtu-sius Grigo Ratus, kuriuos kartą rodė vyresnė sesuo. Kitą sekmadienį – jos vestuvės, o atrodo, dar vakar abu lakstė į Kūlių žemuogių ar prie Cedrono rie-šutų...

Tėvas paklausė: „Ar jau gulsi?“ – „Dar pasėdėsiu“, – atsakė berniukas. Matė, kaip, ant vienos gūnios atsigulęs, kita užsiklojęs, po galva pasikišęs šieno maišelį, tėvas užmigo ir po minutės jau knarkė, sakytum, namuose, sa-vo lovoj, o ne po šaltom žvaigždēm ant ežero kranto. Pasėdės valandėlę, pa-lauks, kol šakaliai sudegs, ir priguls šalia tėvo, – gūnios jau bus sušildytos.

Sėdėjo apsikabinęs kelius ir žiūrėjo į ežerą. Pačiu vandens akies viduriu bėgo mėnulio takas, švendrų siena atrodė užmigus, tik retkarčiais pliaukš-teldavo iššokusi žuvis ir bangelių raibuliai nušvisdavo mėnesienos šviesoje.

Atsigrėžė pasižiūrėti, kaip laikosi Akunio Obuolmušis. Arklys blyškiai švytėjo ant kalno, šalia juodų vežimo drangų. „Protingas gyvulus, – pagalvo-jo, – niekur neina, nenutolsta, kad svetimoj vietoj koks žvėris neužpultų.“

Nepajuto, kaip akių vokai nusviro, galva tapo sunki kaip pilnas žuvų mai-šas, prigulė ant šono, prisitraukė kelius ir...

Ir tuomet išvydo: iš ežero brenda senis, bet vandenį skiria ne rankos, o žuvies plaukmenys, ir iš smakro styro toks ūsas, panašus į vėgėlės barzdą. Išsigando ir jau norėjo pažadinti tėvą, bet senis staiga prabyla: „Nebijok, Tomuk, aš tavo senelės Marijos tėvas Karolis Vėgėlė. Pamačiau ugnį, tai at-einu pasišildyt, ar priimsi?“ Per miegus vaikas tyliai sukužda: „Sėskis, sene-li, ugnis dar karšta, vandeny turbūt sušalai, o kur tavo rankos?“ – „Ogi va“, – rodo senis. Ir iš tikrųjų, žuvies plaukmenys prapuolė, o senis didelėmis plaš-takomis iš švendrų ištraukia suodiną katilėlį, pasemia vandens, atsineša prie ugnies ir atsitūpęs klausia: „Ar mėgsti, Tomuk, virtus vėžius?“ – „Net labai, – atsako berniukas, – mes su Akunio Petriuku ant varlių Riešėj pasi-gaunam, tik aš negaliu varlēm skūrelių lupt, tai visada lupa Petriukas, jis už mane metais vyresnis, rudenį eis į antrą klasę. O iš kur, seneli, tų vėžių pa-imsi, argi jie ežere gyvena, pas mus – tai tik upelėj.“

Senis pakrutina barzdos ūsą ir taria: „Argi negirdėjai, vaike, kad vėžys – didžiausias vėgelių skanėstas? Iš upelės vėžiai į ežerą pakyla ir pasilieka. Pažvelk, atsinešiau maišelį plačiažnyplių vėžių, tai gal mudu, ilgai negaiš-dami, juos ir virkim.“ Ir tikrai senis iš po skverno išsitraukia maišelį – vėžiai tik šiugžda, poteriauna, – ir iškrato juos į katiliuką su vandeniu, kuris ste-buklingai virš ugnies jau kunkuliuoja. Vaikas ir vėl klausia: „O iš kur tu,

seneli, paimsi druskos? Be jos vėžių mėsa neskani kaip malka.“ – „Aš, – atsako senis, – visko turiu, tiek metų gyvendamas visokio gero prikaupiau, štai, pažvelk, argi čia ne druska?“ Ir berniukas mato, kaip senis iš ilgo durtinio kišenės išsitraukia švarų balto lino ryšulėlį ir, atrišęs mazgelį, supila į vandenį mėnesienoj net blizgančią druską. Bet ir tai vaiko nestebina, nes savo akimis regėjo, kaip žuvies sparnai pavirto į žmogaus rankas.

Vėžiai verda, rausta, o senis prisikemša molinę pypkę ir, spragtelėjęs nagu į naga, išskelia žiežirbą, kuria ir užsidega tabokę. Išpūtęs dūmą, pasižiūri į aukštą kalną, į lygų vandens veidrodį, į mėnulio taką, pasiklauso nakties garsų ir tyliai klausia: „Ar yra, Tomuk, kur pasauly gražesnė vieta? Aš tokios tikrai nežinau, čia gimiau, čia pasenau, čia mano duktė, tavo senelė Marija, jaunamartės amžiaus sulaukė, čia savo Mortą palaidojau, tik graudu, kad šiandien jos kapelio per sužėlusius žolynus nerastum.“ Vaikui pasirodo, kad senis tarsi nejučia delnu nusibraukia žalią ašarą.

Po valandėlės senis Vėgėlė ilgu pirštu pamaišo vėžius, sučepsi storom žuvies lūpom, apsilaižo ir paklausia: „O Juozo ar nežadinsim? Gal ir jis norėtų kelis vėžius išlukštenti?“ – „Kad jis vėžių nevalgo, – sako berniukas, – aš tų vabalų burnon neimsiu, sako, tegu miega, nuo pietų lig vakaro tinklą metęs pavargo, o rytoj nuo ankstauro ryto ir vėl reikės ta sunkia kartimi mojuoti, tegu knarkia.“

Senis didžiule sauja semia iš katiliuko vėžius ir deda ant žolės. Berniukas mato, kad jo pirštai padengti smulkiais sidabriniais žvyneliais, kaip kokio pasakų vandens, ir veidas pamažu keičia spalvą, darosi žalesnis, vaikui baugu, bet suvokia, kad senis Vėgėlė, senelės tėvas, tikrai savo proanūkiui nieko pikta daryti negalės, o senis klausia: „Ar penkių užteks?“ – „Man, – atsako berniukas, – ir trijų gana, kol švariai išlukštensiu, iščiulpsiu, tai ir naktis pasibaigs.“ Paima vėžį, nulaužia žnyplę, apkramto jos pakraščius, išlupa rausvą mėsybę ir įsidėjęs į burną kramto – skonis ne blogesnis kaip namuose virto vėžio, ir druskos – kaip tik. Kramto neskubėdamas, pasigardžiudamas, o Vėgėlė pasemia sauja kelis vėžius ir įsimetęs į plačiai pražiotus žabtus net nekramtęs su visais šarvais praryja, nusišluosto durtinio rankove lūpas ir vėl semia. Vaikas vos vieną ir pusę vėžio suspėjo įveikti, o katilėlis jau tuščias. Senis nuima jį nuo ugnies ir apvertęs rodo, kad tikrai tuščias iki paties dugno. „Gaila, – pasako, – kad nepririnkau daugiau, likau alkanas, nedažnai man tenka katiliuke ant laužo vėžių išsivirti, mat ugnele, kurią nagu įskeliu, galiu tik pypkės tabokę užsikurti, laužui ji per menka, bet man, vaike, jau metas ežeran, matai, už kalno jau aušta, o mano akys saulės šviesos bijo.“ Tik dabar vaikas pamato, kokios mažos, pilkos ir spigios kaip adatos smaigalys senio Vėgėlės akytės – visai kaip tikros menkės.

Pagaliau senis pakyla, paima katiliuką ir taria: „Sugrįžęs į namus mano dukrai, savo senelei Marijai, pasakyk, kad jos tėvas Karolis Vėgėlė vis dar gyvas ir laikosi ežere tarp vėgėlių, o tėvui gali ir nepasakot, kaip su seniu ant laužo vėžius virei – vis tiek nepatikės, nu, tai lik sveikas, berneli...“

Berniukas mato, kaip senis lėtai brenda į ežerą, ilgas žalsvai pilkos spalvos jo drabužis pasidengia smulkiais blizgiais žvyneliais, o rankos su kiekvienu grybšniu keičiasi į žuvies sparnus...

Nubudo, prasišlynę akis, laužo vietoje – tik pilkų pelenų kauburėlis, vanduo lygus kaip lietaus nuplautas lango stiklas, iš nendryno sklinda didžio-

sios krakšlės giesmelė, tėvas, nešdamasis gūnias ir šieno maišelį, kyla į kalną. Ir ūmai šalia laužavietės pamato balto lino skepetą, suvokia, kad senis bus ją užmiršęs, ir pats savęs paklausia: „Tai į ką gi jis susibers druską, jei skepeta liko ant kranto?“

Jau sėsdamas į vežimą vaikas dar kartą pažvelgia į ežerą – bene iš vandens išlįs senio Vėgėlės galva, tačiau ežero paviršius vėjo supamas mirga, akina – neką įžiūrėsi...

Be luoto vežimas toks lengvas, tai Akunio Obuolmušis lekia ristele, vis išleisdamas dūką. Matyt, nuo rasotos žolės, kurios per naktį bus prisišlamštes, jam pučia didelį pilvą. Paskutinį kartą atsigręžė. Žuvinčių ežerėlis atrodė toks mažytis, kaip tas Petriuko apvalus stiklas, kuriuo galima surinkti saulės spindulius ir uždegti sausas samanas. Net sunku patikėti, kad tokioj mažoj vandens aky gyvena senis Vėgėlė tokiais plačiais žuvies sparnais ir ilgu ūsu.

Apie nakties nutikimą tėvui neprasitaria, bet senelei Marijai kokį vakarą, kai ji savo kamaroj riš tuos vaistingųjų žolynėlių ryšuliukus, giedodama amžinai tą pačią giesmę, gal ir atskleis teisybę: jos tėvas, Karolis Vėgėlė, vis dar gyvas, tik dabar gyvena Žuvinčių ežere ir yra vėgėlių karalius.

Ir tik viena mintis dar ilgai neduos berniukui ramybės: kodėl jis tą rytą nepasiėmė šalia laužo pelenų bolavusios senio skepetos...

Portretas

Amžius: seniui galėtum duoti penkiasdešimt, bet nedaug suklystum taręs, kad jis jau septyniasdešimties, nes nuo taburetės keliasi į stalą remdamasis rankomis, padūsausdamas, tarsi visa jam būtų įsiėdę iki gyvo kaulo.

Akys: siauros, šviesiai pilkos su juodais krisleliais, tarsi išblukusios, arba prineštos dulkių pernykščio sniego, o gal ir lauko žolių žiedadulkių, nebijančios žvelgti tiesiai į vidudienio saulę; naktį matančios gal aštriau nei dieną.

Veidas: sakytum, pridengtas tankiu voratinkliu, bet tai tik daugybė skersų, išilgų ir įstrižų raukšlelių, tarp kurių tūno viso gyvenimo suodžiai; nuo kairės akies iki apatinio žandikaulio – randas, gal peilio, o gal ir dalgio palikta žymė, iš jos matyti, kad jaunystėje vyras buvo pasiutęs ir greitas kibt į atlapus; skruostai įkrite, apžėlę žilai rausvais šeriais; ausys kaip varnalėšų lapai, seniui kramtant jos kruta; didelė kumpa nosis, kažkada sulaužyta, tad pakrypus į dešinę, viena šnervė bemaž suplota ir orą traukia švokšdama; kakta palei plaukų kraštą – balta, lyg atgremžta žaliu šarmu.

Kaklas: ilgas kaip kalakuto, tik juodai rudas, tarytum apvyniotas niekada nevelėta skara, numegzta iš storų vilnonių siūlų – tokios gilios raukšlės; Adomo obuolys kriaušės dydžio, šokinėjantis it motoro stūmoklis, ypač seniui geriant vandenį tiesiai iš kibiro.

Pečiai: atrodo, kad ant jų uždėti naščiai, pridengti senu, sulopytu, gal dar prieškario laikų švarku. Pro duris senis žengia skersas ir vis vien dažnai savo kaulą trenkia į staktą.

Kupra: gimęs tiesus ir sveikas, ją prigyveno prieš dvidešimt metų taisydamas tvarto stogą – paslydęs dėjosi ant nugaros į kietą molį ir atsigaivaliojęs pakilo jau su tuo kauburiu, tad šiandien galima pagalvoti, kad po švarku pakištas kažkoks kampuotas kietas daiktas; kuprą amžinai niežti, todėl senis kaip kuilyš dažnai trinasi į namo kampa ar į atšlaime džiūstančios blindės kamieną – tada jo lūpos čepsi iš malonumo.

Rankos: labai ilgos, siekia kelius, šeriuoti pirštai išklaipyti, panašūs į šaknis, vis dėlto jais žmogus geba sugraibyti ant aslos nukritusį degtuką, siūdamas prie kelnių lopą – adatą, ir pakelti netyčia ant miestelio grindinio kieno nors pamestą kapeiką.

Kojos: išlinkusios į šalis nuo šakumo, tad kuprius žergloja krypuodamas į šonus; pėdos nei meškos letenos, jei ne amžinų kaliošų paliktos žymės sniege ar smėlyje, tai nesuprastum, kad praeita žmogaus; kėliais, tarsi kalvės žnyplėmis, senis sugniaužia kuilį ir dviem peilio judesiais išrėžia pautus. Netoliese pasimaišęs veterinorius juos būtinai išsikeptų, bet žmogėnas mėgalius numeta šuniui; išleisdamas orą, senis sudrebina nedidelių langų stiklus, o nuo obels šakų nukrinta sniegas, ypač jeigu užmiega gerai įgėręs.

Kuprius guli tik ant šono neaukštoje, paties susikaltoje lovoje ant maišine drobe aptrauktų šiaudų, užsikloja iš senų skudurų susiūtu, nežinia, iš kokios geraširdės davatkėlės gautu apklotu, galvą padėjęs ant pajuodusios, šieno prikimštos pagalvės. Visada su kepure. Skiautinyš trumpokas, tad nuo pasaulio pradžios nemazgotų kojų pirštai styro kaip vėžio žnyplės ir per miegus kruta, sakytum, senis sapnuotų, kad stengiasi sugriebti upelio žvirgždais sprunkantį gruzlį ar eitų siauru lieptu į dangų, pirštų čiuptuvais kas žingsnis tikrindamas lentos kraštą.

Šalia lovos ant kone visiškai nusišėrusio lapino kailio snaudžia šuva, vardu Arganas, vokiečių aviganiai ir kiemsargio mišrūnas. Senis šį didžiulį padarą vadina savo angelu sargu, nes jis du kartus akiai nusigėrusį savo šeimininką yra ištraukęs iš plonu ledu užtrauktos upės įlankos ir iš pilno vandens pakelės griovio. Ši juodakailė sulaukėjęs būtybė visada miega tik vieną akį primerkus. Senųjų raštų mėgėjui galėtų priminti senovės airių sagą, kurioje veršio dydžio šuva, vardu Juodasis iš Machos, iš senosios Airijos sostinės, buvo vertas tūkstančio jaučių ir dukart tiek telyčių. Skaitęs šią sagą turėtų prisiminti, kaip Juodasis iš Machos įsikirto dantimis į priešo vežėčių ieną ir nepaleido jos net tada, kai buvo perkirstas kovos kirviu, – taip ir nulėkė laukais kone pasiutę žirgai, vis pašnairuodami į juodą žvėries galvą, tarsi suaugusią su ienos medžiu...

Nors senio Arganas gal net vienos telyčaitės nevertas, bet, baisiais dantimis įsikirtęs į sprunkančio lapino koją, paleidžia ją tik gražiai, mandagiai, švelniai kupriaus prašomas. Kitaip nei šautuvo vamzdžiu, nei peiliu tų žandikaulių neatrakinsi. Senio švelnumo pamalonintas, jis pats paleidžia perkąstą, tik ant odos skiaučių besilaikančią ugniaplaukio koją.

Miestelio žmonės kupriaus vengia. Jis ir nelinkęs į jokias artimas bičiulystes. Tuos kelis žodžius jis pasako šuniui, matyt, kad neužmirštų žmonių kalbos. Tiesa, lovos galvūgalyje po apmusijusiu stiklu kaba senutės nuotrauka, prieš kurią jis retkarčiais atsiklaupia ir graudžiu balsu maldauja: „Mámu, mámu, dovanok!“ Už ką jis prašo atleidimo, nežino net jo angelas sargas. Čia galėtume tik spėlioti. Gal už tai, kad taip žiauriai geria, kad viską pra-

gėrė, net paskutinius, dar gerus amžiną atilsį tėvo kailinius, tą vienintelį padorų drabužį, motinos paliktus patalus, dar iš dvaro laikų užsilikusį veidrodį (senio tėvas dvare tarnavęs ūkvedžiu), audimo stovus, karvę, vežimą – arklį prapylė dar motinai gyvai esant. O gal prašo dovanoti už tai, kad šaudo miegančius zuikius?

Dar turėtume paminėti tą, į joki kitą nepanašų, senio kambario kvapą: degtinės, vyno, žvėrių kailių, neplautų, prirūgusių indų, svogūnų, silkės, suplėkusių šiaudų dvelksmo ir pelėsio kvapų mišinį, nuo kurio užėjusiam žmogui atima ne tik uoslę, bet ir amą, ir svečias stengiasi pokalbį pratęsti kieme. Bet kuprius savo sulaužyta nosimi, matyt, nieko neužuodžia, nes jeigu užuostų, tai Arganą varytų šalin, kai šuva, lapės žarnų prisirijęs, nesivaržydamas naikina paskutinius kiek švaresnio oro likučius. Galėtume pajuokauti: du, vienas kitą puikiai suprantantys senberniai bezdaliai...

Dar neišaušus senis nusikabina nuo sienos vienavamzdį, iš šėpos stalčiaus į švarko kišenės susipila šovinius ir išeina. Šuva net nepajuda – supranta, kad šį rytą kupriui jo pagalbos neprireiks, nes miegantis zuikis – tai ne per krūmynus skuodžiantis ugninis lapinas.

Krypuodamas su šautuvu ant peties senis pasuka link akmenimis nusėtos lomelės ties upelio vingiu. Eina tarsi nieko neieškodamas, nekraipydamas galvos, tik vienomis žlibėmis sekdamas menkiausią aukštų smilgų judesį. Kaimo žmogui tokia vieta – tik bekraštis akmenynas, bet ne medžiokliui.

Saulė kyla iš už kalvos, lyg iš kalvės žaizdro palengva traukiama pasaga, spigina akis, ir atrodo, kad ne tik zuikio neįžiūrėsi, bet ir už akmens užkliuęs dėsi kaktą į riedulį. Tačiau, kaip minėta, senio akys saulės nebijo, tik laksto į visas puses ir stebi akmenyną.

Zuikiai, žinoma, dūksta, šokinėja, kelmų būgnelius muša naktį, o švintant suminga. Spalva panašūs į lauko akmenis, jie taikosi prie jų priglusti, su jais susilieti, kad vanagas ar juodvarnis nepastebėtų. Miega jie atmerktomis akimis, bet nieko nemato.

O kuprius žirgluoja per tuos riedulynus, sakytum, žingsniais nuotolį tarp akmenų matuodamas, su tuo savo vienavamzdžiu tikrai panašus į matininką. Ir staiga zuikis tik šast! Šautuvas prie peties! Niekada negaišta prisi-taikydamas – priglaudė buožę prie šeriuto skruosto ir nuspaudė gaiduką! Kiek kartų šauna, tiek zuikių patiesia – tuščiai nėra nei vieno šovinio paleidęs. O kaip jis tuos žvairius nuo akmenų atskiria – paslaptis. Gal tais visa reginčiais siaurais akių plyšeliais zuikio akis pamato – juk akmenys be akių. Gal priešais saulę pilkuojančius auksuojančius zuikio kailio plaukelius įžiūri – neaišku.

Susirinkęs – kitaip ir nepasakysi – tris keturis zuikius, kuprius patraukia į namus. Arganas net nepažvelgia į numestus ant aslos žvėrelius surištomis ausimis. Neverti jo šuniško dėmesio. Tiesa, jei senis nuvirsta ant lovos snūstelt, tai prieina, pakelia koją ir į išvirtusią žvairio žlibę išvirksčia aštrią, sūrią čiurkšlę, kad pagaliau tie baltuojantys veizolai užsimerktų.

Zuikius senis parduoda vaistininkui, klebono gaspadinei ir kolchozo pirmininkui, kuris dažnai kelia triukšmingus balius, svečius iš miesto pamalonindamas žvėriena. Gautus pinigus senis prageria. Vienas, jei neskaičiuotume šalia baro stalelio gulinčio šunies, su kuriuo kuprius ir persimeta vienu

kitu žodžiu. Tiesa, pinigų pralaka ne visus, už mažesnę dalį įsigyja parako, šratų – jeigu tingi pats jų atsiliesti – ir kapsulių, kamščius išsikerta iš senų veltinių. Šovinius užsitaiso sutemus, nedegdamas žibalinės lempos, nes, kaip sakyta, tamsoj mato gal dar geriau nei dieną.

Lapių ir lapinų senis nešaudo – šratai kailį gadina. Tai Argano tarnyba. Kupriui tik reikia jį nusivesti prie aukštų upės skardžių, kur kas dvidešimt žingsnių vis lapės urvas, ir paliept: ieškok! Lapei iššokus iš olos, šuva jos jau nepaleis, vysis tol, kol perkąs tą ploną užpakalinės kojos kaulą. Viena lapė – ir gana. Iš to galima suprasti, kad senis lapės taupo ir gaudo tik tada, kai gauna užsakymą iš miesto, nes klebono gospadinė jau su lapės apykakle patą papuošus, pirmininkienė net lapių kailinukus pasisiuvus, vaistininkienė visą lapę su stiklinėmis akimis ant kaklo užsisėgus. Bet daugiausia pirkėjų mieste, nors ten už lapių kailiukus gali gauti didelę baudą. Kartais vilkšunis neištvėręs tyliai naktį išslysta iš kambario ir po kelių valandų grįžta su lapinu dantyse, priekine koja praveria niekada nerakinamas namelio duris ir, priėjęs prie lovos, suinkščia, tarsi sakydamas: štai, pavijau, nustėriau ir parnešiau. Senis nepyksta už tokį šuns stropumą, atsisėda lovoj ir glosto plačią vilkšunio galvą, ir tas švelnumas atleidžia surakintus žvėries žandikaulius. Iš vokiško šalmo – kulkos skylė užkišta skuduru – atsigėręs vandens, šuva nueina į savo guolį ir susisuka į kamuolį – darbas atliktas, galima nakties dalį ir snūstelt. O kuprius keliasi, įžiebia lempą, susiranda peilį ir nešasi grobį į kluoną, kuriame nerasi ne tik šieno ar šiaudų, bet ir pelės. Mat ši pastatą senis laiko tik dėl jo plačių lygių durų – greitai pamatysime, kam jos skirtos.

Ant kažkada kalvio nukaltos vinies pakabina žibalinę, prapjauna užpakalines lapino kojas tarp kaulo ir sausgyslės, prakiša virvę ir grobį pakaria po sija. Paskui vienu patraukimu per lapino pilvą išverčia žarnų duknas ir atsargiais judesiais atskiria kailį nuo pamėlusio laibo žvėries kūno – pasirodo, tik ugnies spalvos plaukai mums buvo sukūrę puošnų, pasipūtusį vaizdinį, o be kailio žvėrelis atrodo beveik toks pat liesas kaip ir nuluptas zuikis. Ilgiausiai senis krapštosi prie akių, mat reikia taip aprėžti odą, kad skylės tiktų stiklinėms akims įstatyti. Jis pats to darbo nemoka, bet yra toks *maistra* miestely, kuris kolchozo pirmininko sumedžiotiems vanagams, tetervinams, antims, kurapkoms ir net karveliams uldukams įdėjo stiklines akis, visiems paukščiams skirtingas, kaip gyvas, tik nieko nematančias.

Po valandėlės Arganas snukio galu praveria kluono duris ir neskubėdamas imasi žarnokų, žino šuva, kad porą savaitių gaus sukapotos lapinės davinį. O senis tarsi kokią brangenybę atsargiai neša kailį prie minėtų plačių lygiomis lentomis kluono durų ir, išplėtojęs, išlyginęs, mažomis vinutėmis prikala.

Kaba lapino kailis, sakytum, auksinė argonautų vilna ir tik siauri kraujo apvadai, bėgantys aplink visą kailį, primena, kad dabar ne senųjų graikų mitologijos laikai, o pokaris, vos keleri metai po tos dienos, kai traukdami vokiečiai susprogdino bažnyčios bokštą ir medinį tiltą per upę. Ir net kaimo vaikas, jeigu jis netyčia pamato tą iškėtotą, prikaltą kailį, supranta, jog nepraliedami kraujo žmonės gyventi jau nebemoka ir kažį ar kada išmoks...

Kaucynės su kuiliu

Mūs kaimynas Vaclas, jau senas žmogus, septyniasdešimtį baigęs, rėplina keturpėsčia po tvarto mėšlų ilgais nagais insitvėrįs į to didžiausio paršo vuodegų ir nesavu balsu rėkia: Dzisiau, – tai mano vardas, – susmildamas negaišk, šakėm jį, šakėm, snukin, šakėm, o meitelys apsigrėžia ir geltonais dantim tik grybšt už Vaclio blauzdos, ir jau tąso po gilų mėšlynų, seniai sakiau: Vaclai, kap tu gali savo paršus tokion marmalynėn laikyc, dar prigers kokių nakcį, tep pašposijau, o pats jau stveriu keturdantes šakes ir prišokįs taikaus ar snukin, ar kakton tarp ausų, šonan dūrė nedūrįs – nepajaus, lašiniai per du delnus, ir užaugyk tu man tokį, aš jau pernai sakiau: Vaclai, gana, kap tu tokį vežiman inkelsi, jo nei pavarysi, nei pastumsi, nei patempsi, tokis baisus sunkumas, bet Vaclas neklausė, o Agota vis pylė ir pylė kombikormų ir dar su miltais ar griežčių patarkavus, būdavo, supils lovin, atsištos tarpudury ir žiūro, kap tas žabtais lapnoja, srebia, vuodegų iš malonumo tik raito, sukinėja, tep ir išsipūtė kap veršinga karvė. O Vaclas nesavu balsu rėkia: durk, ko gaišci, smeik, Dzisiau, užmuš, gelbėk. Aš ir tep taikaus, ir kitap, ir vis nepatogu smeigc, ale visgi pristaikiau ir pyliu staciai snukin, tik sužviegė kap garvežys Pariečės stotelėj, bet senio kojų palaido, dabar in mani pristojo, išrovė man iš rankų kotų ir su šakėm vidury snukio vaikos, gerai, kad an aukšto gardo strikolių užšokau, būtų sudraskįs, o Agota stovi tarpudury, kudakuoja kap višta, sijonus kiloja ir šaukia: Jėzau Marija, suės žmogų, suės, Dzisiau, vilk Vaclų kieman, suės, o kap aš ištempstu, kad mani pacį kuilys vaikos net pasišokėdamas ant užpakalinių, taikos pasiekc, ilcimi perverc, ir man ne juokas, nustvertų, tai būt bėda, aš žmogelis mažas, kūdas, tai mani kap skudurinį lėlį užtąsyt, galvų atkųst, tai nelipu, bijau už savi, paršas ne mano, nenoru už svecimų žūc, ir nežnau, kap ty aš paslydau, cik jaucu, kad meitelio ilcys šonan sminga, dabar jau aš rėkiu: Vaclai, gelbėk, aš tau padėjau, dar ir tu man padėk, kaimynai, ne svecimi, o Vaclas, dužas senis, gal apie du metrus aukščio, rankos ilgos kap ienos, sciprus, jis dar cik po ženatvės savo Agotų ant rankų per Merkį pernešdavo, ty, kur Žydo sala, kap mes vadam, Dzilgynėn, ty ne tep gilu, vis žvirgždai, neuždumblyj, tai aš ir cikiuos, kad jis mani išgelbės, ir cikrai, matau, kap jis baslį iš gardo išlupa ir užsimojįs staciai kuilio kakton, tep ir suklupo ant priekinių kojų, o paskui virto ant šono, Agota nesavu balsu rėkia: Vaclai, kam tu paršalį užmušei, ciek auginau, šeriau, maniau, bus rublio atcidėc paminklu, o tu kap galvažudzys užmušei, cylėk, užriko Vaclas, ir užsimojo dzidzeliausiu delnu ant moteriškės, toj cik pritūpė iš baimės, gal net, atsiprašant, palaido, balta kap drobė, paskui, paraudus nuog išgąscio, tep ir atsisėdo tarpudury, o Vaclas arcyn ir šaukia: ar tu neisi pirkion, gyvate, tadu jinai atsistoja ir paskėlus sijonus lakia pirkion, bet nuo slankscio akmenio atsigrižus ir vėl savo: užmušei, nebėr mano paršalio, galvažudziai jūs, ne žmonės, Vaclas pagraso kumsciu ir toj inlanda gonkuosa.

O kaucynės su kuiliu prasdėjo ramiai, kap visadu manėm invarysim gardan ir užkelsim vežiman, bet paskui suspratam, kad tokį meitelį užkelc raiktų gal šešių vyrų, o iš kur tu jų paimsi, vieni miškan družbantais darbuja, pušalaites laidzia, kici laukuosa aria, dar kici šienauna, o ciej, kur pas par-

duotuvį sėdzi, cinginiai, ir laukia gal kas kokį rublį duos, pernake gėrį, labai trokšta, šitų nė nebandyk prašyc – neis, mat jieį po mėšlų nebraidzios, o pačių šiknos mėnasį nemazgotos, tai prisvaisė cinginių, ir vyrai jau po kariuomenei, iki šaukimo tai dar buvo vienas kitas godnas bernaicis, paprašai kų pagelbėc, tai neatsisako, ale sugrižį tai jau visai paslaido, kas apsiženijįs, tai žmonų muša, jei toį neduoda ant alaus rublio, kici bastos kap ubagai iš kampo in kampu, tai, žūrėk, susciksi juos Merkinėn prie parduotuvės su kitais miestelio draugeliais cinginiais, tai Varėnon traukinio stocin, pamato, tai tuoį puola kap vilkai, Dzisiau, gelbėk, trokštam, duok rublį ar dar geriau tris, o aš, kad ir mažas, silpnas, laibų kojų, ale jaigu jau nustaikau ir užvažiuoju skruostan, tai vėrelis ir virsta ataturpsta kap pašautas, smāgių raņkų turu, tai jiem špigų panosėn, o jieį bijos manį, nepristoja, cik nuskeikia ir nuveina savais keliais. Taigi būtúm iš anksto pagalvoji, tai kol dar meitelės ramus gardzi stovėį, būtúm panciais kojas supynį, tvirtai, kad cik iš vietos vos ne vos pajudėt, dar virvį ant kaklo užmetį, cik tadu vartus atkėlį, nepagalvojom, ne pirmas kartas paršų supirkimo punktan vežc, manėm, sustvar-kysim, ir visas vargas per Agotos graibštumą, jai vis maža, vis negana, ir laukų, ir pievų, ir miško, pamato, kad moteros parsneša mėlynių, tai kap akis uždegus jau ir lakia raistan su dzviem kašikais, vienus partįsia ir vėl raistan, ir Vaclas panašus in žmonų, ir jam vis negana, dar lig rusui užainanc laikė du arklius, penkias karves, pirkių apsižaniįs išstrajino kap palocių, ilgų, juodais dažais nuteplioį, jei koki vaikai inlanda sodan obuolukų pasiskinc, tai laksto ir lazdu grūmoja, bet Agotų labai mylėį, pirkto, ko cik ji norėį, atvažuoja Merkinės žydas su visokiom cackom bobiškom, tai Agota pirma ir cik varto skaras, rausias, kad cik gerasnį daiktų nugriebc, kiek ji visokių suknių turėį, kiek gėlėtų bliuzkų ir sciklinių karolių, dar jau nieko neraikia, pasenus, susraukšlėjus, suskūprinus, ale anksciau jai mes visi buvom pras-ci, biedni, Vaclas tai net kontrabandų su lenkų užgrobtu krantu varė, druskų ir arielkų šmugliavojo, buvo lenkų net nuplaktas, ale išsipirko, o jo Juoza, jau prieg ruso, pirmais metais turėį mergų anan krantan, tai Vaclas žmogui nelaido čaikelės imc, tai tas jau lapkricį, pašalus, brisdavo sulig pažascimi, iš vakaro nubranda, rytį sugrižta, peršalo žmogelis, dabar kažkur sanatorijon džiovų gydos, tep ir liko senu bernu, Agota su Vaclu nelaido tos mergos imc, per biedna, mažązamio duktė, žaurus buvo, amžinų atilsį, ir Agota jau kapi-nyne su visais savo turtais, niekam neteko, vienų Juozų turėį ir tų prieg mir-cies privarė, ne kartų Juoza grasinos tėvų ir motkų Merkin nuskandzyc, gal tep cik šposijo, ale išgers ir grieža dancim: nekencu, nekencu tų gyvatių, bai-su, kai sūnus tep apie gimtus tėvus kalba, mūs krašti kitos tokios šeimos gal ir nebuvo, bet aš, ponūle, nuvažavau šonan, žadėjau apie kaucynes su kuiliu papasakoc, o užgriebiau net lenkų laikus. Tų rytų atajo in mani Vaclas ir sa-ko: Dzisiau, ainam, padėsi paršų vežiman inkelc, kap neisi, jei kaimynas pra-šo, aš ir nuvėjau, būtau žinojįs, kap visa išais, būtau apsimetįs, kad sergu, šonan dzieglys insimetė, negalėsiu nieko pakelc, nebus iš manį naudos, ale kaimy-nas, duoda arklaicį malkos parsivežc ar bulbaites iš lauko svirnan, tai ir nu-vėjau paklaūsįs. Dabar pasakysiu, kap mes tų kuilį, neromytų, vežiman grū-dom, Vaclas veterinoriu nelaido romyc, mat ir iš jo naudos nemaža ištraukė, vaislė gera, stambus gyvulys, kol dar nebuvo tokis nutukįs, tai užlaidzia ant kiaulės, valandų trina, nemažiau dzvidešimc paršelių kiaulė atsivesdavo, ale

vėliau ėmė kiaulas mygt prieg žamės ar prieg tvarto šiaudų, priais iš užpakalio, pakiš po šiknu ilgų šnipų, pakels kartų kitų ir cik užšoks, kiaulė ir prasmenga mėšli sulig pilvu, neatlaiko tokio svorio, tai žmonės jau nevedė in Vaclų, tadu Agota dar sciprau pradėjo šarc, o aš sakiau: Vaclai, sustok, nesustojo, tai va kap išaj, vos meitelys nesuėdė savo geradario. Paklausiau kaimyno, nuvejom tvartan, aš sakau: Vaclai, nieko nebus, neinveiksim, o jis sako: aš žinau, ką darau, atdarysiu durelas ir pats išais, cik tu, Dzisiau, iš užpakalio vyteli nesciprai sušarsi, ais kap dzidelys, ale man vis vien neaišku, tokio paršo dar nebuvo regėjis, man baisu, ilcys net lūpų pakėli, riestos, aštrios, perbrauks per blauzdų ir tadu gydzyk mėnasį ar du, dar gerai jai gyja, o jai ne, jai užkrėtimas, kiaulė nešvarus gyvulys, pas mus kiaulių nemazgoja, o toks veterinorius, dabar jo nėra, Perlojon laikos, tai pasakojo, kad Vokietijon kiaulas prausia kap žmogų ir tvārti mėšlo nepamacysi, visur, sako, išcamantuota, iš gumos palaidzia vandenio srovį, ir paršas – kap cik gimjis, švarus, mūs kiaulēm tokia prausykla nepaciktų, kiaulai ar meiteliui cik duok daugiau mėšlo, voliojas kriuksi pacinka tokios maudžynės, ale ir šernai purvo duobėsa voliojas, veterinorius aiškino, kad tep šernai visokius guzus išsigydo, aš ty nežnau, ale žmogus mokytas, geriau išmano, bet grįžkim Vaclu tvartan, nespėjo jis vartėlių praverc, meitelys ir puolė, kici sako, kad gyvulys savo smercies nejauca, o aš galvoju, kad dar kap jauca, vežau anais metais ir aš du paršus punktān, pakol mišku, tai buvo ramūs, ale kai išvažavau plentan ir pasmatė punkto žardziai, tai nepacikėsi, žmogeli, pradėj žviegc, trunkycis, strikolius graužc, tai paskubinau arklį ir kap cik uspėjau, aš punkto kieman, o paršai iš gardo žamėn ir lakia kur akys mato, ale kur tu nulėksi, kad visa taritorija aptverta ir vartai užkelcì, o jau ant svarsckylių tempiami tai visai pasiuto, kandziojas, aštriom nagom taikos kirsc priėmėjui, bet jis žmogus cekavas, su gyvuliais inpratįs, tai sako: kiaulės labai jautia, kad ant smercies atvežtos, tai aš dar ir sakau: Vaclu meitelys jautė, kad išmušė jo valanda, pasakiau seniui, ale jis cik nusispjovė ir sako: kiba tu, Dzisiau, durnas, mat vīsa turėj būc pagal jo teisybį, kito žmogaus niekadu nepaklaūsė, taigi nespėjo gardo vartėlių atkelc, kuilys ir puolė kap žvėris, Vaclas dar bandė atšokc, ale mėšlo gilū, kaliošai inklimpį, tai kol ištraukė, meitelys jau ant jo, ale kap sakiau, gerai, kad visa gerai baigės, pylė basliu stačiai kaktan tarp ausų, meitelys kap alektros kliudzytas klupo ant priekinių kojaitių ir virto ant šono, guli, ausys kap lopetos, o iš šakių dantų paliktų skylių kraujai plūsta, tai ir Vaclų suėmė baimė, negyvo punktas nepriims, vežkis, kur išmanai, aš žiūrau, kad viena akis sumirksėj ir ausies galas krustelėj, tai sakau: Vaclai, gyvas, tokio meitelio basliu neužmuši, jam tris kulkas kaktan suvaryk, ir tai dar neaišku, ar klups, virs ant šono, tu jį cik prigušiniai, pamātįs, kad teisybį sakau, nusispjovė, priažo ir du kartus spyrė šonan, kuilys kriuktelėj ir jau bando stotis, aš sakau: Vaclai, kol ne vėlu suriškim kojas, atnešk pancių, ir priekines, ir užpakalines, ir dar pancius tarpusavi intempkim, o ant kaklo virvį užverkim, su tokiu žvėrimi menkas juokas, žūrėk, kap jis tau blauzdų išarė, raiks Agotai ne vienų savaitį slaugyc, Vaclas pagalvoj, paskasė paausį ir sako: tavo teisybė, Dzisiau, raikia supancioc, atnešė kelis pancius ir virvį, padarėm, kap sakiau, tai kuilys stovi ir jauca, kad negali kojų placiai pražergc, sužviegė porą kartų, ale kažkap liūdnei, nusiminįs, gal suprato, kad baigės jo dieneles, per tų laikų ir krau-

jai apstojo, sukresėj, sakau: Vaclai, tu kraujus nušluoscyk, neveši gi punktan kruvino, vedėjas nei už kų nepriims, o jei ir suciks, tai pamacysi, kap perpus numuš kainų. Vaclas ir dar paklaūsė, sugraibė šluosę ir pamirkįs kibiran nubraukė kraujus, let už ausų pakasė, meitelys cik sumirksėj kap dėkui sakydamas, kiaulės labai protingos, veterinorius pasakojo, kad cirkan jos visa išmoksta, o karvės net nebandzyk, nieko nebus, aš ty nežnau, jokian cirkan nebuvis, ale mokytas žmogus sako, raikia cikėc, viskų sutvarkį, jau ruošiamės vežiman varyc, ale kuilys nē iš vietos, cik nuo to dzideliausio svorio giliau šūdan smenga, jau kone pilvų siekia, matau, kad Vaclų vėl nervai suima, apsdairė, surado lazdu ir kad ims duoc per kuprų, per šonus, per kinakas, duoda ir siunta: aš tavi, šėtonų, pamokysiu, tu man ca neišsidirbinėsi, aš sakau: nemušk, nepadės, geriau pakiškim kartelas ir kelkim, gal kiek ištrauksim, tadu tu stverk už virvės ir trauk, o aš iš užpakalio stumsiu, pakišom kartelas ir abu vienu kartu keliam, jauciam, kad pamažu pasduoda, o kuilys žūro tom raudonom akim in mus ir cyli, tadu metēm karcis ir Vaclas už virvės, aš už vuodegos ir bandom, ale nē iš vietos, sakau: sakiau, Vaclai, kad gyvulys jauca peilį, kaži ar kas mumi išais, ar cik neraikės daugiau vyrų šaukcis, o jis cik nusispjovė ir suriko: aš jam duosiu daugiau vyrų, kad jis nesulaukt, kad aš pinigūs laistau, už dzyką girtuokliai neis, bandom, Dzisiau, sarmata, kad du vyrai paršo vežiman neinvaro, sužinos žmonės, tai iš sarmatos nebus kur akių dėc, imam, aš trauksiu, o tu stumk. Bandom dar kartų ir, kų manai, matom, kad meitelys pamaži kelia kojų, kitų, tai mes dar sciprau, išlupom iš mėšlų ir jau mumi langviau, jau paršas arciau durų, sakau: Vaclai, pririšk ir ainam vežimo, aš pakinkysiu, o tu sudėk lantās, ale ieškok kuo ilgesnių, ba, staciai padėjį, jo niekap neužvarysim. Kap raikalas pasiruošį, jau varom, ale matom, kad arklys cik kraipo galvų, žvairu akiu žūro in kuilį ir nerimsta, tuoj žangs tolyn nuog durų, sakau: Vaclai, testà Agota ataina ir už žąslų palaiko, kad nejudėt, Vaclas dzidziu balsu jau rėkia: Agota, akšį, palaikyk arklį, kad nejudėt, vienų kartų pašaukė, Agotos nē kvapo, antrų, ir vėl nēr, nesrodo, tai neapsikentįs nuvėjo pirkion ir atsivedė po nosim burbėdamas: mes ca vargstam, dusinamės, žvėris kojas kramto, o jinai ant laškos druni, galvų po padušku paskišus. Agota prie arklio inpratus, laukų aranc vadzioja, tai nēbijo, aukšta moteriškė, ilgom rankom, tai suėmė už žąslų ir arklys, jų pažinįs, nusramino. Kų ca ilgai pasakoc, per vargus užstūmēm meitelį vežiman, uždarēm gardan ir Vaclas klausia: Dzisiau, ar važuosi su manimi, dzviesa vis geriau, jai kokia bėda. Nenorėjau Merkinėn grūscis, ale kaimynas prašo, nevažuosi, kai kitų roz neduos arklio malkai parsivežc, sakau: gerai, važuosiu, cik Onai pasakysiu, nuaik, sako, cik ilgai negaišk, tadu in Agotų: Agota, indėk lašinių ir duonos, kaži ar lig vakaro suspėsime. Aš nuvėjau in namus, pasakiau Onai, kad su Vaclu išvažuoju, per tų laikų Agota suruošė paviržio ir išvažavom. Sėdzim an lantos ir vis atsisukam pažūrėc, kap tas meitelys, ar vis dar ramus, o tas nuvirtįs ant šono puca sau dūdon, aš sakau: Vaclai, matai, kap nusramino, sustaikė su savo daliu, suprato, kad supanciotom kojom nepabėgsi, iš vežimo neiššoksi, tep privažavom in plentų, o ty jau koks puskilometris ligi punkto, kartų atsigrįžįs pažūrėc, kap paršas laikos, pamatiau, kad jo šonai ir nugara mėlynais lopais išmušta, sakau Vaclui: pažūrėk, Vaclai, kokie plėmai ant meitelio šonų ir kupros, tas atsisuko ir net aiktelėj, iškart suprato, kad punkcì bus bėdos, vedėjas

klaus, nuog ko šiciej lopai, tai aš sakau: Vaclai, jei klaus, kap ca acicikį, tai sakyk, kad labai kasės, trynės in gardo strikolius, nuog to ir ciej plėmai, Vaclas klausia: sakai, pacikės? O aš aiškinu: pamatįs, koks meitelys dzidelys, supras, kad galės gerai uždirbc, tai ir priims, cik gali kainų numušc, nežnau, po kiek dar už kilogramų duoda, anais metais tai po tris su kapeikom, gal šiais ir daugiau, aš ty žinau? O Vaclas sako: klausiau pas Svirnelį, sakė, kad po keturis, tadu paklausė: Dzisiau, kap tau rodos, ar paršas trauks tris šimtus? Aš sakau: kad gal net tris su puse, aš tokio meitelio, prispažinsiu, dar nematįs, ca vien lašinių bus apie du šimtus, Vaclas sako: jei sumokės, gausi, Dzisiau, ir tu, neliksiu skolon, be tavį būtau prapuolįs, neraikia, sakau, Vaclai, man tavo rublių, aš kaimynu pamačijau, ne dėl pinigų, ir cik dabar pamatau, koki mes su seniū šūdžini, nuog kojų sulig kaklui, o Vaclo tai net kakta mėšlu kap šašais apėjus, tai sakau: Vaclai, ar ca nebus kokio vandenio, balos ar šalcinio? Jis sako: bus, pas pačį punktų teka Stangė, o kam tau vanduo, acigerc nori? Sakau: ne acigerc, o šūdus bent kiek nusmazgoc, Vaclas apžūrinėj savi ir po nosim burba: gerai sakai, neapsižūrėjom, raikėj namuosa nusprausc, su muilu, kap aš šūdžiniais pirštais pieštukų laikysiu, kai raikės parašų ant popierių padėc, ir Agota gera kūtvėla, matė, kad mėšlai ant visų rūbų ir ant rankų, ale cylėj, gyvatė, aš žinau, ca už tai, kad aš paršų basliu atvanojau, pacikėk, Dzisiau, mani dar ilgai jinai grauš, ilgai, nežūrės, kad pinigų parvežiau, es gyvų, jinai tų paršų mylėj labiau už karvį, už arklį. O aš klausaus ir galvoju: ir už Juozų, jei vertė žmogų žiemų per Merkį brisc, ale nepasakiau, kad ir Vaclas savo kumelį mylėj labiau už sūnų, dar inkišo sanatorijon ir kaži ar kadu aplanko, jau pasakojau, ponuli, kap jis, tėvui uždraudus paimc čaikelį, brisdavo pas savo mergų kiton pusėn, baisu pagalvoc, kų žmogus jautė, tokia jau čiudna Vaclo šaima, bagoci, ale nežnau, ar laimingi. Sustojį prieg Stangės upelės, rovėm maurūs ir grandėm rankas, rūbus, Vaclas gerai patrina ir klausia: kap, Dzisiau, ar nuploviau? O aš matau prie ausies priskretusį mėšlų ir jam parodau, tas vėl trina, o tuomsyk iš supirkimo punkto jau ciej gyvulių balsai ataina, karvės baubia, kiaulės žviegia, veršiai let springsta baubodami, ir kų manai, ar mūs meitelys neišgirs? Išgirdo, šoko ant kojų, šerius pastatė, pakėlė šnipų ir kad pradės baisiu balsu žviegc, let ausis mumi užgulė, sakau Vaclui: Vaclai, užteks, apsigramdėm ir gana, ar nematai, kad tavo kuilyš jau siunta, ar pagalvoji, kas bus, jeigu išlauš gardų ir iššoks? Visi tavo rubliai prapuls meitelio šiknon. Vaclas apsdairė ir puolė vežiman, sušėrė kumelaitei, išvairavo in plentų ir po penkiasdešimtis žingsnių insuko punkto kelalin, invažiovom, tai žmonės suėj ir stebis, kokis tai mėlynais šonais meitelys vežiman, aš sakau: Vaclai, ar nepamiršai, kų sakysi? Sakysiu, kad in gardo strikolius kasydavos, tai ir pamėlynau, o tos skylės snukin, tai pats kniso mėšlų ir pataikė an šakių, cik nežnau, Dzisiau, kap raikės an svarsckyklių užtįsc, gal padės vyrai?

Jau mano pasaka, ponūli, baigta, nēr apie kų daugiau kalbėc, gal tik pridėsiu kelis žodžius: káinų vedėjas visgi numušė, būtų Vaclas daugiau tūkstancio gavįs, ale paėmė vos penkis šimtus, bus jam pamoka, kad neraikia lig tokio žvėries paršų augyc, pasiekė pusanthro šimto, ir vežk, nei tau raikės šakėm badzyc, nei basliu švencyc, nei kojų žolynų komprasais gydzc...

Zuikiai

Sakykit, Vitai, ar tikrai Mačiulis šakėm Juliaus Vilką subadė? „Cikrai, vėreli, cikrai, aš ty nematiau, ale kici matė, kap užsiutįs badzė ir badzė kap ne kokį gyvų padarų, o šiaudų kūlį, žmonės sako, kad tos šakės tep ir guli numestos pas tvartų nenumazgotos, kraujai prikepį, pajuodzi, baisus daiktas, kad tep žmogus daryt, mūs krašci nebuvo girdzėc, kad šuva nor būt pasiutįs ar koks labai aršus, ale tas Juliaus Vilkas žmogaus protų turėj, pasakys Julius, Vilkas, sėsk, tas ir sėdas pas kojų, pasakys, aik, tas jau ir aina, kur Julius liepė aic, jis buvo mūs kaimo visų šunų galva, jo visi bijoj, ale jis nepjauzdavo, cik apžergia ant nugaros pargriuvusį ir laiko, tas guli lapaites suglaudzijs, cik vuodegų vizgina prisgeryc norėdamas, jis Juliui žiemų iš miško ir zuikių parnešdavo, atneša ir paguldo pas slankscį, o jei kokios kalės veseilia, tai kici šunes let prisarcyc bijoj, pajoja ant kalės, kai toj prigula, tai ir Vilkas šalimais, guli galvų iškėlįs, dairos, ar koks kitas šuva nebando arcincis, jei arcinas, tai atsistoja, parodo ilcis, ir anas dumia miškan ar už griovio, Julius ir Bronia tam šuniui nieko negailėj, geresnį kąsnį numesdavo, mat anais metais Vilkas cikrų vilkų nuog tvarto nuvarė, buvo labai sniego gilu, tai tas vilkas iš miško ir ataj in tvartų avelas užuodzijs, Julius savo Vilko niekadu prie būdos nerišo, jis praainancijų žmonių nekliudzydavo, jai koks kaimynas priaina prieg vartėlių, tai Vilkas du kartus suloja, kad Julius išait iš pirkios, suprask, žmogus atajo, ir tadu gali sau drąsiai aic per kiemų, jis nekliudzijs, cik seks akimi, kad atėjįs ko bloga Juliui nepadaryt, žmogaus proto buvo šuva, dzidelys kap cikras vilkas, cik be kulnierio aplink kaklų, miško vilkai šviesesnio plauko ir su auksiniu kulnierium, anksčiau, tuoj po karo, tai va ty, ant to kalnėlio, būdavo, stovi penkiesia ir žūro in kaimų, žmonės tadu daug avių laikė, pas mus ca niekadu nebuvo kolkozų nei tarybinių ūkių, ca visučės cik miškų ūkis, tai žmonės daugiaus gyvulių laikė, anksčiau kas rytų vasaros čėsi pas kryžių susrenka trisdešimcis karvių ir veršis kelių metų, laikėm ir skerdzių, o prie jo dar piemenį, sutrimituoja tuoj avino ragu ir skubykitės, moteros, ba aš nelauksiu, tai vilkų buvo, ojoj, žiemų tai let kelių pastodavo, mani pacį buvo perėmį ty pas Versminį, siuntė mani moteros Marcinkonysa grabnyčių žvakių parsvežc, o pasnigį buvo sulig langais, laikiau arklį, vadėm Gneduku, sciprus buvo gyvulus, privažavau in ažarų, tuoj suksiu kairėn, ogi žūrau, ant tako vilkas sėdzi, dzidelys su tuoj kulnierium aplink kaklų, aš ir tep, ir kitap, iššokįs pabarškinu botagu pušalaitėn, parėkaunu, o jis sėdzi ir nei iš vietos, gerai, galvoju, kad vienas, o jei trys ar keturi – smercis, ir baigta, atsistoj ir arcinas in mani, jau dairaus kur šakotesnės pušalės, maniau, inlipsiu, o Gneduku kap bus, tep tebūna, nor žinojau, kad jis moka užpakalinėm kanopom kirsc, nežnau, kap būtų tos grabnyčios žvakės man pasbaigį, ale matau, kad nuo kalnėlio Petruko rogės laidzias, tai manau, jau bus gerai, dzviesa vis kap nor tų vilkų nuvysim, cik jis nelaukė, pamatė, kad dar vienas vyras arcinas, tai cik šoko ir prapuolė tarpu apsnigtų ėglių, vėliau mes su Petruku nuvejom pažūrėc, tai, bratule, per visų vyro delnų Juliaus Vilkas už tuos, miškinius, mažesnis, ale neaišku, jai suskautų, katras nugalėt, gaila tokio šunies, Juliaus Bronia balsu raudoj, tep gailėj...“

Ta istorija su zuikiais – taip kaime vadina triušius – įdomiai baigėsi. Julius apskundė Mačiulį teismui, buvo ir liudytojų, kurie matė, kaip Mackė šakėm kelis kartus Vilką smeigė ir negyvą išmetė už vartų šalia vieškelio, nepaslėpė, nors būtų paslėpęs, tai ir įrodymų pritrūktų. Julius užkasė šunį tik po to, kai iš Varėnos atvažiavo kažkoks tarnautojas, užsirašė Vilko žūties aplinkybes ir pažadėjo, kad byla bus pradėta, nes kas čia būtų, jei kaimynai šakėmis imtų vienas kito šunis smaigstyti. Mačiulis teisme aiškino, jog dūrė tik dėl to, kad šuva jo vaikų zuikius sudraskė, neva išlaužė narvelius ir visus suplėšė. „Matiau, kap vaikai ir žmona rauda, tai širdžį suėmė kap raplėm, apsdairiau pagalio, ale neradau, tai stvėrau šakes, tas šuva cikras vilkas, su tokiu ne juokas, aš, ponas teisėjas, nekaltas, tegu nelaiko palaido šunies, kodėl mano ir kitų žmonių prie būdos pririšti, o jo laksto, kur cik jam pacinka.“ Pasakoja, kad nuo suolo pakilęs Julius ir surikęs: „Meluoji, Macke, visų šunes palaidzi, inpratį nuog senovės karves ganyc, jieį in žmogų ar gyvulį nepristos, gerai pastrauks šonan, meluoji, o tavo pacies šuva anais metais miesto žmogui blauzdon inkando, kai tas sustojo pas tavo žmonių kelio paklausc, jau tadu turėjai teisman aic, ale pastaikė geras žmogus, tai neskundė, būtum baudų sumokėjįs, tai nebūtum mano Vilko šakėm badįs, o tuos zuikius, tai jis, ponas teisėjas, pats papjovė ir suvalgė, ne vienas matė, kap lauko virtuvėlėn puodzi jieį virė, viena moteris va, šita, Janulionienė Katrė, buvo užajus, tai, sako, užuodziau, kad ne višta ir ne kiauliena verda, tokis svecimas kvapas, anksčiau negirdėtas, o tai buvo, ponas teisėjas, zuikiai, jei mano Vilkas būt sudraskįs, tai argi šunies papjautų gyvulėlį virt? Ne, cikrai nevirt, ale pats papjovė, kad galėt mani apkalcyt, kad mano Vilkas juos papjovįs, ir Janulionienė pacviricino, kad lauko virtuvėlėį puodzi virus zuikiena, nes nei višta, nei kiaulė verdama tep nesmirdzi.“

Taip pamažu išaiškėjo visa teisybė. Kažkas įskundė, kad Mačiulis pirkioj ant plytos *samagoną* varo ir pardavinėja. Gal iš pavydo, kad Mackė gerai uždirba iš tos naminės, o gal įskundė Puvočių ir Mardasavo girtuoklėliai, vidurnaktį pritrūkė gėralo, nuėję pas Mackę ir negavę – aišku, prašė į skolą, žadėdami pardavę grybus grąžint, bet Mačiulis žinojęs, kad matys litus kaip savo ausis, tai išvaręs juos ir dar lazda pamojavęs. Kas įskundė ir šiandien neaišku, bet Mackė kažkodėl įtarė Juliaus Bronią, neva pas ją buvo atvažiavęs policininkas ir ilgokai pirkioj sėdėjo, bet apie ką gi vyras galėjo su, pasak Mackės, „durna boba tep ilgai kalbėc“, aišku, tik apie jo bravarėlį, nors jis tik savo reikalams retkarčiais išsiverdąs kelis litrus girininkui ar svečiui pavaišint, niekada nepardavinėjęs, jis žinaš, kad yra žmonių, kurie prie Ūlos Ožkabalin rimtą bravarą įsitaisę, malkų iš anksto prisiruošę, anie tai tikrai dėl pinigų verda, o jis niekada nei lito negavęs. Buvo atlikta krata ir paaiškėjo, kad Mačiulio lauko virtuvėlėį ne tik tikras bravaras įrengtas, bet ir nemažai produkcijos didelėse plastikinėse statinėse sukaupta, kilo įtarimas, ar jis kam nors dideliais kiekiais neparduoda, kažkas užsako šimtą litrų, tai virtuvės kaminas dieną naktį rūksta, ir liudytojai patvirtino, kad rūksta, o žmogus negali dieną naktį kūrent, kad ir kiaulėms jovalą virdamas. Be to, kluone po šiaudais buvo aptiktos kelios paruošto raugo statinės, taigi bauda buvo labai didelė, o aparatas sunaikintas, statinės sušaudytos kieme. Mačiulis teisme bandęs teisėją sugraudinti: „Mano vaikai anų vasarų Trakiškėsa pas Marcelį pamatė tuos zuikius ir labai užsinorėį jų, tai aš ir nupirkau, kad

vaikai žaistų, tokie gražūs, balci kap sniegas, o akys raudonos, sukaliau būdų, inrangiau iš cinklo narvus ir jie ty gyveno, vaikai žolės prirovį atneša, o kai palaidzi kieman palakscyc, tai šokinėja, vienas kitų gainiojas, vaikai iš paskos, linksmiau su tais zuikiais buvo, o dar nieko neliko, tuščia būda, vaikai po šiai dienei rauda, kap aš būtau galėjęs juos pats pjauc, man peilis iš nagų iškrist, ir žmona nikdij nelaistų, aš, ponas teisėjas, cikrai nekaltas.“ O Julius kirto kaip reikalas: „Atais, Macke, žiema, ir visa bus aišku, ar cik tavo moteriškė baltų zuikių kailiu nebus palto apsiuvus, kų tadu pasakysi.“ Sako, Mačiulis po tokių aštrių ir, matyt, taiklių žodžių susigūžė ir daugiau nekalbėjo. Žmonės nutarė, kad taip ir bus, reikėtų, kad valdžia patikrintų, ar svirne nekaba nudirbti kailiai, tada visa ir atsistos į savo vietas. O kad Juliaus Bronia būtų Mackę įskundus, niekas netikėjo, ji niekada nesikišo ne į savo šeimos reikalus, šeimą tai tvarkė puikiai, penki vaikai užauginti, visi turi darbus, mašinėles, kiti ir namus Varėnon pasistatę, bet apie svetimus jinai niekada nė žodžio neprasitars. Pavasarį degė miškas, gesino trys ugnia-gesiu komandos, išrausė griovius, išdegė dešimt arų gražių pušų, žmonės kalba, kad kažkas padegė, net įtaria vieną girtuoklėlį, kuris be cigaretės „CCCP“ ant atvuposios lūpos nė žingsnio nežengia, jo išmėtytų nuorūkų pilni miško takai, o Bronia, paklausta, kaip jai atrodo, ar čia padegimas, ar šiaip nuo stiklo šukės užsidegė, nuleido akis ir tyliau balsu pasakė: „Aš ty nežnau, nematiau, tai ir nežnau, matiau dūmus, ale dar toli nuog kaimo, tai grįžau virtuvėlėn prieg puodų.“ Paklausta, ar neskambino į Varėną, atsakė: „Ar man ty galvon, ne mano kieman degė.“ O kaip tik Mackės moteris, vadinama Pakišale, matyt, ne šiaip sau dėl gražumo, žmonės kalba, kad ne vieną degtin-darį įskundus, mat konkurencija. Bronia sako: „Man ty ciej zuikiai nei galvon, anei vuodegon nerūpėj, aš tokių raudonom akim nelaikytau ir jų kailiu palto neapsiūtau, nor mano Julius siuvėjas...“

Žodžiu, Mačiulis sumokėjo didelę baudą ir turėjo atlyginti Juliui už šunį. Nuo to karto tarp kaimynų tvyro bauginanti tylą, tarsi prieš audrą, prieš nelaimę, nes, žmonių nuomone, Mackė taip visko nepaliks, jis nepratęs pralaimėt, visada turi būti jo viršus, o ir Pakišalė labai arši, kai jos šuva įkando miesto žmogui, sustojusiam pasiklaust kelio, į blauzdą, tai jinai šuns net nesudraudė, o tas tik eina ratu aplink kelevių ir vis ausis suglaudęs taikos vėl stvert, ir nei karto nesulojo. Ne veltui sakoma, kad lojantis šuva nekanda, stveria tyleniai, pasalūnai, bailiai, prilekia kaip strėlės ir grybšt už kulno ar blauzdos, ir bėga, skuodžia niekšeliai kiek įkabindami. Pasakytume, visai kaip žmonės.

Po kiek laiko Julius pasakojo: „Girdzim, kad kažkas aplink pirkių bala-dojas, duris klibina, pas langus trinas, aš stvėriau savo lazdu riešucinį ir pakilęs iš laškos stoviu prieg durų, laukiu, žinau, kad ty Mackė, ale pasbraz-dzino, paburbuliuo po nosim ir nuvej šalin, o buvo aiškus mėnasis, tai gerai matės, žūrau pro langų, ogi kuprius su ilgeliausiu lencūgu rankon in varte-lius aina, būtau duris acidarjis ir nor susarmacijis, ale Bronia nelaido, sako, neskišk, duok durnam kelių, nieko jis mumi nepadaris, cik pagūdzyc atajo, ba tokis žvėris gali numušc lanciūgu...“

Šis nakties įvykis taip pat plačiai aptarinėjamas, nes žmonėms net ne-jauku, kad jų kaime toks žiaurus žmogus gyvena. Bet nieko nesiima, niekam nepasiskundžia, tarsi susitakę su likimu. Tik tarpusavyje pakalba: „Ko no-

rėc iš tokio invalido, an viso svieto pikto, anais laikais raudonų vėliavų prieg namo iškeldavo, dar – Lietuvos, o užancy graiciausia gyvatį slapia...“

Prabilus apie zuikius, Julius apsidairo ir pasako: „Ko norėc iš tokio žmogaus, jis ir prieg ruso arielkų varė, ne kartų milicija jo bravarų su visom gelažinėm bačkom ir su variniais vamzdžiais išvartė, sušaudžė, baudų uždėj, ale nešvarų rublį inpratįs imc, po kiek laiko ir vėl už seno imdavos, tep ir dar, nor Lietuva laisva, parduotuvėn cik rinkis, visko yra, ir vynelio, ir geros degcinės, ko žmogaus širdzis geidžia, jis ir grybų punktų laikė, tai visadu žmones apsverdavo, turėj tokias neteisingas svarscyklas, žmogus atnešė tris kilogramus grybų, o jis rašo, kad du, ir sumoka cik už du, prieg apgavystės inpratįs ir dar nepaskeitįs, aš ty jo nesbijau, ale iš tokio žvėries gali visko laukc, tai laikau namuosa storų lazdų, ba toj mano riešucinė lazdelė tai cik varnam baidzyc, turiu rimtų ginklų, jei cik kišis, tai aš jau nepažūrėsiu, kad kuprotas, aš jam tų jo kuprų išciesysiu, tegu cik pabando, cik Vilko ligi šiol gaila, tokio šunies daugiau neturėsiu, jo protas buvo kap žmogaus, kici prieš jį durni, jis lodavo cik tadu, kadu buvo rimtas raikalas, cigonų labai nemylėj, tuos tai lydžėdavo let iki Trakiškių, nesbijoj jis anei botago, anei cigonkų keiksmo, jam buvo svarbu cigonus pamokyc, kad po mūs kaimų nesvalkiotų, po kiemus cigonkos nesbadziotų, vištų nevogt, žmonių neapgaudzinėt, jis in tuos Mackės zuikius nė akies kraštu nepažūrėj, o žuvo nuo baisių žaizdų, mano Vilko kraujai ant šakių dantų Mackei bus pragari parodzyci, kad atmint, kokių skriaudų gyvas būdamas kaimynu padarė, o aš po kacilu, jei ty ir man pristaikis būc, dar dzidesnių pliauskų padėsiu karščiausio vyšnios medzio, kad kap raikalas verdanciam vandeny pavirt – gal supras, už kų jam tokia bausmė paskirta...“

O Dzilgynėn kukavo gegutė

Frontas traukėsi Gardino pusėn. Rusai apsikasė aname Merkio krante, vokiečiai šiapus, dar neseniai Lenkijai priklausiusioje pietryčių Lietuvos žemėje. Tratėjo kulkosvaidžiai, vėjas iš kito kranto atnešdavo keiksmus ir įsakymų nuotrupas, o virš bulvių duobių, kuriose slėpėsi šeimos, kranksėjo irzlūs vokiški žodžiai ir tas staigus kaip akmuo į langą *halt! halt!* Užskrisdavo lėktuvai, plerpiantys kaip Mačiulio kuliamoji.

Po žeme nuo žvakės šviesos ant smėlio sienų ir medinių lubų virpėjo šešėliai, berniuko motina kalbėjo litanijas, jis pats vartė seną elementorių, tėvas, glostydamas ir tildydamas šunį, žiūrėjo į viršų ir įtemptai klausėsi.

Tą rytą šuva, ant pirmo stačių kopėtėlių skersinio uždėjęs priekines letenas, staiga amtelėjo, atsigrėžė į tėvą, tarsi norėdamas pranešti, kad laikas atkelti dangtį, nes sunkūs žingsniai nutolo negrižtamai, galima kopt į viršų ir traukti į namus.

Po kelių dienų pasirodė rusai. Dulkėtos pilotės ant pakaušių, vienas kitas su šalmu, eina po tris išsirikiavę, automatus atkišę, dairosi. Ir ūmai iš miškečio skersai per vieškelį pasileidžia du vokiečiai, susikūprinę, plikom galvom, be ginklų, paklydę, pasimetę, tokie vargani kaip Trakiškių skerdžius Am-

šiejus, atrodė, įduotum į rankas botagą, tai ir neatskirtum. Visa stebėdamas, Tamošuko tėvas nusprendžia: „Dar vakar vokiecys buvo išdidus, užrietįs nosį, vaiksčiojo kap povas šokoladų ciulpdamas, lūpini armonikėli grajydamas, po kaklu gelažinis kryžius už drąsų, o dar – skarmalai an pečių ir basos suskravinį kojos.“ Išgirdęs trumpas šūvių serijas, šalia tėvo stovintis, už tvoros *strikolių* užsiglaudęs vaikas suklysta, pamanęs, jog tai genys kala į sausą pušį kitoj vieškeliu pusėj ant kalnelio. O vokiečiai stabteli, atsuka veidus tarsį nustebę ir bando kelti rankas, tačiau po akimirkos griūva į vieškeliu dulkes. Kareiviai prieina, batais apverčia nušautuosius ir Tamošuko tėvui įsako: „Zakopaj!“

Kai kareiviai nutolsta į kitą kaimo galą, tėvas su Jankos Alvydu pasiima po kastuvą ir, panėšėję kelis šimtus žingsnių į mišką, pakasa vokiečius šalia keliuko po aukštomis pušaitėmis – pakluso kareivių įsakymui...

Trečią paklydėlį nukirto gal po savaitės rugių lauke, kaimo pakrašty. Žmonės matė lauko viduriu sunkiai brendantį vokietį, brido tarsį per tamsų, drumzliną vandenį prieš srovę, o ne per siūbuojančius rugius, nors pageltusios varpos jau siekė krūtinę. Slinko vis sustodamas, įsiklausydamas, tikriausiai keliavo pirkių pusėn, arčiau žmonių, arčiau išmaldos duonos...

Ir staiga „*Mat! Mat!*“ ir automatų traškesys. Žmonės dar spėja pamatyt aukštyn išmestas rankas ir vokietis prapuola. Pasigirsta įsakmūs, nors nepikti, žodžiai: „*Naidite gada i zaroite!*“

Surado gal už pusšimčio žingsnių nuo javų pakraščio. Gulėjo aukštiejininkas, akys atmerktos ir nustebusios, rūbai nudriskę, purvini, be antpečių, be pilotės, be šalmo, be šautuvo, basas – beginklis nušautas toli nuo Vaterlando, svetimoje žemėje, kaip prieš kelerius metus būdavo nušunami pasidavę rusų belaisviai. Akis už akį, kulka už kulką. Švino lašas už kraujo lašą.

Ir šitą bedalį vyrai pakasė šalia anų dviejų. Kauburį per kelerius metus užklojo žaliosios samanų ir pilkosios kerpės, išdygo trys kadagiai, išsiplėtė žemuogių salelė, pražydo, sunoko uogos, tik niekas jų neskynė, nors augo šalia kelio į miško gilumą. Tamošuko bičiulis Adolpėlis pasakė, jog tai visai ne uogos, o vokiečių kraujo lašai. Suvalgęs pavirsi negyvu vokiečiu, arba nusi nuodysi, lyg raudono musiomirio pakramtę.

O dabar pažvelkim į pakluonę – ką gi tie du berniukai ten kala, ką meistrauja, užsiglaudę už Adolpėlio tėvo *maisternios*? Priėję arčiau pamatysim du nedidelius švariai nuskustų juodalksnio šakelių kryžiukus ir suprasim, kad baigiamas surišti trečias. Neklausim, kam šie šventi ženklai skirti, tik labai suabejosim, kad jie ilgai išsilaikytų susmeigti į samanų, nes jos greitos paslėpti bet kokį kelmą ar nukirstą šaką.

„Tamošuk, klausia Adolpa, ar aisim bombų? Petrė ganė Dzilgynėn, tai matė vienų, su sparneliais, tai ar aisim?“

„Kad nežnau, man raikia žabus sukapoc, matei, kokis an skiedryno kalnas, lig vakarui kažį ar suspėsiu, gal cik rytoj?“

„O tu, Tamošuk, duok tėvu pažadų ryt nuog ryto žagarus sutvarkyc, sakyk, ir Adolpa žadėjo padėc, dzviesa mes tų krūvų kap miltus sumalsim, nu kap?“

„Kad gal ne, jau antrų savaitį tėvulis kartoja ir gerumu, ir piktumu, o aš vis nerandu laisvo laiko, pats žinai, kokia jo kantrybė, ale jeigu jinai pasbaigs, tai kentės mano šikna, ne tavo, o sužinojįs, kad dėl bombų metiau

malkas, cikrai skūrų nulups, tai gal aš neisiu, aik vienas, kad jau tep nagai svyla, negali dzienelės palūkėc, cik radis nepradėk vienas an kelmo ardzyc, nešk štabinin, kitųdzien dzviesa sutvarkysim, būt gerai, kad ir tu neitai, man paširdziuos kažko tep neramu, kažkų negera jauca širdzis, gerau stok ir padavinėk žagarus, abu raptum tų kalnų inveiksim, galėsi mani pakeisc, aš padavinėsiu, tu kaposi, tai kap, ar liksi?“

„Ne, Tamošuk, man šūdzien duota laisvė, tėvulis prieg varstoto kuicias, mažam Juliuku vygį daro, liepė po ranku nesmaišyc, pasakė, lėk in Tamošukų, judu susrasit darbo, paimkit bradzinį ir mėgykit upelėn vėgėlį invaryc, nu, tai aš jau aisiu, pažadu vienas neardzyc, kų radis nešiu štabinin, nor aš Petri necikiu, gal jinai ty kokį senų batų matė, o pasrodzė sviedzinio sparneliai, ir tep jos liežuvis graitas meluoc, ale nuaisiu, gal dzykiai bus kokį snariadų išknisį, kų manai, gal kokį vienu ir apciksiu, bernai sakė, Pavinkšnėn matį pulkus ūsinių žamiau Jankos lankelės, sakė, cik tu, Adolpa, surask sviedzinį, tai bus žuvies, samciais samsim, visiems užteks, o tu, Tamošuk, žūrėk, kad žagarus lig vakarui visus alei vieno sukaptai...“

Kapoja berniukas, vis užmesdamas akį į saulę, ji dabar kaip tik virš Dzilgynės eglyno kaba – Adolpai bus šviesu po eglėm ieškot. Kapoja piktas ant tų stangrių žabų, kurių krūva bemaž nemažta, o dar tas kirvis, – pabandyk iš kulbės ištraukt...

Nesakytum, kad sprogimas būtų buvęs labai baisus, ne, tik šiaip toks duslus gilus pačios žemės atsidūsėjimas „aaaaaccchhh“ Dzilgynės pusėj, garso aidas atsitrenkė į kirvio geležį, slystelėjo ir, susmegęs į skiedryno puvēsius, užgeso. Bet sykiu ir Tamošuko širdis prasmego skradžiai žemės gelmių, kad toje tamsybėje ne taip smarkiai skaudėtų...

Būtų metęs kirvį ir skuodęs Dzilgynėn, bet kojos nutirpo, klupsčiai sulinko, tad susmuko ant skiedrų ir pjuvenų kalno ir užsidengė delnais akis. Po kelių minučių pakilo, tarsi pažadintas iš dienos miego, skausmas vėl siūbtelejo į paširdžius, tas sukaupęs paskutines galias nusvyravo prie tėvo *stoliarnės* ir ašarotu balsu sušnabždėjo: „Aaaaadolpėėėliis...“ Tik vardą tegalėjo ištarti, bet po mirksnio jau abu skubėjo į eglyną, lenkdami Adolpos motinos slenkstį, kad ji nepaklaustų: „Kur tep lakiat, kap akis išdegį?“

„Palaisk! palaisk!“ – šaukė, bet tėvas nepaleido, delnu pridengęs sūnaus akis, glaudė, kad vaikas nematytų, kas liko iš jo mylimiausio vienintelio bičiulio drabužėlių, glaudė paskubomis svarstydamas, jog karstas būtinai turės stovėt užkaltas, kad budynių naktį moterys ir motina nealptų. Glaudė sūnų, ramino be žodžių, širurkščiu delnu glostydamas šiaudinius vaiko plaukus, mintyse bandydamas aptikti bent menkiausią tokios baisyos neteisybės paaiškinimą, bet lūpos tegalėjo šnabždėti „Dziewo valia, Dziewo valia“, ir giliai širdy buvo laimingas, kad rytą liepė Tamošukui sukapt žabų kalną...

Parvestas į namus, vaikas išsirovė iš tėvo glėbio šaukdamas „Tai per jus! per jus!“, stvėrė storesnį pagalį ir daužė tas plonas, susipynusias šakas, tarsi gyvačių raizginį, aklą mazgą, kad jo neliktų nė menkausio nuodingo žvynelio...

Prašomas, netgi liepiamas nueiti pas Adolpos motiną ir pasakyti kelis paguodos žodžius, sušnabždėjo: „Neisu.“ Atsisakė ne vaiko protas, ne sąžinė, o širdis, niekaip negalinti susitaikyti su mylimiausio draugo netektimi. Nenuėjo, tik užsidaręs kamaroj savais žodžiais meldėsi ir prašė Dievą, kad pasi-

imtų Adolpėlį pas save, nes ten, aukštybėse, nėra tamsių eglynų ir medžiai niekada nenudžiūsta, kad pavirstų juoda žagarų krūva, ir joks sparnuotas minosvaidžio sviedinys nepasiekia švytinčių tolių...

Ir laidotuvių dieną nėjo su visais, glaudėsi už akmeninės kapinyno tvoros, jusdamas deginantį kaltės jausmą. Pravirkus bičiulio motinai, užsispaudė ausis, kad negirdėtų, vis dar negalėdamas susitaikyti su netektimi, suprasdamas, kad jau niekada niekada niekada nekeliaus saulei tekant prie upės abu kaip vienas vienu žingsniu su ilgais lazdyno meškerykočiais su lininėm terbikėm per pečius abu pasiraityję kelnes kad nuo ryto rasos nepermirkty jų apačia vienu alsavimu neišskiriamu ištikimu iki pasaulio pabaigos...

Tik kai laidotuvininkai išėjo iš kapinyno, moterys išvedė klumpančią motiną, jis priėjo prie smėlio kauburio ir krito kniūpsčias ant žemės...

O Dzilygnėn kukavo gegutė.

Spąstai

Į šilų kaimą veda du keliai. Vienas, platesnis, vietomis pažvyrutas, tiesus, bėga pro kryžkelę su neseniai statytu, labai aukštu juodo medžio kryžiumi, kurį puošia vaško spalvos Marijos koplytėlė. Antrasis, retai važinėjamas, darantis mišku nemažą lankstą, senasis kaimo kelias. Tai juo Akstino Kastantos Monikutė kas rytą nuveda karvę prie kryžiaus ir perduoda skerdziui Amšiejui su piemeniu, kurie surinktą galvijų bandą nusivaro arba Dzilygnėn prie Žydo salos, arba Ūlostakon, o kartais net Ožnugarin, kur paūliais labai aukšta ir sodri žolė ir pilna žalčių, bet karvės jų nesibaido. Tik vakarais raguočiai patys randa kelią, kiekvienas į savo kiemą, žingsniuoja paspartinę žingsnį, nes žino, kad namuose laukia miltais paskanintas drungno vandens kibiras. Šią valandą visas kaimas pakvimpa pienu.

Siauresnis kelelis tarp dviejų Jankos tvorų, skiriantis pirkį su sodu nuo tvarto, svirno, kluono ir malkinės, eina stačiai į Kastantos sodybą. Juo važiuojama į šilus malkų, į balas šieno, į tolimus tarpumiško laukelius aparti bulvių, pataisyti tvorų ir kaliausių, kurios, tiesą pasakius, laukinėms kiaulėms dzykiams nedaro jokio įspūdžio – avižos dažnai lieka sužiaumotos kaip tik aplink tą baidyklę.

Tas kasdienis gražios žalmargės su balta žvaigžde kakteje ir su dideliausiu tešmeniu lingavimas patvoriu jau seniai gadina Jankos kraują ir ardo paskutinius nervus, nes paties beragė menka karvutė duoda dvigubai mažiau pieno, o juk iš jo pagrindinė nauda. Jankai net sunku žiūrėt, kaip kaimynas persikreipęs tįsia prie pienvežio pilną bidoną, kai jo paties lengvas, saktum, pustuštis. Ir riebumas kitas. Jo Nastė plaka plaka muštuvėj ir vis nesuplaka, o Monika tik prisėda, ir sviestas – padarytas. Ta akivaizdi neteisybė neleidžia Jankai ramiai miegoti. Jis pluša nuo saulės patekėjimo iki tamsos ir vis tiek jo pirkia prastesnė, seniai nusilupus, o Kastantos naujai nudažyta, mat priima vasarai ant kambario Kauno daktarą, tas ir suveža visa, ko tik kaimynas paprašo: ir vaistų visokiausių, ir nuog ramato, ir nuog strėnų skausmo, ir nuog nervų, ir nereikia Monikai ant galvos varnalėšos

lapo dėtis kaip jo Nastutei. Nėra žemėj teisybės. Jis pluša, o tas tinginys sėdi pas langą ir poteriauja. Visas kaimas žino Kastantos posakį: „Tu, Monikute, pamelžk karvį, atnešk malkų plytai, o aš už tavi pasmelsiu.“ Ir Monika, maža moterytė, apvalaus, vaikiško veido klusniai vykdo vyro įsakymus, to dvimetrio jaučio, to tinginio. Paklausta, kodėl jinai duodas taip engiama, atsako: „Aš savo Kąstulį laikau dėl gražumo.“ Gal ji ir teisi, nes jos Akstinas tikrai neprastas žmogus, aukštas, pilvotas kaip klebonas, petingas, raudonais veidais, garbuotais šviesiais plaukais ir riestais ūseliais, ne vietinis, o atėjęs užkuriom iš Randamonių, jo ir kalba kitokia, kaip Druskininkuose. Ir nepasakytum, kad jis kietos širdies, ne, jo šuva visada paėdęs, katinui jis pats įpila Monikos pamelžto pieno, tik kad labai lėtas, lėtos galvos, išsiruoš prie upės žuvaut rytą, tai po pietų gal ir nueis, jei spės žilką prie meške-rykočio pririšt. Nors Janka įsitikinęs, jog čia kalta ne lėta galva, o tinginystė, iš jos ir visas lėtumas. Žmonės sako: „Jei sustari su Kastanta važuoc septintų valandų malkų, tai gali nesiskubyc, ba atais po aštuntos ir tai dar marškinių kelnėsna nesuskišys.“ Lėtas žmogus gal ne iš piktos valios. Bet Jankai tas kaimyno lėtumas jau ne pirmus metus ėda sveikatą, ir dar to jaučio įprotis einant, kad ir būdelėn, švilpaut sau po nosim, tad gali suprast, jog jam niekas nerūpi, visko jam gana, gyvena kaip miško paukštis be rūpesčių, tik pinigus būsimam paminklui taupydamas – rublį prie rublio, kapeiką prie kapeikos, o ir Monika neką geresnė, šykšti kaip ragana, paprašo, kad koks žmogus, grįždamas autobusėliu iš Varėnos, aliejaus atvežtų, tai niekaip neduos rublio, tik kiaušinių ar sviesto, mat nekainuoja, pati pasigamina, o rublis reikia uždirbt, o kaip uždirbsi, jei pasenai ir miško sodint jau negali anei meškauogių lapelių raut, lieka tik pienas, ačiū Dievui, nors jo užtenka – kibiras iš ryto ir antras vakare. O dar tas lietus, vos tik jo Nastė prisiruošia skaras velėt ir padžiauna, tuoj ir pila kaip iš baleikos, o Monika pamerkė kelias drapanas, ir saulė jau išlindo iš debesies – gali džiovyt, moteriške, aš ligi vakarui pašildysiu, kad švariai išdžiūtų.

Nėra pasaulio teisybės. Gali neieškot – vis viena nesurasi. Ne kartą buvo Janka su Kastanta susiėmęs, užsimojęs basliu, bet Kastanta tik nusijuokia, iškelia didžiulį kumštį ir ramiai pasako: „Let nemėgyk, Janka, priplosiu kap šūdvalalį.“ Nori nenori, tenka nusileist. Neaišku, kokia draugystė sieja Kastantą su girininku, bet malkų į kiemą patys miško darbininkai atveža ir iškrauna, o jam tenka pačiam po raistus braidyti, ieškot padžiūvusio berželio ar pušelaitės, pačiam nupjaut, pačiam vežiman sukraut ir tais smėlynais parsivežt. Nėra teisybės, dėl jos nebuvimo ir miegas nesaldus. Tad guli šalia savo Nastės ir kuria planus, kaip tą Kastantos sėkmę sumažint, kad taip nesipūstų ir nešvilpautų šikt eidamas. Vaikšto galvą užvertęs, pasisūpuodamas, neskuba, žino, kad Monika visa padarys, net mėšlo iš tvarto pats į laukus neveža ir nekrauna, samdo Kiestą, tą girtuoklį, už butelį, rublio juk neduos – rublis paminklui. Monika sako: „O kas mumi pastacys, jei nedavė Džievas vaikų, o giminės visi išmirį, raikia an paminklo taupyc.“ Kartą neapsikentęs Janka tiesiai šviesiai Kastantai į akis išpylė: „Padegsiu, kad tavo ca nei kvapo nelikt, galėsi keliauc savo Randamonysa, atajai in žantus be kelnių, tai ir išaisi nuogas, sulauksi bėdos.“ Bet Kastanta tik mostelėjo plačiu delnu, tarsi uodą nuvydamas, ir, ant kulno apsigrėžęs, švilpaudamas nulinalgavo link savo vartų, atkėlė vienu pirštu – jo ir vartai geresni, ant geležinių

vyrių, nereikia nuo žemės atkelt, patys prasiveria, ir kabliukas pritaisytas, geležinis, jam su pagaliu užremt negarbė – priėjo prie šumies, paglostė, pašaukė Moniką, kad atneštų kaulų, nes dubenėlis tuščias, ir žengė per slenksčių prie savo maldaknygės. Janka žino, kad Kastanta paims nuo lentynos akinius, užsidės ant nosies, atsisės prie stalo, atsivers maldų knygą ir pradės bumbėt, vis persižegnodamas ir vis pažvelgdamas į kiemą, ar Monikutė nesėdi be darbo. Jankai tą kartą net akyse aptemo – paimtų kirvį ir kirstų, bet žinojo, kad nepaims, argi jis žmogžudys, teko ir vėl nusileisti.

Pats su savo Naste dažnai pasiginčijantis, kartais net užsimojantis, negali ramiai gyvent, žinodamas, kad Kastanta ir Monika sugyvena kaip du karveliai ant pušies šakos, jie net vakarienę iš vieno bliūdo valgo, pats matė pro langą, sėdi vienas priešais kitą ir semia šaukštais, o sriuba varva ant stalo į abi puses, sakytum, neturi lėkščių ar dubenėlių, bet turi, pilnos lentynos, tik jiems, matai, iš vieno smagiau, draugiškiau.

Janka vis labiau įsitikina, kad reikia kažko imtis, nes jau ir jo moteriškai tas Monikos veidų raudonis baigia sveikatą suėst, ir jis žino kodėl. Apie tokį vyrą kaip Kastanta ne tik Nastė pasvajoja, net kaimo mergos bando miške užkalbinti ir sugundyti, jis pats matė, kaip aną vasarą viena iš Paūlių merga žuvaujančiam Kastantai nuogą šikną rodė, tiesa, iš kito kranto, bet juk toje vietoje negilu, manė, kad vyras susigundys ir perbris, tik kad Kastantai svetimos visai nerūpi, jam vienos Monikaitės gana, gal ir per daug, o ji jauna buvo greita ir su lenkų kareiviais pasivolioti, vėliau ir su rusų, ir su miškiniais palaikė draugystę, apsimetus, kad uogas renka, Kastantai, matos, ir vienos Monikaitės per daug, tokį tinginį būtų nelengva ir jaunesnei išjudinti, o Monika jau sensta, gal jiems jau nieko ir nereikia, nors Kastanta dar kaip ažuolas tvirtas, gyvena sau kaip du varnai ir nieko jiems netrūksta, o jam, Jankai, reikia tris vaikus, dvi dukras ir bernaitį aprūpinti, vien už butus Varėnoj kiek jis paršų pridavė, kiek veršių, ir visa kaip balon – nei dėkingumo, nei pagalbos, kai reikia rugius ar avižas suvežt, jų neprisišauksi, tik per bulviakasį suvažiuoja ir po tris maišus pasiima. Nėra teisybės. Arba Kastantai viena teisybė, rožynais išklota, ir kita jam, vargo pelei ir jo Nastutei, ėglio spygliais nubarstyta. Monikos ir vištos geriau kiaušinius deda, bet koks miesto žmogus užeis paklaust, gal turi, tai iš kamaros kaipmat atneša kaupiną kašiką, „rinkis, ponuli“, o ir sūrių pasigamina, ir sviesto kalnus, čia be velnio pagalbos tikrai neapsieinama, nors pats Kastanta ir meldžias dieną vakarą, sutemus pro langą matyt, kaip jis, žvakę užsidegęs, maldaknygę atsivertęs, baladoja tuos poterius, o Monikaitė vis dirba, siūlus vynioja ar ką mezga, greičiausiai savo Kàstulei naują megztinį, o kad jam kada Nastė būtų nors kojines žiemai numezgus, ginasi, sako, kad pirštai neklauso, gal ir neklauso, reumato išsukioti, o Monika, kelius skarom apsirišus, klupsčiais daržus apeina ir jos rankos vis dar kaip jaunamartės. Nėra teisybės ir niekur jos nerasi, jeigu pats už uodegos nesugriebsi.

Tą metro gylio ir dviejų ilgio duobę Janka pradėjo kast jau gerai sutemus, kai Kastantos pirkios lange užgeso šviesa, o miega jie kaip užmušti. Kartą atvažiavo eigulys, dar tik saulė buvo už miško nusileidus, beldė į duris, į langus, šaukė balsu, bet nei Kastanta, nei Monika jo neišgirdo. Taip ir išvažiavo žmogus paprašęs perduot žinią, kad rytoj ateitų į girininkiją, nes jam paskirta malkų ir reikia popierius pasirašyt. Monikaitė tai, aišku, nuo darbų pa-

vargus, bet nuo ko tas tinginys pavargsta, nuo poterių ar nuo to švilpavimo, gal nuo žiūrėjimo, kaip Monikutė keliais po daržus rėplinėja? Kastanta savo lovoj kaip opšrus urve knarkia, net tvoros dreba.

Kasė šnopusdamas ir keikdamas kaimyną už tai, kad privertė nakties vidury žemę rausti, iškastą pieską vežimaičiu miškan vežioti, bet kitaip to tinginio baltarankio nepamokysi. Baigęs kasti, nešė žabus, klojo ir skersai, ir išilgai, kol uždengė duobę, po to rovė miške samanais, vėl klojo, paskui smėliu visa užbėrė ir pamėtė kelis akmenukus, kad kelelis iš Kastantos kiemo atrodytų toks kaip visad. Baigęs žabangų statybą, net nenusiprausęs, kuo greičiau įlindo į lovą ir ėmė laukti Monikaitės riksmo, kai ji pamatys savo žalmargę duobėj koją nusilaužusią. Nastutė kažką per miegus sumurmėjo, apsvirtė ant kito šono ir užknarkė, gal ir vėl sapnuodama tą nutrūkusį sapną, kai juodvi su Monikaite, dar panos, Čepkelius spalgenas renka, Monika priverčia uogų skarą ir užsimetus neša sausesnėn salon, o ji renka renka ir skara vis tuščia, aplink gyvatės tik šmižinėja, taikosi rankon kirst, supranta per sapną, kad Monikos jai niekaip neaplenkt, kaip ir Pariečės miškuose tuos meškauogių lapelius raunant, tad per miegus sako: Monikut, kur tep skubinies, saulė dar aukštai, suspėsi, prisrausi, bet Monikos tik skarelė kirtimuose švystelna ir išnyksta tarp žemų pušelaičių ir ėglių. Tiesia ranką norėdama Monikaitę už sijono nustvert, kad taip neskubėtų tų lapelių raut, bet niekaip nepasiekia, tik mykia per miegus, dejuoja. Janka net užpyksta: „Ar tu gulėsi ramiai, ko ca dūsauni, aš pavargįs, laisk miegoc.“ O pats žino, kad nesumerks akių, kol neišgirs to Monikos riksmo, tik tada jau ramus galės užmigti, kad kuo vėliau atsikeltų. Palauks, kol Kastantos karvė kaip reikiant šlumštels duobėn ir gal, duos Dievas, nusilauš ne tik koją, bet ir kaklą į šakas persiplėš, ir atvažiuavęs dviračiu veterinorius Varabiejus pasakys, kad nėra vilties gyvulį išgydyt, tik vežt skerdyklon, tad teks Kastantai atsiveikint su pieno kibirais ir sviesto kalnais, teks pirkt telyčią ir prašyt, kad jo veršis prieitų, nes aplink tokio gero tikrai nėra, jis, aišku, sutiks ir išleis veršį iš gardo, kad tas pats nulėktų pro pravirus Kastantos kiemo vartus ir užgultų mūkiančią telyčią, duobė jau bus užkasta, tai ir pavojaus nebus, kad jautis koją nusilauš.

Laukė Monikos riksmo, bet taip ir nesulaukė, nepajuto, kaip užmigo teisuolio miegu, atlikęs tai, ką seniai reikėjo atlikti, tik vis delseš, nes bijojęs nuodėmės.

Pašoko nuo baisaus moters šauksmo, tik suprato, kad rėkia ne Monika, o lyg jo Nastė. Sėdi lovoj negalėdamas suprast, kas čia daros, o už langų jau gerai prašvitę, laikas Monikai savo žalmargę prie kryžiaus varyt, nespės, tai skerdžius nelauks, teks gyvulį tvarte šieniu šert, o tai taipgi nuostolis, kai pievose ir pamiškėse tokia aukšta sodri žolė, ir pieno bus mažiau, ir ne tokio riebaus.

Staiga, tarsi tik dabar jam būtų tapę aišku, kad iš tikrųjų rėkia Nastė, ir ne šiaip sau ant savo karvės, o šaukia, kaip dar nebuvo šaukus, spiegia kaip pjaunama. Pašoka iš lovos ir puola prie lango. Ir tai, ką pamato, trenkia į pačius paširdžius, ir dar užverčia sunkiu juodu akmeniu. Trina pirštais akis, negalėdamas patikėti, kad pas duobę klūpo jo Nastutė, raunasi plaukus ir kelia į dangų rankas. Reiks, nori nenori, eiti prie žabangų, o žadėjo atsikelt prieš pietus, ilgai praustis prie bliūdo, gal net priešais ant vasaros virtuvės

sienos pakabintą veidrodžio šukę nusiskusti šerius, bet ūmai supranta, kad įvyko nelaimė, tad įsispiria į kaliošus ir skubiu žingsniu patraukia tuo siauru keleliu link duobės ir eidamas mato, kaip subėgusios kaimynės vandeniui šlaksto gulinčią jo Nastę.

Aštrus pralaimėjimo dyglis dūrė į širdį, aptemo akys, kai pro miglą išvydo šalia Kastantos tvoros stovinčią jo žalmargę sveiką ir dar gražesnę nei kitais rytais. Kastanta laiko už rago ir delnu glosto Baltuolės kaklą. Šalia kaip kurapka stovi Monikaitė, o jo Nastutė bunda iš nuomario ir tyliai dejuoja: „Jonai, mūs veršis kojų nuslaužė, Jėzus Marija, tai Kastantos darbas, cik jo vieno, cik jo.“ Dejuoja tikėdamasi, kad jos Janka žaibu prišoks prie Kastantos ir suplėšys į skutus. Bet Janka stovi šalia duobės išmeigęs akis į kruviną veršį, tarp duobės žagarų bandantį atsistoti ir vis virstantį ant šono, stovi ir tyli. Ir tylėdamas, tarsi pats būtų žemėm užbertas, girdi Kastantos žodžius: „Žinau, Jonai, kur jis lėkė, vakar vakari mūs Baltuolė jaucio užsimanė, rietė vuodegų, baubė, ale kur aš nakciu jų vesiu, maniau, kad tu jau miegi, tai ir nesbeldžiau, maniau, iš ryto Jonas savo veršį užlais, o dar – po veršio, raikės pjauc.“

Nepajuto, kaip susmuko ant kelio smėlio ir, užsidengęs delnais akis, graudžiai pravirko. Kūkčioja, pečiai virpa ir smunka dar arčiau žemės, kad visai nugriūtų, išsitiestų ir sustingtų.

Paskutiniai žodžiai, kuriuos prieš prarasdamas sąmonę išgirdo, buvo Baublio Alvydo: „Tai prisdzirbai, Jonai, tai net labai...“

Atsibudęs ir atsisėdęs į dulkes tarsi koks Merkinės ubagas ėmė galvoti, kaip viską baigus geruoju, kad Kastanta nesiskųstų ir nereikėtų teisman eiti. O tie iš anksto sugalvoti žodžiai „Aš nieko nežnu, nematiau, miegojau lig vienuoliktai, gal tu mano karvei duobį kasei“ išgaravo, ir kažkoks lengvumas, kaip ryto gaiva, plūstelėjo į Jankos širdį. Dabar jis norėjo tik vieno: kad Kastanta ir Monika kuo greičiau užmirštų šį rytą, o veršį jis ir taip jau ruošėsi vežt supirktuvėn, dabar paskers namuose, gal dar geriau – bus žiemai ne vien lašinių, ir Nastutė turės ką iškept Kalėdoms, gal atvažiuos vaikai, tai nebus sarmata, kad ant stalo nėra gero kepsnio.

Jokių skundų – nei iš Kastantos, nei iš Jankos pusės – nebuvo, tik kaimas nusprendė, jog tai Dievo bausmė Jonui už tai, kad kaimyno karvei bloga linkėjo. Teko Jankai su Kastanta taikytis ir prašyt atleidimo, o Kastanta patapšnojo Jonui per petį ir ramiu balsu pasakė: „Aš už tavi, Jonai, pasmelsiu, kad velnias daugiau negundzyt, o duobį užkasim kartu, cik gal kitųdien, man čėsas Baltuolį in jaucį vesc, sako, Zervynosa yra neblogos vaislės, trimecis...“

STASYS STACEVIČIUS

41

Retai

*dėl tavęs aš pravirkdavau vynuogėm,
ir tom akimirkomis
pragiedrėdavai.*

*Imdavai kekėmis,
kartais į naktį
žiūrėdavai
tartum į didelę vynuogę.*

*Dar neprinoko.
Kas bus, kai prinoks?*

*Sakinio pabaigoj
vietoj taško liks vynuogė,
ir pasibaigs
mano atsiminimai.*

*Taip,
vynuogių spalvą
įgaudavo naktys,
ateidavo patys ryškiausi sapnai,
lyg pažįstami
ar nepažįstami žmonės.*

*Vieni geidė vyno,
kiti tik vandens*

*Kai kurie
pypkę kimšdavo labai rimtai,
lyg jinai būtų prietaisas, kuris išgelbės
pasaulį
ar bent jo gražiausią dalelę.*

*Kiti
cigaretę užtraukdavo taip,
lyg pradžia jos
toli nuo šio laiko rusentų.*

*Pakvipdavo dūmai
nelyg smilkalai,
pagaminti iš mirusių vynuogienojų.*

*Kalbėdavomės:
ar žmogaus atmintis
yra rojus,
ar pragaras,
ar vynuogynai?*

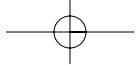
*Labai dideli,
svetimi,
ypač žiemą.*

*Šaltokos atrodė,
atšilo paskui
anos vynuogės,
kurias prieš pat mamos mirtį
suspėjau atnešti jai.*

Kekė spindėjo.

*(Retai dėl mamos
aš pravirkdavau vynuogėm,
ir tom akimirkom ji pasakydavo,
kad vynuogės jai ir man
gal per brangios.)*

*Dabar
kaip nakty,
kai dviejų burnose
paskutinįsyk santuokoj
valgomos vynuogės.*

*Gyvos ir spindinčios
kaip nežinia,
nesuvokiamos
vienio ir laiko dalelės.*

*Norėtume daug
viens kitam pasakyt,
bet nuryjam su vynuogėm
likusias išstarmes.*

*Jeigu nemirsiu vėliau už tave
ar staiga,
gal prieš pabaigą
kekę atneštum?*

*Jeigu ne iš meilės,
tai bent iš žinojimo,
kaip dėl manęs nepravirkdavai vynuogėm
iš Viešpaties vynuogynų.*

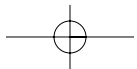
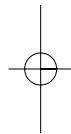
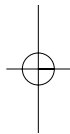
*Retkarčiais verkei. Prieš mano valią
skruostais naktį ėjo slaptos žinios,
daugsyk tirpo ašarų maišeliuos
Skorpiono ir kiti žvaigždynai.*

*Sentimentai tirpo, laiko vertės
ir bičiuliai, mus laimingus matę.
Ko turėčiau tartum vaikas verkti?
Kad kaip vaikas – po daugybės metų?*

*Vėl sapnuoju šiltą mūsų žiemą,
Biblijas be Abelių ir Kainų.
Tu, ne sapnininką pasiėmus,
pamatai, kiek daug jų laiko kainoj.*

*Ten du horoskopai susimaišo,
keičiasi galbūt velionių valios,
giminės archyvų pilnas maišas,
išsisklaido ašarų maišeliuos.*

*Ten ištirpsta šiltas mano vardas,
angelo ženklai ir kipšo darbas.
Ašaros dabar gal pilnavertės –
visas nepilnų namų sidabras.*

*Virš jų tuščia Skorpiono širdžiai
dieną naktį. Ožiaragis žino,
ko turėčiau verkti. Kad ištirpo
ašarų maišeliuos du žvaigždynai.*

*Gražiausia esi,
kai prie jūros randi
akmenukų,
kurie turi skylę į saulę.*

*Kiaurymę
į užmarštį ar į mane.*

*Tą akimirką
gal skaidriomis bangomis
per kraštovaizdį
tavo plaukai nubanguoja,
atšyla ruduo,
tampame gražesni.*

*Neapskundžiama tampa
visa praėjusi,
artimi – gyvesni,
realesnės jų vėlės.*

*Paiškini:
jeigu prie jūros radai
akmenuką, kurį ji prakiurdė,
tai reikia
per jį pažiūrėt,
sugalvot gražų norą.*

*Randu akmenuką,
kurio skylėje
nepažįstami žmonės po saule juoduoja,
o kito
kiaurymėje tu pradingsti
visam likusiam laikui
iš mano gyvenimo.*

*Trečio akmens
dailioje skylėje
nelyg moterys
persirengia kelios bangos.*

*Aš noriu,
kad daug metų tęstųs „dabar“
ir, žiūrėdamas
pro akmenėlio kiaurymę,
išmokčiau
daugybę kalbų, šokių, pasakų,
tapčiau stiprus
ir turėčiau daug laiko.*

*Bet dar labiau noriu,
kad mums ir be to
visad būtų gerai,
niekadęs negalvočiau:
o kas mums iš mūsų?
Kodėl,
slaptomis
bangomis virsdama,
neišsenka vienatvė?*

*Kas tiems akmenėliams –
gerai ar blogai?*

*Ko norėjai pati,
kada pro akmenukų
kiaurymes
gal prieš laiko kryptį
žiūrėjai?*

*Sakei:
išsipildys anksčiau ar vėliau
sugalvoti,
pažvelgus pro jų skylės, norai.*

*„Anksčiau“
reiškia, kad neturėjau tavęs,
o „vėliau“
reiškia, kad niekada neturėsiu,
tačiau išsipildys
anksčiau ar vėliau?*

*Užsnigti laukai
lyg slapti nuodėmklausiai
akmenėlio
kiaurymėj baltuoja.*

EGLĖ SAKALAUŠKAITĖ

Uogelė

Apsakymas

...Noriu vesti, nusizudyti arba užsiprenumeruoti *L'illustration*.

Beviltiškas poelgis, ar ne?..

A. Camus

Kartą vienas skaitytojas (jū, prisipažinsiu, turiu nedaug) manęs paklausė, koks įvykis, atsitikimas ar akimirkos įspūdis paliko liūdniausius prisiminimus mano gyvenime. Sutrikau. Paprastai tarp skaitytojų klubo narių yra nerašytas susitarimas – apie asmeninį gyvenimą nekalbėti!

Buvo rudens vakaras, anksti leidosi saulė, nušviesdama senamiesčio gatveles auksine šviesa, karčiai kvėpėjo žemė, klojama nukritusių lapų, iš vyninės plaukė tylūs seno pianino garsai, kažkuriame balkone suskardeno saksofono trelės ir tuoj, tarsi susigėdusios, nutrūko, po dienos kamščių gatves gaubė lyg permatoma migla, smogo ir dulkių debesėliai. Tą vakarą leidykla, prieš metus išleidusi mano pirmąją knygutę, kavinėje surengė skaitytojų klubo narių susitikimą su vadinamaisiais jaunaisiais rašytojais. Jaučiausi keistokai, keli skaitytojai tiesiog maniakiškai klausinėjo to, ko mielai jų pačių būčiau paklaususi, gilinosi į kažkokiais mistines, pagoniškas mano kūrybos šaknis, traukė iš mažo kaip delnas romaniūkščio neaiškius psichoanalizės ir tautosakos motyvus. Bandžiau diskusiją atsargiai pakreipti universalesnių literatūrinių barų link: aptarėme šiuolaikinius mūsų šalies rašytojus, vėliau netyčia nukrypome į rusų psichologinį realizmą, paskui – Tarkovskio filmų analizę, vėliau – įspūdžiai apie prancūzų impresionistų tapybą (mes buvome susėdę apie staliukus, sustumtus į centrą, tad aplinkiniams atrodėme it studentų ir dėstytojų kompanija, gyvai aptarianti kolokviumo klausimus), o kai

arbatos namai ėmė ruošti darbo pabaigai, buvome jau viduramžių epochoje, žavėjomės Abeliaro ir Eloyzos meilės istorija. Skaitytojai čiauškęjo nesustodami, virė gyvas pokalbis, aš pasijutau taip gerai, tarytum bendraučiau su keliomis draugėmis filologėmis prie vyno taurės vidurvasarį. Tada – prieš atsisveikinant – ir buvo užduotas klausimas, į kurį atsakymo tuomet dar neturėjau.

Dabar, prabėgus keleriems metams, žinau, ką galėčiau papasakoti tam žmogui, kurio nei vardo, nei veido jau nebeprisimenu.

Paskutinį birželio sekmadienį po alinančios ir įkyrėjusios egzaminų sesijos karštinės į garažą išnešiau nereikalingas šūsnis konspektų, atsivariau voratinkliais per žiemą apaugusį dviratį, susitvarkiau kambarį, kuris buvo pavirtęs ne tik mokslų, bet ir dulkių šventove, neskubėdama išsimaudžiau karštoje vonioje, apsilvilkau suknelę ir, lėtai susivarsčiusi basučių dirželius (mano „mokslinė“ apranga – vėžlio kiauto akiniai ir džinsai su marškinėliais – gulėjo spintos tamsybėse), pasivaikščiodama nuėjau į vakarines mišias – nusikaltau ir Dievui, ir žmonėms, visą mėnesį būdama užsidariusi tarp keturių sienų! Jaučiausi pakylėta, pavargusi, rami ir nesudrumsčiama – baigėsi dar vienas svarbus gyvenimo etapas, atėjo vasara, o aš gyva, gyva...

Vėl daug rašysiu, prisiekinėjau sau, naktimis ir dienomis, ir daug keliausiu, po platųjį pasaulį ir po mūsų mažytę šalį, ir labai pavargsiu, pavargsiu taip, kad kiekviena stotelė prie garuojančio plento ar kaimo žvyrkelio, kiekvienas suoliukas ar paupys, kuriame atsidarysiu arbatos termosą ir sausainių pakelį (tobulo atokvėpio valandėlės), ir kiekvienas skveras, fontanas, kuriame braidysiu, kiekviena vinyinė kuriame nors miestelyje, visi bažnyčių bokštai, spindintys tolimiausiuose mūsų šalies kampeliuose (juose paprastai metus ar dvejus, sukandę dantis, vargonininkavo Naujalis, Čiurlionis ir kiti genijai, kurių nevykusios skulptūros dabar puošia šventorius), visi parkeliai su vietinių liaudies meistrų drožybos šedevrais taps man brangiausiais namais. Kiekvienas žmogus, šyptelėjęs parduotuvėje prie daržovių ar alaus, pyptelėjęs iš seno džipo ar tiesiog, pjaudamas žolę, įdėmiau pažvelgęs ir pasisveikinęs, kad ir pakelės arkliaganys, iššiepęs pajuodusius dantis ir šaldęs alų upėje, – kiekvienas gyvas padaras, pažįstamas ir svetimas, taps artimas, savas ir mielas... O tada ateis ruduo, vėl prasidės darbai, bet aš daugiau nebedejuosiu, nevadinsiu savęs vovere amžiname rate, kontempliuojančia siziifiską akmens ridenimą, ir žodžiai „absurdiška“, „nuobodu“, „įkyrėję“, „šleikštu“ daugiau nebeišsprūs iš mano lūpų.

Taip mažčiau tą paskutinį birželio sekmadienį įeidama į vėsią bažnyčią taip nerūpestingai, tarytum būčiau plaštakė, vėjo šuoras, lengvas debesėlis. Choralininkai jau giedojo *Introitus*. Jų rami vienbalsė monodija – ataidėdama ir vėl nutildama – it dūmas raitėsi paskliautėse. Lėtai priėjau prie arčiausiai stovėjusio suolo ir pasikabinau rankinę. Bažnyčia buvo pustuštė, mišias aukojo jaunas šviesiaplaukis kunigas, pas kurį prieš Velykas (o gal Vėlines?) buvau išpažinties. Neprisimenu, kiek *sveikamarijų* tuomet man liepė sukalbėti, nes per visą išpažintį mudu diskutavom ne apie mano baisiąsias nuodėmes, bet apie Aurelijaus Augustino sielos didybės koncepciją... Kartą tas pat buvo, kai vidury išpažinties prakalbavau apie evoliucijos teoriją, šventųjų gyvenimus – niekaip negalėjau suprasti, už ką Uršulė, Britanijos karaliaus duktė, pakeliui į Romą nužudyta pagonio sužadėtinio, buvo pa-

skelbta šventąja. Nors ir retai nueidavau į bažnyčią, galima sakyti, tik prieš didžiąsias šventes, bet po ilgų diskusijų neišsakytų nuodėmių naštos beveik neįjausdavau.

Mišios buvo jau beveik įpusėjusios, kai pastebėjau ant to paties suolo sėdintį seną žmogų. Tai buvo žilaplaukis, praplikęs vyras, apsiavęs juodus batus, apsimovęs tamsiai žalias kelnes, juodu švarku, senais raginiais akiniais; ant suolo atkaltės čežėjo maišelis, kuriuo vyras buvo apvyniojęs skėtį. Galbūt tas maišelio čežėjimas, nederantis prie dieviškų choralo balsų pustuštėje bažnyčioje, ir pažadino mane iš ramaus svaigulio ir kontempliacijos, – tas paprastas šurėjimas, toks buitinis, turginis garsas, kurį išgirsti, kai vynioja parduotuvėje varškę ar sveria meduolius, ar neša šiukšles į konteinerį, dabar reetsykiais sudrumsdavo mano sielos rimtį ir versdavo dirscioti į jo skleidėją. Vyras į mane nė karto nebuvo atsisukęs, jo žalias skėtis, kurį jis tai vyniodavo į maišelį, tai padėdavo ant suolo, buvo senas ir sudrįskęs.

Ir tuomet, galbūt jau trečią kartą atsigręžusi į suolo draugą, pažinau jį; lengvas virpulyš perbėgo mano kūnu. Iš vyriškio plačios kaktos, kumpos nosies, kietai sučiauptų lūpų, iš lėtų, kiek neužtikrintų judesių, iš senų raginių akinių, net ir iš to skėčio pažinau. To paties skėčio, kurį pasiskolinusi, dar maža mergaitė būdama, kartu su seneliais vieną birželio popietę lašnojant lietui ėjau *kalvarijas*. Šio seno žmogaus (man ir dabar kartais atrodo, kad šis vyras buvo pražilęs dar prieš man gimstant: nuo vaikystės senelių draugijoje jį prisimenu jau bąlančiais plaukais, susiraukšlėjusia rankų oda, jis keistokai kosčiodavo, kai sakydavo kalbą, sveikinimą, raginimą) pavardė buvo Uogelė. Taip, tai buvo pati nuostabiausia pavardė, kokią tik girdėjau!.. Neprisimenu, kad ši vyrą kas nors būtų vadinęs kitaip, žmonės sakydavo: „Uogelė organizuoja Blaivininkų sąjungos suvažiavimą“; „Pasak Uogelės, valančiųkų vėliavoje turėtų plevėsuoti ne tik ažuolo lapas, bet ir kryžiaus ženklas“; „Uogelė sekmadienį kviečia į savo sodybą, bus vakaronė, vaisės – suneštinės“ ir panašiai.

Uogelė buvo tikras lietuvis, tikras vyras, tikras patriotas. Nesu mačiusi žmogaus, dirbančio daugiau visuomeninių darbų, nei mano senelių draugas. Jis, pensininkas, vadovavo Blaivininkų sąjungai (Sąjūdžio metais tai buvo gan svarbi politinė ir kultūrinė jėga), organizavo piketus ir demonstracijas prie Seimo rūmų (tuomet, kai buvo svarstomi įstatymų dėl alkoholio ir tabako reklamos pakeitimai), remdavo valančiųkų sąskrydžius ir stovyklas, redagavo jų laikraštį, įkūrė tautinių dainų ir šokių ansamblį „Atgaja“ (o gal „Vermė“?), kuriame dainavo ir mano seneliai. Tačiau iš tiesų Uogelė buvo tikrų tikriausias istorikas, daugelį metų tyrinėjęs Vidurio Lietuvos dvarų kultūrą, sovietiniais laikais keliavęs po griauamas dvarvietes, fotografavęs inventorių, pastatų ansamblius, parkus, rašęs monografijas, kurių jokia valstybinė leidykla nenorėjo leisti (tačiau dabar Uogelės rankraščiai neretai pasitarnauja rengiant tiek privačių, tiek valstybės remiamų dvarų rekonstrukcijų planus, nors už tai, žinoma, jam niekas pinigų nemoka). Uogelė, dirbęs Vidurio Lietuvos krašto muziejuose, savo sodyboje įkūrė Žalčių muziejų po atviru dangumi. Tuomet jis buvo dar jaunas istorikas, susižavėjęs pagonybės simboliais, piliakalniais, paslaptینگais ženklais, išpaustais akmenyse, senovinėmis gironomis, žalčių ir arkliųkų figūrėlėmis, išraitytomis kaip saulutės spinduliai liaudies meistrų kryžiuose, ant stogų viršūnių senose sodybose...

Uogelė pusę amžiaus tempė į savo namus akmenis, riedulius, girnas, krikštus, dievadirbių skulptūreles, kubilus, nepailsdamas keliaudavo po gūdžiausius šalies kaimus, užrašinėdavo pasakas, istorijas apie žalčio ir žmogaus draugystę, prietarus, papročius ir apeigas, kurios nyko kartu su paskutiniais mirštančiais senoliais. Jo sodyba ilgainiui tapo panaši į pasakų parką su tvenkiniu, kuriame augo baltosios lelijos. Tarp riedulių ir girnų gyveno ir keli žalčiai. Jie kasryt atšliauždavę palakti pieno iš „dubenėlių“ akmenyse, kuriuos Uogelė buvo radęs kažkokiuose šabakštynuose ir manė, kad jiems – daugiau nei tūkstantis metų.

Kartą, būdama mokinė, per vasaros atostogas su seneliais keliavau po Lietuvą žiguliu. Dzūkijoje aplankę giminių kapus ir vienkiemius, pasukome į Pažaislio vienuolyną, po to – į atlaidus prie Kryžių kalno (nuo tos dienos savaitę besitęsianti kelionė man jau pradėjo įkyrėti), į Žemaičių Kalvariją, kol galų gale apsigrėžėme ir atvykome į Upytę, kurios prieigose ir stovėjo žymioji Uogelės Žalčių sodyba. Apsivilkusi gera trikotažine suknele, nuvarginta tiek vasaros karščių, tiek kasdienių maudynių pakelės upėse ir ežeruose, per savaitę kelionėje spėjusi perskaityti Stendalio „Parmos vienuolyną“, burbėdama išlipau iš žigulio prie dar vieno kvanktelėjusio senelių draugo namų. Tačiau šie namai, paskutinė ilgos mūsų kelionės stotelė, paliko man giliausią įspūdį... Prisiklausiusi Uogelės ir jo žmonos pasakojimų, prisidainavusi liaudies dainų, prisikirtusi virtų bulvių su rūgpieniu, pradėjau tapyti Žalčių sodybos vidury tyvuliuojantį tvenkinį – svajojau pavirsti undine, lelijos žiedu, na gerai, gal net bjauriai žalsva žaltiene ir čia apsigyventi. Atrodė, ne tik girnos ir ypatingieji akmenys, kurių „dubenėliuose“ telkšojo mažos balutės, prikritusios jazminų žiedų, ne tik medinės žalčių galvutės, kurios kaip tikros kyšojo kiekvienoje sodybos kertėje, ne tik krikštų laukelis, jaukiai boluojantis mėnesienoje, bet ir saulė čia kitaip spindėjo, ir naktį žvaigždės ryškesnės švietė. Oras buvo prisigėręs kažkokios nuostabios paslapties ir ramybės. Paskutinį mūsų viešnagės vakarą klykdama parbėgau nuo tvenkinio ir paklausiau Uogelės, kodėl jie savo nuostabiame sode neišgaudo žalčių, kurių per daug priviso. Juk čia muziejus, ne zoologijos sodas, šlykštėdamasi tariau. Uogelė man šiltai atsakė, kad žalčiai yra *šventi*. Kad jų gaudyti ir žudyti negalima. „Seniau žmonės trobose juos laikydavo, jie iš vaikų dubenio pieną lakdavo... vaikai mediniais šaukštais žalčiams per galvutes daužydavo, kai šie per daug išdrasėdavo!“ Uogelės žmona juokdamasi pridūrė: „Užmušęs žaltį, žmogus netekdavo savo gyvenimo laimės. O mes tą laimę norim prisivilioti.“

Kai tapau panele ir atvažiuodavau pas senelius tik per didžiąsias šventes, labai retai teneidavau į jų ansamblio koncertėlius (supraskite, tuo metu man rūpėjo didingesni užsiėmimai nei liaudies meno, valančių veiklos ar bažnyčių istorijų tyrinėjimas), tad ir apie savo herojų Uogelę ilgai nieko nebuvau girdėjusi. Baigiau mokyklą, pradėjau studijuoti (seneliai vis seno... pardavę sodą, jie vis dar kovojo už blavios Lietuvos ateitį, auklėjo jaunąją valančių kartą ir suko suktinį, nors ir sulėtėjusiais judesiais, jų baigiančiame išmirti ansambliukyje), ir štai vieną vasarą, kai kartu su draugais beviltiškai tinginiavau pajūryje, man kaip perkūnas iš giedro dangaus trenkė į galvą mintis parašyti mažą romaniūkštį, kurį po metų išleido viena leidykla. Spėkite, ko tada man prireikė?.. Ogi Uogelės sukauptos pagoniškų pa-

sakų apie žaltį bibliotekos!.. Nieko nelaukusi, iš pajūrio nudūmiau į Vidurio Lietuvą, į Upytę.

Nevarginsiu brangiųjų skaitytojų ilgu pasakojimu, kokias nuostabias dienas praleidau Žalčių sodyboje, kurioje kiekvienas augalas, kiekvienas daiktelis buvo surizgęs su visata, graikiškuoju *cosmos*, eudemonija, ir žmogus buvo visumos, savito perregimo tyrumo, prasmės dalis, kuri gamtos ir žmogaus sukurtame prieglobstyje atsivėrė šiek tiek absurdo, informacinio šlamšto, populiariosios kultūros šiukšlių, postmoderno destruktinių klie-desių, kurių tuo laiku, kaip ir kiekvienas jaunas žmogus, per daug buvau įsileidusi į savo protą ir sielą. Pamenu, Uogelės tomis dienomis nebuvo namie, jis kartu su kitais blaivininkais (žinoma, ir mano nepailstančiu seneliu) tolimame Lietuvos kaimelyje rentė lauko tualetus, ruošė vietą valančiųkų vasaros stovyklai. Sodyboje mane vaišingai priėmė jo žmona. Mudvi kelias dienas knisomės po Uogelės mašinraščius ir rankraščius jo bibliotekoje, ant subraižyto riešutmedžio stalo rašiau kai kurių veikalų konspektus ir dariau fotokopijas (vėliau jų man neprireikė, nes rašiau romaną, o ne mokslinę studiją), klausėmės senų magnetofono juostelių įrašų, vakarais, kai atslūgdavo dienos kaitra, pjaudavome žolę, ravėdavome darželius ir genėdavome rožynus, po to, klausydamosi *Klasikos* programos, virdavome pienišką sriubą ir valgydavome sūrį su medumi užsigerdamos mėtų arbata. Mano išvažiavimo išvakarėse atsidarėme obuolių vyno butelaitį ir dar kartą susėdome pavėsinėje, apaugusioje laukiniais vijokliais. Ir tą vakarą senoji moteris (ji buvo nužengusi tarsi iš pasakų knygelės: žilais plaukais, susuktais į storą kuodelį, smulkiomis raukšlelėmis, išvagojusiomis baltą veidą, gyvomis mėlynomis akimis – jos buvo tokios didelės, kad nejučiomis pagalvojau, jog jaunystėje moteris tikriausiai buvo gražuolė, – apsirengusi paprasta drobine suknele, ji kalbėjo taisyklingai, nors kartais išsprūsdavo vienas kitas tarmiškas žodis) papasakojo jos ir Uogelės meilės istoriją...

Tai buvo pasakojimas, vertas plunksnos, ir tikrai talentingesnės nei vargšė kreivoka manoji. Važiuodama iš Upytės namo, vis mažiau, ką vakar senoji moteris pasakojo, gal kiek pagražindama, gal ką ir nuo savęs pridurdama. Dar ilgai prisimindavau tą gaudžią, mielą ir romantišką istoriją apie jauną merginą, Dumbliabudžio miestelio pradinių klasių mokytoją, kurią buvo pamilęs mokyklos direktorius, jaunas vyras, vėliau užkariavęs jos širdį ir ranką (tapęs sužadėtiniu). Tai buvo didelė meilė, gilūs jausmai rišo jaunuolius, vyras sekmadieniais savo nauja volga veždavosi brangiąją į koncertus sostinės filharmonijoje, apipildavo saldainiais (deficitine preke!) mylimosios tėvus ir mažesnius brolius, seseris, jie abu Dumbliabudžio miestelyje subūrė saviveiklos teatrą, rengdavo muzikinius ir literatūrinius vakarus, žodžiu, kurstė šviesų žiburį tamsoje. Miestelėnai tikėjo, kad ši pora išties susilauks Dievo palaimos. Atvykėliai sužadėtiniai ketino po vestuvių įsikurti miestelyje ir iš savo kuklios pedagogų algos pradėjo statyti mūrinį namuką tarp kars-tinių ežeriukų, kurie buvo nusėję visas Dumbliabudžio apylinkes, ruošti vestuvėms. Jau buvo paskelbti pirmi užsakai bažnyčioje, kai jaunoji sužadėtinė pajuto besilaukianti. Staiga ši istorija daro keistoką, psichologiškai tarsi nemotyvuotą vingį: po mėnesio moteris glaudžiasi jau kitame miestelyje, Upytėje, dirba kitoje mokykloje... Išsiskyrusi su sužadėtiniu (taip ir nesu-pratau, ar ji pabėgo, ar jos būsimas vyras ją išvarė...), jaunoji mokytoja buvo

pražuvusi mergina, kurios pilve augo nesantuokinis vaikas (anuomet žmonės būtų sakę bjauriau, pirštais badę). Tačiau netikėtai į sceną išėjo ne kas kitas, o... mano nepailstantis herojus Uogelė!.. Tuo laiku jis, senberniams būdingo kvaitulio ir užsispyrimo pagautas, kaip tik buvo pradėjęs tampyti į savo sodybą visokius riedulius, gernas ir dubenėtus akmenis su žalčių, runų ir Grižulo Ratų žvaigždyno įspaudais, dirbo Upytės krašto muziejuje, lakstė po baigiamus nugriauti dvarus, maištaujančia dvasia rašė vieną savo inventorizacijos veikalų, kuriuos vėliau spausdinti atsisakydavo visos valstybinės leidyklos, ir liūdna mėlynų akių mergina, susimąsčiusi vaikštanti į mokyklą, liejanti ašaras ant bažnyčios klauptų, išbalusi sėdinti ambulatorijos laukiamajame, patraukė šauniojo Uogelės dėmesį. Jiedu buvo vos keletą kartų susitikę, kai Uogelė iš moters lūpų išgirdo jos istoriją ir... pasipiršo. Jiedu susituokė, veikiai gimė mergaitė, kurią, pasak motinos, vyras mylėjo kaip savą. Prabėgus keleriems metams, Uogelė, žmonos padedamas, baigė tvarkyti Žalčių sodybą, mynė valstybinių leidyklų slenksčius norėdamas išleisti savo istorinę studiją, o Upytės mokykloje dirbanti moteris buvo paskirta į direktorės pareigas. Jaunai šeimai pamečiui gimė du sūnūs. „Tai pati laimingiausia istorija, kokią tik teko girdėti! – sušukau ir paklausiau: – Bet kas jums sutrukdė ištekti už mergaitės tėvo, jūsų sužadėtinio? Pamilote Uogelę? Kodėl jis pasiryžo jus vesti? Ar vėliau, kai susipykdavote, vyras neprimindavo jūsų „nuodėmės“? Ar jis jums buvo geras?“ Uogelės žmona paslaptینگai tylėjo. „Gyvenimas yra paprastesnis, nei kartais tau atrodo, vaikelai“, – pasakė kitą rytmetį mane išlydėdama. Daugiau šios moters nebemačiau.

Prabėgo dar keleri metai. Draugavau su vienu šauniu vaikinuku ir, įpusėjęs mano studijoms, jis pasipiršo. Keleriais metais vyresnis už mane, jau dirbo, buvau beprotiškai jį įsimylėjusi (iš prigimties esu santūri, net šalta mergina, tad žmogus, šitaip mane uždegęs, mano giliu įsitikinimu, tikrai turėjo tapti šiuo tuo daugiau nei draugu), ir, ant bevardžio piršto pajutusi vėsų baltąją auksą, negalvodama sutikau būti jo žmona. Mudu kartu praleidome nuostabius sužadėtuvių metus: vasarą keliojome po Europą, baidarėmis apiplaukėme ir dviračiais apvažiavome pusę Lietuvos, kelias savaites kiūtojome Pažaislio vienuolyne (jis skaitė nuotykių romanus, aš rašiau naują romaną), aplankėme senelius jų sodyboje, naktimis skaičiuodavome žvaigždes (ir ne tik), vakarais gerdavome vyną ir, susėdę ant apžėlusio siauruko bėgių, skaitydavome poeziją... Kai atėjo nauji mokslo metai, vėl kibau į studijas, nekantariai laukdavau savaitgalių, susitikdavau išrinktąjį, ir mes vėl kur nors važiuodavome – į dvarus, mažus miestelius, parkus ir sodus šalia medinių bažnyčių, jose išbandydavome vargonus, užeidavome į klebonijas, gydyklas, mineralinių vandenų sanatorijas, muziejus, į draugų susitikimus ir vakarėlius, nukeliaudavome į giminaičių mirties metines ir gimtadienius, vaikų krikštynas ir draugų vestuves... Pavasarį pradėjau rašyti pakvietimus, siūdintis baltą šilkinę suknelę, nusipirkome vestuvinius žiedus, susiradome kaimo sodybą, kurioje šėlsim laimingiausią savo gyvenimo dieną, rezervavome santuokos sakramento datą Šventosios Uršulės bažnyčioje ir paprašėme vieno choro vadovo (ak, kaip jis maištavo prieš tokią idėją!), kad per būsimą ceremoniją padiriguotų S. Rachmaninovo *Ave Maria*. Tą nuostabų pavasarį mudu išsinuomojome mažą butuką senamiestyje, jo laiptai ir stogelis buvo apaugę vijokliais, aš ant palangių pradėjau auginti orchidėjas ir bazi-

likus. Piršliais pakvietėm senus mūsų šeimos draugus, surinkom pamergių ir pabrolių svitą, man atėjo sesija, slinko lėtai, bet pirmąkart taip lengvai ir sėkmingai, o artėjančių vestuvių įsivaizduojamas šurmulys žadėjo puikų, saulėtą gyvenimą...

Vieną birželio sekmadienį mudu buvome trumpam užlėkę pas mano tėvus (atrodo, tuomet paskubom įteikiau tėčiui nupiepusią rožę, pasveikinau Tėvo dienos proga), mama mus pamaitino savo firmine pomidorų sriuba su aitriaisiais pipirais, ir kai aš srėbiau ugnies skonio viralą, tėtis pasakė, kad Uogelės (mano jau užmiršto ir apleisto herojaus) šeimoje atsitiko nelaimė. „Du jo sūnūs prieš mėnesį žuvo, pateko į autoavariją.“ Netekau žado. Tėtis sakė, kad Uogelės sūnūs buvo išsilavinę, vienas dėstytojavo universitete, kitas buvo kažkoks biotechnologijų mokslų daktaras. „O kaip dukra? Juk Uogelė dar ir dukrą turėjo?“ – nekantraudama paklausiau. Turėjo, bet ji, dar paauglė būdama, nuskendusi jūroje. „Tai kaip dabar Uogelė gyvena? Vargšė jo žmona...“ – prisiminusi senutę švytinčiom mėlynom akim, kone verkiau. „Jo žmona mirė, – nustebęs tarė tėtis, – juk seneliai prieš metus tau skambino, kvietė į laidotuves. Vėžys.“

Išėjau iš tėvų namų nejausdama žemės po kojomis. Tą vakarą nieko negalėjau imtis, visi daiktai krito iš rankų. Sužadėtinis, supratingai palikęs mane vieną prie savo orchidėjų ir vijoklių, išėjo susitikti su draugais. Tą naktį jis negrižo. Pirmąkart negrižo namo. Mano meilė, mano laimė tą naktį pamiršo, kad turi mane ir mūsų namus!.. Visą naktį prakaito pilama blaškiausi po antklode, o paryčiais pajutau salsvą alkoholio tvaiką prie skruosto. Mudu pradėjome pyktis. Kitą naktį aš negrižau namo, bet jis man atleido. Paskui jam ėmė skambinti kažkokios merginos. Ėmiau jo nekęsti. Vieną vakarą kartu su senu vaikystės draugu nuėjau į koncertą filharmonijoje ir grįžau vėlai naktį, tačiau mano sužadėtinis parėjo dar vėliau. Jaučiau, kad mano – kaip ir Uogelės – gyvenimas staiga pradėjo byrėti į šipulius.

Dar po kelių dienų mudu su sužadėtinium atšaukėme vestuves ir išsiskyrėme. Grįžau gyventi pas tėvus (buvau studentė, vadinasi, nieko neuždirbau, vadinasi, nuolatos gyvenau iš kieno nors nelemtos malonės!..). Po savaitės patyriau persileidimą ir, visus pasiuntusi velniop, iš savo paskutinių santau-pų išvykau pailsėti į pigiausias Egejo jūros pakrančių viešbutukus ir paplūdimius. Grįžusi išlaikiau paskutinius dėl ligos atidėtus egzaminus, išsivaliau savo vaikystės kambarį tėvų bute, iš garažo išsivariau dviratį, aplipusį voratinkliais. Išsimaudžiau karštoje vonioje, apsivilkau gražiausią suknelę ir patraukiau ten, kur dar tikėjausi rasti kažką, ką seniai užmiršau, ir kas dar galėjo būti paskutinė susitaikymo ir ramybės viltis suniokotame, kaip tuomet galvojau, mano gyvenime.

Vėl daug rašysiu, prisiekinėjau sau braukdama ašaras, naktimis ir dienomis, parašysiu daug puslapių ir kaip Beatričė, keliaudama per Dangų ir Pragarą, per tą Skaistryklą, kurią tik aš pati susikursiu ar sugalvosiu savo herojams, tapsiu deive, lemiančia jų likimą, ir niekas nebus nepelnytai nukriaustas ar neteisingai įžeistas, kiekvienas mano novelės ar apsakymo veikėjas bus globojamas šiltų mano rankų, lengvų minčių, ir tas pasaulis, kaip sakydavo Uogelės žmona, nebus sudėtingas, nebus jame absurdo, nevilties ir tuštybės, jis bus lengvas it perregima vakaro migla, nusileidusi ant senamiesčio bokštų ir terasų, jis bus paprastas it laukinio vijoklio ūglys, jis

bus geras ir be nuodėmės!.. Ir daug keliausiu tiek po platuji pasaulį, tiek po mūsų mažytę šalį, pavargsiu kaip šuo, kuris lekuoja kelio dulkėse, pavargsiu taip, kad kiekviena stotelė prie garuojančio plento ar kaimo žvyrkelio, kiekvienas suoliukas ar paupys, kuriame atsidarysiu arbatos termosą ir sausainių pakelį, bus man tobulo atokvėpio, ramios laimės vieta, kur prasidės *tikrasis* gyvenimas, kurio nebegaus jokie *svetimo* šešėlis, jokie *mylimo* apkabinimas, jokia kita prasmė, tik manoji, tik mano vienos drąsa ir skausmas būti ir nesustoti, iki galo, iki galo išragauti kartybių taurę, iki dugno, ir niekaip kitaip... Kiekvienas skveras, fontanas, kuriame braidysiu, kiekviena kavinė bet kuriame miestelyje, visi bažnyčių bokštai, kuriuos pamatysiu mindama dviratį kalvotu vieškeliu, visi parkeliai su keistomis skulptūrėlėmis taps man brangiausiaisiais namais. Kiekvienas žmogus, it sugėrovas šyptelėjęs parduotuvėje prie alaus ar vyno lentynų, pyptelėjęs iš seno džipo ar tiesiog pjaudamas žolę savo sodyboje gūdžiose Vidurio Lietuvos platybėse, įdėmiau pažvelgęs ir pasisveikinęs, kad ir pakelės arkliaganys, iššiepęs pajudusius dantis ir šaldęs alų upėje, kiekvienas gyvas padaras, pažįstamas ir svetimas, taps artimas, savas ir mielas... Su kiekvienu pasisveikinsiu, kiekvienam šyptelėsiu ar linktelėsiu galvą – šiuose veiksmuose slypės pats paprasčiausias apsikeitimas tuo visuotiniu džiaugsmu, kurį mums teikia laimė čia būti ir gyventi per amžių amžius... O tada ateis ruduo, vėl prasidės darbai ir mokslai, į kuriuos kibsiu kaip išbadėjusi vilkė; kiekvienas rytmetys, nušvitęs rudens spalvomis, apšerkšnijęs žiemos ledine tamsa ar vėl suspindėjęs srūvančiais polaidžio vandenimis, atneš tik bundančios dienos džiaugsmą, ilgesį to, kas dar neįvyko, atneš ne trapią akimirkos laimę, bet gyvą žiniją, kad visur ir viskas yra prisigėrę prasmės ir gyvybės...

Taip mažčiau šį paskutinį birželio sekmadienį, šį vienintelį ir neapsakomą vakarą, kai man atsivėrė mano laisvė kaip brangiausia dovana, kaip geriausia gyvenimo privilegija; įėjau į vėsią bažnyčią taip nerūpestingai, tarytum būčiau vėjo šuoras, lengvas debesėlis. Choralininkai jau baigė giedoti *Introitus*. Jų rami vienbalsė monodija – ataidėdama ir vėl nutildama – it dūmas raitėsi paskliautėse. Lėtai priėjau prie suolo Apaštalų pusėje ir ant jo numėčiau rankinę. Bažnyčia buvo pustuštė, mišias aukojo jaunas šviesiaplaukis kunigas, pas kurį prieš Velykas (o gal Vėlines?) buvau išpažinties. Klapčiukai smilkė altorių, zakristijonas kosčiojo (matyt, nuo liturginių smilkalų jam paūmėdavo astma), visi klaupėmės ir mušėmės į krūtines už savo kaltybes didžiąsias, paskui vėl stojomės, klausėmės Dievo žodžio, Šventojo Rašto aiškinimo ir choralo antifonų...

Mišios buvo jau beveik įpusėjusios, kai pastebėjau ant to paties suolo sėdintį seną žmogų. Tai buvo žilaplaukis, praplikęs vyras, apsiavęs juodus batus, apsimovęs tamsiai žalias kelnes, juodu švarku, senais raginiais akiniais; ant suolo atkaltės čežėjo maišelis, kuriuo vyras buvo apvyniojęs skėtį. Galbūt tas maišelio čežėjimas, nederantis prie dieviškų choralo balsų pustuštėje bažnyčioje, ir pažadino mane iš ramaus svaigulio ir kontempliacijos – tas paprastas šiurėjimas, toks buitinis, kasdienis garsas, kurį išgirsti, kai vynioja parduotuvėje duoną ar sveria sausainius, ar neša šiukšles į konteinerį, dabar retskykiais sudrumsdavo mano sąmonę ir versdavo atsigręžti į tylos drumstėją. Vyras į mane nė karto nebuvo atsisukęs, jo žalias skėtis, kurį jis tai vyniodavo į maišelį, tai padėdavo ant suolo, buvo senas ir sudrįskęs.

Ir tuomet, galbūt jau trečią kartą atsigręžusi į suolo draugą, pažinau jį, ir lengvas virpulys perbėgo mano kūnu. Iš vyriškio plačios kaktos, išvagotos horizontaliomis raukšlėmis, žalsvų ir pavandenijusių akių, iš kumpos, išdidžios it romėnų senatoriaus nosies, kietai sučiauptų lūpų, iš lėtų, kiek neužtikrintų judesių, drebančių nuo senatvės rankų, iš senų raginių akinių, net ir iš žaliojo skėčio pažinau. To paties skėčio, kurį pasiskolinusi, dar maža mergaitė būdama, kartu su seneliais kadaise lašnojant lietuiėjau *kalvarijas*. Uogelė man tuomet sakė, kad Kryžiaus kelias einamas meldžiantis ir prašant Dievo išpildyti kokį nors didelį ir svarbų norą. „Dieve, padėk man užaugti geru žmogumi“, – prisimenu, prašydavau, kai buvau pradinukė. „Dieve, prašau, palaimink mano brandos egzaminus“, „Dieve, padėk įstoti“, „Mergelė Marija, suteik laimę sutikti mylimą žmogų“, – vėliau melddavau.

Uogelė, atrodė, įdėmiai klausė mišių, tačiau jo rankos vis čežino maišelį. Ir kodėl jis skėtį nešioja maišelyje? Iš kur kilo šis įprotis?.. Gal kadaise jis, jaunas vyras, per mišias bijodavo aplašinti šalia klūpančių mergaičių sijonus ir basutes?.. Gal jį šitaip vynioti skėtį, spėlioju, išmokė žmona, gal ji manė, kad įvynioto daikto užuomarša vyras nepaliks autobusų stotyse, valančiųjų stovyklose, mitinguose prie Seimo rūmų ar bažnyčiose?.. O gal tas skėčio nešiojimas maišelyje – tai tik bandymas sukurti šiokią tokią tvarką, harmoniją, mažą prasmę savo išdegusiame, išdraskytame pasaulyje, kuriame visi daiktai turi ypatingą vertę ir privalo būti saugomi? Išorinė tvarka sukuria dvasinę pusiausvyrą?.. Išorinė tvarka leidžia išvengti vidinės beprotybės?..

Mišiosėjo į pabaigą. Mes buvome palaiminti, choras džiaugsmingai užgiedojo paskutinę giesmę – *Salve Regina*. Giedojau kartu su visais. Uogelė persižegnojo ir lėtai patraukė durų link.

Kada vėl jį pamatysiu? Norėjau pulti, apkabinti jį, pažvelgti jam į akis ir paklausti, kaip jis išgyveno *visa tai*, norėjau it iš šaltinio versmės atsigerti jo ramybės, stoviškumo, jo tikėjimo. Norėjau šaukti iš liūdesio ir kartėlio!..

Tačiau likau stovėti vietoje. Žmonės lėtai slinko iš bažnyčios, zakristijonas gesino žvakes, į navas tvino vakaro šešėliai. Po valandėlės prie manęs pribėgo dvi mano draugės, giedojusios chore, ir mes kartu nuėjome į kavinę valgyti ledų.

ROMAS DAUGIRDAS

55

Atkarpos

Palydos

Kai kam saulėlydžio palydoms būtina jūra, kitiems – didelis laukas, dantytos miško viršūnės ir t. t. Mes tai darėme ant apleisto dangoraizio stogo. Susėdę ratu ant aptrupėjusių betono plokščių ir net nekalbėdami – stiprus vėjas neleido net prasižiot.

Saulės kamuolys artėjo prie stalininių namų ir greitai seno. Žilos nukarusios sruogos kaip inkarai tempė žemyn, kur kiek prarūgusį raudoną diską stiklinėmis išsidalijo, suspėję atsirast laiku ir vietoj. Ir mums neliko.

Bet neišnyko noras išsiveržti iš šios niekieno zonos ar bent priartėti prie krašto. Labiausiai paveikti vaikščiojo stogo briauna, balansuodami virš 22-jų aukštų kiaurymės. Ji naikino savisaugos instinktą ir tarsi artino prie saulės slegiamos laisvės.

Du iš mūsų pajuto šią laisvę, bet tik kelias sekundes – kol atsitrenkė į žemę.

Saulėtekis atkeliaudavo iš senų lūšnų kvartalo, kurį po dešimtmečio paskelbė urbanistiniu paminklu.

Tramplynas

Kartais – dėl įvairių priežasčių – taip traukia užsikasti po žemėmis. Bet neverta akėti dievo lankų. Užtenka nusileisti į Bičistaną – šiluminėmis trasomis ir kitomis komunikacijomis nutįsusį po raukšlėtu miesto veidu.

Čia liepsnoja aborigenų laužai ir baltuoja žiurkių apdoroti užmirštųjų kaulai. Neatskiriama peizažo dalis – nedidelės barikados. Tai daiktai, pasitraukę iš nor-

maliųjų pasaulio. Šios barikados ne visad apsaugo nuo daugybės lentelių išminties. Bet aborigenai sugeba išlikti ir klaidose, net sumuoja jas, dažniausiai gaudami pirminį skaičių, kuris dalijasi tik pats iš savęs ir iš vieneto.

Čia daug vietos pasistatyti tramplyną ir išnerti pro miesto akis. Jos ir taip beveik nenaudojamos. Bet vis dar apgauna, kai žongliruoja šviesa plyštančiame regos lauke.

Žaidimas

Nuleido mašinos padangas. Iškart abi. Kad nebūtų per daug gerai. Kad persmelktų nervingas vėjas ir kamščiatraukiais pašalintų iš galvos sudžiūvusio obuolio sėklas, kaip būsimą nesąmonių derlių.

Dar ne dabar, pagalvojo, ir šiukšlėmis užblokavo smegenis.

O po pusvalandžio reikėjo laidoti draugą, kuris nusižudė visai be fantazijos. Prisiminė, kaip velionis, sėdėdamas ant vartų skersinio, tabalavo kojomis ir pirštu spriegė nuorūką dievui į akį. Ir šis leido žaisti. Čia ir anapus. Bet tikriausiai apgavo.

Sudėjo padangas vieną ant kitos ir sviedė akmenį tarsi kamuolį į šitą urną ar krepšį. Ir įmetė už jų nenutrūkstantį žaidimą.

Pagrobtas mėnulis

Kadangi mėnesienos takas buvo laikinai užimtas, nuvedė ją į pigią kavinę. Užsisakė tik kavos, o kai ką stipresnio gurkšnojo iš po skverno.

Greitai pradėjo belstis euforija ir atsėlino noras nekaltai pajuokauti – pvz., susprogdinti prišlapintą prezervatyvą ir taip pademonstruoti postmodernistinės kultūros prasmės funkciją. Kaip tik tada likimo draugė nulingavo į damų kambarį.

Be jos fono pasijuto pernelyg apnuogintas. Lyg tarakonas ant balto stalo. Nemokantis tiesiai nukeliauti iš taško A į tašką B. Nes kelrodžių nedaug – tik dėmės arčiau krašto.

Po valandos pasigirdo nepatenkintų piliečių protestai – moteris užsidarė vyrų tualete ir neišeina. Vis dėlto pavyko išlaisvinti ant unitazo užmigusią bendrakeleivę (taupydamas skaitytojų laiką, neaiškinsiu kaip).

Jie neturėjo kur eiti, todėl atsistojo į eilę prie mėnesienos tako. Dar nežinodami, kad mėnulį jau pagrobė šviečiantys inkubatoriai.

Driblingas

Buvo kryptingas žmogus – profesijas keitė kaip moteris: aktorius, klubo vedėjas, žurnalistas, mikro verslininkas, teisininkas. Sandūras tarp šių atkarpų (ir ne tik) užpildydavo totaliniais užgerimais. Darė tai gražiai – su įkvėpimu.

Atsimenu, atėjo alkoholiniam vidurkely – ir negėrė iškart. Sakė, turi prisiskiepyti. Prasikrapštė nosį – laukė, kol lašantis kraujas sumažins spaudimą ir „kūno negerumą“. Ir kliedėjo apie kažkokias psichologines chimeras.

Paskutinį kartą užsikabino žiemą. Pasistatė palapinę ant anglių krūvos ir pasikvietė prostitutę (yra tokių neišlepusių Žvėryne).

Atėjo pavasaris. Paukščiai pradėjo grįžti į Lietuvą. Jis prisiminė dukras, kurios dainuoja ne blogiau nei sparnuočiai. Bet nebeliko jėgų viską kartoti. Ir tęsti. Ir suprasti, kad tik tęsi. Dantim išskrosti juoką ir klijuoti jį prie ausų. Ir driblinguoti dar vieną kėlinį su tuštuma.

Tą kartą tai suprato ir širdis.

Raktas

Šis barmenas prisistatydavo kaip Pederastų partijos pirmininkas. Nuolatiniam klientams išduodavo šalia smilkstančius saugumiečius. Artimiausiems draugams surengdavo išbandymą. Uždarydavo belangiame kambarėlyje, kur stelažuose iki pat lubų švietė aibė butelių. Visi nekalti – neatkimšti. Šis vaizdas degino akis ir tirpdė valią. Ypač ji sušlubuodavo, kai eksperimentinis triušis sužinodavo, kad darbą turi atlikti vietoje – išsinešti negalima.

Sunkiausiai sekėsi šviesios atminties alkoholio didmeistriui (paraleliai ir poetui). Godžiai pradėjo tuštinti kažkokį butelį, bet staiga sustojo ir pravirko kaip karvė, negalinti atrajoti.

Pasikeisdami nešėme jį namo, kaip simbolį kažko trapaus ir dūžtančio. Barmenas ėjo paskutinis ir laistė ant šaligatvio brangų viskį. Tebūnie tai jo pėdsakas literatūroje, murmėjo po nosimi. Šį pėdsaką papildė ir pamestas batas.

Barmenas taip pat tapo simboliu – nelaimingos meilės. Jį papjovė meilužis. Kol buvo dar gyvas, vis žadėjo pradurti savo šešėlį. Jam tai buvo gražu ir visai nepragmatiška. Kaip raktas į tuščiaavidurę jūrą. (Štai sėdi su draugais ant kranto ir matai, kaip grįžta bangos, žuvys.)

Apsinuoginimas

Už džiaugsmo dozę žadėjo jam parodyt sielos skylę. Suminkštėjusiais kraštais, kad būtų patogiau išsiurbt jausmus.

Ir ėjo jau į vonią atlikti apsinuoginimo akto, o potekstėje – nusipraust. Ir lenkė patyrimo lanką, nors nežinojo, kur paleisti strėlę. Kaip suvaldyt šlubas mintis, kai klibinkščiuoja iš galvos į širdį, tačiau iki dangaus vis tiek toli.

Kaip po vokais išskeist neigimo dvasią, kai akligatviai vyzdžius prikauto tik prie sankryžų. Kad išsiplėstų jie (lyg po dozės), mėgindami aprėpti dievo išmaldą, kuri iš lėto išsivaikšto skirtingomis kryptimis.

Tačiau sueina kada nors į vieną tašką. Bet jau kitam pasauly. Kurį sužeist turėtų džiaugsmas.

Pakvietimas

Atėjo liūdni laikai – nuolat turi pinigų – nespėji išmėtyt viskam, kas nesveika. O ta liekana atima laisvę. Nebeleidžia paskambinti draugui, kuris mirė prieš penkmetį, bet dar nori būti atrandamas.

Esi tarsi masalas, jaukas visiems tvarkdariams. Jų klaidingam galvojimui, kad tu dar neprarastas.

Lyg pakvietimas į dar vieną teismą (po paskutinio), kur siunčia laimę – kaip žirni – ratu ir svaigsta nuo galimybės (tikriausiai jau nulinės) nukrypt. Ir išteisina, nes obuoliai nebeauga ant medžių, nes pažįsti tuos, kurie ateis po tavęs. Apgirtę nuo gyvenimo epitetų.

Nes telpi į nuotrauką šalia būsimo kapo.

Arka

Tą vasarą dirbo gelbėtoju pajūrio mieste. Dažniausiai linksniuodavo svetimo prakaito ir euforijos mišinį, bet gėrė tik vyną – pakilti aukščiau trukdė karštis ir nuolat skęstantys kurortiniai pingvinai.

Bergždžiai vylėsi, kad vangiai slenkanti saulė uždegs vieną dieną išėjimo kontūrus. Kažkur kitur. Gal net į Šiaurės ašigalį, kad pakeliui sukietėtų ir nukristų sunešioti sparnai. Kalorijų perteklių atiduos į ledą išalusiai moteriai. Kad neplūduriuotų ilgai – iškart eitų į dugną. Kitas kalorijas įprasmins degindamas vėliavas ant ledo lyties. Ir t. t.

Popietė niekuo nesiskyrė nuo kitų – preferansą žaidė kalnų ereliai, bendražygiai tvarkė kažkokias lenkes gelbėjimo stotyje, o jūroje pradėjo skęsti moteris. Klasikiniu krauliu nuplaukė iki sumo meistrės. Bet neišgelbėjo – atjungti besiblaškančią moterį trukdė apsauginiai jos lašinių žiedai. Vis dėlto paviršiuje ji kankinosi trumpiau.

Į krantą grįžo tarsi pro gėdos arką. Buvo totališkai kaltas – dabar ir visada. Tačiau netyčia smilktelėjo: gal tai degančių išėjimo kontūrų prieangis?

Susitikimas

Buvo sunkiai nusakomo amžiaus – tarp 30-ies ir 60-ies. Mėgo rengtis Kalėdų eglutės stiliumi. Tačiau netausojo ant jos sukartų žaisliukų. Galėjo gatvėje bet kurį nusisegti ir mesti į garbų pilietį. Ir palydėti daikto skrydį erotišku žvilgsniu. O tada pasislėpdavo už kampo ir laiminga kikenė. Tarsi atlikusi pareigą.

Nesibrangino. Už litą mielai kėlė sijoną, o kelnaičių niekad nenešiojo. Kažkur perskaitė, kad Sicilijoje jas mūvi tik prostitutės. Pusę surinktų pinigų aukojo beglobėms katėms.

Kartą parsivedėm ją į bendrabutį. Iš ten jau savaitę nesugebėjo išeiti 80-metis dailininkas – ieškojo mūzos. Pamatęs viešnią, nustėro. Nedelsdamas puolė vaišinti degtine. Net kojines pastatė už lovos ir užsivilko nudryžusį švarką.

Jau neprisimenu, apie ką jie kalbėjo, – perteiksiu išpūdį. Jis persikūnijo į mirusių draugų vėles ir barstė ant stalo (tarp butelių) citatas apie ateitį. Pakvietė ją į griaučius praeities tarsi į pagalbines klases. Atrodė, kažkas gims (ne tik pagirios), pakrerėtas asimetriško santykio. Ir įleis amžinybėn, kur puolę angelai lyg Ikaro pasekėjai – pakaruokliai – draugiškai mojuoja rankom.

Laikinoji ugnis

Padėjo morką ant stalo ir supjaustė į tris dalis – dievui, tėvynei ir savo sūniui. Po to viską sumaišė ir sumalė, norėdamas pakelti į tragifaršo lygį. Ir atsigulė ant bėgių pailsėt. (Tarsi lauktų vilties, kuri ateis su akiniais nuo saulės. Apvaisins skylių koloniją aukščio matuokliais ir pojūčius išprievartaus vardan nematomos vaivorykštės.)

Tačiau nesusitaikė su likimu. Iškvietė visas savo moteris – pusantro metro ūgio, sveriančias apie 40 kg (jos neužstojo saulės) – ir sustatė statmenai į šiaurę. Lyg pleištą į šiltų jausmų apleistą teritoriją, kurią dar galima suremontuoti be brėžinių.

O pats liko budėti. Priklaupė ant dešinio kelio. Ir užsidegė cigaretę. Ji neužgeso ir tada, kai traukinys nubloškė nuorūką šimtą metrų į pietus. Tačiau nepradegino naujo tunelio, nesulydė kūno į antkapį. Tiesiog laikinai smilko, pavaduodama amžinąją ugnį nežinomam keleiviui.

Sklaida

Kai esi išblaškytas apžiojamais kąsniais ir vėl sudėliotas į karstą. Kai kūną nuomojanti siela gyvena jame ubago teisėmis. Rūdys krenta nuo varžtų ir jie, nors retai, bet atsikus. Siela veržias į laisvę pro nosį, ausis. Ir kutena išlindusius plaukus, ir ant asfalto lašnoja. Rangosi tarp supriešintų nuorodų ir tįsta toliau nei velniop. Atspindi chaoso paribį tarsi švilpiančią skylę.

Ir pažadina dar nepastojusią iškamšą, kuri nori taip pat atsitikti. Flirtuot su ugnimi iš tolo. Ir permiegoti su dangum.

(Arba: kai pajėgi ištiesti rankas į priekį ir jausti oro svorį. Ir dreba pirštai, išsekinti lopšinės merdintiems. Ir lengvas vėjo gūsis molekules išbarsto be iliuzijos pratęst.)

Gimtadienis

Pakvietė į gimtadienį, nors su ja tryniausi vos kelias dienas. Beveik už visą algą nusipirkau Chanel Nr. 5 ir nuėjau. Šventės scenarijus nebuvo labai išradingas – prieš akis visą laiką mirgėjo moterys, vyrai ir piktnaudžiavo. Ir labai isteriškai rūkė – cigaretės ir žolę. Na, bent jau nereikėjo sėdėti prie stalo ir gilintis į prabundančio hemorojaus signalus.

Vėliau figūros šmėkščiojo vis greičiau, o ugnies lašų stipriai sumažėjo. Dar spėjau pamatyti, kaip kažkas išgėrė mano Chanel Nr. 5 – be užkandos.

Turbūt neverta paprastų dalykų priimti sudėtingai. Tarsi siurbtum iš atmosferos lakius fluidus ir vis kaitaliotum jų vietą smegenyse. Taip tik artėji prie peizažo karikatūros. Šios minties išvystyti nespėjau – buvau apvemas. Nuo šiol tuo pačiu kampu atsimušančios aplinkos skeveldros pasidarė sunkiai nuspėjamos. Tai grėžėsi iki pat odos, o kartais nuslysdavo į burną. Klįjavosi prie konstatuojančio teksto ir trukdė būti nepastebimam.

Išgelbėjo šeiminkė – aplaistė savo ašarom ir seilėm. Ir padarė vėl nematomu. Abu ieškojom manęs ir tai suartino.

Apie Jėzų

Iš švedų k. vertė ZITA MAŽEIKAITĖ

Jėzus iš Nazareto

„Nėra kilnesnio vardo kaip Jėzus, visoj žemėj gražesnio nerasi! Tau išganymo nesuteiks joks kitas vardas, tik jo!“

Giedodavome kaip sugėbėdami: senelė, jau pavargusiu balsu, motina, mano brolis, sesuo ir aš.

Melsdavomės kiekvieną sekmadienio priešpietę stiklinėj senelės verandoj. Senelė sėdėdavo apsivilkus dailia, tamsiai raudona suknia, ant kelių laikydama Bibliją, paskaitydavo kokią vietą iš Evangelijos. Kartą mano sesuo žaidė kekso trupiniais, likusiais ant stalo vaškytinės. Brolis norėjo atsistojęs ant kėdės išleisti prie lango zirziančią musę, bet motina ištiesė ranką ir ją sulaukė. Paskui mes sukalbėjome „Tėve Mūsų“ ir pagiedojome porą psalmių: „Jis atvėrė Perlą vartus“ ir „Jie ateis iš Rytų ir Vakarų“.

Po maldų galėjom eit į lauką, maudytis.

Jonas (Lars Holger) Gardellis (g. 1963 m.) – garsus šiuolaikinis švedų rašytojas, dainininkas, komikas, dramaturgas. Būsimasis rašytojas augo psichologų šeimoje, priklausė baptistų bendruomenei. Religija nuo vaikystės formavo jo pažiūras. Paauglystėje skaudžiai išgyveno tėvų skyrybas, suartėjo su homoseksualiais. Norėjo tapti aktoriumi, bet atsisakė tos minties, sužinojęs, kad yra penkišimtas kandidatų bandomajam „Hamleto“ monologui. Kartu su draugais atidarė meno galeriją, pasiryžęs tapti menininku. Pradėjo rašyti noveles, eilėraščius. 1979 m. debiutavo poezijos rinkiniu. Yra parašęs apie dešimt romanų, kelias pjeses, kino scenarijų, pastatęs TV filmų. Jo kūryba apdovanota įvairiomis premijomis.

Tikėjimas – dažna J. Gardellio kūrybos tema. Bibliją yra svarbiausias jo įkvėpimo šaltinis. 2003 m. pasirodžiusi jo esė knyga „Apie Dievą“ sukėlė įvairių diskusijų ir vertinimų. 2007 m., nepaisant kai kurių teologų protestų, rašytojui buvo suteiktas Lundo universiteto teologijos daktaro laipsnis.

Esė knyga „Apie Jėzų“ išėjo 2009 m. ir jau išversta į keliolika kalbų.

Toks paprastas ir aiškus buvo mūsų tikėjimas.

Jėzus yra atsakymas. Taip sakydavome mano vaikystės baptistų bendruomenės sueigose. Jėzus buvo atsakymas – kokio nors klausimo iš tikrųjų mums net nekildavo.

Iš pradžių viskas buvo aišku. Kaip tas veidrodinis ežero paviršius kaime pas senelę, kai švintant išsmukdavau iš namų ir bėgdavau per rasotą žolę į pakrantę – skubėdavau išsimaudyti, kol namiškiai dar miega.

Tamsus eglynas, dangus, tekanti ruggpjūčio saulė – viskas atsispindėjo vandenyje. Ežeras, regis, jungė visą pasaulį. Vandens paviršius ramus. Nesujauktas. Pasaulis atrodė vientisas.

Jėzus buvo mūsų atsakymas. Viskas buvo be galo paprasta.

Jo tunika visada žydra arba mėlyna, kaip ir akys. Ilgi plaukai ir barzda tamsiai geltoni, oda šviesi, gaivi, šypsena švelni, draugiška, dantys lygūs, balti.

Jėzus mylėjo mane. Mylėjo ir kitus vaikus. Jis mylėjo visus, išskyrus, žinoma, tuos fariziejus, angių išperas, bjaurius nedorėlius.

Nebuvo stebuklo, kurio jis nesugebėtų padaryti, tad nesuprantama, kodėl ne visi, buvę aplink jį, ne iš karto suvokė, kad jis yra Dievo sūnus. Dar labiau keista – jam gimus giedojo pasirodę *pulkai* angelų, kuriuos iš tiesų turėjo matyti visas Betliejus, o kai jis mirė ant kryžiaus, užtemo saulė, sudrebėjo žemė, per pusę perplyšo šventyklos uždanga, mirusieji prisikėlė ir vaikščiojo gatvėmis – kaip galima to nepastebėti?

Juk „nėra kilnesnio vardo kaip Jėzus, visoj žemėj gražesnio nerasi!“ – taip giedodavome stiklinėj verandoj.

Vienatinis Dievo sūnus nužengė¹ į žemę, kad mirtų už mūsų nuodėmes, jeigu mes patikėsime tuo, būsime išgelbėti, o jeigu ne – beviltiškai pralaimėsime ir kaltinsime patys save.

Jėzus myli vaikus, bet jeigu vaikai netrokšta jo meilės, jis nubaus juos amžių amžiams.

Jėzus iš tikrųjų nesivadino Jėzumi.

Tai graikiškas jo hebrajiško vardo Ješua variantas, Ješua savo ruožtu tėra Jehošua trumpinys, arba, kaip mes sakytume: Jošua².

Jošua iš Nazareto.

Pavadintas kaip ir tas izraelitų karvedys, kuris daugelį amžių vedė savuosius į Dievo jiems pažadėtąjį kraštą, Dievo karalystę.

Mūsų įsivaizduojamas Jėzus mažai panašus į Jošua iš Nazareto, tą žydą, kuris taip neilgai, ne kelerius metus, o greičiausiai keletą mėnesių veikė Palestinoje.

Simbolinis mūsų Jėzus yra Pasaulio Išganytojas, jo gimimas toks reikšmingas, jog net ženklina mūsų eros metų skaičiavimo pradžią. Žydų pamoks-

¹ Jėzaus nužengimas į žemę, o paskui jo žengimas į dangų vyko mums nebepriimtinoje aplinkoje: žemė plokščia, stovinti ant keturių stulpų. Apačioje – požemis, virš jos – dangus tarytum skėtis, prie jo pritvirtintos žvaigždės, anapus išskleisto dangaus gyvena Dievas, dangus kartais prasiveria, ir Dievas, angelai, o šiuo atveju – ir Dievo sūnus, – gali nužengti į žemę ir sugrįžti atgal.

² Graikiškas *Iesous* vartojamas ir kaip Jošua, ir kaip Jėzus. Šis vardas Jėzaus laikais buvo toks dažnas, jog tekdavo pridurti papildomą žodį, kad žinotum, apie kurį žmogų kalbama. Jėzus „iš Nazareto“, arba „Mesijas“, šitaip Jėzų galima buvo išskirti iš kitų bendravardžių. Nuo antrojo šimtmečio žydai jau beveik nebekrikštijo vaikų Jėzaus vardu. Tada šis vardas jau buvo tvirtai susijęs su tuo Jėzumi, kurį mes linkę sieti su šiuo vardu.

lininkas Ješua (arba Jošua), apie kurį ir bus kalbama knygoje, gimė maždaug ketveriais metais anksčiau.

Jau čia mūsų įsivaizduojamas Jėzus ima skirtis nuo to, galėjusio būti istoriniu.

Dabar istorinis Ješua pasmerktas įvairiausiems nesutapimams, jis tarytum lieka šešėlyje Jėzaus Kristaus, Dievo vienatinio sūnaus, kuris numirė už mūsų nuodėmes ir vieną dieną triumfuodamas ateis gyvųjų ir mirusiųjų teisti, tasai Jėzus Kristus mūsų, baptistų, bažnyčioje buvo neginčijamas atsakymas į visus klausimus.

Jėzus, siųsdamas savo mokinius skelbti Dievo karalystės, aiškiai nurodo, ką jiems reikėtų pasiimti. Iš tikrųjų jiems neleidžiama nieko turėti, tik eiti iš vienos vietos į kitą ir skleisti žinią apie artėjančią Dievo karalystę.

Neįsigykite nei aukso, nei sidabro, nei variokų savo kapšams prikimšti; nei kelionmaišio, nei dvejų marškinių, nei kurpių, nei lazdos, nes darbininkas vertas savo valgio.

Atėję į kokį nors miestą ar kaimą, susieškokite vertą žmogų ir apsistokite pas jį, kol išvyksite³.

Taigi jie turi keliauti basi, be pinigų, atsarginių drabužių, nepasiėmę netgi lazdos apsiginti nuo plėšikų ar žvėrių.

Paulius savo Laiške korintiečiams taip pat nurodo šį Jėzaus įsakymą: „Taip ir Viešpats yra patvarkęs, kad Evangelijos skelbėjai gyventų iš Evangelijos“⁴.

Niekur nerašoma, kad Jėzus ar jo mokiniai būtų užsidirbę pragyvenimui. Priešingai, jis liepia tiems, kurie nori sekti paskui jį, viską palikti.

Lukas pasakoja, kaip įvairios moterys šelpia tą būrį pinigais, keletą kartų mini, kaip Jėzus ir jo mokiniai vakarienauja pas nepažįstamus užėigos šeiminkus.

Yra duomenų, liudijančių, kad Jėzus taip ir gyveno, kaip mokė, neturėjo nei namų, nei kitokio turto, priklausė nuo kitų geraširdiškumo. Arba kaip Jėzus sako:

Lapės turi urvus, padangių sparnuočiai – lizdus, o Žmogaus Sūnus neturi kur galvos priglausti⁵.

Gimtajame Nazareto mieste Jėzus buvo dailidė. Evangelijose vartojamas graikiškas žodis *tehton* veikiausiai reiškia „medžio apdirbėją, darbininką“, tai labai menkai tesusiję su tikro dailidės, brangių baldų staliaus, amatu, kurį galbūt priskiriame Jėzui. Tyrinėtojai nėra vieningi dėl to, kokį statusą *tehtonas* turėjo palestiniečių visuomenėje. Kai kurie linkę priskirti medžio apdirbėją žemesnei vidurinei klasei, kiti tyrinėtojai teigia, jog *tehtonas* ėjo po žemės neturinčių žemdirbių ir buvo vos vienu laipteliu aukščiau vargetų. Dar vienas faktas: žodis *tehtonas* randamas keiksmazodžių rinkiniuose – aukštesnio luomo žmonės juo apibūdindavo tamsią prastuomenę.

³ Evangelija pagal Matą 10, 9–11. Toks Jėzaus nurodymas minimas trijose evangelijose. Morkaus evangelijoje, pačioje seniausioje, Jėzus leidžia savo pasiuntiniams turėti ir kurpes, ir lazda.

⁴ Pirmasis laiškas korintiečiams 9, 14.

⁵ Mt 8, 20. Benamystę čia galima suprasti ir simboliškai, nes gyvavo tradicija, kad Išmintis, kurią Jėzus personifikuoja, nusakoma kaip neturinti namų.

Tamsi prastuomenė?

Tačiau juk Evangelijoje pagal Luką pasakyta, kad Jėzus moka skaityti! Nazareto sinagogoje jis skaito iš Izaijo knygos apie tai, kaip aklieji praregi, paralyžiuotieji ima vaikščioti, o vargdieniai sulaukia geros naujienos.

Talmudė⁶ rašoma, kad Palestinoje palyginti anksti kilo judėjimas, kuris krašte įkūrė mokyklas, vadinamąsias *bet ha-sefer*, kad jose vaikai (berniukai) būtų mokomi skaityti; visa bėda, kad ankstyviausias Talmude nurodytas šaltinis, aprašantis tą veiklą, yra pora šimtmečių vėlesnis negu Jėzaus laikai, daugelis tyrinėtojų abejoja tais duomenimis, ypač Simeonu ben Šetahu, minėtų laikų švietimo vadovu, nes apie jį gana anksti buvo sukurta įvairiausių legendų. Kitas garsus Palestinos mokyklų reformatorius, vyriausiasis kunigas Jošua ben Gamala, pradėjo dirbti tik tada, kai Jėzus buvo jau suaugęs vyras.

Tad nėra aišku, ar Nazarete, kai Jėzus augo, apskritai buvo kokia nors mokykla.

Apskaičiuota, kad Jėzaus laikais maždaug 95–97 proc. Palestinos gyventojų nemokėjo skaityti.

Nesupraskite manęs klaidingai. Nenorėčiau teigti, kad Jėzus nemokėjo skaityti. Visai įmanoma, kad jis, nepaisant žemos savo kilmės, vis dėlto skaitė, ypač jeigu Juozapas ir Marija buvo pamaldūs, o tai gana tikėtina, ir jeigu Jėzus buvo jų pirmagimis, tačiau šito mes nežinome.

O jeigu jis neskaitė?

Ar mus piktintų tai, kad Dievo Sūnus – analfabetas? Tačiau įsivaizduokime, kad Jėzus nemokėjo skaityti. Tarkim, jis buvo didesnis vargšas, negu esame įpratę tikėti, kad jo kilmė – kur kas paprastesnė.

Krikščionybės didieji mokytojai yra pats Jėzus ir Paulius.

Kuo juodu skiriasi?

Paulius mokėjo skaityti ir rašyti.

Jis nemažai parašė.

Neraštingas religinis vadovas priverstas pačiu savo gyvenimu parodyti, kaip kitiems derėtų gyventi ir kaip – numirti.

Jėzus – paprastas medžio apdirbėjas, palikęs namus ir tapęs klajojančiu žiniuoniu. Kalbėdamas apie vargšus ir atstumtuosius, jis turi galvoje ne vien kitus, bet ir save.

Toks amatininkas kaip Jėzus – arba jo tėvas Juozapas – retai teuždirbdavo daugiau nei paprastas padienis, tokiai didelei šeimai kaip Jėzaus to atlygio toli gražu nepakako.

Mes nežinome, kada Juozapas mirė. Žinome tik tiek, kad jo nebebuvo tarp gyvųjų, kai Jėzus pradėjo savo veiklą.

Jeigu Marija anksti tapo našle, o jos vaikai – našlaičiais, šeimai tai galėjo reikšti ekonominę katastrofą. Kai Biblijoje vardijami bejėgiai vargšai ir nelaimingieji, kuriems reikia pagalbos, visada minimos našlės ir našlaičiai: „Užstokite našlaitį, ginkite našlės bylą“⁷. Pranašas Izaijas rašo apie tuos, kurie turėdami valdžią „užkerta skurdžiams kelią į teismą, varžo vargdienių

⁶ Talmudas – raštų rinkinys, iki smulkmenų reglamentuojantis žydų gyvenimą. Tai rašto ži-
novų aiškinimai apie Torą. Talmudas pradėtas sudarinėti mūsų eros laikais, autoritetai, kuriais
remiamasi Talmude, gyveno iki 500-ųjų m. e. m. Yra ir babilonietiškas, ir palestinietiškas tal-
mudai.

⁷ Izaijo knyga 1, 17.

teises mano tautoje, paversdami našles savo grobiu ir našlaičius – savo laimikiu!⁸ Izaijas čia pateikia ne poetinį vaizdą, o realų našlių ir našlaičių gyvenimo sąlygų atpasakojimą.

Antikos laikais ne tik Palestinoje absoliuti žemdirbių dauguma gyveno arti arba net žemiau bado ribos⁹. Dirbamos žemės sklypeliai buvo maži, bet koks nederlius turėdavo katastrofiškų padarinių, be to, žemdirbius vargino dideli mokesčiai, dažnai jie taip išiskolindavo, kad net prarasdavo žemę. Trumpai sakant, dauguma gyventojų jautė nuolatinę žlugimo grėsmę. Į tuos varguolius Jėzus ir kreipiasi žodžiais: „Per daug nesirūpinkite savo gyvybe, ką valgysite, nei savo kūnu, kuo vilkėsite“¹⁰.

Viltis, kurią Jėzus jiems teikia, yra Dievo karalystė, ten bus patenkinti visi jų poreikiai: „Jūs pirmiausia ieškokite Dievo karalystės ir jo teismo, o visa tai bus jums pridėta“¹¹.

Anaiptol nedaugeliui užtekdavo maisto esamai dienai, ne kiekvienas galėjo numalšinti troškulį, prisidengti kūną drabužiu.

Dažnai evangelijose rašoma, kad vargingieji vaikščioja pliki ar skarmaluoti. Drabužis buvo vertybė, tad jį dėvintis rizikavo būti apiplėštas ir užmuštas. Iš to, kiek turi tunikų – vieną ar dvi, – galima atskirti, ar esi vargšas, ar visiškai skurdžius. Žmonės abi tunikas dažnai nešiodavo kartu, vieną ant kitos. Kai Jonas Krikštytojas liepia tiems, kas turi dvi tunikas, atiduoti vieną nieko neturinčiam¹², tas raginimas atrodo beveik provokuojantis. Jonas Krikštytojas reikalauja, kad varguolis atsisakytų net ir to nedidelio skirtumo, tos smulkmenos, skiriančios jį nuo visiškai vargetos.

„Palaiminti jūs, vargdieniai, nes jūsų yra Dievo karalystė. Palaiminti, kurie dabar alkstate, nes būsite pasotinti“¹³. Šitaip kalbėjo Jėzus, anot Evangelijos pagal Luką.

Sąvoka „neturtingas“ išreiškiama graikišku žodžiu *ptōchos*, šiuo žodžiu nusakomi ne apskritai neturtingi, o išvis vargetos, kurie ničnieko neturi.

Gal net būtų įdomiau, jeigu pats Jėzus būtų toks neturtingas kaip ir tie skurdžiai, kuriems pamokslaudavo?

Greičiausiai jis buvo vienas iš jų.

Užuot kalbėję apie įsivaizduojamą Jėzų Kristų, pasirinkime kitą, tikėtiną, Jėzų, tą, kuris buvo pasmerktas likti šešėlyje. Šis Jėzus mums turi kelti klausimus, o ne teikti atsakymus.

Paprastas, neturtingas vyras, toks kaip Jėzus, dažniausiai maitinosi duona, alyvuogėmis, alyvų aliejumi ir vynu. Troškintos pupos, kokios nors daržovės, riešutai ir vaisiai, sūdyta žuvis, o mėsa – tik per šventes. Daugelio žmonių, gyvenusių Jėzaus laikais, griaučiai rodo geležies ir baltymų trūkumą.

⁸ Iz 10, 2.

⁹ Padėtis dideliuose miestuose buvo šiek tiek geresnė. Ten žmonės, kad nekiltų socialinių neramumų, būdavo aprūpinami duona.

¹⁰ Mt 6, 25.

¹¹ Mt 6, 33.

¹² Evangelija pagal Luką 3, 11.

¹³ Lk 6, 20–21. Beje, Matas yra padaręs įdomų šios teksto vietos pakeitimą. Čia Jėzus nesako „Palaiminti jūs, vargdieniai“, o „Palaiminti *dvasingieji* vargdieniai“. Ne – „Palaiminti, kurie dabar alksta“, o – „Palaiminti, kurie alksta ir *trokšta teisybės*“ (Mt 5, 3, 6; kursyvas autoriaus). Jėzus, pagal Luką, kalba apie konkretų, fizinį skurdą, o Matas paverčia jį dvasiniu dalyku.

mą, keturiasdešimtmečių kaukolėse dažnai likę tik keli dantys, o kartais – nė vieno.

Žmonės baigdavo savo gyvenimą ten, kur gimė. Kraustymasis į kitą vietą buvo pavojingas. Į tolimesnę kelionę žmonės leisdavosi būriais. Su visa šeima ar gimine, kartais šliedavosi prie kokio nors karavano, turėjusio ginkluotus sargybinius. Evangelijose kai kur paminėta, kad Jėzaus palyda buvo ginkluota.

Gyvenimas buvo sunkus. Žmonės mirdavo jauni. Nedaugelis sulaukdavo dvidešimt penkerių. Mes norėtume matyti Jėzų dar jauną vyrą, bet, pradėjęs savo veiklą maždaug trisdešimties, jis buvo pergyvenęs daugelį kitų.

Mes mieliau įsivaizduojame švelnią, malonią Jėzaus šypsena.

Teks prisiminti ir tai, kad toji šypsena galėjo būti bedantė – toks būtų daug tikresnis vaizdas.

Savo mokiniams jis įsakmiai draudžia bendrauti su pagonimis: „Nenuklyskite pas pagonis ir neužsukite į samariečių¹⁴ miestus. Verčiau lankykite pražuvusias Izraelio namų avis“¹⁵. Kitoj vietoj jis atsisako padėti kanaanietei atstumiančiais žodžiais: „Aš esu siųstas tik pas pražuvusias Izraelio namų avis“¹⁶.

Kitaip tariant, atrodo, jog Jėzus nė nemanė, kad jo mokymas galėtų pasiekti ir ne žydus. Mokymas buvo skirtas net ne visiems žydams, o tik tiems „pražuvėliams“, kurie nebuvo sąjungoj su tikroju Dievu. Jis svajėjo apie tokią Viešpaties dieną, kai Jahvė atkurs nukariautą Izraelį ir surinks išsklaidytas dvylika genčių, kurias valdys ir teis jo mokiniai.

Jėzaus geroji žinia nebuvo skirta nei mano senelei, nei mamai, nei broliui, seseriai ar man, kas sekmadienį besimeldžiantiems stiklinėje verandoje prie Bergslageno ežero ir šlovinantiems jo vardą. Mes nepriklausėme Izraeliui, vienintelei Viešpaties išrinktai tautai.

Ne mums jis buvo siųstas.

Tu pats tai sakai

Ką mes tikrai žinome apie istorinį Jėzų? Iš tiesų – nedaug. Jis buvo vienas iš daugelio lyderių, kurie veikė chaotiško pirmojo šimtmečio Palestinoje. Vienas tų pranašų, kurie akimirksniui iškilo, klaidingai skelbdami sparčiai artėjančią Viešpaties nužengimo dieną, ir netrukus pradingo istorijos vandenų gelmėse. Iš tiesų žinome apie Jėzų tiek nedaug, kad jis, remiantis žydų istoriku Juozapu Flavijumi, beveik rizikuoja tapti tarsi istorijos išnaša, keliomis trumpomis eilutėmis, ne daugiau. Po neilgo savo veiklos laikotarpio retai gyvenamuose Galilėjos kaimuose gydantis žiniuonis ir pranašas iš kalnų kaimelio Nazareto romėnų vyresnybės sprendimu buvo nukryžiuotas Jeruzalėje.

¹⁴ Samariečiai buvo žydams gimininga tauta, garbinanti savitą Jahvę, žydai niekino juos, stengėsi išvengti bet kokių ryšių.

¹⁵ Mt 10, 5–6.

¹⁶ Mt 15, 24.

Tačiau Jėzaus biografijų yra tokia daugybė, kad jos tapo atskiru literatūros žanru. Jėzaus tyrinėtojų – begalė, beveik visi jie tarpusavy nesutaria.

Galima tvirtinti, kad apie istorinį Jėzų yra žinoma labai nedaug, kiekvienas tyrinėtojas, rašytojas priverstas spėlioti, daryti prielaidas, kad įstengtų sukurti įtikimą ir vientisą Jėzaus paveikslą. Vandens uolėtuose tarpekliuose tiek daug, o juos jungiantys tiltai labai netvirti. Jie pastatyti iš popieriaus.

Mes daug ko negalime žinoti. O tai, ko nežinome, priversti užpildyti tuo, kuo tikime.

Kai nuošaly stovėdamas pradedi gilintis į kitų parašytus darbus, netrukus pastebi: nė vienas tų geranoriškų mokytojų vyrų, pasiryžusių būti objektyviais, neįstengia atsiriboti nuo savęs. Priklausomai nuo to, ar rašantysis yra katalikas, protestantas, žydas ar marksistas, – ir Jėzus tampa šiek tiek labiau katalikas, protestantas, žydas ar marksistas.

Panašiai kaip suvenyrų krautuvėlėse priešais Petro baziliką Romoje – gali nusipirkti Jėzaus paveikslėlių, kuriuose Išganytojas yra šviesaus, rusvo ar tamsaus gymio, pagal tikinčiojo skonį ir būdą.

To neįmanoma išvengti.

Apie istorinį Jėzų mes žinome taip mažai, jog tenka griebtis prielaidų, spėlionių, tikimybių, o jas nuspalvina kiekvienas tyrinėtojas ar rašytojas.

Tai pasakytina ne tik apie šių dienų teologus. Visi, kada nors rašę apie Jėzų, darė tai norėdami įtikinti savo skaitytojus. Taip sakoma apie apaštalą Paulių ir apie tuos nežinomus kūrėjus, kurie pagal tradiciją ilgainiui buvo pavadinti „Morkumi“, „Matu“, „Luku“ ir „Jonu“.

Evangelijoje pagal Joną kūrėjas atvirai pasako, jog tai, ką jis užrašė, „yra surašyti, kad tikėtume, jog Jėzus yra Mesijas, Dievo Sūnus“¹⁷.

Visi, kada nors rašę apie Jėzų, turėjo agendą. Čia kalbu ir apie save, ir savo knygą „Apie Jėzų“.

Mano uždavinys buvo parašyti kiek tik įmanoma objektyviau, aš labai stengiausi, kad knygos tekste neliktų manęs.

Man tai nepavyko. Toks uždavinys pasirodė neįmanomas, o gal – nepageidautinas.

Ir aš neįstengiu atsiriboti nuo to, kas esu, nors visa širdim norėčiau, kad toks Jėzus būtų.

Nepamirškite to.

Aš esu tikintis.

Ar tai mano silpnybė, ar tvirtybė, nelygu kaip į tai pažiūrėsi. Taip pat norėčiau, kad skaitytojas matytų tam tikras sąsajas. Baptistų bendruomenės, kuriai kadaise priklausiau, pastorius iškėlęs pirštą kartais sakydavo: „Netikėkite viskuo, ką sakau!“

Mums reiktų atskirti, ką *istorinis* Jėzus galėjo pasakyti žmonėms ir ką jis *prisikėlęs* bylojo tikintiesiems vizijose, apreiškimuose ir sapnuose; viena yra, ką Jėzus kalbėjo gyvendamas savo žemiškąjį gyvenimą, ir visai kita, kas buvo pridėta per pirmąjį šimtmetį po jo mirties ir galimo prisikėlimo.

Evangelijos, kaip ir Senojo Testamento tekstai, teigia vaizduojančios praėjusių laikų įvykius, *sykiu jos pasakoja ir apie tą laiką, kai buvo rašomos.*

¹⁷ Evangelija pagal Joną 20, 31.

Evangelistai stengiasi išsaugoti „tikrą“ Jėzaus tradiciją, tačiau leidžia Jėzui kalbėti ištisus dešimtmečius savo bendruomenės nariams, tik apaštalas Paulius mėgino atskirti Jėzaus mokymą nuo to, ką pats apie tai manė.

Dar šiandien daugelis žmonių mano, kad Jėzus kalba taip, kaip parašyta – pažodžiui. Jiems net atrodo, kad girdi paties Jėzaus balsą, kuris perduoda tam tikras paslaptis; per šimtmečius taip yra nutikę ne vienam krikščionybės ieškotojui. Esu gavęs knygų, laiškų, juos siunčia žmonės, cituojantys Jėzaus, o ne kieno nors kito, jiems padiktuosius žodžius. Dažniausiai tai trumpos žinutės, kurias Jėzus esą liepęs perduoti man per laiško autorių; kartą net gavau visą „Evangeliją pagal Jėzų“, žinomą Vienintelę ir Tikrą buvusių įvykių versiją.

Šiandienų medijų perteikti Jėzaus žodžiai sudaro šizofrenijos įspūdį. Jis (Jėzus) esą skelbia seksualinę laisvę, prisipažįsta, kad ir pats buvo vedęs ir susilaukęs vaikų su Marija iš Magdalos¹⁸, jis atseit ragina mane kaip griežtas moralistas skaityti prastai parašytas Oswaldo J. Smitho brošiūras, tokias kaip „Išganytas ar pražuvęs“¹⁹, mat jos man padėtų įveikti kai kurias mano ydas.

Tokie mūsų laikų Jėzaus medijai ir pranašai savotiškai atskleidžia ir pirmojo šimtmečio krikščionių perspektyvą; mums vis dėlto derėtų gana skeptiškai skaityti Jėzaus žodžius, apreiškčius įvairiems krikščionybės ieškotojams po Jėzaus prisikėlimo.

Daug kas yra tapę vyro iš Nazareto ruporu.

Netikėkit viskuo, ką jie sako!

Anksčiau iškėliau klausimą, ką mes iš tikrųjų žinom apie istorinį Jėzų, ir atsakiau, kad labai nedaug.

Tai ne visa tiesa.

Mokslininkai, norėdami atskirti tai, kas galbūt susiję su istoriniu Jėzumi ir kas ankstyvosios krikščionybės pridėta, nubrėžė keletą kriterijų, mažiausiai du jų turi pasitvirtinti, kad kokį nors dalyką galėtume laikyti autentišku.

Remiantis šiuo metodu galime teigti, kad Jėzų supo grupelė mokinių, kurie buvo vadinami „dvylika“, arba kad jis įkūrė tam tikrą ritualą, tarkim, vakarienę, ir taip toliau.

Svarbiausias kriterijus – bet koks faktas apie Jėzų, arba Jėzaus žodis, turi būti užrašytas bent dviejuose nesusijusiuose šaltiniuose, pavyzdžiui, kad jis darė stebuklus ir buvo nukryžiuotas.

Kitas kriterijus – Jėzus veikia ar kalba tai, kas nesutampa su bažnyčios mokymu arba jį bent kiek trikdo. Būdingiausias tokio kriterijaus pavyzdys – Jėzaus krikštas. Kodėl krikščionys sugalvojo krikštą, nuskaistinusį nuodėmių neturintį Mokytoją ir iš dalies pavertusį Jono Krikštytojo mokiniu?

¹⁸ Šis teiginys pastaraisiais metais gana įprastas. Tai joks Dano Browno išradimas „Da Vinčio kode“.

¹⁹ Šioje brošiūroje, beje, aiškinama, kaip visus mylintis Išganytojas Paskutinio Teismo dieną gali pavirsti nepermaldajamu, negailestingu teisėju:

„Nusikaltėlių būtų užkliudęs automobilis, bet vienas vyras prišokęs išgelbėjo jį. Po kurio laiko tas pats nusikaltėlis stoji prieš teismą už šiurkštų naują nusikaltimą. O teisėjas pasirodo besąs jį išgelbėjęs vyras. Nusikaltėlis ėmė maldauti, kad jo pasigailėtų.

– Tąsyk aš buvau gelbėtojas. Dabar esu teisėjas, – atsakė šis.

Nusikaltėlis buvo nuteistas pagal įstatymą.“

Tarp kitko, galima pastebėti, kaip nepatogūs ir trikdantys Jėzaus žodžiai vėliau yra redaguojami ir švelninami, kad geriau tiktų bažnyčiai.

Kitas, artimas šitokiam vertinimo matui, yra skirtybės kriterijus, kai Jėzui priskiriami tokie žodžiai, kurie nesutampa nei su ano meto žydiškais papročiais, nei su pirmųjų krikščionių bažnyčia. Kaip pavyzdį čia galime paminėti, kad Jėzus draudžia skyrybas²⁰.

Taip pat verta palyginti evangelijų kalbą su aramėjų – gimtąja Jėzaus kalba. Jei žodžiai, puikiai skambantys graikiškai, išvertus atgal, į aramėjų, jau nebeskamba, galima manyti, kad istorinis Jėzus tikriausiai taip nebūtų pasakęs.

Prie Jėzaus galima artėti ir iš sociologinio taško. Kaip atrodė jį supusi visuomenė? Ką sako tas faktas, kad jis kilęs iš retai gyvenamos vietovės, gimęs Galilėjos provincijoje, kad jo kilmė paprasta? Ko mes galime pasimokyti iš atsiradusių sektų, judėjimų ir grupių? Arba, kaip mes galime vaizduotis Jėzų, lygindami jį su kitais charizmatiniais lyderiais?

Tenka atsižvelgti į dar vieną kliūtį: mums prieinami šaltiniai atsirado daug vėliau ir daug toliau nuo to laiko, vietos ir žmonių, kurie ten vaizduojami.

Seniausi išlikę krikščioniški tekstai parašyti Pauliaus, šis žmogus niekada nebuvo sutikęs istorinio Jėzaus, negana to, Paulius nesidomėjo istorinio Jėzaus gyvenimu ar jo mokymu – visuose Pauliaus laiškuose kalbama apie nukryžiuotą ir prisikėlusį Kristų²¹.

Tiksliau – pirmieji krikščioniškų tekstų šaltiniai labiau rūpinosi Mūsų Įsivaizduojamu Kristumi, o ne istoriniu Jėzumi.

Paulius rašė laiškus, jis laukė Kristaus atėjimo bet kurią dieną, tad jam visiškai nerūpėjo rašyti būsimosioms kartoms šimtams metų į priekį.

Gal dėl to pirmieji krikščioniški tekstai persmelkti Jėzaus laukimo. Svarbiausioji naujiena žmonijai – netrukus prasidėsianti žemėj Dievo karalystė. Nėra būsimųjų kartų, kurioms reiktų palikti rašytinius tekstus. Pasakojimai apie Jėzaus žodžius ir darbus būdavo perduodami iš lūpų į lūpas.

Tačiau laikui bėgant, kai nukryžiuotas ir prisikėlęs Kristus vis negrįžo į žemę, kaip žadėjęs, buvo pradėta užrašinėti tai, ką žmonės manė, kad prisimena iš jo skelbiamo mokymo.

Atsirado Jėzaus bylojimų rinkiniai, perduodami iš rankų į rankas.

Pasakojimai apie stebuklus, palyginimai, legendos plėtėsi, vystėsi, plito po įvairias Jėzumi tikinčias bendruomenes, prieš pat arba tuoj po žydų karo, apie 70 metus, kai buvo sugriauta Antroji Šventykla, mums nežinomas kūrėjas, tikriausiai Romoje, sudarė evangeliją, kuri vėliau buvo pavadinta Morkaus vardu.

Tekstas pasklido po krikščioniškas bendruomenes, jis buvo naudojamas sykiu su Jėzaus bylojimų rinkiniu, kurį tyrinėtojai, neturėdami analogo, pavadino „Q“, tie tekstai ir tapo pagrindu kitiems dviem, taip pat nežinomiems

²⁰ Šis kriterijus naudojamas rečiau, galbūt dėl to, kad pabrėžia Jėzų, besiskiriantį nuo savo amžininkų, tačiau dabar esti nuomonių, kad jis nebūtinai toks buvo.

²¹ Iš Pauliaus laiškų matyti, kad jis yra susipažinęs su Jėzaus mokymu, bent jau žino vieną kitą Jėzaus pasakymą ar darbą. Kai kurių tyrinėtojų nuomone, Paulius nedaug rašė apie Jėzaus „mokymą“, nes manė, kad bendruomenės jau žino, ką joms reikia žinoti. Toks argumentas atrodo keistokas, turbūt nerastume pastoriaus, pamokslininko, įsitikinusio, kad jo bendruomenės narių žinios apie Jėzų yra išsamios, nors evangelijos skelbiamos tikintiesiems kiekvieną savaitę per šimtmečių šimtmečius.

autoriams, kai šie, būdami skirtingose vietose ir nepriklausydami vienas nuo kito, surašė tai, ką mes šiandien žinome kaip Mato ir Luko evangelijas²².

Naujajame Testamente taip pat yra Evangelija pagal Joną, parašyta dar vėliau ir akivaizdžiai besiskirianti nuo kitų trijų.

Svarbu pabrėžti, kad niekas nežino, kaip iš tikrųjų tie evangelijų kūrėjai vadinosi. Jos buvo priskirtos Morkui, Matui ir Jonui tik apie 150 m. e. m. (mūsų eros metus). Taigi Jono evangelijos *neparašė* Jėzaus mokinys Jonas, o Morkaus – Petro talkininkas Morkus. Tai nėra gyvų liudytojų pasakojimai, tai tekstai, sudaryti ir redaguoti pagal įvairias Jėzaus išpažinėjų tradicijas²³.

Šiuo atveju gal ir nederėtų kalbėti vien apie tekstus. Juk panašūs „tekstai“ antikos laikais paprastai būdavo skaitomi garsiai, perteikiami žodžiu, diskutuojami, pamokslaujami. Būtų klaidinga įsivaizduoti evangelistus tarsi kokius vienišus genijus, palinkusius savo celėse prie rašomų tekstų ritinių. Tai galėjo būti grupinio darbo rezultatas: keliaujantys pamokslininkai, kurie perduodavo girdėtus pasakojimus, rašto žinovai, kopijuojantys tekstus, formavo ir gilino evangelijų prasmę.

Esama ir kitų evangelijų, jos remiasi ne tomis tradicijomis, kurios suformavo Biblijos evangelijas. Bent jau viena jų, Tomo evangelija, daugelio tyrinėtojų nuomone, turi istorinio Jėzaus²⁴ pėdsakų.

Kai buvo užrašinėjami krikščioniškieji tekstai, bažnyčia jau nebebuvo toks judėjimas, kuriam, anot Luko, „viskas buvo bendra“, jeigu taip iš tiesų kada nors buvo. Įvairios frakcijos, bendruomenės nesutarė, kieno aiškinimas pirmesnis ar pranašesnis, tai atsispindi ne tik keturiose evangelijose, kurios pateko į Naująjį Testamentą, bet ir tuose tekstuose, kurie dėl įvairių priežasčių niekada nebuvo kanonizuoti.

Reiktų nepamiršti, kad kiekvienas tekstas pirmiausia liudija to rato ar bendruomenės, kuriai evangelistas priklausė, tikėjimą ir menkai teperteikia aprašomąjį Jėzaus laikotarpį.

Tie tekstai, tas Jėzaus paveikslas, pavaizduoti įvykiai ir perteikti pamokslai buvo sukurti nuo tikrųjų įvykių praėjus maždaug keturiasdešimčiai septyniasdešimčiai ar dar daugiau metų. Įsidėmėkime: tekstai parašyti graikiškai – kalba, kurios Jėzus tikriausiai nemokėjo, – jie skirti aplink Viduržemio jūrą įsikūrusioms bendruomenėms, o jų nariai dažniausiai nežydai, tikinčiųjų žinios apie žydiškąją Palestiną, jos papročius ir tradicijas būdavo labai ribotos²⁵.

Kaip Jėzus kalbėjo savo amžininkams, žydams, taip kiekvienas evangelistas rašė tam laikotarpiui, kuriame gyveno ir su juo buvo susijęs.

²² Tekstas „Q“ (iš vok. ž. „Quelle“ – „šaltinis“) nesurastas, tai tyrinėtojų konstrukcija, sukurta remiantis tuo, kad, be Morkaus evangelijos, Lukas ir Matas, matyt, turėjo dar vieną bendrą šaltinį. Morkaus evangelijoje nėra tų žodžių, kurie cituojami abiejose vėlesnėse evangelijose. Dėl „Q“ teorijos vyrauja beveik vieninga nuomonė, nors ir pasitaiko ją atmetančių tyrinėtojų.

²³ Čia neketinama teigti, kad evangelijose nėra dalykų, kurie kadaise nebūtų buvę *pagrįsti* gyvųjų liudytojų pasakojimais.

²⁴ Tai viena didžiausių tyrinėtojų nesantaikos temų, panašiai kaip ir Petro evangelijos apokrifų data.

²⁵ Anot įprastos teorijos, Morkaus evangelija buvo parašyta persekiojamoms bendruomenėms Romoje (alternatyva – Sirija arba Palestina), Mato evangelija sukurta Antiochijoje, ketvirtame pagal dydį Romos imperijos mieste, Luko – Graikijoje arba Mažojoje Azijoje, o Jono – Efese arba Sirijoje. Manoma, kad Matas rašė žydų komunitetui, kai kam atrodo, kad – ir Jonas, jo Evangelijoje daug neapykantos „žydams“, ji galėjo būti skirta „žydiškam ratui“.

Kai buvo rašomos evangelijos, krikščionių bažnyčia jau buvo pradėjusi tolti nuo žydiškų ištakų, tai liudija patys tekstai, tačiau istorinis Jėzus niekada neišsizadėjo žydiško savo konteksto.

Vertėtų prisiminti ir tai, kad krikščionybė – „verstinė“ religija. Iš aramėjų – į graikų. Iš žydiško mąstymo – į helenistinį pasaulį.

Taigi evangelijos yra parašytos žmonių, kurie nematė Palestinos. Jie niekada nesilankė ten, kur Jėzus gyveno ir veikė.

Pavyzdžiui, Lukas aprašo, kaip Jėzus Nazareto sinagogoje garsiai skaito iš Izaijo knygos, tačiau nėra jokių archeologinių įrodymų, kad Jėzaus laikais Nazarete buvo toks pastatas. Pačios seniausios Nazareto sinagogos, kaip mes ją suprantame, liekanos – trečiojo šimtmečio po Jėzaus mirties.

Žodis „sinagoga“ iš tikrųjų reiškia susitikimų, susibūrimų vietą, tai neprivalo būti specialus pastatas. Sinagoga galėjo būti ir sandėlis, pavyzdžiui, turguje, arba vidinis didesnio namo kiemas, dar kokia nors vieta, kur žmonės galėdavo rinktis.

Evangelijoje pagal Luką teigiama, kad Nazarete buvo sinagogos pastatas, bet tai toli gražu nėra patvirtinta²⁶.

Kad būtų visiškai aišku: aš nesakau, kad Jėzaus laikais *nebuvo* sinagogos kaip ypatingo pastato. Tik linkęs manyti, kad mes dabar to nežinome, o Lukas tuo labiau to nežinojo.

Jis niekada ten nebuvo.

Ir negalėjo žinoti.

Lukas rašo, kad Jėzus skaitė Raštą iš ritinio, tačiau nėra žinoma, ar tuo laiku tokiam mažam kaime kaip Nazaretas galėjo būti Rašto ritinių.

Jeigu ir buvo, tai jie parašyti hebrajiškai, o Jėzus kalbėjo aramėjų kalba. Neaišku ir tai, ar Jėzus mokėjo skaityti.

Savo pasakojimo pabaigoje Lukas vaizduoja, kaip įsiaudrinę žmonės mėgina Jėzų nužudyti – nustumti nuo šalia kaimo esančio kalno pakriūtės²⁷.

Tokio stataus kalno ten veikiausiai niekada nebuvo.

Čia būtų galima tęsti ir toliau.

Kartoju: Lukas niekada ten nebuvo ir negalėjo žinoti. Evangelijos nėra Jėzų mačiusiųjų liudijimai! Tai yra tekstai, kuriais siekiama, kad mes tikėtume taip, kaip tikėjo juos rašiusieji.

Evangelijų taip pat nederėtų skaityti kaip kokių biografijų, chronologiškai vaizduojančių Jėzaus veiklą ar jo pasakytas kalbas. Tarp jo krikšto ir paskutinės savaitės Jeruzalėje nėra jokios laiko sekos, nebent tik tokia, kokią sukūrė pats evangelistas. Evangelijose rasime frazių „Paskui Jėzus su mokiniais keliavo į Pilypo Cezarėjos kaimus“ arba „Iš ten jie pasuko į Galilėją“ – tokios nuorodos tėra glaistas, kurį rašantysis panaudodavo savo nuožiūra, jis neatskleidžia, kokia tvarka ir kokiaje vietoje kas nors buvo pasakyta.

²⁶ Jeruzalės šventykla ir jos kunigų klanai tebebuvo religijos centras, o sinagoga – žydų bendruomenės susibūrimų vieta, ten vykdavo vestuvės, pasitarimai, apipjaustymo apeigos, buvo skaitomi ir šventieji raštai. Tikėtina, kad Galilėjoje, kur vyravo neigiamas požiūris į šventyklą Jeruzalėj, sinagoga buvo svarbesnė negu Judėjoje. Kai šventykla buvo sugriauta, sinagogos reikšmė ypač sustiprėjo, ir ne tik tarp išblaškytų žydų, sinagoga tapo žmonių susitikimų vieta tikrąja to žodžio prasme.

²⁷ Luko pasakojimas prieštarauja ir tam, kas keletą kartų yra nutikę Pauliui. Žr., pvz., Apaštalų darbai, 13, 14–52 ir 17, 1–9.

Nenorėčiau teigti, kad Jėzus nėra sakęs to, kas parašyta evangelijose. Išminties mokytojas, nurodantis kelią pas Dievą, per savo pamokslus, žinoma, kartodavo palyginimus, aforizmus ir gyvenimo taisykles. Mokinys (*talmidas*), reikia manyti, išmokdavo atmintinai mokytojo žodžius. Mokinys turėdavo klausytis (ir įsidėmėti), ką jo mokytojas sako, studijuoti (ir imituoti), ką mokytojas daro.

Talmidas jausdavo didelę gėdą, jeigu užmiršdavo bent vieną mokytojo žodį. Sunku patikėti, kad Jėzaus mokiniai būtų prastai išsiminę savo Mokytojo kalbas, kurios po jo mirties buvo pavadintos Keliu. Ypač jeigu Jėzus buvo ne vienas iš daugelio, o vienintelis mokytojas, kuriuo jie tikėjo.

O jūs nesivadinkite ‚rabi‘, nes turite vienintelį Mokytoją, o jūs visi esate broliai... Taip pat nesivadinkite mokytojais, nes jūsų vienintelis Mokytojas yra Kristus²⁸.

Todėl yra pagrindo manyti, kad daugelis Jėzui priskirtinų žodžių yra pasakyti istorinio Jėzaus²⁹.

Kai koks nors kunigas ar pastorius, tyrinėtojas, mokslininkas arba rašytojas (kaip aš) neabejodamas kalba apie Jėzų ir tampa jo rupu, prisiminkite, kad yra dalykų, kurių mes nežinome – netikėkite viskuo, ką mes sakome!

Kiekvienas turėtų savarankiškai formuluoti klausimus ir ieškoti atsakymų.

Tokia žmogaus laisvė ir jo atsakomybė.

Kaip atrodytų trumpa Jėzaus gyvenimo santrauka? Retai gyvenamų vietų pranašas, veikęs Romos imperijos užkampy ilgiausiai trejus metus ir nukryžiuotas kaip nusikaltėlis.

Po jo mirties visą šimtmetį aplinkinis pasaulis žinojo apie prastai vertinamą sektą, kuri garbino jį ir jo vardui atminti vadino save krikščionimis³⁰.

Istoriko Juozapo Flavijaus dviejuose storuose žydų istorijos tomuose Jėzus paminėtas du kartus. Vieną kartą prabėgom, kaip Jokūbo brolis, kitą kartą – šiek tiek plačiau, bet vis tiek daug trumpiau ir ne taip reikšmingai kaip Jonas Krikštytojas.

Pirmame epizode pasakojama apie romėnų prokuratoriaus Festuso mirtį. Nesulaukęs jo įpėdinio, žydų vyriausiasis kunigas Ananusas savavaldžiaudamas liepia nubausti myriop keletą savo tautiečių, tarp jų – Jokūbą, „Jėzus, vadinamo Mesiju, brolių“.

Jokūbas – įprastas vardas. Todėl tą Jokūbą reikėjo išskirti kaip labiau žinomo Jėzaus brolių, kadangi Jėzus nebuvo garsus, teko ir jį išsamiau apibrėžti: „vadinamo Mesiju“.

Tik tiek. Jėzus, pavadintas Mesiju, tėra detalė, intarpas pastraipoje apie mums nežinomą vyriausiąjį kunigą Ananusą.

Apie tą Jėzų ir mėginsime susidaryti platesnį vaizdą.

Antrasis epizodas šiek tiek išsamesnis, jį galima rasti Juozapo Flavijaus knygoje „Žydų karas“, kuris baigėsi 70 metais Jeruzalės žlugimu. Krikš-

²⁸ Mt 23, 8; 23, 10.

²⁹ Ar žodinės tradicijos buvo tiksliai perduodamos – dėl to, kaip ir dėl daugelio kitų dalykų, nuomonės nesutampa.

³⁰ Žodis „Kristus“ buvo suprantamas kaip asmenvardis, iš tikrųjų tai žodžio „Mesijas“, „pa-teptasis“, graikiškas vertimas.

čionys vėliau tą tekstą pataisė, kad jis labiau tiktų pasaulio išganytojui, prirašė porą frazių: „Jis buvo Mesijas“ ir „Trečią dieną jis apsireiškė jiems gyvas“. Pašalinus vėliau prirašytus krikščionių priedus, pirmykštis tekstas skambėtų maždaug taip:

Tuo laiku iškilo Jėzus, žmogus, daręs neįtikėtinus dalykus, jis buvo mokytojas tiems, kurie su džiaugsmu priimdavo jo tiesą. Jis įgijo pasekėjų ir žydų, ir graikų. Kai Pilotas, sulaukęs mūsų valdančių vyrų skundų, nubaudė jį nukryžiuoti, jo nenustojo mylėti tie, kurie anksčiau mylėjo jį. Iki šios dienos čia tebegyvuoja krikščionių grupės (pasivadinusios jo vardu).

Štai ir viskas. Nieko daugiau.

Prie mūsų artinasi Jėzus, tiesus, skvarbiu žvilgsniu, šviesia barzda ir ilgais garbanotais plaukais. Jis kalba, suburia mus, patraukia. Tolumoje matom kitą esybę, pranykstančią amžių šešėliuose, tai neaukštas, kresnas, tamsaus gymio vyras, per anksti pasenęs nuo skurdo ir klajonių. Tas vyras atstumia mus, jo tikslas – ne mes. Jis mūsų nesuburtų. Mes jam nereikalingi, ne dėl mūsų jis buvo atėjęs.

Kiek yra žinoma, pats jis neteigė, kad yra Dievas.

Tai būtų buvusi užgauli, šventvagiška mintis, tokia erzinti, kad visi būtų nuo jo nusigręžę.

Ne, jis netvirtino esąs Viešpats Dievas, tačiau turėjo dieviškų savybių, gebėjimų ir Dvasią. Jis buvo suradęs kelią, kuris galėjo nuvesti jį patį ir kitus į Dievo karalystę.

Jėzus nevadino savęs „Dievo sūnumi“ arba „Mesiju“, kaip tai darė pirmoji krikščionių bažnyčia. Jėzus dažniausiai vadindavo save „Žmogaus sūnumi“, tačiau jau pirmojoje Bažnyčioje šis terminas kažkodėl neprigijo. Niekur nebuvo išpažįstamas tikėjimas „Žmogaus sūnumi“, apie jį nerasime nei himnų, nei tikėjimo išpažinimų. Su Jėzumi pradingsta ir „Žmogaus sūnus“, ir jo skelbta „Dievo karalystė“, apie kurią dar kalbėsime.

Laikui bėgant Jėzaus pasekėjai ims tikėti, kad jis – Dievo siųstas pažadėtasis Mesijas³¹, dar vėliau jie patikės, kad jis gerokai didesnis, jis yra patsai Viešpats Dievas.

Nuo amžių pradžios Dievui buvo žinomas jo vardas, o jo nužengimas į žemę – paslaptinga ir šventa Dievo žinia. Apie tai kalbėjo Raštai ir pranašai, jis buvo Įstatymo ir pranašų pažadų išsipildymas.

Iš kelrodžio Jėzus tapo pačiu Keliu.

Iš žinios skleidėjo virto pačia Žinia.

Pranašas, skelbęs, kad visi – nekalti, pamokslavęs, kad Dievo karalystėn pateks ir nuodėmingieji, pavirto kosminiu teisėju, kurio uždavinys – teisti ir nuteisti.

Taigi, kas buvo tasai Jėzus iš Nazareto?

Kaip jis pavirto Kristumi? Ar Kristus apskritai susijęs su istoriniu Jėzumi?

³¹ Neįrodyta, bet įmanoma, kad Jėzus, dar gyvas būdamas, bent kelių mokinių buvo laikomas Mesiju. Romėnų valdžia tikriausiai taip ir suprato, nes Jėzus buvo nukryžiuotas kaip „Žydų karalius“, šio titulo krikščionių bažnyčia niekada nevartojo, tad vargu ar galėjo jį sugalvoti. „Nėra visiškai tikra, bet įmanoma“, – tokią prielaidą darau dėl to, kad yra nemažai įrodymų, jog prisikėlęs Jėzus buvo suprastas kaip Mesijas, tačiau vos vienas kitas – kad žemiškas Jėzus tokiu save laikė.

Mes žinome, kad Jėzus buvo sutapatintas su Mesiju, taip tvirtai sujungtas, kad jį jau galima buvo išskirti iš visų kitų Jėzaus amžininkų: „Jėzus, vadinamas Mesiju“, kaip rašo Juozapas Flavijus. Praėjus porai dešimtmečių po jo mirties, buvo surastas graikiškas atitikmuo Mesijui – *Kristus* – kaip antras vardas. Jėzus Kristus.

Arba tiesiog Kristus.

Jau Pauliaus laiškuose Kristus – tarsi tai būtų pats vardas – dažnai pakeičia Jėzaus vardą.

Paprastas nesupratimas: atseit Jėzaus laikais daug kas pretendavo į Mesijo vardą, žydų tauta seniai jau laukė Dovydo giminės palikuonio, todėl ne vienas jautėsi pašauktas siekti šio titulo.

Tačiau taip nebuvo. Remiantis to laikotarpio faktais, nežinomas joks kitas pretendentas į Mesijo vardą.

Tik Jėzus.

Tas, kurį vadino Mesiju.

Ankstesnėje savo knygoje „Apie Dievą“ mėginau pavaizduoti, kaip tai, ką mes vadiname Dievu, išsirutuliojo iš daugybės kitų dievų paveikslų ir vaizdinių, kuriuos Artimuosiuose Rytuose gyvenusios tautos susikūrė per daugelį tūkstantmečių. Šios knygos tikslas – papasakoti apie Jėzų, žydų pranašą ir mokytoją, kuris trumpai ir audringai darbavosi pirmojo šimtmečio pradžioje tarp atkaklių, bet nesutariančių žydų, – parodyti, kaip judėjimas, atsiradęs po Jėzaus mirties, išsivystė ir tapo tuo, ką šiandien vadiname krikščionybe.

Nėra jokių įrodymų, kad Jėzus ketino sukurti religiją. Jis niekada nesakė: „Garbinkite mane!“ Jis visada kalbėjo: „Sekite paskui mane!“

Sekite paskui mane! Darykite, kaip aš darau! Laikykitės kelio!

Evangelijose Jėzus nepretenduoja būti dievišku³², tuo labiau netvirtina esąs Dievo sūnus tiesiogine to žodžio prasme. Jėzus, žinoma, vadindavo Dievą *abba*, „tėvu“, bet sykiu ragino visus žiūrėti į Viešpatį kaip į jų tėvą.

Jėzaus laikais „Dievo sūnus“ nebuvo jau toks ypatingas garbės titulas. Daugelyje šalių, pavyzdžiui, Egipte, Babilonijoje ir Sirijoje, buvo dievų ir deivių, kurios pagimdydavo arba įsivaikindavo karalių kaip savo sūnų. Net romėnų imperatorius tituluodavo save Dievo sūnumi, o žydai juk buvo Dievo išrinktoji tauta, taigi visi – Dievo sūnūs.

Tačiau būti Dievo sūnumi kosminėje misterijoje – jau visai kas kita, nes Dievas turėtų leisti, kad gimtų fizinis sūnus. Čia jau ne pažadėtasis Mesijas, kuris buvo įsivaizduojamas kaip paprastas žmogus, nors ir Dievo išrinktas.

Derėtų pabrėžti, jog nuomonė, kad Jėzus esąs ne tik pažadėtasis Mesijas, bet dar ir Dievo sūnus, atsirado tik šimtmečiams bėgant, tačiau dar nereiškia, kad tokia nuomonė nėra teisinga.

O jeigu iš tiesų Jėzus buvo ne tik šventasis, ne tik pamokslininkas ir pranašas, bet unikali Dievo apraiška mūsų žemėje?

Žydų pamokslininkas, vos tik pradėjęs savo veiklą ir nespėjęs plačiau išgarsėti, suimamas ir paskubom nukryžiuojamas. Iš pirmo žvilgsnio tai neatrodytų keista. Romėnai nukryžiuodavo tūkstančius žmonių.

³² Išskyrus Evangeliją pagal Joną. Tačiau tik nedaugelis tyrinėtojų mano, kad ten paminėti Jėzaus žodžiai yra autentiški.

Ar šis nukryžiavimas tapo istorijos posūkiu?

Gal šito žmogaus mirtis tebuvo ypatingi Dievo burtai, kad žmonija susitaikytų, kad būtų atvertas kelias į dangų, o tas žmogus vieną dieną sugrįžtų į žemę su visa Dievo galia ir didybe, su visais angelais ir įkurtų čia Dievo karalystę?

Koks buvo Dievo sumanymas, kad jis leido kaip tik šitam žmogui prisikelti iš mirusių? O prisikėlęs, gal jis iš tiesų buvo lyg antrasis Adomas, prieš Adomo ir Ievos nusidėjimą, kai dar nebuvo mirties?

Galėtume klausti ir taip: jeigu Dievas prisivertė atleisti žmonėms už jų nuodėmes ir nusikaltimus, kuriuos pats leido, kam reikėjo tokio painaus ir sudėtingo būdo? O gal Dievas buvo priverstas paklusti kažkokiam Kosminiam Įstatymui, kurio mes dar nesuvokiam?

Bet jeigu Jėzus iš Nazareto buvo pirmas, kuris numiręs prisikėlė nauju pavidalu, jeigu Dievas leido jam nugalėti mirtį, ar to nepakanka? Ar mums būtina, kad jis dar būtų vienatinis Dievo sūnus?

Argi mums, kaip Jėzui, nėra pažadėta, kad prisikelsime? Argi mes nesivadiname Dievo vaikais?

Jėzus niekada netvirtino, kad tos dieviškos galios, kuriomis jis pasižymėjo, buvo skirtos tik jam vienam.

Priešingai, jis ragina ir kitus būti stipriais savo tikėjimu ir daryti stebuklus. Kai Jėzus ateina ežero vandens paviršiumi, persigandę mokiniai ima šaukti, kad tai šmėkla, tada Jėzus liepia Petruui išlipti iš valtys ir pačiam šitaip eiti. Jis siunčia savo mokinius, kad šie gydytų ligonius, atleistų nuodėmes ir išvarinėtų piktašias dvasias.

Ne tik jis. Bet ir kiekvienas iš mūsų.

Jėzus niekada nesakė: „Garbinkite mane!“

Jis tik kalbėjo: „Eik paskui mane! Daryk, kaip aš darau!“

Savo šalyje aš skaitau paskaitas apie Dievo pavidalus Senajame Testamente. Kartą po paskaitos pilnoje Harplingės bažnyčioje vienas dvylikametis pakėlė ranką ir paklausė: „Kas išrado Dievą?“

Puikus klausimas. Atsakiau, kad net neandartaliečiai prieš du šimtus penkiasdešimt tūkstančių metų jau turėjo tam tikrų vaizdinių. Kitaip tariant, žmonės visur ir visais laikais kažką jautė virš savęs, ką galėtume apibūdinti kaip Dievą, jie įvairiais būdais tai mėgino nusakyti žodžiais.

Jeigu Dievas yra išrastas, o toks jis galbūt ir yra, tai jis, kaip koks rato išradimas, kurį žmonės, nepriklausomai vienas nuo kito, yra išradę skirtingose pasaulio dalyse.

Esama tyrinėtojų, manančių, kad jie yra aptikę smegenų tašką, kuris sukuria religinius vaizdinius ir išgyvenimus.

Šį tašką stimuliuojant, galima pajusti dieviškumą, patirti išgyvenimai primena religinį pojūtį. Tikima, kad taip galima išvysti Jėzų, Budą, Alachą ar Švenčiausiąją Mariją, priklausomai nuo žmogaus kultūrinės aplinkos.

Anot kai kurių mokslininkų, meilė – tai cheminė hormonų reakcija, taip ir Dievo pojūtį galima būtų supaprastinti iki savotiškos fiziologinės reakcijos, kuri atsiranda atitinkamai stimuliuojant tam tikrą smegenų tašką.

Žinoma, gali būti ir šitaip.

O gal kažkas iš tikrųjų mums šaukia iš visatos, kažkas kužda mumyse

mūsų vardą. Gal mums vertėtų priglauti prie žemės ausį, kad išgirstume jo žingsnius.

Gal kažkas artėja, o gal tolsta nuo mūsų? Ar ilgai dar dvejosome prieš imdamiesi tyrinėti tų žingsnių kilmės.

Mes esame laisvi, galime ieškoti – negana to, mes privalome ieškoti.

Negalime būti vien tik paviršius. Mes privalome turėti gilumą.

Tą gelmę reikia patiems susikurti.

Suklumpame. Patiriame nesėkmę. Anksčiau ar vėliau kiekvienas išgyvename nesėkmę. Krentame lyg į bedugnę, arba ką nors ten bandome nusviesiti, o iš tikrųjų šitaip neriname į save.

Kiekvienas turėtume patys kelti klausimus ir teikti atsakymus. Kiekvienas turime gilinti tą gelmę, kad galėtume joje pasinerti. Niekas už mus to nepadarys.

Nei pamokslininkas, nei pastorius, nei koks nors guru – gatavų atsakymų nėra kaip kokio maisto mūsų šaldytuve. Pasišildei mikrobangėje ir manai, kad savo jau esi padaręs. Mes patys turime save formuoti.

Pilotas klausia atvesto Jėzaus: „Ar tu esi žydų karalius?“

Jėzus atsako: „Taip yra, kaip sakai“³³.

Gal taip ir yra. Tai mes privalome pasakyti, kas yra Jėzus, kas yra Dievas, kokie mes patys esame.

Dievas vis dar kantriai tebelaukia mūsų, galbūt jis yra visur, niekad nepavargstantis? Gal jis tai daro visai nesistengdamas? Jis šaukia mus, o mums tereikia atsilipti.

Kai kurie ieško Dievo. Kiti sako, kad šitaip ieško patys savęs.

Ieškant vieno, tikriausiai neįmanoma nesurasti kito.

Taigi, kas išrado Dievą? Ko gero, kiekvienas pats sau privalome jį susirasti.

Šiandien jau esame naujajame amžiuje, dabar daug kas yra pasikeitę. Senas mokyklinis atlasas. Žemėlapiai seniai nebetinkami. Ankstesnieji atsakymai klaidingi. Net ir pačius klausimus reikia formuluoti iš naujo.

Stovim kaip tos moterys Velykų rytą saulei tekant, stovime prie kapo, akmuo, dengęs angą, nustumtas į šalį, kapo angoje mus pasitinka jaunas vyras baltas drabužiais, mes išsigąstame, o tas vyras mums sako: „Nenusigąskite. Jūs ieškote nukryžiuotojo Jėzaus Nazariečio. Jis prisikėlė, jo čia nebėra.“

Kapas tuščias. Akmuo nustumtas. Tai, ko ieškome, nėra ten, kur manėme esant.

Privalome ieškoti kur nors kitur.

Turime patys suformuluoti atsakymą.

„Pilotas paklausė jį: „Ar tu esi žydų karalius?“

Jis atsakė: „Taip yra, kaip sakai.“

Tuo tarpu aukštieji kunigai visaip jį skundė. Tad Pilotas vėl klausė Jėzų: „Tu nieko neatsakai? Žiūrėk, kokiais dideliais dalykais jie tave kaltina.“

Bet Jėzus daugiau nebeatsakinėjo...“³⁴

Versta iš:

Jonas Gardell. OM JESUS. Stockholm: Norstedts, 2009

³³ Evangelija pagal Morkų 15, 2.

³⁴ Mk 15, 2–5.

ANTANAS ANDRIJAUSKAS

Jurgos Ivanauskaitės klajonės Rytų pasaulio platybėse

Rašytojos studijų metai ir fenomeno ištakos

Šis tekstas skirtas Jurgos Ivanauskaitės asmenybės ir kūrybos fenomenui aptarti. Pagrindinis dėmesys sutelkiamas į Jurgos jaunystės metus, kūrybinių interesų sklaidą, orientalistines ir nomadologines jos gyvenimo bei kūrybos tendencijas, kovą už pavergtų tautų teises. Jos kūrybos populiarumo negalima paaiškinti vien tik masinį vartotoją hipnotizuojančiais rytietiškais klajonių knygų egzotizmais, užslėptų erotinių žmogaus gyvenimo pusių atskleidimu ir ezoterinių žinių srautu. Kad suvoktume magišką šios asmenybės ir kūrybos patrauklumą, reikia kalbėti ne tiek apie egzotiškus simbolius, bitnikų, feminizmo, postmodernistinio orientalizmo ar kitų pastaraisiais XX a. dešimtmečiais išsiskleidusių sąjūdžių apraiškas, bet ir apie amžinus žmogaus būties dalykus. Tuomet paaiškės, kad pro išorinių kaukių maskaradą ir per daugybę egzotiškų, keistai tarpusavyje derančių ekstravagantiškų detalių Jurgos kūryboje skleidžiasi egzistencinės išliekamosios vertės dalykai, ryškėja humanistinei postmodernizmo kultūros kryptčiai būdinga universalių bendražmogiškų vertybių paieška.

J. Ivanauskaitės darbai mūsų kultūros erdvėje jau įsitvirtino, todėl svarbu, kad ateities kartoms išliktų kuo daugiau jų pažinojusių žmonių liudijimų. Paprašytas pasidalyti prisiminimais apie Jurgą ir pateikti apmąstymus apie jos nueitą kelią, santykius su Rytų tautų kultūros tradicijomis, mintimis grįžtu į kelių dešimtmečių senumo įvykius, sklaidau senų užrašų puslapius, kuriuose įvairiomis progomis užrašydavau kilusias mintis, pastabas, kurios atgaivina praeities įspūdžius ir vaizdus. Suradau paskiras dėl įvairių priežasčių kupiūruotas dalis iš tekstų apie jos kūrybą, įvairius į jai skirtą aplanką sudėtus lapelius su anksčiau užrašytomis mintimis, kurias dabar mėginu surikiuoti, kad neišnyktų Jurgos paveikslas autentiškumas.

Jurgą pažinojau per ketvirtį amžiaus – nuo jos studijų Vilniaus dailės institute pradžios ir šis bendravimas nenutrūko iki jos Išėjimo. Su dvasiškai artimais mokiniais mus neretai sieja panašus ryšys kaip ir su savo vaikais: skausmingai išgyveni dėl jų gyvenimo kelyje išylančių sunkumų, bijai, kad jų nepalaužtų drastiški mūsų istorijos sukrėtimai, neretai nuožmaus gyvenimo virsmai, džiaugiesi jų laimėjimais. Mane su Jurga daug metų siejo ypatinga dvasinė giminytė ir bendri interesai, ji panašiai mąstė, buvo toje pačioje Rytų ir kitas neeuropinės kultūros gerbiančių žmonių pusėje, bendravo su mano artimais mokiniais ir bičiuliais. Šilti dėstytojo ir auklėtinės santykiai ilgainiui nepastebimai transformavosi į kolegiškus. Vėliau, jau dirbdama žurnaliste, ji konsultuodavosi įvairiais klausimais: dėl interviu, aktualesnių problemų, temų, autorių. Prasadėjus naujam Jurgos klajonių Rytų pasaulio bekraštybėse etapui, rašydavau jai rekomendacijas, susitikdavome įvairiuose kultūriniuose renginiuose, konferencijose, svarbesnių jos ir mano knygų pristatymuose. Rečiau Jurgą matydavau paskutiniaisiais gyvenimo metais, kai ji, kamuojama progresuojančios ligos, užsisklendė nuo pasaulio. Tuomet bendraudavome beveik vien telefonu.

Pamenu Jurgą nuo studijų Vilniaus Dailės institute antrojo kurso. Tuomet tai buvo prestižinė Lietuvos aukštoji mokykla, kurioje mokėsi pasišventę dailei jauni žmonės. Jų nebuvo daug. Negausių studentų ir dėstytojų bendravimas anuomet buvo glaudesnis nei dabar, kai jų skaičius išaugo daugybę kartų. Pirmas žmogaus įspūdis man, kaip ir džen pasaulėžiūros šalininkams, nepaprastai svarbus, kadangi pirmą kartą įdėmiai pažvelgęs į nepažįstamą neretai išvysti esminius dalykus, kurie vėliau, kasdieniame bendravime, tarsi išblunka ir pasislepia antrame plane.

Taip su Jurga pirmą kartą tiesiogiai susidūriau per Estetikos būrelio renginį. Tuomet ji pasirodė imli grožiui, svajinga, užsisklendusi savo hermetiškame išgyvenimų pasaulyje ir kiek išsiblaškiusi studentė. Spontaniškos emocingos reakcijos į kitiems nepastebimus dalykus, savitos aprangos detalės pabrėždavo jos kitoniškumą. Jau tuomet buvo regimos užuomazgos savitos asmenybės su turtingu vidiniu pasauliu, aiškiai išreikštais humanitariniais bei meniniais polinkiais. Žinių troškimu, entuziazmu, intelektualiniu potencialu, imlumu žinioms ji išsiskyre iš aplinkos. Toks įspūdis susidarė per mano vadovaujamus Estetikos būrelio ir Algimanto Švėgždos Studentų mokslinės draugijos renginius (jie dažnai buvo bendri), konferencijas, parodų aptarimus, retus seminarus, egzaminus, rašto darbus, kuriuose studentai atsiskleidžia netikėtomis ypatybėmis. Atrodė, kad ją, kaip ir daugelį individualybių, institute slėgė dėstytojų rutina, tuomet gyvavę ideologiniai suvaržymai ir akademiniai dailės uždaviniai, kuriems elitinių M. K. Čiurlionio ir Kauno meno mokyklų auklėtiniai po septynerių mokslo metų tose mokyklose jausdavo pasibodėjimą, netgi alergiją.

Jurga buvo maištinga, kritiškai mąstanti studentė, domėjosi įvairiais humanitariniais mokslais, kvazimokslinėmis sritimis, ezoteriniais dalykais, orientalistinėmis temomis, entuziastingai dalyvavo estetikos būrelio veikloje. Jos kriticismas buvo sveikas, ji pasižymėjo lakia vaizduote, sumaniomis išvalgomis, platesne erudicija nei bendraamžiai. Ypač tai atsiskleidavo pokalbių temoms pasukus netikėta kryptimi. Ji jautriau nei kiti reaguodavo, kai tos temos turėdavo socialinį ar nonkonformistinį atspalvį; gyvai įsitraukdavo į polemiką, neretai išpliekdavo, aistringai replikuodavo, vertindama buvo linkusi į kraštutinumus, tačiau vėliau šie jos bruožai sušvelnėjo.

Į humanitarinį išsilavinimą ji žvelgė itin atsakingai. Jau tuomet Jurga nesitenkino mokymo programomis, siekė į pasaulį žvelgti plačiau. Dažniausiai domė-

josi ne tiesioginiu studijų objektu, o tarsi „užbėgdama į priekį“ visai kitais, neretai tolimais dalykais, pavyzdžiui, ikikolumbinėmis Amerikos ar kitomis archajiškomis Artimųjų Rytų kultūromis, analitine psichologija, siurrealizmu, egzotizmo ir orientalizmo tendencijomis dailėje, ją traukė tai, kas buvo iracionalu. Susidarydavo įspūdis, kad ji gyvena alternatyviame savo svajų ir nestandartinių interesų pasaulyje. Aistringa gyvenimo meilė, pažinimo alkis, išskirtinis dėmesys mįslingiems, netgi mistinį atspalvį turintiems reiškiniams nuolatos ją stūmė į priekį, skatino skverbtis į reiškinių esmę ir tobulėti.

Jurga buvo bręstančios Atgimimo ideologijos ir kultūrinio gyvenimo laisvėjimo vaisius. Ji kaip asmenybė formavosi tuomet, kai Lietuvoje papūtė gaivesni vėjai, ryškėjo atvirumas pasauliui. Tuomet, per Lietuvą nuvilnijus postmodernistinio orientalizmo bangai, daugelio nepatenkintų sovietine tikrove žvilgsniai krypo į Rytus, vyko Rytų–Vakarų konferencijos, institucializavosi ir kūrėsi įvairios neformalios draugijos ir sąjūdžiai. Jurga tuomet daug blaškėsi, griebdavosi įvairiausių dalykų, keitė interesų sferas, ieškojo savęs įvairiose srityse. Dailės institute besimokančios Jurgos negalėjo neveikti septintąjį ir aštuntąjį dešimtmetį menininkų terpėje išryškėjusi alternatyvių mąstymo, kūrybos būdų paieška. Ją skatino maištingumu garsėjusiame institute viešpatavusi ir autoritetingų profesorių palaikoma laisvamanybė, tarp pažangesnių dėstytojų ir aktyvesnių studentų vyravusios antitarybinės bei bohemiškos nuostatos, įvairių *undergroundo* kultūros reiškinių išplitimas, auganti bitlomanijos, bitnikų, hipių ideologija, naujausių Vakarų dailės, muzikos albumų ir įvairių *samizdato* filosofinės, religinės, teosofinės, orientalistinės literatūros cirkuliavimas, kuris tuomet daug rūpesčių kėlė ideologinėms bei represinėms struktūroms.

Dailės institute tuomet kaip jokiaje kitoje aukštojoje Lietuvos mokykloje atsivėrė properša tarp oficialios ideologijos ir pažangiausių dėstytojų bei studentų pasaulėžiūrinių nuostatų. Neatsitiktinai kaip tik čia išplieskė daug metų užsitęsusi dramatiška pažangiausių profesorių ir dėstytojų kova su ideologiniais partinių organų apribojimais. Dailės institutas tada kunkuliavo aistromis ir buvo vienas pagrindinių intelektualinės rezistencijos centrų, kuriame formavosi opozicinės nepriklausomybės atgimimo ir Sąjūdžio kontūrai. Šioje maištingoje terpėje formavosi ir individualistės Jurgos pasaulėžiūra.

Ji spontaniškai veržėsi iš sovietinės ideologijos bei akademinės rutinos apribojimų, ieškojo sričių, kuriose galėtų laisviau reikštis, kadangi jau vaikystėje šeimoje regėjo įvairius kūrybinės raiškos kelius. Pamenu, kad dar studijuojančią antrame ar trečiame kurse Jurgą ir tapybos besimokiusį Algį Skačkauską rekomendavau poetui Marcelijui Martinaičiui, kuris Rašytojų sąjungoje ir Vilniaus universitete kuravo jaunuosius rašytojus, pakviesti į kūrybinę jaunųjų literatų vasaros stovyklą prie Merkio Puvočiuose.

Studijų Vilniaus dailės institute laikais Jurgos asmenybėje stiprėjęs gaivališkas maištas prieš dogmišką akademinio gyvenimo, mąstymo normas kilo ne tik iš hipių ir bitnikų ideologijos anarchistinių nuostatų (toks įspūdis kartais gali susidaryti), o daugiau iš jos pačios galingos biologinės energijos, siekio suvaldyti savo *ego*, aistras. Jau tuomet *išryškėjo meniškos asmenybės poreikis surasti priešnuodžių ar pastatyti kliūtis, kurios apsaugotų nuo prievartos, nukreiptos prieš jauno kūrėjo individualybę*. Ji buvo rami ir pakanti studentė tik tol, kol nebūdavo kėsiamasi į jos laisvę. Kai tik pajusdavo spaudimą, iškart atvirai protestuodavo, maištaudavo. Suvokdama šią esminę savo problemą, kuri periodiškai sukeldavo krizes, siekdavo kiek galima atsiriboti nuo jai nemalonios aplinkos, nes jau-tė, kad tik taip galima išsaugoti savastį nuo šiurkštaus išorinio pasaulio spaudi-

mo bei destruktivių konfliktų. Šios asmeniškios psichologinės problemos skatino vėliau domėtis analitine Carlo Gustavo Jungo psichologija, kuri buvo papildomas veiksnys, sustiprinęs orientalistines kūrybos tendencijas. Didžiulį poveikį jai, kaip ir A. Švėgždai, turėjo Vilniuje vykusios ir didžiulio intelektualų bei menininkų susidomėjimo sulaukusios Rytų–Vakarų kultūrų sąveikai skirtos mokslinės konferencijos, į kurias suplaukdavo daug garsių orientalistų.

Jurga dvasiškai brendo greitai ir studijų VDI pabaigoje labiau pasitikėjo saviimi, periodikoje publikavo pirmuosius savo tekstus. Tuomet ji pradėjo skleisti kaip savita asmenybė su turtingu dvasiniu pasauliu, apdovanota vitališka energija, įvairiausiais gabumais, o tai ją dažnai vertė blaškytis, ieškoti įvairių savi-raiškos būdų bei kelių. Savojo *aš* įtvirtinimas jai visuomet buvo labai svarbus. Kartais ji sukdavo apie save romantinio paslaptinumo aureolę, jos mįslingumas ir kerintis žavesys buvo neatsiejamoms prigimties dalys. Kita vertus, ji buvo ezoterinių polinkių asmenybė, ištraukusi į jai artimų grupių interesus; įvairiais gyvenimo tarpsniais bei įvairiose aplinkose ji atsiskleisdavo vis kitomis savo ypatybėmis. Kai kurias savo asmenybės puses ir gyvenimiškas pozicijas ji demonstruodavo atvirai, o kitas, kurios siejosi su vidiniais išgyvenimais, kruopščiai slėpė net nuo artimų žmonių, nemėgo jų afišuoti.

Kitas svarbus jos bruožas buvo per kraštus besiliejantis gaivališkas kūrybiškumas, nuolatinė kova tarp aistrų, norų, dvasios polėkių ir slegiančios, apribojančios pareigos jausmo. Galinga biologinė energija, kosminius mastus įgavęs geismas, stichiškumas ir kūrybiškumas – tai kertinės Jurgos fenomeno sąvokos. Siekdama išsilaisvinti nuo stiprių vidinių įtampų, Jurga balansavo tarp kraštutinumų, tačiau nuolat troško tobulėti. Ją traukė įvairios grožio ir subtilaus estetiškumo apraiškos, ji spontaniškai ieškojo harmoningos aplinkos, kuri suderintų jos maištingą sielą, nemėgo grubumo, smurto. Iš čia plaukė *būdingas užaštrintas teisingumo jausmas*, silpnesnių, engiamų, skriaudžiamų palaikymas. Jos maištingoje sieloje buvo labai stiprus gėrio ir harmonijos įtvirtinimo siekis.

Antra vertus, Jurga buvo laisva, nepriklausoma ir nepasiduodanti asmenybė. Jai buvo visiškai svetimas kapituliacijos jausmas, taip pat ir mūsų tautą luošinanti baudžiauninko psichologija, ji nebijojo eiti prieš srovę, drąsiai ir su atšiauriu išdidumu priimdavo likimo smūgius. Taigi ji buvo savarankiška, atkakli, nepasiduodanti išorinėms įtakoms, gamtos apdovanota ištvermingumu ir stipria valia, gebanti praktiškai įgyvendinti savo siekius, planus bei idėjas.

Ir pagaliau neatsiejamoms Jurgos savasties dalys buvo pareigos jausmas ir darbštumas, ji mylėjo darbą, šiuo požiūriu buvo tiesiog fanatiška ir ištverminga, galėjo dirbti iki visiško jėgų išsekimo. „Visada, – rašė ji, – buvau fanatiška darboholikė, nė dienos negalėdavau ištverti nieko neveikdama, dusau nuo savo pačios idėjų, kurioms reikėtų bent penkiasdešimties klonuotų mano antrininkų.“ Atkaklumas, entuziazmas, įžvalgumas, darbštumas ir gebėjimas greitai perprasti bei apibendrinti ją dominusių reiškinį esmę buvo jos talentą derinantys charakterio bruožai. Jurgos atsidavimas ją apėmusiai idėjai, o vėliau ir kūrybai kartais peržengdavo sveiko proto ribas, ypač kai ji, degdama sumanymais, užsisklėsdavo nuo pasaulio ir užmiršdavo daugelį elementariausių gyvenimo dalykų, tiesiog priartėdama prie susinaikinimo slenksčio.

Nors Jurga, remdamasi daoizmo filosofija, apmąsto žmogaus būties virsmus, pasitelkdama vandens metaforas teigia, kad žmogus yra tarsi tekanti upė, nuolat keičiasi, tačiau savo programinėmis gyvenimo nuostatomis jau tuomet buvo stabilus ir kryptingas. Visgi kita savo puse ji buvo permaininga, siekė atskleisti naujas asmenybės galimybes, patirti nepažįstamus gyvenimo reiškinius. Todėl

buvo itin sudėtinga, įvairialypė, maištingo ir nonkonformistinio charakterio asmenybė. Ji aistringai gynė savo pažiūras, užsidegdavo naujomis idėjomis ir drąsiai keisdavo savo sumanymus, kūrybinių interesų kryptis. Tiesa, iškilus būtinybei, sugebėdavo lanksčiai prisitaikyti prie gyvenimo sąlygų. Todėl su ja bendravę įvairių socialinių sluoksnių žmonės piešia skirtingus jos portretus, kurie stubliona nepanašumu.

Pripažįstant Jurgos prigimties ir talento savitumą, pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į jos kūrybinės energetikos kupiną biologinį potencialą, iš kurio kilo prigimtinis ryžtas, entuziazmas, atkaklumas, leidęs įgyvendinti svajones bei užsibrėžtus tikslus. Tačiau ji niekuomet nesitenkino savo pasiekimais, kritiškai, o neretai ir atsainiai žvelgė į tai, kas padaryta, nuolat siekė tobulėti ir iki gyvenimo pabaigos išliko imli naujovėms, išsaugojo sąmonės atvirumą. O apie jos nepaprastą įžvalgumą, mokėjimą fiksuoti kitiems neregimas išorinio pasaulio detales ir gebėjimą patirti jautriausius sąmonės ir pasąmonės judesius reikėtų kalbėti atskirai.

Jurga turėjo puikią intuiciją, žaibiškai suvokdavo reiškinių esmę, atskirdavo tikrus dalykus nuo netikrų, pajusdavo stiprius simpatijos ar antipatijos jausmus, žinojo savo vertę ir siekė bendrauti tik su patikimais ir kilniais, turtingos dvasios žmonėmis. Bet užmezgusi tikrus santykius netausodavo savęs ir to paties reikalavdavo iš kitų. Jos elgesyje keistai susipindavo nuoširdus dėmesys, susirūpinimas ir santūrumas bei sunkiai žodžiais nusakomas užsisklendimas savyje. Polinkis į rizikingus dalykus, kritines situacijas, egzaltaciją lėmė tai, kad ji neretai prisirišdavo prie jautrių, emocionalių pažeidžiamų žmonių, ją domino ryškios, nestandartinės, taip pat psichologiškai traumuotos asmenybės. Giliai ir emocionali išgyvendavo išdavystes, pasikeitusį jai brangių žmonių santykį, bijodama prarasti artimus žmones.

Alternatyvus svajų pasaulis tokiai spontaniškai natūrai, kokia studijų metais buvo Jurga, reikalavo sublimacijos, kuri natūraliau išsiliejo literatūrinėmis formomis nei kruopštaus pedantiško darbo reikalaujančia kameriška grafika. Ne nuostabu, kad, ilgainiui įsitraukusi į ją užvaldžiusi ir tapusi artimesniu rašymo procesą, suaugo su juo kaip su intymesne savo kūrybinės raiškos sritimi, kuri daile nustūmė į antrą vietą. Šiuo požiūriu Jurga lietuvių kultūroje ir Dailės instituto istorijoje nėra išimtis; įdėmiau paanalizavę mūsų rašytojų biografijas surasite ne vieną sėkmingos migracijos iš dailės į kitas kūrybinės raiškos sritis pavyzdį.

Mokymasis M. K. Čiurlionio meno mokykloje, o vėliau profesionalios dailės studijos tuo metu vienoje geriausių Vilniaus dailės instituto Grafikos katedroje neabejotinai buvo svarbus asmenybės formavimosi veiksnys. Vaizduojamosios dailės patirtis įtvirtino Jurgos kontempliacijos ir apibendrinimo sugebėjimus, išugdė kiekvienos srities menininkui svarbų darnos jausmą, išmokė įvairių komponavimo įmantrybių. Iš čia kilo jos kūrybai būdingas vizualumas, erdviškumas, kontrastiškų dramatiškų siužetinių linijų, efektų, išraiškingų detalių sureikšminimas. Visa tai jos meninei kalbai suteikė bruožų, nebūdingų kitiems lietuvių rašytojams, kurių dauguma į literatūrą atėjo iš filologinių studijų.

Mano akimis žvelgiant, tikrą kūrėją pirmiausia formuoja originalios kūrybinės asmenybės potencialas, gebėjimas atsiriboti nuo neesminių išorinės būties formų, sutelkti ir tikslingai plėtoti savo kūrybines galias. Nemažiau svarbus gebėjimas regėti kitiems neregimas spalvas, girdėti kitiems negirdimus garsus, taip pat atkaklus ir sistemingas darbas tobulinant savo profesinius įgūdžius. Minėtos savybės, atsiskleidusios jau menininkės jaunystėje, ir padėjo jai tapti unikaliu mūsų kultūrinio gyvenimo reiškiniu.

Noras išreikšti savo unikalias patirtis bei išgyvenimus literatūrine kalba yra visai suprantamas, kadangi vaizduojamoji dailė, nors ir spalvinga bei reljefiška, ne visuomet pajėgi perteikti tai, ką menininkė patyrė savo kelionėse, kupinose daugybės naujų išpūdžių, garsų, kvapų, bendravimo patirčių.

Įdėmiau pažvelgę į ankstyvosios Jurgos kūrybos ištakas galime konstatuoti, kad studijų VDI tarpsnyje, kurį sąlygiškai pavadintume „užslėptuoju“, bundanti menininkės dėmesį literatūrinės saviraiškos formoms užgožė vaizduojamoji dailė. Tačiau vis aktyviau besiskleidžiančios literatūrinės intencijos, intuityvi literatūrinės saviraiškos formų paieška, kūrybinių jėgų ir gyvenimo išpūdžių kaupimas jau buvo prasidėjęs. Žurnalistinis darbas, kurio Jurga ėmėsi po dailės studijų, buvo svarbus profesinių rašymo įgūdžių formavimosi veiksnys, nes jai ši veikla padėjo natūraliai, neprievartaujant prigimties, artėti prie literatūros pasaulio žmonėms būdingų interesų, perimti meninės raiškos priemonių įvairovę, plėsti literatūrinių pažinčių ir bendravimo ratą.

Rytų pasaulio atradimas

Jurga buvo įvairiapusė asmenybė su nuolatos besikeičiančiais ir neretai sunkiai suderinamais interesais. Apdovanota įvairiais sugebėjimais, galėjo pasukti bet kuria kryptimi, todėl ilgai blaškėsi, ieškojo savo kelio. Jaunystėje ji troško kitokio pasaulio, kitokios vertybių sistemos ir savo idealą rado abstrakčiai romantizuotuose Rytuose. Jai artimi romantinės pasaulėjautos bruožai: tragiškas atotrūkis tarp idealo ir tikrovės, grožio kultas, išskirtinis dėmesys egzotikai, subjektyvių emocinių būsenų, išgyvenimų aprašinėjimas, įvairių meno rūšių ir formų pynimas. Tai skatino ir romantinei tradicijai būdingą domėjimąsi mįslingomis Rytų kultūromis ir ezoterinėmis praktikomis. Iš čia kyla stiprus ne tik Rytų, bet ir apskritai pasaulinės kultūros ilgesys, noras pažinti jos įvairovę bei spalvas.

Romantinė Jurgos Rytų nostalgija buvo paveikta pirmiausia postmodernistinio orientalizmo bangos, nuvilnijusios per Lietuvą aštuntajame dešimtmetyje ir devintojo pradžioje, taip pat oficialiai ideologijai alternatyvių autentiškų būties ir kūrybos formų paieškos. Jurgą veikė Vilniaus dailės akademijos dėstytojų pasakojimai ir knygos apie daugelio didžiųjų Vakarų menininkų piligrimystes, jų bėgimą iš nepakančios aplinkos ir prarastojų rojus ieškojimus egzotiškuose Rytų kraštuose. Ten natūralios gamtos prieglobstyje ir ji tikėjosi surasti kitokią dvasinę bendriją su žmonėmis, gyvenančiais natūralų gyvenimą. Romantinė klajonių manija ir su ja susijusi Rytų nostalgija tuomet buvo paveikusi daugelį Lietuvos intelektualų bei menininkų, kuriems įtaką darė bitnikų ir hipių ideologija. „Niekas taip neatpalaiduoja ir neišlaisvina žmogaus kaip kelionė, išsiveržimas iš senos aplinkos ir naujų vietų magija, – rašė ji. – Keliaudami mes ne tik pažįstame pasaulį, atrandame dar nematytas šalis, bet ir atveriamė slapčiausius savo sielos kampelius.“

Orientalizmas Lietuvoje, kaip ir visoje sovietinėje imperijoje, septintąjį ir dešimtąjį dešimtmetį tapo svarbia opoziciskumo ir nusišalinimo nuo marksistinės ideologijos apraiška. Tuomet intelektualų ir menininkų susidomėjimas Rytų tautų filosofija, religijomis, menu tapo populiarijančiu bėgimo nuo niūrios bei nepriimtinos tikrovės būdu. Per tarptautinius bibliotekų mainus ir *samizdato* kanalus buvo gaunama ir sparčiai tiražuojama marga vakarietiškos bei rusiškos kilmės orientalistinė literatūra. Tai buvo Alano Wattso, Daisetsu Teitaro Suzukio, Reginaldo Horace Blytho, Makoto Uedos, Ananda Coomaraswamio ir kitų autorių

knygų srautas, iš kurio autentiškumu išsiskyrė buriatų budologo B. Dandarono (1914–1974; artimas Vosylius Sezemano draugas, praleidęs kartu daug metų sovietiniuose konclageriuose) rusų kalba *samizdato* būdu išleista knyga „Budisto mintys“. Tuomet daugelio jaunų gyvenimo prasmės ieškančių lietuvių intelektualų, dailininkų bei rašytojų Rytų pasaulio ir budistinės kultūros pažinimo keliai nusidriekė į tolimą Buriatiją – tvirčiausią budizmo sovietinėje imperijoje citadelę. Buriatijoje viešpatavusios budizmo formos ir žmonių gyvenimo būdas buvo artimos toms, kurios šimtmečiais gyvavo Tibete. Dar nuo studijų Maskvos universitete laikų, kai pats domėjaisi orientalistinėmis temomis, daug vasarų praleisdavau Buriatijoje ir puikiai pažinojau šį reto grožio kraštą bei jo žmones. Kadangi nuo 1979 m. vadovavau Lietuvos orientalistų asociacijos veiklai ir turėjau plačių ryšių su įvairiais sovietinės imperijos orientalistikos centrais, keliaujantiems į budistines šventyklas, vienuolynus padėdavau rekomendacijomis ir detaliais tokiose kelionėse į nepažįstamus kraštus praverčiančiais paaiškinimais, patarimais. Ši daugelio lietuvių iš Kauno, Vilniaus, Šiaulių piligrimystės į Rytus ir sudėtingų jų santykių su saugumo organais istorija šiandien, išskyrus pačius kelionių dalyvius, yra nežinoma ir reikalauja išsamesnių tyrinėjimų.

Jurgą tuomet vis labiau veikė orientalistinės įtakos, kurios teikė vilčių apie Pažadėtąją žemę ir tą amžiams prarastą laiką, kai pasaulis buvo vientisas. Pirmasis „palikęs įspūdį“ jos susitikimas su Rytai ir budistine kultūra, kaip ir daugeliui to meto lietuvių intelektualų bei menininkų, jai buvo Buriatija. Užbaikalės bekraščių miškų ir kalnagūbrių platybėse ji tikriausiai pirmą kartą pajuto dar neišnykusią pirmą pradę žmogaus ir jį supančio gamtos pasaulio vienybę, gebėjimą gėrėtis gamtos grožiu, būties pilnatve, galėjo valandų valandas kontempuoti kalnus, debesis ar žvaigždėtą dangų.

Anot pačios Jurgos, ši kelionė buvo spontaniška, ji vyko „ieškoti pati savęs“ ir norėjo rasti tyrą, nesuterštą erdvę, kurioje galėtų pradėti visiškai naują gyvenimą. „Kelionė į Rytus, – teigia ji, – pradėjau nuo Buriatijos“. Dabar lieka tik spėlioti, kaip būtų susiklostęs Jurgos gyvenimas, jei lemtis nebūtų jos pastūmėjusi kelionei į Buriatiją, kurios įstabaus grožio kraštovaizdžiai, šventyklos ir neišprastot kalnų virtinės, stepių lygumos, bendravimas su vietos gyventojais audrino meninės prigimties vaizduotę. Jautri įspūdžiams Jurga tuomet pirmą kartą tiesiogiai susidūrė su savita budistine kultūra, religija, gyvenimo būdu, kitaip maštančiais ir kitaip gyvenančiais žmonėmis. Šis šuolis į Rytus jos sąmonėje ir intelektualinėje biografijoje paliko gilų rėžį. Pamenu, kaip sugrįžusi ji su užsidegimu pasakojo šios kelionės įspūdžius: apie išvystos gamtos grožį, lankymąsi budistiniuose dacanuose, pokalbius su budizmo adeptais, dalyvavimą tūkstančių žmonių apsupto Tibeto budistų vadovo Dalai Lamos paskaitoje.

Ji mėgo natūralios gamtos prieglobstį, paslaptinę nakties atmosferą, mėnesieną ir žvaigždėtą tamsų dangų. Gamtos grožis ją harmonizavo, suteikdavo dvasinės energijos. Po pirmosios kelionės į Buriatiją ji daug kalbėdavo apie šios šalies kraštovaizdžio, kalnų, upių neišprastumą, naktinio dangaus magišką žavesį, kurį siejo su būties pilnatvės jausmu, tokiomis sąvokomis kaip „amžinybė“ ir „begalybė“. Jai tai buvo visai kitas kraštas, kita kultūra ir ji suprato, kad nuo šiol ją visuomet trauks kraštai, kur mažai civilizacijos, kur laukinė gamta, o ne išlaidytas komfortas. Pagrindinis šios kelionės į budistinės kultūros pasaulį laimėjimas – tai galiu tikrai paliudyti, nes su Jurga daug šia tema kalbėjome, – buvo *gyvenimo nuostatų keitimas, vadavimas iš daugeliui uždaroje erdvėje gyvenančių žmonių mąstymo ribotumo, pasaulėžiūros stereotipų, vidinės laisvės svarbos suvokimas*. Čia ji gavo stiprių paskatų domėtis Tibeto kultūra; tai vėliau,

subyrėjus imperijai, pastūmės ją dar toliau į Rytus, vers ieškoti vis naujų nepažįstamų pasaulių, svaiginančių horizontų su atsiveriančiomis panoraminėmis erdvėmis.

Buriatija jai buvo ne tik įstabaus grožio, bet ir unikalus budistinės kultūros kraštas, kurio vienuolynų centrai amžiais palaikė glaudžius ryšius su Tibetu. Tai ji sužinojo lankydamasi budistiniuose dacanuose, bendraudama su vienuoliais, domėdamasi tuomet labai madingais budistinio kulto objektais – tibetietiškos kilmės skulptūrėlėmis, įvairiais ritualiniais indais, kurių šiame krašte buvo daug. Buriatų piligrimai šimtmečiais vykdavo į Lhasos vienuolynus, todėl Buriatijoje Tibeto kultūra buvo labiau žinoma ir dvasiškai artimesnė nei kituose regionuose. Netgi į pirmąsias pažintines carinės Rusijos mokslininkų ekspedicijas, skirtas užsisklendusio nuo pasaulio Tibeto kultūrai tyrinėti, būdavo siunčiami buriatų kilmės mokslininkai, kurie atvykdavo į šią šalį kaip budistai piligrimai, neišsiskirdami iš kitų maldininkų.

Grįžusi iš Buriatijos, Jurga vis labiau domėjosi Tibeto kultūra, ieškojo apie ją informacijos, knygų ir bet kokios lektūros, kurios tuomet Lietuvoje buvo ne tiek daug. Orientalistų studijose Tibetas, nepalaikantis ryšių su Vakarais, daug metų buvo traktuojamas ne tik kaip egzotiška, tačiau ir mokslinio pažinimo požiūriu itin svarbi šalis. Jos vienuolynų bibliotekose mokslininkai tikėjosi aptikti Indijoje karų ir kolonizacijos sunaikintų archajiškų budistinės kultūros formų, rasti seniausių sanskritiškų tekstų originalų arba tibetietišku jų vertimų, kurie padėtų atkurti neišlikusius sanskritiškus originalus.

Vakaruose seniai sklandė legendos apie atokiuose budistiniuose Tibeto vienuolynuose sukauptas gausias sanskritiškų rankraščių kolekcijas. Todėl kelionė į šią šalį buvo daugelio Rytų kultūros mylėtojų ir mokslininkų svajonių objektas, apaugęs romantiniais mitais ir legendomis. Anot patikimų rašytinių šaltinių, Odoricus de Pordemone buvo pirmasis europietis, kuris 1328 m. apsilankė ir kiek laiko gyveno šios šalies sostinėje Lhasoje. Paskui buvo ilga pauzė iki 1624 m., kai portugalų jėzuitas Andrade ir keli kiti misionieriai šioje šalyje apsilankė pakeičiant į Kiniją. Vėliau 1715 m. italų jėzuitas misionierius Desideri per Kašmirą, Ladaką atkeliavo į Lhasą ir čia praleido penkiolika metų. Beveik tuo pačiu metu Lhasoje dvidešimt dvejus metus gyveno Orazia della Pena, kuris paliko glaustą šios šalies aprašymą. Vatikano pasiūstas augustinų vienuolis Giorgi 1762 m. paskelbė pirmą išsamų, šiai daugybės legendų apgaubtai šaliai skirtą, 800 p. veikalą „Alphabetum Tibenanum“.

Tačiau tikrasis Tibeto kultūros atradimas Vakaruose siejamas su vengrų poliglotu ir Rytų kultūrų tyrinėtoju Alexandru Csoma de Kőrosu (1784–1842). Šis Giotingeno universitete puikų kalbinį išsilavinimą įgijęs (studijavo graikų, lotynų, arabų kalbas) mokslininkas 1819 m. pėsčiomis išvyko į ilgą kelionę po centrinės Azijos šalis. Tai buvo pirmasis europietis, kuris kryptingai tyrinėjo įvairias Tibeto kultūros sritis, pirmiausia kalbą ir tibetietiško budizmo savitumą. 1825 m. atvykęs į Tibeto Ladako vienuolyną, padedamas vietinio lamos, išmoko tibetiečių kalbą, sistemingai studijavo ir kaupė įvairius rašytinius šaltinius. Lankydamas įvairius vienuolynus ir bendraudamas su skirtingų socialinių sluoksnių žmonėmis surinko per 320 tomų Vakaruose visiškai nežinomos religinės Tibeto literatūros rankraščių. Po 18 mėnesių, praleistų Tibeto vienuolynuose, C. de Kőrosas daug dirbo su rankraščių tekstais, o po ketverių metų 500 egz. tiražu paskelbė tibetietišką gramatiką ir tibetiečių–anglų kalbų žodyną.

1835 m. pradžioje C. de Kőrosas svarbiame orientalistinių studijų centre Kal-kutoje mokėsi bengali kalbą, o garsioje „Azijos draugijos“ bibliotekoje studijavo

sukauptus tibetietiškus rankraščius. Jis greit išmoko hindustani, mharata ir sanskrito kalbas, be kurių dar mokėjo hebrajų, arabų, graikų, lotynų, prancūzų, vokiečių, anglų, įvairias slavų, taip pat persų ir tibetiečių kalbas. C. de Kōrosas buvo didis tibetologas, gramatika, žodynais ir kitais veikalais atvėręs Vakarams Tibeto kultūros pasaulį. Jo įnašas į Tibeto ir kitų Rytų tautų kultūrų bei tekstų pažinimą buvo neįkainojamas, o poveikis antrosios XIX a. pusės tibetologijos raidai – milžiniškas. Ypač turint omenyje, kad ši šalis dėl įvairių neramumų ir lokalinių karų ilgai buvo izoliuota nuo Vakarų pasaulio. 1904 m. į Tibeto sostinę Lhasą įsiveržus britams, daugelis jos vienuolynuose sukauptų dvasinių turtų, rašytinių šaltinių, vaizduojamosios dailės kūrinių, kulto objektų pasklido į tolimiausias europiečiams nepasiekiamas vietas, jų dalis pateko į per šimtmečius artimai su Tibetu kultūriniais ir religiniais ryšiais susijusią Buriatiją. Čia norėčiau priminti, kad būtent C. de Kōroso keliais įvairių Vengrijos organizacijų remiamas ekspedicijas daug kartų rengė Jurgos bičiulis ir bendražygis Paulius Normantas.

Lankydamasi Buriatijos dacanuose Jurga negalėjo nepajusti šios šalies kultūros ir religijos tradicijų ryšio su Tibetu. Jurgos posūkį į Tibetą paskatino ir susitikimas su Buriatijoje tuo metu viešėjusiu Tibeto dvasiniu lyderiu Dalai Lama. Todėl pirmoji Jurgos kelionė į budistinės kultūros šalį Buriatiją buvo nepaprastai svarbi visai vėlesnei jos dvasinei evoliucijai. Tai buvo svarbus lūžis jos sąmonėje, ilgam nulėmęs tolesnį gyvenimą; pažintis su tūkstantmečius gyvuojančiomis kitomis budistinės kultūros tradicijomis išmokė jautriau žvelgti į pasaulį, kitaip gyvenančias tautas.

Daugiašakė Jurgos kūrybinė veikla savitai pratęsė per Vakarus prieš kelis dešimtmečius nuvilnijusią postmodernistinio orientalizmo bangą. Jos šuolis į Rytus (Buriatiją, Tibetą, Šiaurės Indiją, Nepalą ir kitus kraštus) atitiko to laiko dvasią, tačiau pasaulio suvokimą ir kūrybos originalumą nulėmė kitoks nei daugeliui tautiečių būdingas, egzistencinę prasmę įgavęs požiūris į neeuropines kultūras, ypač į Tibeto, suaugimas su jomis, ilgalaikis gyvenimas tų kultūrų tradicijų bei simbolių erdvėje. Tiesioginio Tibeto pažinimo vaisiai vėliau atsiskleidė geriausiuose jos kūriniuose, skirtuose tibetietiškai tematikai. Maža lietuvių tauta gali didžiutis turėdama net du europinio masto Tibeto kultūros ambasadorius (greta Jurgos turiu omenyje ir P. Normantą), jų kūriniai menine verte meta iššūkį ir sėkmingai konkuruoja su jiems artimos dvasios didžiųjų šalių orientalistų veikalais.

J. Ivanauskaitė mūsų kultūroje susikūrė nišą greta savo mokytojo A. Švėgždos ir bičiulio P. Normanto. Jurga atskleidė savo kūrybinį potencialą skirtingose meninės saviraiškos srityse; ji ne tik susiejo romaną, dramaturgiją ir poeziją su grafika, tapyba bei fotografija, bet sujungė ir dvi geografines Rytų ir Vakarų erdves. Tokia kūrybinė ir pažintinė veiklos sintezė suformavo J. Ivanauskaitės universalizmo fenomeną.

Jurgos „posūkio į Tibeto kultūrą“ intymumas ir dvasinė evoliucija daug kuo primena jos mokytojo A. Švėgždos ir bendražygio P. Normanto Rytų nostalgiją. Tačiau šių panašumų neverta pernelyg sureikšminti, kadangi visų kūrėjų ieškojimų ištakos ir gyvenimo keliai yra skirtingi. Juos vienija brandžiai asmenybei būdingos humanistinės nuostatos, platesnių erdvių ilgesys ir tai, kad svarbius savo gyvenimo tarpsnius jie praleido už Lietuvos ribų, mokėdami giliau, tarsi iš šalies, pažvelgti į save, pamatyti savo tėvynės kultūros privalumus bei suvokti problemiškas jos puses. Intelektualų šeimoje išaugusios menininkės kelias į Rytus ir savo vietos pasaulyje ieškojimas kupinas daugybės išgyvenimų bei patirčių, suteikusių jos kūrybai ypatingo autentiškumo.

Tibetas J. Ivanauskaitei yra ne tik „dvasinė būseną“, bet kur kas daugiau. Tai slėpiningų svajonių pasaulis, Pažadėtoji žemė, tikro tikėjimo ir autentiškos būties metafora. Neatsitiktinai jos programinė knyga „Prarasta pažadėtoji žemė“ prasideda filosofiniais šios temos apmąstymais. „Tibetas... Aš visada svajojau apie šią šalį, kaip dykumomis vedžiojamas benamis svajoja apie Pažadėtąją žemę, kaip viduramžių mistikas – apie Kristaus karalystę, kuri rasis po Apokalipsės. Sunkiausiomis valandomis primindavau sau, kad tai dar nėra liūdesio bedugnė, ji, tikroji, atsiveria tada, kai staiga užplūsta nenumaldomas niekada neregėtos šalies ilgesys. Laimingiausiomis akimirkomis žinojau, kad tai dar nėra palaimos viršūnė, ji – ten, Himalajuose, ant Pasaulio Stogo. Neįstengiau to apsaityti kitiems jokiais žodžiais, o mano veiksmai daugeliui atrodė visai nesuprantami. Todėl vieną po kito ėmiau prarasti artimus žmones. Vienatvės dykuma plėtėsi, bet ji man patiko, nes kažkuo priminė neregėtą Tibeto peizažą. Vis dažniau pasijusdavau savo žvėrišku ilgesiu (kai norisi staugti) išduodanti Lietuvą, o daugelis pažįstamų ir nepažįstamų tai man nuolat su pagieža primindavo.“

Išsprūdusi iš uždaro anų laikų pasaulio, Jurga tarsi apkvaito nuo laisvės ir atsivėrusių svaiginančių erdvių. Tibetas jai tapo antrąja dvasine tėvyne, kurioje pajuto kitokį erdvės ir Žmogaus suvokimą, ji tarsi išbarstė save milžiniškame Tibete, išplėtojo savo jusles, atrado sugebėjimą jausti kitokius gyvenimo srautus, metų sezonų kaitą. Būtent klajonės Tibeto ir Šiaurės Indijos keliais, gyvenimas tarp vietinių žmonių, bendravimas su jais buvo vertinga medžiaga knygoms, todėl jos tokios autentiškos ir toks sodrus jų koloritas.

Apie penkerius metus lankydamosi Šiaurės Indijoje ir Tibete Jurga išgyveno daugybę dvasios nušvitimo, palaimingo džiaugsmo ir meilės akimirky. Ji tarsi iš vidaus pažvelgė į kitos civilizacijos kultūros vertybių ir simbolių pasaulį, būdama įvairiuose vienuolynuose, artimai bendravo su vienuoliais budistais, perėmė jų tūkstantmetę dvasinių praktikų patirtį. Ji visuomet darė darbinus piešinius, užrašus, užrašinėjo savo dvasios būsenas, todėl tibetietiškojo ciklo knygose jau galėjo vaizduoti šį pasaulį kitaip – remdamasi pačios patirtais įspūdžiais bei išgyvenimais.

Grįžusią į Lietuvą Jurgą persekiavo šios, jos žodžiais tariant, antrosios dvasinės tėvynės kraštovaizdžių vizijos, gaivūs aukštikalnių kvapai, ir ji jautė būtinybę išgyvenimus perteikti kitiems. Visa tai tapo svarbia prielaida kūrybinės energijos antplūdžiui, tiesiogiai susijusiam su noru išreikšti įspūdžius. Nuo tada pradėjo rašyti kaip patrakusi, kartais visiškai užsisklęsdama nuo pasaulio.

Atsiribojus nuo autorę gaubiančios ir klaidinančios egzotizmų aureolės lengviau suvokti vitališką maištaujančios prieš socialines konvencijas kūrėjos temperamentą, spontanišką „gyvybinį polėkį“, ezoterinių dalykų potraukį, didžiojo, vos ne kosminius mastus įgaunančio, *geismo* anatomiją, veido, kūno tipologiją, šokiruojamai atvirus erotinius motyvus, kūniškos meilės sureikšminimą, drastišką ilgaamžių socialinių konvencijų neigimą, unikalių patirčių ir ribinių aplinkybių aprašinėjimą.

Ji, kaip ir į amžinybę anksčiau laiko išėjęs Gintaras Beresnevičius, yra *nomadologijos dainė*, daugybėje savo tekstų kalbanti apie įvairaus plauko gyvenimo prasmės ieškančius klajotojus – „amžinuosius žydus“ ir „dvasios piligrimus“, kurie gieda giesmes klajojančiam jogui kruvinomis kojomis, romansus prie laužo traukiantiems čigonams. Tai ypatinga kasta žmonių, nepririštų prie materialių turtų ir konkrečios vietos, kuriems „rūpi tiktai keliauti / nesvarbu kodėl, ko, kur – / kelelis tolimas, kelelis dulkinas“.

Pradžioje rašytojai ir poetei kelionės buvo vienas iš būdų pažinti save ir sve-

timus pasaulius, vėliau jos įgavo daugybę kitų prasmų. Kelionės atšiauriomis Tibeto aukštikalnėmis stebina Jurgos drąsa ir atkaklumu. Klajojo Rytų keliais ne tik modernios civilizacijos priemonėmis, neretai ir pėsčiomis ar ant gyvūnų kuprų, tarsi siekdama gyvai pajusti kadaise Rytuose gyvavusias gyvenimo ir komunikacijos formas. Todėl „kelias“ ir „klajonės Rytų pasaulio bekraštybėse“ yra pagrindiniai Jurgos daugelio prozos, poezijos ir kelionių užrašų knygų siužetai, kurie per atrastus naujus pasaulius bei kraštovaizdžius plečia ir dvasinio pasaulio erdves.

Ankstyvuosiuose Rytų problematikai skirtuose tekstuose Jurga kaip tikra romantinio subjektyvizmo adeptė pirmiausia išryškina tuos egzotiškus, spalvingus ir metafizinės prasmės kupinus dalykus, kuriuos jos žvilgsnis atranda kaip tik šią, konkrečią, būties akimirką. Skaitytojui ji siekia gyvai perteikti tai, kas sujaudino ir sukūrė jos pačios dvasią. Nuo tada jos kūryba pradėjo pulsuoti nuostaba ir svaiguliu, aptikus nepažįstamo Rytų pasaulio grožį, į kurį ją stūmė nerami, kupina galingos biologinės energijos, vos ne tantristinio kosminio Geismo kupina dvasia. Ši Geismo dvasia tapo vienu svarbiausių įvairiais *anima* ir *animus* pavidalais užsimaskavusių jos knygų ir eilių herojų, ji išklė Jurgos kūrybą virš daugelio tuomet mūsų visuomenėje viešpatavusių konvencijų, skatino pasipriešinimą standartinėms kūrybos normoms, taip pat ši dvasia lėmė autorės skausmingas psichologines traumas, stiprino svetimumo jausmą – menininkė jautėsi išstumta iš to pasaulio, kuriame realiai gyveno ir prieš kurio normas bei mąstymo stereotipus aistringai maištavo visa savo kūryba.

Jau pirmųjų knygų siužetai, idėjos, motyvai, netradicinis jų traktavimas atrodė kaip iššūkis taisyklių valdomam rašytojų cechui, nes tos naujovės laužė kanonus, normas, provokavo. Nuo pat pirmų neįprastų savo knygų rašytoja buvo kritikuojama, neretai mėginant jai primesti visai nebūtus ar neteisingai suprastus dalykus. „Visada, – prisipažįsta ji, – turėjau nevisavertiškumo kompleksų ir nepasitikėjimo savimi, todėl neretai ta kritika man atrodydavo net pelnyta, po kai kurių puolimų mane ištikdavo rimta egzistencinė krizė. Dabar į viską žvelgiu ramiau, atlaidžiau ir filosofiščiau. O už ką turėčiau ant tų žmonių pykti? Jie gyvena taip, kaip jiems atrodo teisinga, o aš teigiu savo tiesas, štai ir viskas.“ Neatsitiktinai viena jos knygų tapo konvencionalios etikos sargų auka, buvo netgi uždrausta; tačiau šis negarbingas žingsnis tik išpopuliarino autorę, ypač tarp jaunosios kartos skaitytojų. Jurga nuoširdžiomis gilių egzistencinių apmąstymų knygomis tarsi pasineria į žmogaus sąmonę, tyrinėja sielos, kūno ir *libido*, t. y. Didžiojo geismo, išsaugančio žmonių giminę ir sukančią didįjį būties ratą, topologiją. Man atrodo, kad šių knygų apkaltinimas baisiomis nuodėmėmis daugiau byloja apie pačius kritikus, nei apie jų „akylos priežiūros“ auką.

Daugelis ankstyvųjų Jurgos knygų herojų yra artimi bitnikų ideologijai, jie plūduriuoja palaimingose lengvo bohemiško gyvenimo bangose, pernelyg nesusimąstydami apie nenumaldomai tekančio gyvenimo prasmę. Tačiau netrukus įgimtas etinis ir estetiškas jautrumas, leidžiantis atpažinti melagingas gyvenimo formas, ir bodėjimasis nuvalkiotais moderniojo meno kanonais pastūmėja rašytoją link ryškesnių ir kontroversišku herojų, motyvų bei temų. Ima aiškėti, kad nerūpestingo gyvenimo patrauklumas yra tik regimybė, nes *tuštuma slegia ne menčiau nei neišbrendami gyvenimo rūpesčiai*, ši tuštuma verčia ieškoti kitų būties formų ir idealų. Tad ankstyvąjį Jurgos kūrybos etapą galima laikyti tiesiog pasirengimu brandesniems kūriniams. Ilgainiui, klajojant po Rytų kraštus, svarbiausiomis jai tampa universalios įvairių tautų žmonėms būdingos dvasinės vertybės, kurios nustelbia ankstesnius bohemiškuosius prioritetus.

Laikas nenumaldomai ėjo, nepriklausomybę atkūrusi Lietuva atsivėrė pasauliui, keitėsi gyvenimo nuostatos, skverbėsi naujos integracijos Europoje patirtys. Rašytoja savo kūrinuose atspindėjo šį kintantį pasaulį, svarstė naujų įtakų sklaidą mūsų kultūroje. Plečiantis ir gilėjant Rytų pasaulio vertybių ir simbolių suvokimui, kūryboje stiprėjo universalistinės ir humanistinės tendencijos.

Kelias ir *Geismas* – du pagrindiniai jos pasaulio vizijos leitmotyvai, kurie įgauna vos ne metafizinę prasmę ir persmelkia daugelį kūrinių. Siužetinės geismo aprašinėjimo linijos susipina ne tiek fiksuojant tai, ką išoriniame pasaulyje regi akys (nors vizualinis aspektas čia labai svarbus), o pirmiausia atskleidžiant, kas, klajojant Rytų pasaulio bekraštybėse, vyksta žmogaus viduje. *Todėl klajonės išoriniame pasaulyje persikelia į neišmatuojamų erdvių vidinį pasaulį, jautriai fiksuojant, kaip išorinio pasaulio išpūdžiai keičiasi kūrėjos sąmonėje.* Kai regimieji vaizdiniai nepastebimai transformuojasi į girdimuosius, nepaprastai svarbus tampa ritminių struktūrų, pauzių perteikimas. Tai sinestezinei kūrybai būdingi bruožai.

Taigi bręstančios menininkės kūryboje anksčiau vyravusio biologinio prado veiksnį vis labiau keitė socialiai aktualūs humanistiniai motyvai – susirūpinimas daugelio kenčiančių ir nuskriaustų tautų likimu. Kartu rašytojos tekstuose daugėjo modernistinei ir postmodernistinei literatūrai būdingų elementų; neretai suardomos tradicinės siužetinių linijų plėtojimo schemas, supinami skirtingi laiko ir būties pjūviai, jungiamos skirtingos rašymo formos – realistinė, romantinė, impresionistinė, modernistinė, postmodernistinė ir kitos, – kurios konkuruoja tarpusavyje ir papildo viena kitą. Į rytietiškos problematikos meno kūrinius įtraukdama naujus socialinius ir psichologinius motyvus, rašytoja išjudino ir keitė susiklosčiusius kūrybinius principus.

Kelionę ji vis labiau suvokia kaip meditaciją ar kontempliaciją, o ne kaip žygį, žygdarbį ar išorinių išpūdžių medžioklę. Iš tikrųjų imliam žmogui kelionės ir kitų, ypač išsiskiriančių turtingomis tradicijomis, Rytų tautų kultūrų pažinimas neretai tampa svarbiu pasaulio ir savęs pažinimo šaltiniu. Pirmoji du mėnesius užtrukusi kelionė į Dharamsalą, kur gyvena pagrindinė tibetiečių diaspora tremtyje ir pats Dalai Lama, atvėrė rašytojai visai kitus pavergtos Tibeto tautos kultūros istorijos aspektus. Vėliau per antrąją apie dešimties mėnesių kelionę ji lankėsi įvairiose tibetiečių kolonijose ir vienuolynuose Indijoje, o trečiojoje kelionėje apie pusmetį praleido Ladake, vadinamame „Mažuoju Tibetu“, kuris kadaise priklausė istoriniam Tibetui, o dabar įeina į Indijos sudėtį. Ir pagaliau šį kelionių į Rytus maratoną vainikavo ketvirtoji – išpūdingiausia – kelionė į išsvajotą Tibetą ir pagrindinių jo budistinės kultūros centrų lankymas. „Nors kelionėje, – prisimena rašytoja, – buvo ir labai sunkių akimirkų, beveik nepakeliamų tiek fiziškai, tiek psichologiškai. Tačiau lygiai tiek pat buvo ir džiaugsmo – tyro, visaapimančio, beveik švento. Net ir mirdama galėsiu prisiekti, kad kelionių po Rytus periodas buvo pats svarbiausias, lemtingiausias ir laimingiausias mano gyvenime. Visą tą laiką jaučiausi sklidina ypatingo įkvėpimo. Taip atsirado trys dokumentinės knygos apie Tibeto kultūrą ir religiją, eilėraščiai, romanas „Sapnų nublokšti“, piešiniai (108 mandalos), fotografijos ir vidiniai dvasios kūriniai, kurie išoriškai nėra niekaip išreikšti, bet man – patys brangiausi.“

Tiesioginis sąlytis su Tibetu ir gyvenimas budistinės kultūros erdvėje stipriai paveikė J. Ivanauskaitės pasaulėjautą, išmokė ją kantrybės, kitokio požiūrio į pasaulį, žmones, į kasdienį gyvenimą, pakeitė vertybių sistemą. Budizmo filosofija moko valdyti emocijas, būti sąžiningu, visuose žmonėse išvelgti gerąją pradžią. Kalbėdama apie Tibetą rašytoja prisipažįsta, kad jame „pirmą ir vienintelį kartą

gyvenime pajutau tobulą harmoniją su savimi, su mane supančiais žmonėmis, gyvūnais, žeme, vandeniu, dangumi ir Dievu. Atrodė, tarsi fizinis ir metafizinis Tibeto peizažas specialiai man sukurtas arba aš jam sukurtas. Tai buvo su niekuo nepalyginamas absoliučios pilnatvės ir palaimos jausmas. Galėčiau sakyti – tai buvo pusę vasaros besitęsiantis katarsis“. Šis Tibeto poveikis ir įsijautimas buvo toks stiprus, kad rašytoja netgi prabilo apie metafizinį kraujo šauksmą, teigė, kad jos kraujo grupė labiau būdinga Azijos, o ne Europos gyventojams. Natūralios gamtos prieglobstyje Rytuose ji patyrė tokį dvasinį komfortą, kuris nustelbia visus civilizacijos teikiamus patogumus. Suprantu rašytojos žodžius, kad ji „po kelionių į Tibetą moka nepakeliamos nostalgijos priepuoliais ir norėtų paskutinius gyvenimo metus praleisti ir numirti Tibete“, nes panašus emocinis, tarsi antrosios gimtinės ryšys, mane sieja su pietine Baikalo pakrante ir tolimos Kamakuros kraštovaizdžiu.

Nenusižengdami tiesai galime teigti, kad J. Ivanauskaitė daug metų klajodama po įvairius Rytų kraštus – Buriatiją, Indiją, Nepalą, Tibetą, – šiose klajonėse ieškodama Pažadėtosios žemės, išgyveno esmines dvasines metamorfozes ir atrado save. Susitikimas su kitų civilizacijų reliktais suteikė jai daug svarbių kūrybinių impulsų, padėjo apmąstyti nenumaldomą laiko tėkmę, amžinybę, žmogaus būties efemerškumą, atskleisti naujas jau lyg žinomų reiškinių puses. Savo knygoje ji išmintingai moko nesureikšminti kultūrų skirtumų, nuolatos primena apie dažnai ignoruojamus, tačiau svarbesnius skirtingų rasių, civilizacijų ir tautų žmonių panašumus. Šią tiesą ji suprato keliaudama po įvairius kraštus, bendraudama su žmonėmis, tiesiogiai stebėdama mylinčių žmonių, tėvų ir vaikų santykius. Nenuostabu, kad net Tibete ji nejautė kalbos barjerų, kadangi tibetiečiai, kaip ir daugelis Rytų tautų žmonių, yra labai įdėmūs, paslaugūs ir tarsi telepatiška jaučia, kai reikia pagalbos.

Orientalistinių įtakų poveikis išryškėjo visose J. Ivanauskaitės gyvenimo ir kūrybinės veiklos srityse, kurios viena kitą papildė, išplėtojo menininkės jusles, jos intencijas lakumą, jungė įvairius pažinimo būdus. Judėjimas tarp skirtingų kūrybinės saviraiškos sričių, įvairios meninės nuostatos neabejotinai darė teigiamą įtaką kūrybinei jos evoliucijai, padėjo skvarbiu intelektualo žvilgsniu pažvelgti į ją dominančius reiškinius, taip pat pamatyti grynai formalius su kūrinio vidine architektonika susijusius meno aspektus. Augantis dėmesys literatūrinei formai, žodžio magijai jos kūrinuose jungėsi su filosofiniais apmąstymais, pasipildė antropologinėmis, etnologinėmis, religijotybinėmis žiniomis ir psichologinėmis įžvalgomis.

Kelionės į Rytus ir gilinimasis į budizmo filosofiją Jurgai leido atrasti kitokias vertybių hierarchijas, o svarbiausia – padėjo suvokti intensyvaus dvasinio gyvenimo svarbą, išsiugdyti gilesnį požiūrį į civilizacijos istoriją, gamtą, žmogų, jo silpnybes, pažinti kitų tautų kultūros vertybes.

Kai menininkė sako, kad „aš nelaikau savęs rašytoja arba kad nesitapatinu su šia profesija“, tai nėra arogantiškas pareiškimas. Šiuose žodžiuose daug skausmingai išgyventos gyvenimiškos išminties ir tiesos, – nes ji yra kur kas giliau apmąsčiusi žmogaus paskirtį pasaulyje nei eilinis moralistas, ir jos vertybių hierarchija yra kitokia. Kiekvienam kuriančiam žmogui yra nepaprastai svarbūs kūrybos vaisiai ir visuomenės pripažinimas, nes tai suteikia pasitikėjimo savo jėgomis, išskleisti sparnus ir bent šiek tiek pakilti virš sunkios kasdienybės. Visgi, anot pačios J. Ivanauskaitės, jai atsiskaitymo už egzistenciją ir gyvenimo prasmės pateisinimo valiuta yra ne jos tekstai ar dailės kūriniai, o tos aiškumo pilnatvės nušvitimo akimirkos, tas beveik neverbalizuojamas esmės suvokimas,

kai pajunti gavęs atsakymą, kodėl esi pasaulyje ir kas yra Tas, be kurio tavo buvimas nebūtų įmanomas.

Jurgos rytietiškos problematikos knygoje nagrinėjami mūsų amžiaus rūpesčiai. Jose aptiksime daugybę vertingų žinių apie aprašomų kraštų kultūros istoriją, gyvenimo būdą, religijas, žmonių santykius; bėgant laikui, tai neabejotinai taps labai vertinga medžiaga kultūros antropologams, kadangi literatūrinės intencijos čia nepastebimai siejasi su kultūrologinėmis, etnologinėmis, religijotyrybinėmis ir kitomis įžvalgomis.

Rytų kraštuose Jurgą žavi Vakaruose seniai prarastas žmogaus ir supančio gamtos pasaulio vientisumo suvokimas, žmonių santykių nuoširdumas, paprastumas, svetingumo tradicijos. Pagarbi meilė ir neslepia simpatija – vyraujantys jos rytietiška problematikai skirtų knygų leitmotyvai. Nemažiau svarbus ir tiesioginis žmogų supančios didingos Rytų kraštų gamtos grožio pajautimas; rašytoja tarsi siekia susiliesti su jos apraiškomis, objektais, metų sezonų kaitos ritmais. „Kelionės po Indiją, Nepalą ir Tibetą, – prisipažįsta ji, – mane itin suartino su gamta, nes tų kraštų žmonės vis dar jaučiasi gamtos dalimi, jos vaikais ir gal net nuolankiais pavaldiniais, o ne šeimininkais ir valdovais. Indijoje ir Nepale daug kur vis dar garbinami medžiai, kuriuose „gyvena“ kokios nors dievybės, dvasios, demonai, arba tų medžių šakos kažkada suteikė pavėsi medituojantiems asketams, šventiesiems, net pačiam Budhai. Tibete apstulbina pagarba patiems mažiausiems gamtos sutvėrimams, kad ir vabalėliams, kuriuos praeiviai rūpestingai nuo kelio nuneša į šalikelę, idant jų kas nesumindžiotų ar nesutraikytų ratais.“

Rytuose autentiškai patirtas gamtos pasaulis po kelionių rašytojai suteikdavo dvasinės rimties, skatino jos kūrybiškumą, padėjo natūraliai pasinerti į kūrybą, įtaigiai ir savita kalba išreikšti subtiliausias būsenas ir giliausius jausmus. Didingų gamtos peizažų aprašinėjimas Jurgos knygoje įgauna išskirtinę estetiinę funkciją ir imliam grožiui skaitytojui sukelia vos ne katarsio jausmą.

Dėl nomadologinių intencijų Jurga dažnai gretinama su kitu jos bendražygiu ir bičiuliu P. Normantu. Jie iš tikrųjų tapo pirmaisiais lietuvių piligrimais, daug keliavusiais po šį atšiaurios gamtos grožio ir unikalios kultūros kraštą, artimai susigyveno su šiuo pasauliu, net laikė jį savu. Abi šias nomadiškas sielas pavergė neįprasti Tibeto kraštovaizdžiai, žmonės. „Kelionę suvokiu veikiau kaip meditaciją ar kontempliaciją, o ne kaip žygį, žygdarbį ar išorinių išpūdžių medžioklę. Taip pat manau, kad moteriai keliauti yra lengviau negu vyrui. Dažnai save lyginu su fotografu Pauliumi Normantu, kuris į kiekvieną savo kelionę išvyksta kaip į žūtibūtinę kovą. Tokia, matyt, yra vyro kario prigimtis. Tačiau jei jautiesi karys, tai neišvengiamai pritrauki kovos situacijas, kliūtis ir aplinkos pasipriešinimą – tiek fizinį, tiek metafizinį. Moters prigimtis neretai yra lyginama su vandeniu, o vyro – su akmeniu ar uola. Ten, kur moteris „prateka“, nesulaukdama jokio pasipriešinimo ir nesukeldama triukšmo, vyras dėl savo „kietumo“ gali turėti problemą.“

Be daugybės bendrų bruožų, siejančių šias gaivališkas asmenybes ir jų kūrybą, be jų didžios pagarbos Rytų tautų kultūros tradicijoms, pilietiškumo ginant pavergtų tautų teises, kelionių aistros bei universalių siekių, yra ir skirtumų. Jurga savo kūryboje daugiau linksta į rafinuotą intelektualizmą, žaidžia įvairiais kultūros ženklais ir simboliais, ją domina psychologizuoti ir dramatiški žmogaus gyvenimo aspektai, o Paulių labiau traukia rūsti ir didinga Tibeto gamta ir žmogus šioje stichijoje. Todėl geriausi Pauliaus fotolakštai yra rūsčiai plakatiški, formos – monumentalios, portretuojamų žmonių akys traktuojamos kaip sielos

veidrodis. Be meno mėgėjams gerai žinomų fotolakštų, savo glaustose eilėse Paulius daugiau pabrėžia proziškuosius Rytų aspektus, o Jurgos kūrybinė dvasia yra lyriškesnė.

Tibetas jai tapo ne tiek egzotizmų pilna kultūrine erdve, bet antrąja dvasine tėvyne – laisvės siekiamybės ir aukštų humanistinių idealų simboliu. Kita vertus, šios klajonės Rytuose rodo neramią nomadologinę jos dvasios prigimtį, nepasitenkinimą tuo, kas pasiekta, nuolatinio judėjimo poreikį, naujų idealų ir dvasios vertybių paiešką.

Kova dėl pavergtų tautų teisių

Jurgos kelionės po Rytus suformavo humanistinei pasaulėžiūrai būdingą atvirumą pasaulinės kultūros įvairovei, demokratizmą, kuriam visiškai svetimi rasiniai, tautiniai, religiniai prietarai. Jos išugdė asmenybės lankstumą, sugebėjimą prisitaikyti prie kitos kultūrinės erdvės. Greta asmenybės lankstumo bendraujant su įvairių kultūrų, rasių, socialinių sluoksnių žmonėmis susiformavo tvirti charakterio bruožai ir negausiems postmodernizmo kultūros humanistams būdingos nuostatos: rašytoja esminiuose ginčiuose dėl žmogaus ir tautos laisvės vengė kompromisų ir atkakliai gynė savo principus.

Jurgos kūryboje daug rafinuoto intelektualizmo, intymumo, noro pasislėpti nuo vulgarių pašalinių žvilgsnių, apsaugoti nuo jų sudėtingus dvasinių procesų aprašymus, kurie yra ne tik autorės kūrybinės biografijos faktai, bet, kaip tai neabejotinai bus suprasta vėliau, ir konkretaus meto bei regiono intelektualų dvasinių ieškojimų liudijimas. Ji buvo ne tik rašytoja, dailininkė, etnologė, fotomenininkė, žurnalistė, visuomenės veikėja, bet pirmiausia unikalus sociokultūrinis humanistinės kultūros reiškinytis, intelektualiai asmenybė, kuri sugebėjo dvasiškai transformuoti save ir pakilti į kitą kultūrinės savimonės, egzistencijos ir būties procesų suvokimo lygmenį. Daug metų tarsi iš šalies stebėdamas jos kūrybinę evoliuciją vis dažniau prieinu išvados, kad ją formavo itin aukšti sau ir gyvenimui keliami reikalavimai. Šios asmenybės ir nuo jos neatsiejamos kūrybos fenomeną pirmiausia pagimdė ryžtas, valia, nuolatinis darbas su savimi, intensyvus dvasinis gyvenimas, sugebėjimas mesti iššūkį visuomenę valdančioms konvencijoms.

J. Ivanauskaitės kūryboje, interviu ir kalbose išryškėja esminė kokybinė žmogaus transformacija, asmens virsmas asmenybe, kuri subtiliai jaučia gyvenimo procesus bei atsakomybę už tai, kas vyksta pasaulyje, ypač kenčiančiuose ir engiamuose kraštuose. Šią asmenybės brandą atspindi visos jos gyvenimo ir kūrybinės veiklos sritys.

Daugelis iškreiptai suprantančių patriotizmo sąvoką, lėkštus komentarus internete rašantys mūsų kvazipatriotai, taip pat aršūs krikščionybės adeptai turėtų suvokti – ir laikas netrukus tai patvirtins, – kad savo pagrindinėse ir geriausiose knygose, skirtose rytiesiškai problematikai, *tolimam ir taip jai dvasiškai artimam Tibetui*, Jurga pirmiausia šlovina jai brangią Lietuvą, išryškina laisvės sąvokos svarbą, yra brandžios pilietiškos sąmonės pavyzdys. *Jei gali užgniaužti savo nacionalinį egoizmą, vadinasi, gali jausti kančių ir prieštaravimų draskomų pasaulio tautų pulsą.*

Žavi J. Ivanauskaitės dvasinė disciplina, jos sugebėjimas įveikti europietiškojo egocentrizmą, lietuviškąjį tautinį uždaramą ir noras nuolatos keistis. Moteriai tokios metamorfozės, vaduojantis iš uždaro pasaulio, kokiame gyvenome pusę šimtmečio, tolygios žygdarbiui. Ji maištavo prieš neteisingą politiką, engia-

mų tautų teisių pamynimą, prieš veidmainingą visuomenę. Iššūkis šio pasaulio stipriesiems ir pagimdė Jurgą kaip asmenybę, pavertė jos kūrybą kur kas aktualiausniu reiškiniu, nei nacionalinės literatūros pasiekimai.

J. Ivanauskaitė daug laiko ir energijos skyrė kovai už pavergtų tautų teises. Ji sielvartavo, kad į kovotojus dėl Tibeto ir Čėčėnijos laisvės galingiausios, vien savo interesus ginančios valstybės žvelgia abejingai. Tibeto tragedija, kaip taikliai konstatuojama knygoje „Ištremtas Tibetas“, nepaprastai ryškiai atspindi visos XX a. istorijos esmę. „Laisvajai spaudai tyli Tibeto kančia ir bežadis pagalbos šauksmas atrodo nepakankamai efektingi... Ar ne tą patį spengiantį pasaulio abejingumą ilgus dešimtmečius kentė ir Lietuva?“ Jurga mums nuolatos primena, kad abejingumu ir tylėjimu mes neatleistinai išduodame tuos, kurie kenčia. Ji iš tikrųjų išgyvena dėl pavergtų ir kenčiančių tautų bei žmonių likimo. Dabar, prisipažįsta ji, kai Indijos Gudžarato valstijoje įvyko žemės drebėjimas, „ją apraudu kaip savo antrąją tėvynę, kurios žmonės man brangūs kaip broliai ir seserys“.

A. Švėgžda, P. Normantas ir J. Ivanauskaitė yra daug sudėtingesni ir svarbesni nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos reiškiniai, nei daugelis Lietuvoje gali įsivaizduoti. Tai didžiai autentiški menininkai, savo kūrybą įamžinę savo krauju. Platus požiūris į pasaulį padėjo jiems išsivaduoti iš lietuviškojo provincialumo, pajusti atsakomybę už kitas pasaulio tautas. Šių menininkų atsigręžimas į universalias kultūros vertybes, savitas jų interpretavimas ir siekis jas įtraukti į Lietuvos kultūrinę savastį liudija mūsų laisvėjančios kultūros naują etapą. Tokie žmonės, nepaisydami gausių oponentų, kurie inertiškai gina senas, primityviai suvoktas tautines ir krikščioniškas mitologijas, keičia mūsų sąmoningumą, atveria Lietuvai naujas vertybines orientacijas bei pažinimo erdves.

Kad ir kaip agresyviai ginčytų Rytų idėjos oponentai, yra visiškai aišku, kad *Jurga, taip pat ir A. Švėgžda, P. Normantas, kaip unikalūs sociokultūriniai ir meniniai fenomenai gimė tik per savo orientalistinius ieškojimus*, ir šios patirtys Jurgai iki paskutinių gyvenimo dienų buvo esminės – bet kokio autentiškumo pamatas. Tuo nesunku įsitikinti skaitant įvairius paskutiniaus gyvenimo metais duotus interviu ir kitus tekstus, kuriuose nuolatos jaučiama *ši universalios vertybių sistemos prioritetą išpažįstančios asmenybės patirtis*; o pastaroji teigia, kad *nėra jokio esminio skirtumo tarp įvairių tautų, rasų ir kad jei yra Dievas, jis yra vienas visiems*, ir tik skirtingos mūsų nedidelio pasaulio ir jau ne tokios skirtingos pamatinėmis savo nuostatomis tautos kiekviena savitai suvokia savo santykį su Aukščiausiaja realybe, tiesia savitus kelius į Absoliutą.

Jurgai iki gyvenimo pabaigos pagrindinėmis dvasinėmis atramomis išliko bu-distinės *atjautos* ir *užuojautos* kategorijos. Autentiška dvasinė patirtis neturi apibrėžtų ribų, todėl Jurga pakyla virš dogmiškų religinių nuostatų ir teigia Vienio filosofiją. Šią tiesą aiškiai suvokia aukštesnės brandos asmenybės ir tai juos – kaip žmones ir kūrėjus – iškelia virš daugybės kitų, siauriau suvokiančių save ir pasaulį.

Taigi apdovanota įvairiais gabumais, puikia atmintimi, aštriu kritiniu mąstymu, įžvalgumu, turtinga vaizduote, sugebėjimu kaupti išorinio pasaulio įspūdžius, taip pat darbštumu, polinkiu į savianalizę, J. Ivanauskaitė natūraliai ieškojo įvairių kūrybinės saviraiškos būdų ir per savo gyvenimą pakeitė daugelį kūrybinės veiklos sričių, kurios papildė viena kitą ir suformavo savitą Jurgos fenomeną, jungiantį prozininkės, dramaturgės, poetės, dailininkės, žurnalistės, fotografės, eseistės, kultūros antropologės ir kitas intencijas.

Jau po dailės studijų Jurga aktyviai įsijungė į kultūrinį gyvenimą, rašė į įvai-

rius Sąjūdžio leidinius, kaip ir daugelis lietuvių svajojo apie nepriklausomybės atveriamas naujas gyvenimo perspektyvas. Jurga buvo Lietuvoje retas žmogaus tipas, atviras kitoms kultūrinėms tradicijoms; ji pakilo aukščiau *rasinių ir religinių prieštaravimų, visur jai buvo svarbiausia universalios vertybės ir humanistinis pradas*. Jos kaip ir A. Švėgždos kūrinuose ryškėja kaltės jausmas dėl baltosios rasės žmonių padarytų nusikaltimų. Klajodama po Buriatijos, Tibeto, Šiaurės Indijos, Nepalo bekraštybes visur *ieškojo universalių vertybių, jungiančių įvairių rasių ir tautų žmones, besąlygiškai vertino žmogaus ir tautų laisvę, gynė pavergtų tautų žmonių teises, maištavo prieš sočios vartotojiškos visuomenės merkantilizmą, skelbė visų tikėjimų tautų ir rasių žmonių lygybės idėją*. Aistringas romaninis Rytų ilgesys, atsiribojimas nuo daugelio socialinių konvencijų, harmonijos siekis, kelionės į Pažadėtąjį Tibeto žemę, dievoieška – visa tai buvo būdas *disciplinuoti savo maištingą bitnikų judėjimo, feminizmo, postmodernistinio orientalizmo ir kitų sąjūdžių paveiktą sielą, suvaldyti geismo, kūniškumo galią, įveikti patirtas nuoskaudas ir įtvirtinti savyje aukštus etinius idealus*.

Sunku pasakyti, kaip būtų susiklostęs jos gyvenimas, jei ne ta pirmoji „lemtinga kelionė“ į Rytus, į budistinės kultūros citadelę Buriatiją, kuri jai paliko neišdildomą įspūdį ir pastūmėjo keliauti dar toliau – į Tibetą, į kitas Rytų šalis. Per neilgą, bet aistringai nugyventą gyvenimą Jurga nuėjo sudėtingą dvasinės evoliucijos kelią nuo užsisklendusios savyje, maištingos Vilniaus dailės instituto studentės iki garsiausios dabartinės Baltijos kraštų rašytojos, aiškiai suvokusios savo siekius ir misiją pasaulyje. Ji išsiugdė tvirtą nepriklausomą charakterį, buvo drąsi, neretai pabrėžtinai ekscentriška, nenorėjo taikstyti su kultūrinio ir socialinio gyvenimo inercija, nemėgo žaisti pagal kitų primetamas taisykles, atkakliai ėjo pasirinktu keliu.

Laisvos dvasios žmonėms Lietuvoje gyventi visuomet buvo sunku, kadangi mūsų tautos sąmoningumą slopino daugybė priespaudos metų. Taip visuomenėje iškeravo nelaisviems žmonėms būdingas nepakantumo kitam jausmas, ypač netolerancija laisvai sąmonei. Todėl ir Jurgos kūrybinė veikla, jos santykiai su įvairių menų cechų atstovais klostėsi sudėtingai. Dėl savo nestandartinių nuostatų ir talento ji ilgai buvo tarsi svetimkūnis Lietuvos kultūroje ir į mūsų literatūros olimpą pirmiausia prasiveržė dėl didėjančio jaunųjų gerbėjų rato ir – tai svarbiausia – dėl tarptautinio pripažinimo, tapusi labiausiai verčiama į užsienio kalbas ir skaitomiausia Baltijos kraštų rašytoja. Tai ir vertybių hierarchijoje viską sustatė į savo vietas. Jurga išėjo tuomet, kai jos kūryba pasiekė brandą ir kai ji, atrodo, dar galėjo padovanoti mums daug kitų vertingų kūrinių. Po Jurgos išėjimo, be jos prozos ir eilių knygų, kelionių esė, paveikslų, fotolakštų, dar liko daug reikšmingų pamąstymų apie įvairias Rytų ir Vakarų kultūrų sąveikas, kūrybos ir žmogaus būties problemas.

Literatūra

Andrijauskas A. J. Ivanauskaitės tibetietiškas orientalizmas // Andrijauskas A. Kultūros, filosofijos ir meno profiliai (Rytai–Vakarai–Lietuva). – Vilnius: KFMI leidykla, 2007. – P. 578–586.

Andrijauskas A. Orientalistinis Jurgos Ivanauskaitės nomadizmas // Rytai–Vakarai: Komparatyvistinės studijos VI. Jurgos Ivanauskaitės atminimui skirtas tomas / Sud. A. Andrijauskas. – Vilnius: KFMI leidykla, 2007. – P. 59–81.

- Ivanauskaitė J. Išstremtas Tietetas. – Vilnius: Tyto alba, 1996.
- Ivanauskaitė J. Kelionė į Šambalą. – Vilnius: Tyto alba, 1997.
- Ivanauskaitė J. Prarasta pažadėtoji žemė. – Vilnius: Tyto alba, 1999.
- Ivanauskaitė J. Kelionių alchemija. – Vilnius: Tyto alba, 2003.
- Ivanauskaitė J. Odė džiaugsmui. – Vilnius: Tyto alba, 2007.
- Ivanauskaitė J. Bet kokiomis aplinkybėmis stengiuos išlaikyti optimizmą // Lietuvos žinios. – 2006. – Birželio 17.
- Ivanauskaitė J. Kuo rizikuoja keičiantis religiją žmogus // Santara. – 2005. – P. 46.
- Ivanauskaitė J. Niekieno žemėje // Nemunas. – 2006. – Nr. 32.
- Ivanauskaitė J. Pasijuntu grįžtanti į pradžių pradžią // Baltijos miškai. – 2005. – Gegužės 17.
- Ivanauskaitė J. Vienatvė man reiškia „pilnatvę“ // Šiaurės Atėnai. – 2003. – Rugsėjo 12.
- Ivanauskaitė J. Šokis dykumoje. – Vilnius: Tyto alba, 2004.
- Ivanauskaitė J. Švelnūs tardymai. – Vilnius: Tyto alba, 2005.
- „J. Ivanauskaitė: mano herojai klonuoti iš manęs pačios“ // Lietuvos rytas. – 2000. – Birželio 23.
- „Jurgą Ivanauskaitę likimas veda už rankos“ // Lietuvos žinios. – 2005. – Gruodžio 31.
- Rytai–Vakarai: Komparatyvistinės studijos VI. Jurgos Ivanauskaitės atminimui skirtas tomas / Sud. A. Andrijauskas. – Vilnius: KFMI leidykla, 2007.

Požiūriai

1. Įsibėgėjo XXI amžius – baigiasi pirmasis jo dešimtmetis. Sulaukėme Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtmečio. Ar pajutote naujojo laiko dvasią literatūroje, kultūroje, gyvenime? Kokios permainos nudžiugino, kurios kelia nerimą ar net baugina?

2. Ar gyvybinga ir paveiki dabartinė lietuvių literatūra? Gal, anot Marcelijaus Martinaičio, „sutramdyto rašytojo“ kūryba jau nepajėgi daryti įtakos visuomenei? Ko lauktumėte iš mūsų literatūros ateityje?

3. Laikas negailestingas kiekvienam žmogui – ne tik kūrėjui. Stebina naujos technologijos, nuolatiniai gyvenimo pokyčiai, globaliniai procesai. Kaip sekasi „kurti“ savigynos mechanizmą, kuris leidžia mums išbūti, išgyventi?

ARNAS ALIŠAUSKAS

1. Pasikeitimus, žinoma, pajutau, tik nežinau, ar jie kaip nors sietini su naujojo amžiaus atėjimu. Na, persirito amžius ir persirito – ir kas? W. Shakespeare'as teigė: „Žodžiai, žodžiai, žodžiai“, taip pat galima pasakyti: „Skaičiai, skaičiai, skaičiai.“ Kaip atsitiktinai kišenėje nusėdę centai.

Su nepriklausomybe šiek tiek rimčiau, bet turiu omenyje ne sukaktį, o veikiau seisminį reiškinį. Tik nežinau, ką priskirti nepriklausomybei, o ką – tiesiog laiko slinkčiai. Ar S. Geda, A. Marčėnas, D. Kajokas būtų parašę savo knygas, jei nepriklausomybės nebūtų? Kokios tos knygos būtų? Meno pasaulis – tikras, nefasadinis, nors formaliai ir buvo laikomas sovietinės politinės sistemos dalimi, realiai, bent jau vertybiniame lygmenyje, gyveno labai autonomiškai. Tą patį galima pasakyti ir apie dabartinę politinę tikrovę. Atsiprašau, jei ką įžeisiu, bet dabartinis Lietuvos menas tęsia pats save, o ne Kovo 11-osios Aktą. Tačiau tęsia be cenzūros, be dalies privalomų nesąmonių – ir tai yra iš tos naujosios „laiko dvasios“. Jeigu iš mūsų bibliotekų reikėtų išimti knygas, gražintas į Lietuvą iš svetur arba naujai išleistas per du laisvės dešimtmečius, bibliotekų vertė smarkiai kristų – tai irgi iš tos „laiko dvasios“. Ir man tai – vertingiausia, ką gavau iš nepriklausomybės. Aišku, kartu ir teisę užmiršti visokius debilus iš karinių ko-

misariatų ir išmėžti iš smegenų visus tuos „ustavus“. Aišku, kartu su laisve trunkytis po pasaulį – tam, kad vieną dieną sau pasakyčiau: viskas, Dievas mane jau įtikino pasaulio grožiu, niekur daugiau nevažiuosiu. Reali pasirinkimo laisvė, važiuoti ar nevažiuoti pamatyti Koliziejų ir Pompėjų „gyvai“, skaityti ar neskaityti F. Celine'o knygą, žiūrėti ar nežiūrėti P. Pazolinio filmą – man ir yra tikroji nepriklausomybė. Plius galimybė susitvarkyti buitį ir negyventi kaip sovietiniam beždžionyne – visi, „viduriuojantys“ sovietine nostalgija, greitai pamiršo „Raudonojo spalio“ batus, Vilkaviškio gamybos džinsus, paskyras automobiliams ir vėmalais prasmirdusias čeburekines. Bet čia šiaip, išsprūdo...

Nerimą kelia kitas dalykas: sparčiai aižėja visuomenė ir nelieka žmonių bendrumu ir bendravimu pagrįstų institucijų. Visi veikia po vieną arba interesais grįstomis kastomis, o natūralios bendruomenės – šeima, mokykla, namo ar miesto bendrija, pagaliau valstybė – beviltiškai suskaldytos ir fragmentuotos. Nežinau, ar čia natūralios psichologinės atrūgos po priverstinio bendro gyvenimo sovietiniam barake, ar iš ten pat atsineštas lygiavos ilgesys ir neturėjimas kur dėtis toms viltims nepasiteisinus, ar konkurencijos permetimas į visas gyvenimo sritis, nors jos vieta – tik ekonomikoje... Aš ne masių psichologas ir giliųjų priežasčių nežinau, bet kol taip yra, drįstu sakyti žiaurios žodžius: žudėsi, žudosi, žudysis.

Beje, yra dar vienas dalykas, kurio negaliu pakęsti – legalizuoto vidutinybės kulto. Kažkada mačiau televizijos laidą, kurioje dalyvavo legendinis rusų žurnalistas Vitalijus Korotičius, buvęs „Ogonioko“ redaktorius, ką tik grįžęs iš Jungtinių Amerikos Valstijų, kur skaitė paskaitas būsimiems žurnalistams. Paklaustas, kas jam Amerikoje labiausiai nepatiko, jis atsakė: pasipūtėliškas smulkianiekišškumas (rusiškai tai buvo pavadinta „žlobstvo“), pakeltas į aukštą lygį. Tai va – man labai bjauru, kad proletariatas šiandien ginkluotas ne kastuvu ir kūju, bet internetu, televizija ir savo nuomone. Buka, primityviai ir kartu tvirta kaip gelžbetonis, kuria remiantis restoraniniai bliovimai pateikiami kaip muzika, pigi rašliava – kaip literatūra, pigūs serialai – kaip kinas. Mūsų visuomenė kaip beždžionės – ne analizuoja, o mėgdžioja, šiuo konkrečiu atveju – turbūt amerikiečius, masinę kultūrą sutapatindami su kultūra apskritai, tik štai kas įdomu: mėgdžiodami kiekvieno teisę į tiražuojamą kvailumą, mes kažkodėl nemėgdžiojame visuotinės amerikietiškos pagarbos įstatymui ir, kad ir kaip naiviai skambėtų, – patriotizmo.

Literatūroje, kaip jau minėjau, matau senų gerų dalykų tąsą, nuoseklumą, tik noriu labai aiškiai pasakyti, kad tai joks sovietizmo nuopelnas. S. Geda ar M. Martinaitis savo talentus gavo iš Dievo, o ne iš sovietų valdžios. Apie lietuvių modernistų mokyklą poezijoje, tapyboje, muzikoje, apie lietuviškąją fotografiją daug prišnekėta ir nenoriu ta tema kartotis. Tiesiog matau, kad bent jau poezija tęsiasi, turim žiauriai geros eseistikos – duokdie taip ir toliau.

Apskritai klausimas toks platus ir daugiasluoksnis, kad neįmanomas objektyvus atsakymas. Tarkim, man svarbiausias amžių pervartos įvykis buvo Nepriklausomybės atkūrimas ir apgynimas, niujorkiečiui – bokštų dvynių susprogdinimo tragedija, kitai pasaulio daliai apskritai ir kokiam paaugliukui konkrečiai to laiko stebuklas – interneto atsiradimas. Ir visi teisūs.

2. Tai nesupratau – „Metai“ dabartinį rašytoją laiko sutramdytu ar išlaisvintu? Režisierius M. Formanas sakė, kad yra tik du žmogaus gyvenimo variantai: gyvenimas džiunglėse, arba gyvenimas zoologijos sode. Ir menininkui abu vienodai žiaurūs. Aš manau, kad tai – gerokai susiaurintas, labai schematiškas pa-

saulio vaizdas, juolab netinkamas apibrėžti savijautai menininko, kuris vienodai nesutramdomas nei zooparke, nei džiunglėse.

Manau, menas, talentas – tokia substancija, kurią jeigu kas ir tramdo, tai tikrai ne politinės ar visuomeninės jėgos. Jeigu tautoje yra kūrybinių galių, jos vis tiek pasireišk – ne per vieną žmogų, tai per kitą. Pažiūrėkit, kaip stengėsi sovietai naikinti, mankurtizuoti, nutautinti, nukultūrinti. Visuomeniniame lygmenyje jiems tai iš dalies pavyko, bet menas gyveno, gyvena ir gyvens. Ir todėl dabartinė literatūra yra gyvybinga. O dėl paveikumo... Žmonėms, kuriems literatūros reikia, ji paveiki. Žmonėms, kuriems to nereikia – nepaveiki, čia kaip žmogui, norinčiam išlošti loterijoje, bet nenusipirkusiam bilieto. Ir tai yra teisinga, tai mokestis už demokratiją, o demokratija bei kompromisai – ne iš kūrybos ir meno pasaulio. Demokratija yra milijonams, poezija – vienetams. Išskyrus atvejus, kai poezija turi telkti bendruomenę ir iš esmės tampa himnu ar mišiomis, bet tai būdinga išsigimusioms visuomenėms, kokia ir buvo sovietija. Tokioje aplinkoje ir poetų, ir visų normalių žmonių misija bendra – nusikratyti svetimkūnio, grįžti į laisvę. Ji – natūrali būseną, kurioje, aišku, interesai skiriasi, ir vienam, skaitančiam poeziją, turi tekėti dešimt tūkstančių, skaitančių „Stilių“. Aš niekada nepatikėsiu, kad Lietuvoje yra penkiolika tūkstančių žmonių, perskaičiusių Aristotelį, nors buvo išleistas ir parduotas būtent toks jo „Rinktinių raštų“ tiražas. O jeigu aš klystu, jeigu tos knygos vis dėlto perskaitytos, tai kur tie žmonės ir kodėl apie Aristotelį kalba profesorius A. Šliogeris plus dar keliasdešimt žmonių? Ir jokios bėdos, kad masės neskaito Aristotelio, bėda ta, kad Aristotelis ir poezija, „Stilius“ ir E. Malūkas turi vienodas vertybines teises. Kaip ir vienodas teises viešajame gyvenime turi filosofijos profesorius ir suvirintojas. Gerbiu visas profesijas, bet už darbus savo srityje – todėl visuomenė turi vadovautis istorikų ir psichologų, išsilavinusių ir išmintingų žmonių, bet ne agresyvių kiaulių augintojų rekomendacijomis.

Rašytojas gali daryti didelę įtaką visuomenei, prabildamas jos kalba – laikraštinė, televizine. Netaleingų, bet laikančių save rašytojais, visų reikalų komentatorių, neišlendančių iš interneto skilčių, man negaila. Bet tokiais darbais save deginusių ir sudeginusių – šviesaus atminimo Jurgio Kunčino, Ričardo Gavelio, Gintaro Beresnevičiaus – labai gaila. Esu tikras, kad visuomenės dalis, neskaičiusi jų knygų, neskaitė ir jų straipsnių spaudoje ar internete. Per sudėtinga, per problemiška, galvot reikia, „neužveža“ iš karto. Kita bėda – valstybės institucijose prisidauginusios žiurkės suėda didžiąją neišleistų knygų, nepastatytų spektaklių dalį, ir talentingi žmonės buvo ir yra verčiami gaminti greitą sintetinį maistą laikraščiu.

Viliuosi, kad ateity literatūra bus, bet labiau diferencijuota. Kad bus prisiminta žodžio „bestseleris“ etimologija. Labai gerai suprantu grafomanų norą būti pripažintais rašytojais – nors vėlgi tai ne tik literatūros problema, pavyzdžiui, politikoje irgi matyti daugybė nestabilios ar bent jau žiauriai jautrios psichinės konstitucijos veikėjų. Taigi visiems tokiems labai nuoširdžiai palinkėčiau pasieškoti kitos terpės savo psichologiniams kompleksams spręsti. Pavyzdžiui, dabar labai madingas dekupažas.

3. Pradėsiu nuo dviejų prieštaravimų: pirma – visi laikai vienodi; ir antra – niekas manęs nestebina. Tiksliau, stebina, bet visai ne visuomenės gyvenimas ir ne globaliniai pokyčiai. Stebina, kai mamos sodintas graikiškas riešutmedis, dešimt metų pratylėjęs, vieną rudenį apsipila riešutais. Stebina, kai Vilniaus centre į obelį atskrenda žaliųjų meletų pora. Stebina, kai mano katinas, niekada

nerodęs didelės draugystės ir meilumo, per atostogas išvažiavus iš namų, savaitę guli ant kilimo apsikabinęs mano šlepetes. Stebina talentingų žmonių talentingos knygos, muzika, filmai – žodžiu, visa Dievo ir žmonių kūryba.

Stebina ir kito pobūdžio dalykai. Stebina, kaip iškrypėliai ir narkomanai tampa politikais, o aktorius, išsityčiojęs iš Popiežiaus fizinės negalios (pabrėžiu – ne iš kokių nors politinių pareiškimų, bet žmogaus fizinės negalios), tampa kultūros ministru. Stebina tokie žmonės, apie kuriuos a. a. kino kritikas Saulius Macaitis sakydavo: „Jis kaip Michalkovas: kine – genijus, gyvenime – paskutinis *kurva*.“ Matau daugybę tokių k..., laikas būtų priprasti, žinau, kad žmonės ėjo, eina ir eis šia kryptimi, bet stebiuosi matydamas, kokius atstumus jie nueina.

O visi tie globalizmai, laikraštiena, visos tos sensacijos... Nieko nauja, nes visa tai jau buvo – Šventajame Rašte, mituose, pasaulio istorijoje, ir – ne kartą. Viskas, kas mums darosi dabar, – tik senų temų naujos variacijos. Ar nebuvo lietuvių kovų dėl laisvės, nebuvo krizių ir depresijų? Nebuvo idiotų ir avantiūristų valdžioje? Nebuvo tautų kraustymosi? Mano bėda ne ta, kad visa tai egzistuoja, bet ta, kad visi tie globalizmai, politikavimai ir kitoks mėšlas įsisiurbia į smegenis kaip erkės, neįmanoma atsiriboti. O žmogui, turinčiam pretenzijų į kūrybą, nuo to atsiriboti būtina. Gyvybiškai. Kas šiandien žinotų F. Kafką, jei jis būtų buvęs aktyvus visuomenininkas ir savo jėgas skyręs byrančiai Austrijos-Vengrijos imperijai saugoti arba ginti – dievažin, kokios buvo jo politinės ir visuomeninės pažiūros. Turbūt čia atsakiau ir apie savigynos mechanizmą.

Prieš kelis mėnesius su M. Martinaičiu svečiavomės Balbieriškio kultūros namuose ir susitikome su labai šiltais ir išmintingais žmonėmis. Viena moteris išsakė tokių lyg ir priekaištą, lyg ir pageidavimą – kad rašytojai, poetai, plunksną ir liežuvį valdantys žmonės kažkaip patartų, ką jiems, kaimo mokytojams ir panašioms į tokius, daryti, nes visi sutrikę. Spontaniškai atsakiau: ieškoti klasėje suprantančių akių ir kalbėtis. Tą atsakymą pakartočiau ir šiandien. Žinoti, kad tokių akių, tokių žmonių esama klasėje, šeimoje ar toje pačioje valstybėje – vienas iš galingiausių savigynos mechanizmų. Ir nusispjauti, kad tai prieštarauja nemažai daliai to, ką parašiau anksčiau.

JURGIS GIMBERIS

1. Druskininkuose, prie sanatorijos „Draugystė“, yra simpatiška Sauliaus Širvinsko skulptūra – keli lauko rieduliai, sujungti vamzdžiu. Žiūri, grožiesi, kraipai galvą, bandai susigaudyti, ką jauti, kas tave džiugina, kas tau kelia nerimą ar net baugina. Tik tada, kai perskaitai pavadinimą „Septyni“, pradedi tuos riedulius skaičiuoti. Teisingai – septyni.

Kol nepaklausėte, ar nepajutau naujo laiko dvasios, gyvenau kaip papuolė. Dabar susirūpinau. Ėmiau skaičiuoti šarlatanizmo ir šamanizmo atvejus literatūroje, kultūroje ir šiaip gyvenime – ko gero, arba, ko blogo, jų daug. Mėgstu aforizmus. Manau, viena iš naujų laikų dvasių, sklendančių tarp mūsų, vadinasi „Projektas“.

Džiugina tai, kad per tuos beveik dvidešimt metų neliko namuose svetimos armijos ir tiesioginės priklausomybės imperijos centrai. Tai kodėl neramu ir

baugu? Kozma Prutkovas yra pasakęs: „Sprigtelk kumelei į nosį, ji mostels uodega.“ Į detales nesileisiu, nes tai būtų ilga ir nuobodu, tiesiog pasakysiu, kad mūsų „kumelės“, kuri turėtų traukti visą šalį, nosis ir uodega visiškai viena nuo kitos nepriklausomos. Tai supratus, gal ne tiek neramu ir baugu, o šiaip – jautiesi lyg būtum televizijos žiūrovas...

2. Pataikėt paklaust – kaip sykis tos mintys mane ir kamuoja. Jau kuris laikas sprendžiu mįslę, kodėl vieni rašo, o kiti skaito. Dar keisčiau – tie, kurie rašo, dažnai dar ir skaito, o tie, kurie skaito, vis dažniau bando rašyti. Trumpai kalbant, priėjau išvados, kad visa tai panašu į staugimą prieš mėnulį. Tai toks ir poveikis. Bet *kaifo* ir gyvybės šiuose veiksmuose nepaneigsi.

Gėda prisipažinti, bet teks. Labai gerbiu Marcelijų Martinaitį, tačiau ką reiškia „sutramdytas rašytojas“, sužinoti pražiupsčiau. Rūpesčiai, rūpesčiai, rūpesčiai... Gal tas rašytojas priklauso nuo Kultūros ministerijos? Gal nuo „ataskaitų“, kurias reikia rašyti atsiskaitant už savo „projektus“? Juk buvo laikai, kai artistus šunimis pjudydavo. Nieko čia nauja. Žodžiu, užjaučiu. Gal rašytojas priklauso nuo kalbos inžinierių? Vėlgi užjaučiu. Gal nuo visuomenės, kuriai turėtų daryti įtaką? Užjaučiu, užjaučiu, užjaučiu. Dar dėl tos įtakos visuomenei... Kaip žinoma, lazda turi du galus. Nelabai čia tas priežodis tinka, bet, šiek tiek pasukus galvą, galima pritaikyti.

Gal vis dėlto per smarkiai pasakyta „ko lauktumėt iš mūsų literatūros ateityje?“ Bet tiek to. Na gal kada nors atsiras toks galingas kūrinys kaip „Dievų miškas“. Tik štai ta visuomenė...

3. Žinot, kai išgirstu arba kur nors pamatau „laikas negailestingas“, susinervinu kaip beždžionė. Galėčiau pakartoti kažkokį Prancūzijos karalių: laikas – tai aš. Neva jis pasakęs, valstybė – tai aš... Karalius gali sau leisti. O aš tik: laikas – tai aš. Tik tiek...

Taip, stebina pokyčiai, naujos technologijos, kosmetologijos bei popsologijos pasiekimai, ir aš tuose procesuose jaučiuosi it krintantis lapas. Ar ne nuostabus trijų žodžių eilėraštis? „It krintantis lapas“... Todėl bandau juokauti.

GIEDRĖ KAZLAUSKAITĖ

1. Nesu entuziastinga laiko tyrinėtoja, retai kada savo malonumui krapštausi istorijoje, todėl neturiu panoraminio, visa apglėbiančio žvilgsnio. Tik žinau, kad patirtis gali būti ir asinchroniška, o kultūra yra kintanti, ji niekada nestovi vietoje; jaučiu kone psichologinį skausmą, kai esu verčiama ją schematizuoti. Jūsų klausimai man atrodo beprasmiški: verčiau ko nors nerimtesnio paklauskite, apie neskaitymo malonumą ar nedvasingumo džiaugsmą. Kai tik pamatau spaudoje rašytojus atsakinėjant į tokius klausimus, niekad nebeskaitau, nes iš anksto aišku, ką ten rasiu. Dažniausiai būna kokie nors simuliatyvūs postringavimai, verkšlenimai ir dejavimai, bet jokių konstruktyvių pasiūlymų, šviežių idėjų. Vienintelis geras literatų interviu, kurį skaičiau pastaruoju metu – S. Parulskis atsakinėja į R. Stankevičiaus klausimus (<http://www.balsas.lt/naujiena/374988/salis-kurioje-atsauktas-dievas>). Geras, matyt, dėl to, jog atsakinėtojas neišsižada savo „aštrumo“, kuriuo užsirekomendavo ar ne prieš dešimt metų – imponuoja tas

jo nesilankstymas prieš nieką. Man irgi nepatinka kultūros ministro pozicija – redukuoti mus ligi padarų, kuriems reikalingas vien maistas, vulgarizuoti Nacionalinių kultūros ir meno premijų iškilmes, steigti ir stiprinti menininkystės kaip antrarūšės ar trečiarūšės veiklos (jokiu būdu ne darbo ar pašaukimo) sampratą. Jeigu būčiau L. Varanavičienė, išleisčiau R. Vilkaičio kalbas J. Erlicko vardu ir pavarde. Dar pasinaudočiau tam reikalui Kultūros ministerijos parama ir po skandalo uždaryčiau leidyklą. Bet nesu, todėl bepigiu taip kalbėti. Neskirstau žmonių į kairiuosius ir dešiniuosius, man neįdomūs jų ideologiniai ginčai. Nekenčiu politikos, piktybiškai ja nesidomiu: mano galva, pasauliui neįmanoma pritaikyti jokių schemų, todėl vengiu dalyvauti politinėse, religinėse, ideologinėse diskusijose. Kritikuoju vien tai, ką bent minimaliai išmanau. Stengiuosi nesiveržti į jokias teisuoliškas pozicijas, nemoralizuoti beveidės visuomenės, žiniasklaidos (gryniausia abstrakcija), politikų (dėl visko Lietuvoje kaltas Seimas); turėti orumo apsieiti ir be jų. Kaltės jausmą išgyvename visi – nes tingiai ir šiltai sau rašome, užuot kepę bandeles ir kasę griovius. Kaip tik šioje srityje, mano manymu, vertėtų dirbti – gal net kiekvienam asmeniškai samdytis specialistus, kad padėtų tą nevisavertiškumą likviduoti. Valstybinės problemos man įdomios tik tiek, kiek pati esu valstybė, o tokia dar netapau. Man jau trisdešimt ir tik dabar galiu pasakyti, jog turiu bendraminčių – anksčiau jaučiausi tokia viena, jog pati save buvau pasmerkus asocialumui. Švenčiu gyvenimą, kai galiu su jais kalbėtis, susilaukti jų dėmesio ir palaikymo, ar kritikos. Ir apskritai – dažniau rodykime dėmesį vieni kitiems, tada ir „kultūros dvasia“ susilauks pokyčio.

2. Keistai atrodo pati klausimo formuluotė – ar rašantysis šiandien dar turi naivumo „daryti įtaką visuomenei“? Be to, labai nesunku, pavyzdžiui, apie antisemitizmą kalbėti žydai, arba apie homofobiją – gėjai. Kaip tik apie tai turėtų kalbėti kiti, niekaip su tuo nesusiję – antisemitizmas nėra pačių žydų problema; tai mūsų, pastebinčių arba nepastebinčių etikos pažeidimus, vertybinis reikalas. Klausinėtojas turbūt tikisi, jog pagirsiu (ar bent apginsiu) nacionalinę literatūrą kaip unikalią ir gal net paskirsiu jai kažkokią vietą Europoje (kurios aš visiškai neišmanau ir neketinu išmanyti, išskyrus Senovės Graikiją). Man tie reitingavimai seniai nebeįdomūs; jei tik galėčiau, išjungčiau smegenyse priėmimo signalus apie visokias premijas, penketukus, dešimtukus, dvyliktukus ir kitas hidras. Literatūra nėra olimpinės žaidynės. Gal vertėtų daugiau kalbėti apie jos pateikimą – kultūrinę laidą, knygų pristatymus, rašytojo socialumą. Viena draugė pasakojo, kaip, gyvendama Prancūzijoje, negalėdavo atsitraukti nuo *France Culture* radijo laidų – visur vaikščiojo su ausinėmis, o kai reikėdavo miegoti, įrašinėdavo jas, kad vėliau galėtų klausytis. Skirtumas nuo lietuviškų kultūrinių laidų – niekas ten nekalbėdavo tomis mums įprastomis „dvasingomis“ intonacijomis, lyg nuo sakyklos aiškintų Evangeliją. Galvoju, kas būtų, jeigu kolegų bei bičiulių rate imčiau kalbėti apie reikalus be tinkamos „pagarbos“ (ji išreiškiama tik tomis mums įprastomis sakralinėmis laikysenomis), labiau pasiduodama jausmui, atisakydama tam tikrų emocijų suvaržymų – jie ne tik manęs atsižadėtų ir eliminuotų iš savo rato, bet ir automatiškai sąmonėje pasodintų į tam tikrą vietą, gal net greta V. Normano, nuo kurio aš vis dėlto mažumėlę skiriuosi. Kita vertus, lankytojų antplūdis šių metų Knygų mugėje lyg ir sufleruotų knygų bei kultūrinių renginių pasiilgimą. Klausiate apie literatūros gyvybingumą, turbūt apie knygą kaip įvykį: man toks įvykis buvo K. Sabaliauskaitė, tikras literatūrinis Mozartas. O dabar vėl šimtą metų gali nieko neįvykti, vargu ar to labai pasige-

siu. Jos asmenybė (ar poza) nėra įdomi, nelaukiu, netgi nesitikiu iš jos kitų knygų. Tai ne koks asmeniškumas ar išimtis: pasaulyje beveik nebėra nepažįstamųjų, kurie būtų įdomūs – įdomesnės jų knygos, jeigu jos pavyksta. Žmonės, nuolat akcentuojantys savo kilmingumą, išsilavinimą ar multikultūrinę patirtį, man savaime įtartini: šitie dalykai šiandien dar gali būti aktualūs nebent G. Grajausko vadinamajai „elituvai“. Gal labiau domiuosi jaunesniais už save, tarp jų dažniausiai matau ryškesnius savo ilgesio pėdsakus. Dėl to „lietuviškumo“: neseniai „Facebook“ socialiniame tinkle žurnalo „Liaudies kultūra“ apologetai ėmė kalbėti apie tapatybę. Esą tik vienos kalbos ir religijos pagrindu išsaugosime kažkokią mistinį turtą. Iš šono jų šnekos atrodė kaip kokių islamistų talibų lozungai; skambėjo gan primestiniai. Suabejojau, ar toks dalykas kaip tapatybė apskritai egzistuoja, nes juk matau savo akimis, kaip daugeliu atvejų kinta religinė, net lytinė tapatybė; kalbinė, deja, taip pat. Žmogaus tapatybė apskritai yra egzistencinis matmuo, ir jeigu jis ją suvokia tik per bendrai skanduojamus „brolišku“ šūkius, religijos monopolį ir pan. – gali būti, toks žmogus nėra pasiekęs net individo stadijos. Be to, nematau jokios privalomos sąsajos tarp nuolatinio etnoso atminties bagažo rūšiavimo ir sąmoningo asmens savarankiškos tapatybės. O tai, jų akimis, labai blogai, tragedija. Paklauskime tų dalykų A. Nykos-Niliūno, juo vieninteliu pasitikiu.

3. Dekonstrukcijos baimė būdinga mums visiems. „Dekonstruokit ką tik norit, tik Vileišių rūmus palikit ramybė“, – kartą LLTI patalpose yra pasakęs Virginijus Gasiliūnas. Savaip branginu tą sentimentalų konservatyvumą, tai irgi savigny. Nors šiaip manau, kad savigny mechanizmo kūryba aktuali tik jaunystėje, vėliau gyventi daugmaž išmoksti. Išmoksti daryti tai, kas įdomu, ir nebepajėgi turėti jokių viršininkų „ant savo galvos“: sunkiomis akimirkomis mintimis grįžti į rusų literatūros aukso amžių, mokaisi iš tų rašytojų orumo. Pati stebiuosi – man juk malonu rašyti, tai nėra vien darbas pačia juodžiausia prasme, tačiau nesu ir kažkokia prisukama. Kartais užstringu ties vienu tekstu ir nieko negaliu išspausti. Arba kurį laiką darau nesąmones, ir tai mano pasirinkimas. Reikia kažkuo maitintis, susikurti atsvarą ir užuovėją nuo demonų apsėsto pasaulio. Man gražus vienas S. Gedos eilėraščio imperatyvas: rašyti reikia ne tam, kad sužaižaruotum savo daugiabriauniu talentu, o tam, kad gyventi yra labai sunku. Tuo ir vadovaujuosi. Tik baisu, kai pažįstami ir draugai, skaitydami grožinę literatūrą ar tyrinėdami rašytojų kalbas, ieško jose kažkokių sau artimų krikščioniškų, anarchistinių ar feminizmo idėjų (šias sritis paminėjau tik kaip dažniausius pavyzdžius), – ir jeigu neranda, pasmerkia tą knygą kaip „blogą“. Vis dažniau tai pastebiu. Man šis elgesys rodo negebėjimą skaityti. Tačiau tai jų reikalas. Kuo daugiau skirtingumų, tuo įvairesnis ir įdomesnis gyvenimas; skirtingumai, o ne panašumai mus traukia vienus prie kitų ir atveria galimybę dialogui, padeda matyti save kitame it veidrodyje. Čia jau labai banaliai pasisakiau. Kai peržvelgiau dabar savo atsakymus – jie man irgi atrodo beprasniai; jie apie nieką, tačiau bent jau su šlakeliu nuoširdumo. O kad ir kaip ten būtų – viskas bus tik geriau, pamatysit.

LARISA LEMPRTIENĖ

Lietuvių ir žydų folkloro sąsajos

XIX a. pabaigoje prasidėjo kelis dešimtmečius Europoje tęsėsis susidomėjimas liaudies kūryba. Šio reiškinio ištakos iš dalies glūdi *fin-de-siècle* būdingoje egzotiškumo traukoje, o sykiu – „kultūros pabaigos“ jausenoje, verčiančioje atsi­gręžti į autentišką įvairių tautų meną ir tautosaką. Rusijos imperijoje panašioms demokratiškai nusiteikusių intelektualų ir meno žmonių nuotaikoms papildomai darė įtaką *narodnikų* ideologija: vykdydami sau užsibrėžtą tikslą šviesti vals­tiečius bei darbininkus ir bendraudami su jais, rusų inteligentai-*narodnikai* ža­vėjosi „liaudies dvasia“ ir, jų įsitikinimu, tos dvasios kupina tautine kūryba. Ta­čiau domėtasi ne tik rusų liaudies kultūra ir ne tik demokratiniuose sambūriuose: dailėtyrininkai, meno istorikai ir kritikai kreipdavo visuomenės dėmesį į įvairių Rusijos imperijos tautų materialinę kultūrą ir meninį paveldą. Taip, gana paradoksaliai, stiprių ksenofobinių tradicijų šalyje atsirado žavėjimosi „egzotiškais“ objektais, pavyzdžiui, sinagogomis, bei jų aprašymų¹.

Tautų, diskriminuotų carinėje imperijoje, inteligentijai ir visuomenininkams gilinimasis į savo tautos kultūrą buvo viena nacionalinio identiškumo formavi­mo ir stiprinimo priemonių. Galima pažymėti, kad lietuvių ir žydų liaudies kul­tūros paieškų keliai buvo savotiškai panašūs. Šios, prasidėjusios dar imperinėje Rusijoje, paieškos išsaugojo tam tikrą bendrumą ir nepriklausomoje Lietuvoje.

Kaip žinoma, XIX a. pab.–XX a. pr., ypač po spaudos grąžinimo, suaktyvėjo lietuvių tautiškumo koncepcijų kūrimas, aptarimas ir įtvirtinimas. Šie procesai buvo glaudžiai susiję su dėmesiu liaudies paveldui, todėl tarp tautiškumo ideo-

¹ Žr.: Соколова А. «Белый господин» в поисках экзотики: еврейские досто­примечательности в путевых записках и искусствоведческих очерках (19–нач. 20 в.). История и культура российского и восточноевропейского еврейства: новые источники, новые подходы (Русско-еврейская культура). – Москва, 2006.

logų buvo nemažai būsimų folkloristų ir dailėtyrininkų – kaip antai Jonas Basanavičius, Ignas Končius, Pelikšas Bugailiškis, Paulius Galaunė ir kt. Tiesa, „lietuviybės darbas“ ir Rusijos imperijos žydų autorefleksijos sukeltas liaudies paveldo pažinimas buvo tarpusavyje nesąveikaujantys reiškiniai, šių sąjūdžių veikėjai dažniausiai nepalaikė ryšių ir nevykdė jokių bendrų projektų. Vis dėlto įdomu apžvelgti to meto žydų ir lietuvių senovės bei liaudies kultūros tyrinėjimus, kad suprastume, kaip ir kodėl tarpukario Lietuvoje tokie ryšiai atsirado.

XIX a. pabaigoje tradicinė Rytų Europos žydų bendruomenė jau patyrė smarkių pokyčių, kuriuos nulėmė emancipacija, sekuliarizmas, adaptacija prie dominuojančių valstybinių kultūrų; per šimtmečius beveik nekitusi gyvenimo sankloda pradėjo byrėti ir neatpažįstamai keistis. Natūralu, kad tai kėlė religinės tradicijos šalininkų nerimą; tačiau kitas bendruomenės sluoksnius, sujudėjęs dėl šių procesų, buvo sumodernėję, universitetinį ar savarankišką pasaulietinį išsilavinimą įgiję intelektualai. Jų atsitraukimas nuo tradicinio žydų bendruomeninio gyvenimo leido per atstumą matyti ir vertinti šio gyvenimo struktūrą ir apraiškas. 1891 m. vienas žymiausių Rusijos žydų intelektualų istorikas Simonas Dubnovas² (1860–1941), pats surinkęs didelį rašytinių ir žodinių dokumentų archyvą, kreipėsi į imperijos žydus, ragindamas rinkti šaltinius, atspindinčius dabartį ir praeitį: rankraščius, laiškus, bendruomenės metraščius, senas spausdintas knygas, sakmes apie istorinius įvykius, papročių aprašymus ir pan.³ S. Dubnovo brošiūroje yra gana aiškių dalykinių nuorodų, kokie tai gali būti dokumentai ir kur galima tikėtis jų rasti; šio teksto modelis buvo atkartotas daugelyje panašių kreipimųsi. S. Dubnovo motyvacija grynai istoriografinė, liaudies kūrybą jis vertino kaip parankinę medžiagą, reikalaujančią istoriko verifikacijos, bet, žinoma, neneigė jos rinkimo svarbos. 1892 m. S. Dubnovo ir kelių bendraminčių iniciatyva Peterburge įsteigta Žydų istorijos ir etnografijos komisija, 1908 m. pertvarkyta į Žydų istorijos ir etnografijos draugiją (toliau – ŽIED)⁴, kurios veikla nuo pat pradžių neapsiribojo akademinio pobūdžio darbais – medžiagų ir dokumentų publikacijomis, mokslinių žurnalų ir tyrimų leidimu. Draugija organizavo plačią visuomenės švietimo darbą, rengė viešas paskaitas.

Vargu ar vien tik chronologiniu sutapimu pavadintume tai, kad Vilniuje 1907 m. po pirmos lietuvių dailės parodos buvo įsteigta Lietuvių dailės draugija, kuri jungė profesionalius menininkus, tačiau parodoje greta dailininkų kūrinių buvo eksponuojami iš provincijos atsiųsti liaudies meno dirbiniai⁵. Šios draugijos buvo įsteigtos visiškai nepriklausomai viena nuo kitos, tačiau nekyla abejonių, kad abi jos atsirado kaip atsakas į subrendusius lietuvių ir žydų visuomenėse analogiškus poreikius.

Vienas aktyviausių ŽIED narių buvo žydų etnografijos ir liaudies kūrybos studijų pirmtaku laikomas S. An-skis⁶. Anksti palikęs tradicinę žydų bendruomenę, S. An-skis aktyviai nesidomėjo žydų kultūra, veikiau buvo uolus rusų liau-

² S. Dubnovo mokslinė biografija: Кельнер В. Миссионер истории. Жизнь и труды Семена Марковича Дубнова. – С.-Петербург, 2008.

³ Дубнов С. О совокупной работе по изучению истории русских евреев. С.-Петербург, 1891. Rankrastinius ir spausdintus dokumentus buvo prašoma atsiųsti laikinai, kad būtų pagamintos jų kopijos.

⁴ 1929 m. ją uždarė sovietinė valdžia.

⁵ Visuotinė lietuvių enciklopedija. – T. XIII. – Vilnius, 2008. – P. 157.

⁶ Slapyvardis; tikras vardas – Saliamonas Zainvilis Rapoportas; slapyvardis rusakalbiuose raštuose – Семен Акимович Ан-ский (1863–1920).

dies gyvenimo tyrinėtojas ir švietėjas: priklausė *narodnikų* sąjūdžiui, rinko, leido ir aprašinėjo rusų liaudies ir darbininkų tautosaką. Tapęs Rusijos socialistų revoliucionierių partijos nariu, S. An-skis kelerius metus praleido emigracijoje. Gal siekdamas carinio režimo reformų bei liaudies padėties palengvinimo, S. An-skis pradėjo daugiau tapatintis su žydų tautos būtimi – spaudoje pasirodė jo grožinių ir publicistinių darbų jidiš kalba. S. An-skis grįžo iš užsienio po pirmosios Rusijos demokratinės revoliucijos 1905 m. Nuo tada jis aktyviai domėjosi žydų kultūros tyrinėjimais, bendradarbiavo su mokslo organizacijomis, rašė į žydų spaudą ir pradėjo rimtai gilintis į liaudies kultūrą. Žinoma, S. An-skis nebuvo profesionalus folkloristas, tačiau būtent jis padėjo Rusijos žydų etnografijos pamatus. 1909 m. paskelbė pirmą didelę studiją apie žydų folklorą⁷, o 1912–1914 m. organizavo tris ekspedicijas, per kurias ištirtos maždaug 66 žydų bendruomenės Volynės, Podolės bei Vakarų Galicijos miesteliuose. Regiono pasirinkimą lėmė tai, kad nuo XVIII a. pab. čia buvo paplitęs *chaidizmo* judėjimas, kurio lyderiai ir šalininkai buvo itin konservatyvūs ir atsparūs modernybės įtakai; S. An-skis tikėjo, kad taip bus išsaugotas liaudies gyvenimo autentiškumas. Ekspedicijų metu surinkta didelės apimties ir neįkainojamos mokslinės vertės medžiaga, atspindinti žydų materialią kultūrą, buitį, religinę raštiją ir tautosaką. Šitos ekspedicijos darė įtaką ir S. An-skio literatūrinei kūrybai: tarp 1915 ir 1918 m. jis parašė pjesę „Ap-sėstoji“ (jidiš k. „Der dibek“), kurioje akivaizdus susidomėjimas folkloru bei chaidiška mistika, S. An-skio suvokiama kaip „liaudies religingumas“⁸. Ekspedicijos ir pjesė išgarsino S. An-skio vardą visoje Rytų Europoje, kur sparčiai plito susidomėjimas žydų liaudies kūryba.

Su S. An-skio vardu žydų etnografijoje siejama dar viena svarbi ir lietuvių kultūrininkams taip pat artima idėja – tautinio muziejaus įsteigimas. 1914 m. ŽIED patalpose buvo surengta paroda, pristatanti S. An-skio ir jo kolegų 1912 ir 1913 m. ekspedicijų radinius, o 1917 m. Peterburge atidarytas Žydų muziejus, kurio pagrindą sudarė S. An-skio kolekcijos – eksponatai, atstovaujantys tradicinei žydų kultūrai⁹. „Nuo pat ŽIED gyvavimo pradžios vienas jos paskelbtų tikslų buvo muziejaus kūrimas. <...> 1914 m. paroda davė postūmį daugeliui žydų muziejų ir parodų, veikusių TSRS trečiąjį ir ketvirtąjį dešimtmetį“¹⁰.

Lietuvių etnografų ir folkloristų aspiracijos buvo panašios: „1907 m. įsikūrus Vilniuje Lietuvių dailės draugijai ir ėmus svajoti apie lietuvių meno muziejaus kūrimą, norėta, kad jame rastų prieglobstį ir lietuvių liaudies menas. Dėl to draugijos rengiamose dailės parodose greta dailininkų individualios kūrybos buvo liaudies meno skyrius“¹¹.

Bėgdamas iš bolševikų Rusijos po proletarinės revoliucijos, 1918 m. S. An-skis atvažiavo iš Peterburgo į Vilnių¹². Jis iš karto įsitraukė į kelių Vilniaus žydų visuomeninių organizacijų darbą, bet svarbiausias buvo ŽIED filialo steigimas

⁷ Ан-ский С. Еврейское народное творчество. Пережитое. – С.-Петербург, 1909.

⁸ „Der dibek“ tapo populiariausiu ir dažniausiai statytu žydų teatro spektakliu; 1920 m. pirmą kartą jį pastatė Vilniuje teatro kolektyvas Vilniaus trupė [*Vilner trupe*], vėliau jį parodė gastrolėse Lenkijoje ir Amerikoje ir sulaukė didelio pasisekimo.

⁹ Peterburgo žydų muziejus dėl revoliucijos įvykių liovėsi veikęs greitai po atidarymo, veikla atnaujinta 1923 m.; visiškai valdžios uždarytas 1929 m. S. An-skio kolekcijos neišliko kaip vientisas rinkinys. Jų dalys dabar saugomos keliuose Rusijos ir Ukrainos muziejuose, bibliotekose bei mokslo įstaigose, bet nemažai eksponatų pradingo.

¹⁰ Дымшиц В. Первый еврейский музей в России. Каталог выставки. – С.-Петербург, 2009. – P. 4–6.

¹¹ Galaunė P. Muziejininko novelės. – Vilnius, 1967. – P. 147.

¹² Prieš tai kelis mėnesius (1908 m.) praleido Vilniuje.

(1919)¹³, tęsiantis nuo 1913 m. Vilniuje veikusios Žydų senovės mylėtojų draugijos veiklą¹⁴. 1920-aisiais Vilniuje buvo įkurtas ŽIED globojamas žydų muziejus, kurio kolekcijas sukaupė Draugijos nariai, keliavę po Lietuvos bendruomenes panašiais kaip S. An-skio ekspedicijų tikslais – rinkti liaudies kūrybą ir tradicinės gyvensenos pavyzdžius, nors jų kelionės buvo ne tokios ilgos ir ambicingos¹⁵. Kai Lietuva iškovėjo nepriklausomybę ir atsirado naujas lietuvių liaudies kultūros pažinimo stimulus, Lietuvos žydų inteligentija ir mokslininkai taip pat norėjo tirti ir visuomenei pristatyti Lietuvos liaudies paveldo dalį, t. y. žydų liaudies kultūrą.

Tarpukariu lietuvių liaudies meno ir tautosakos rinkimas buvo glaudžiau susietas su naujomis valstybinėmis institucijomis – muziejais¹⁶, kurie rengė ekspedicijas į Lietuvos provinciją. „Įsikūrus Kaune Čiurlionio galerijai, <...> organizuotai liaudies meno eksponatus galerija ėmėsi rinkti 1925 m. vasarą. Buvo išsiųsti į kaimus trys Meno mokyklos mokiniai ir savo noru išvyko dar du. Visiems jiems buvo duotos instrukcijos, kaip ir ką rinkti, kokius duomenis apie eksponatus užrašinėti ir pan. <...> 1927 m. galerija išleido brošiūrėlę – kreipimąsi į visuomenę „Padėkite rinkti tautodailę“¹⁷. Šie žodžiai primena 1891 m. S. Dubnovo atsišaukimą. Panašius darbo metodus naudojo ir 1927 m. įsteigta Šiaulių kraštotyros draugija: nuo 1929 m. ji rengė ekspedicijas, o nuo 1931 iki 1943 m. siuntė temines anketas, prašydama jas pildyti, ir taip rinko medžiagą savo archyvui bei „Aušros“ muziejui¹⁸.

Lietuvos žydų etnografų veikla šiuo metu taip pat siejama su naujai atsiradusia institucija – 1925 m. įsteigtu Vilniuje Žydų moksliniu institutu (JIVO), kurio tyrimuose ir publikacijose jidiš folkloro studijos užėmė svarbią vietą¹⁹. JIVO mokslinių raštų serijos „Filologiniai raštai“ (jidiš k. „Filologiše šriftn“) visas 1938 m. išleistas tomas skirtas liaudies kūrybai, o ir kituose dažnai spausdinama etnologinė ir folklorinė medžiaga. JIVO turėjo savo muziejų, kuriame buvo sukaupta šimtai liaudies menų ir tradicinį gyvenimą pristatančių objektų.

Nors JIVO steigimo metu Vilnius priklausė Lenkijai, Instituto veikla neatsiejama nuo bendro Lietuvos kultūrininkų konteksto. JIVO mokslininkai bendradar-

¹³ S. An-skiui mirus (1920 m.), draugija pavadinta jo vardu.

¹⁴ Apie S. An-skio asmenybę ir darbus žr.: Safran G., Zipperstein S. *The Worlds of S. An-ski*. – Stanford, 2006; Лукин В. *От народничества к народу // Евреи в России. История и культура*. – С.-Петербург, 1995; Лукин В. «...Академия, где будут изучать фольклор» (С. Ан-ский – идеолог еврейского музейного дела) / Сост. Дымщиц В., Кельнер В. *Еврейский музей*. – С.-Петербург, 2004; Сергеева И. *Архівна спадщина Семена Ан-ського у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. – Київ, 2006; Сергеева И. «Хожение в еврейский народ...»; переписка барона Гинцбурга и С. Ан-ского по поводу этнографических экспедиций в черте оседлости. – *Ab Imperio*, 4–2003; Сергеева И. *Этнографические экспедиции Семена Ан-ского в документах*. – Параллели. – № 2–3. – Москва, 2003–2004.

¹⁵ Лукин В. «...Академия, где будут изучать фольклор». – P. 82.

¹⁶ Apie muziejų kūrimo koncepcijas tarpukariu žr.: Čepaitienė R. *Laikas ir akmenys*. – Vilnius, 2005. – P. 108–145.

¹⁷ Galaunė P. *Muziejininko novelės*. – P. 149–150.

¹⁸ Bugailiškis P. *Gyvenimo vieškeliais*. – Šiauliai, 1994. – P. 403–405.

¹⁹ Institutas plėtojo ir puoselėjo jidišizmą – vyraujančios jidiš kultūros ideologiją Rytų Europos žydams, todėl nenuostabu, kad jidiš tautosaka buvo prioritetinis instituto interesas, juolab kad hebrajų kalba ir jos paminklai tradiciškai priskiriami žydų „aukštajai“ knyginei kultūrai, jos vietinės, lokalaus kolorito nuspalvintos apraiškos yra gana retos, dėl to žydų folkloro ir liaudies meno rinkimas tapo jidišistų prerogatyva.

biavo su Lietuvos žydų mokslininkais bei Lietuvių mokslo draugija²⁰. Liaudies kultūros studijose JIVO tęsė S. Dubnovo ir S. An-skio tradicijas, jų įtaka stipri Instituto etnografinė ir paveldo saugojimo strategijai. S. An-skio įkurto Vilniaus Žydų istorijos ir etnografijos draugijos filialo patirtis neabejotinai buvo labai svarbi Institutui, o dalis draugijos narių tapo ir JIVO etnografijos komisijos bendradarbiais. 1926 ir 1928 m. Institutas išleido temines etnografines anketas, paremtas S. An-skio etnografinė programa „Žmogus“ žodinei istorijai ir tradicijai fiksuoti, kurią jis vykdė ekspedicijose²¹. JIVO anketos, kaip ir Šiaulių kraštotyros draugijos ar Čiurlionio galerijos brošiūra, kreipiasi į žmones: „Visiems žydų folkloro draugams ir mylėtojams! Etnografijos komisija kreipiasi su prašymu į jus, ypač į visų žydų mokyklų mokinius, į visą jaunimą: Padėkite mums surinkti žydų folkloro lobius!

Viso pasaulio miestuose ir miesteliuose, kur dar gyvuoja jidiš kalba, kur skamba žydų dainos, kur sekamos žydų pasakos ir kur išlaikomi žydų papročiai, yra išbarstyti mūsų folkloro lobiai. Neleiskite jiems pradingti! Rinkite tas likusias praeities kartų mums palikto paveldo daleles“²². Visoje Lietuvoje dirbo į šį kreipimąsi entuziastingai atsiliepę JIVO *zamlers* (jidiš k. „rinkėjai“), daugiausia jaunimas, kurie siuntė institutui užrašytą žodinį folklorą.

1939 m. prie Instituto bendradarbių prisijungė iš nacių okupuotos Varšuvos pabėgęs žymus jidiš filologas, folkloristas ir kultūros istorikas Nojus Priluckis (1882–1941. Dar Varšuvoje jis inicijavo ir redagavo „Žydų folkloro, filologijos ir kultūros istorijos“ rinkinių seriją. Pirmajame tome²³ net dvi didelės publikacijos skirtos folklorui: Samuelio Lemano surinktos žydų patarlės²⁴ bei paties N. Priluckio – *purimšpiliai* (Purimo šventės metu vaidinamos liaudies pjesės)²⁵. N. Priluckio rašyta antra įvado dalis skamba labai panašiai kaip ir JIVO, ir lietuvių tautosakos rinkėjų atsišaukimai į visuomenę: „Mes kreipiamės į žydų *jaunimą*, o ypač *mokytojus ir mokytojas* [kursyvas – L. L.] iš skirtingų miestų ir miestelių. Tie, kurie dar gali aptikti žydų liaudies gyvenimo apraiškas, tėvų ir protėvių nustatytą jo būdą, išlikusius senovinius įstatymus ir papročius, patriarchalinę atmosferą bei laiko nepalietą materialią kultūrą, tegul žino, kad visa tai yra jaunų žydų etnologijos veikimo laukas <...>. Mes prašome jūsų atsiųsti <...> liaudies dainų, pasakų, *purimšpilių*, patarlių, anekdotų“²⁶. Žydų, kaip ir lietuvių, folkloristai buvo įsitikinę, kad folkloro rinkimas ir studijos yra ne vien akademinės visuomenės, bet visos tautos reikalas, o liaudies pavelde įžvelgė tautos vertybių lobyną. N. Priluckis žydų dainų dvitomį²⁷ leido serijoje „Knygos visiems“ (jid. „Bicher far ale“), o įvade išsakė „romantiškajai folkloristikai“, tautosaką sie-

²⁰ Vilniaus kultūrinis gyvenimas. Draugijų reikšmė 1900–1945 / Sudarė A. Lapinskienė. Žr.: Lempertas I. Žydų kultūros draugijos tarpukario Vilniuje. – Vilnius, 2008. – P. 127–128.

²¹ S. An-skio klausimyno dalis paskelbta JIVO raštuose, žr.: Šriftn fun jidišn visnšaftlechn institut. Filologiše šriftn [Žydų mokslo instituto raštai. Filologijos raštai]. – T. III. – Vilnius, 1929. – P. 89–100.

²² Etnografiše anketes [Etnografijos anketos]. – Vilnius, 1928. – P. 3.

²³ Nojach Priluckis zamlbicher far jidišn folklor, filologie un kulturgešichte. [Nojaus Priluckio žydų folkloro, etnografijos ir kultūros istorijos studijų rinkiniai]. – T. I. – Varšuva, 1912.

²⁴ Ten pat. – P. 9–87.

²⁵ Ten pat. – P. 88–125.

²⁶ Ten pat. – P. 7–8. Plg.: „Mums viskas svarbu: juokai, šmaikštūs žodeliai, pasakos, anekdotai, prietarai, liaudies medicinos patarimai ir priemonės, *purimšpiliai* ir t. t.“ – Etnografiše anketes. – P. 3.

²⁷ Jidiše folksider gezamelt, derklert un aroisgegeben fun Nojach Prilucki [Žydų liaudies dainos, surinktos, komentuotos ir išleistos Nojaus Priluckio]. – T. I–II: Varšuva, 1911–1913. Leidinyje pristatyta N. Priluckio surinktų dainų (per du tūkstančius) dalis.

jusiai tiesiogiai su „liaudies charakteriu“, būdingą mintį: „Kokios gi tautos siela taip dažnai suvirpa, kaip žydų? Kokia dar tauta yra tokia gaji, nervinga, ekspan-syvi? Kieno širdyje, jei ne žydo, taip giliai susipynę baimė ir viltys, mirties siaubas ir džiaugsmas, juodoji melancholija ir optimizmas, tarytum lietus su saule vasariš-kame danguje?“²⁸

Dar XIX a. gimusi tendencija folkloristiką ir etnologiją vertinti ne vien kaip „tyrąjį mokslą“, bet akcentuoti visuomeninio intereso dėmenį, Lietuvoje buvo itin gyviai išsisknijusi. Tautosakos svarbą edukacijai ir jaunuomenės tautinio identiteto ugdy-mui sureikšmino pedagogas, leidėjas ir folkloristas Saliamonas Bastomskis (1891–1941). Jis buvo ištikimas Vilniaus ŽIED tikslams ir S. An-skio kultūrinei programai, 1925 m. citavo pastarojo 1909 m. išsakytus žodžius, kaip nepraradusius aktualumo: „Kasmet, kasdien žūsta, dingsta patys brangiausi liaudies kūrybos perlai. Sena karta, gyvenusi prieš kultūros lūžį, palieka šį pasaulį ir išsineša į kapus tūkstančio metų liaudies kūrybos palikimą“²⁹. Beje, „liaudies meno turtų“ rinkimo svarbą nuolat pa-brėždavo ir tarpukario lietuvių folkloristai, pavyzdžiui, Paulius Galaunė: „Ypač dabar, kai diena iš dienos iš mūsų liaudies būties juos išstumia miesto kultūros įtaka“³⁰.

Kaip folkloristas S. Bastomskis išleido keletą pasakų³¹, mįslių³², patarlių³³ ir liaudies dainų³⁴ rinkinių. Tačiau save jis visų pirma laikė jaunimo švietėju, as-meninį folkloristinį archyvą panaudojo daugeliui skaitinių bei mokymo priemo-nių vaikams ir mokiniams sudaryti³⁵. Simptomiška tai, kad net ir gana akademi-nes S. Bastomskio knygas leido leidykla „Nauja žydų liaudies mokykla“ (jid. *Naje jidiše folksšul*); ta pati leidykla serijoje „Jaunimo biblioteka „Bičiulis“ (jid. *Jungt-bibliotek „Chaver“*) paskelbė ir S. Bastomskio knygutę apie S. An-skį³⁶, kurioje publikuotos dvi pastarojo užfiksuotos liaudies pasakos, o įvade jauniems skai-tytojams pabrėžta S. An-skio revoliucinės veiklos ir etnografinio darbo svarba, jis pristatytas kone kaip tautos didvyris ar bent jau sektinas pavyzdys. Polinkis per liaudies kultūrą „auklėti“ tautą, liaudies paveldo išaukštinimas jaunimo edukaci-nėje literatūroje yra bendras žydų ir lietuvių tarpukario kultūrininkams.

Tarpukariu Lietuvoje pastebima žydų ir lietuvių tendencija geriau vieniems kitus pažinti ir bendradarbiauti kultūros srityje. Žydų laikraščiai spausdina straips-nius apie lietuvius, Lietuvos istoriją ir kitas tautines mažumas³⁷. 1935–1940 m.

²⁸ Jidiše folksider. – T. I. – P. 3.

²⁹ А н - с к и й С. Еврейское народное творчество. – P. 277. Cituojama iš S. Bastomskio knygos „Žydų liaudies pasakos ir legendos“ [„Jidiše folksmaises un legendes“] I (Vilnius, 1925) įvado (p. 3). Ten pat S. Bastomskis teigia apie S. An-skį: „Jį laikau aukščiausiu autoritetu“ (p. 4).

³⁰ G a l a u n ė P. Muziejninko novelės. – P.19.

³¹ Jidiše folksmaises un legendes [Žydų liaudies pasakos ir legendos]. – Vilnius, 1925–1927.

³² Jidiše folksreteniš [Žydų liaudies mįslės]. – Vilnius, 1917 (ir kiti leidimai).

³³ Bam kval. Jidiše šprichverter [Prie šaltinio. Žydų patarlės]. – Vilnius, 1920.

³⁴ Unter di grininke beimelech [Po žaliųjų medelių]. – Vilnius, 1931; Bam kval. Jidiše folk-sluder [Prie šaltinio. Žydų liaudies dainos]. – Vilnius, 1923.

³⁵ P vz.: pasakų rinkinys „A mol iz geven“ [„Gyveno kartą...“]. (Vilnius, 1928 m. ir kt. leidi-mai), „Jidiše legendes“ [„Žydų legendos“] (Vilnius, 1928), „Legendes fun mizrach“ [„Rytų legen-dos“] (Vilnius, 1940), pavienių pasakų knygelės, teminiai pasakų, legendų ir liaudies istorijų rinkiniai, „Jidiše šprichverter far šul un familie“ [„Žydų patarlės mokyklai ir šeimai“] (Vil-nius, 1920), „Der kundes“ [„Išdykėlis“] (Vilnius, 1922) ir pan. 1914–1915 m. jis redagavo vaikų žurnalą „Grininke beimelech“ [jidiš k. „Žalieji medeliai“], kurio pavadinimas kilęs iš liaudies dainos žodžių.

³⁶ Š. An-ski (Šlomo Zainvil Rapoport). – Vilnius, 1924.

³⁷ Žr., pvz., Vilniaus dienraščio „Paskutinės naujienos“ [jidiš k. „Lecte nais“] išspausdintą Zalmano Levino straipsnių seriją „Mūsų kaimynai“: 1917. X. 17 – apie baltarusius, 1917. X. 25 – apie lietuvius, 1918. II. 18 – apie Lietuvos lenkus.

leistas Žydų karių už Lietuvos nepriklausomybę sąjungos laikraštis „Apžvalga“ buvo rengiamas lietuviškai ir skirtas Lietuvos visuomenei aktualioms problemoms aptarti; 1924–1925 m. ėjo ir Kauno dienraščio „Di jidiše stime“ („Žydų balsas“) savaitinis priedas lietuvių kalba „Mūsų garsas“. Kraštotyrininkas ir istorikas mėgėjas Akiras-Beržis³⁸ savo knygų serijoje „Lietuvos miestai ir miesteliai“ pateikė nemažai duomenų apie žydų buitį, švietimą, amatus ir prekybą, išspausdino Ricielių pradžios mokyklos mokytojo, Liškiavos šaulių būrio nario Emilio Šneiderio rinktos lietuvių tautosakos pavyzdžius ir pasakojimą apie jo įkurtą mokyklos muziejų³⁹. Į pirmąją Šiaulių kraštotyros draugijos valdybą buvo išrinktas advokatas Saliamonas Choronžickis⁴⁰, 1930 m. tapęs 1922 m. Kaune įkurto ŽIED filialo pirmininku. Žydai dalyvavo ir vėliau rinktose valdybose⁴¹, taip rodydami prisirišimą prie krašto ir siekį jį pažinti.

1914–1922 m.elijas Goldšmidtas ir Urijas Kacelenbogenas išleido keturis literatūros ir publicistikos rinkinius „Lite“ (jidiš k. „Lietuva“). Be straipsnių apie žydų istorinius saitus su Lietuva, būtinybę Lietuvos tautoms pažinti vienai kitą ir siekti santarvės, juose publikuota žydų autorių (Abraomo Grodzenskiego, Leibo Naiduso, Dovydo Einhornio ir kt.) poezija apie Lietuvą. Rinkiniuose išspausdinti ir lietuvių autorių (Lazdynų Pelėdos, Balio Sruogos, Žemaitės ir kt.) bei tautosakos vertimai. 1930 m. U. Kacelenbogenas, vienas svarbių lietuvių ir žydų dialogo šalininkų⁴², išleido Toronte didelį rinkinį „Daines“ (jidiš k. „Dainos“). Pratarmėje jis pateikia žinių apie lietuvius, jų tautos senumą, liaudies papročius, pagoniškas dievybes, kalbą, istoriją, tautosaką. Įdomu tai, kad, samprotaudamas apie dainas, sudarytojas neaiškina, kodėl nusprendė išleisti tokią knygą, tarsi tai būtų visiškai natūralu. Panašiai ir Jardeni-Zakheimas mažoje monografijoje hebrajų kalba „Lietuvių liaudies kūryba“⁴³, skirtoje lietuvių dainoms bei smulkiajai tautosakai aptarti ir pateikiančioje į hebrajų kalbą išverstus jų tekstų pavyzdžius, konstatuoja, kad Lietuvos mokyklose hebrajų dėstomąją kalbą vyksta dviejų seniausių kalbų („arijų“ lietuvių ir hebrajų) susitikimas⁴⁴, bet neaiškina, kaip tokiam susitikimui gali pasitarnauti lietuvių tautosaka. Tiesa, jis tvirtina, kad „senoje lietuvių literatūroje įdomiausia yra liaudies kūryba“⁴⁵, tad, ko gero, galima įsivaizduoti, kad tokia prielaida rėmėsi ir U. Kacelenbogenas, kadangi liaudies meno ir apskritai kūrybos vertingumo deklaracija yra beveik to laikotarpio imperatyvas. Štai Izaoko Kisino sudarytoje „Lietuvių literatūros antologijoje“ hebrajų kalba⁴⁶ daug vietos skirta medžiagai apie padavimus ir pasakas. Be jų pavyzdžių paskelbtas ir Vytauto Didžiojo universiteto

³⁸ Tikras vardas Petras Biržys, kiti slapyvardžiai: Petras Akiras, Pupų Dėdė.

³⁹ Akiras-Beržis. Lietuvos miestai ir miesteliai. – T. 1: Alytaus apskritys. Dzūkų kraštas. – Kaunas, 1931. – P. 447–450.

⁴⁰ Bugailiškis P. Gyvenimo vieškeliais. – P. 364.

⁴¹ Ten pat.

⁴² Daugiau apie tai: Kvietauskas M. Vilniaus literatūrų kontrapunktai. Ankstyvasis modernizmas (1904–1915). – Vilnius, 2007. – P. 119–128.

⁴³ Lietuvių liaudies kūryba. – Kaunas, 1928. Pirmąją versiją paskelbta tais pačiais metais almanache „Netivot“ (hebr. „Takai“). Abiejose versijose pateikta tik autoriaus pavardė be asmenvardžio.

⁴⁴ Jardeni-Zakheimas. Lietuvių liaudies kūryba [pavadinimas pateiktas hebr. ir liet. kalbomis – L. L.]. – Kaunas, 1928. – P. 7.

⁴⁵ Ten pat. – P. 4.

⁴⁶ Antologija šel hasifrut halitait [hebr. „Lietuvių literatūros antologija“] / Sudarė I. Kisinis. – Kaunas, 1931. – P. 7. Išleista tik pirma dalis; liko neįvykdyta ir įvade pristatyta I. Kisino idėja išleisti analogišką hebrajų rašytojų kūrinių vertimų į lietuvių kalbą antologiją.

Humanitarinio fakulteto Semitologijos katedros vedėjo Nachmano Šapiro straipsnis „Dainavos šalies senų žmonių padavimo dainos“⁴⁷ bei kelios Vinco Krėvės-Mickevičiaus apysakos, pasirinktos dėl jose naudojamų folkloro motyvų⁴⁸. Antologija buvo sumanyta kaip mokomoji medžiaga ir skirta mokykloms hebrajų dėstomąja kalba – apie jas rašo Jardeni-Zakheimas⁴⁹; taigi liaudies kūrybos svarbą galima laikyti nusistovėjusia pedagogine konvencija. „Šios antologijos tikslas – atsiliepti į aktualųjį poreikį, užpildyti besimokančiųjų bei Lietuvos hebrajų kultūros šalininkų skaudžiai jaučiamą spragą“⁴⁵⁰.

Lietuviai, studijuodami savo liaudies kultūrą, taip pat domėjosi kaimynais žydais. Čia ir vėl iškyla P. Galaunės vardas. Jo pamatinis lietuvių folkloristikos darbas – monografija „Lietuvių liaudies menas: jo meninių formų plėtojimosi pagrindai“, – vainikavo P. Galaunės refleksiją šia tema ir jo kaip etnologo, muziejininko ir lietuviybės veikėjo patirtį. Leidinys buvo novatoriškas ir lietuvių bei žydų santykių požiūriu: į knygą įtrauktas skyrius „Žydų sinagogos“⁵¹, o prie iliustracijų pridėtos Vyžuonų ir Šiaulėnų sinagogų interjerų nuotraukos. Skirtingai nei U. Kacelenbogenas ir Jardeni-Zakheimas, P. Galaunė kruopščiai dėsto savo pasirinkimo priežastis:

„Ne viskas, toli gražu, tebutų pasakyta apie lietuvių architektūrą, jei nepaagrūnētumēm žydų sinagogų. <...> Galop, ko bendro turi mūsų liaudies menas ir tie keistoki statiniai – sinagogos. <...> Kalbėti apie jas turime <...> dėl to, kad <...> sinagogų architektūriniai ypatumai yra ne kas kita, kaip lietuvių architektūros rutuliojimosi atgarsiai, tai yra tos formos, kurias vienos ar kitos priežastys daug anksčiau išstūmė iš mūsų architektūros, nekaip jas išlaikė sinagogos“⁵²; „Visa tai, kas <...> sinagogą išskyrė iš visos miestelio statybos savo didumu, aukštumu ir statybos nepaprastumu, atsirado tik tada, kai sinagogas pradėjo statyti taikant visus tuos architektūrinius motyvus, kuriais buvo gausinga mūsų architektūra“⁵³. Ši koncepcija šiandien atrodo diskutuotina, tačiau ji dera P. Galaunės knygos idėjų ir apskritai lietuvių tautiškumo paieškų kontekstui. P. Galaunė, tirdamas Rusijos ir Lenkijos sinagogas, vadovaujasi susiformavusiu metodologiniu požiūriu, kuris vertino jas kaip „liaudies architektūros“ pavyzdžius⁵⁴.

P. Galaunės įsitikinimas, kad žydų liaudies menas turi būti studijuojamas kaip integrali Lietuvos liaudies meno dalis, paaiškina, kodėl, dėstydamas Vytauto Didžiojo universiteto Humanitariniame fakultete Lietuvos meno istorijos kursą, jis ragino klausytojus, ypač studentus žydus, rašyti darbus apie sinagogas bei kitas žydų meno apraiškas⁵⁵. Tiesa, kaip rodo kelių išlikusių darbų biblio-

⁴⁷ Š a p i r a s N. Dainavos šalies senų žmonių padavimo dainos. – P. 39–62.

⁴⁸ Tai specialiai pažymėta antologijos sudarytojo.

⁴⁹ P a t s I. Kisinās dėstė lietuvių kalbą keliose hebrajiškose mokyklose.

⁵⁰ Antologija šel hasifrut halitait. – P. 7.

⁵¹ G a l a u n ė P. Lietuvių liaudies menas: jo meninių formų plėtojimosi pagrindai. – Kaunas, 1930. – P. 143–154.

⁵² Ten pat. – P. 143–144.

⁵³ Ten pat. – P. 148.

⁵⁴ Šio skyriaus bibliografijoje – Rusijos dailininko ir dailės istoriko Igorio Grabario straipsnis apie Ukrainos sinagogas bei trys lenkų tyrinėtojų darbai, o nuorodose minimas ir M. Syrkinio straipsnis apie Baltarusijos sinagogas, paskelbtas dar 1910 Rusijos žydų žurnale „Novy voshod“, bet P. Galaunės cituojamas pagal 1927 m. Baltarusijoje spausdintą versiją.

⁵⁵ A n o t Z. Žemaitytės, P. Galaunė skaitė šį kursą ir seminarą 1925–1930 m. Ž r.: Ž e m a i t y t ė Z. Paulius Galaunė. – Vilnius, 1988. – P. 172–174. Tiesa, vienas iš studentų darbų turi priedašą: Gautas 1937. VI. 7.

grafija⁵⁶, studentai buvo susipažinę ir su kitomis metodologinėmis nuostatomis, kurios pateiktos dviejuose Rachelės Bernštein-Višnicer straipsniuose⁵⁷: ji stengėsi architektūriniuose sinagogų sprendimuose bei interjeruose atrasti tautinę specifiką ir pagrįstai šiuos ypatumus kildino ne vien iš estetikos, bet ir sinagogos funkcijų, iš vienos pusės, bei žydų bendruomenių gyvavimo Europoje sąlygų – iš kitos⁵⁸. P. Galaunės studentų darbai rodo jų siekį rasti tautinį Lietuvos žydų meno savitumą, ir ne tik sinagogose (yra darbų, pavadintų „Žydų ornamentas“, „Žydų ornamentika“); tačiau dauguma apie žydų meną rašiusių autorių, neabejotinai paveikti dėstytojo, pasirinko tokias temas, kaip „Jurbarko žydų sinagoga“, „Prienu žydų sinagoga“ (yra darbų ir apie kitus miestelius), „Tapyba žydų sinagogose“, „Altoriai žydų sinagogose“. Studentai perėmė ir P. Galaunės terminiją (tautologiškai „žydų sinagogos“, „altoriumi“ vadinamas *aron kodeš*⁵⁹, nors studentai žydai negalėjo nežinoti, kad pagal paskirtį šie du objektai visiškai skiriasi). Taigi galima teigti, kad nors ir pastebimos žydų meno savitumo paieškos, šie darbai priklauso bendram tautos suvokimo per jos liaudies meną diskursui, tarpukario Lietuvoje jungusiam žydų ir lietuvių inteligentijos atstovus. Šiuo laikotarpiu formavosi ir augo Lietuvos tautų palikimo jausmas, kurio neatsiejama dalis – stiprėjantis abiejų bendruomenių tautinis identitetas. Dramatiški istoriniai įvykiai suardė šį organišką procesą ir vertė naujai susimąstyti apie tai, kas jungia ir kas skiria Lietuvos žmones bei jų kultūras.

⁵⁶ P. Galaunės seminaro studentų darbų rankraščiai saugomi „Galaunių namuose“ Kaune; esu dėkinga Vilniaus valstybiniam Gaono žydų muziejui ir jo fondų saugotojai dr. Aistei Niunkaitei-Račiūnienei už galimybę susipažinti su darbų kopijomis.

⁵⁷ Бернштейн Р. Синагогальная архитектура / Еврейская энциклопедия под ред. Л. Каценельсона. – Т. XIV. – С.-Петербург, 1908–1913. Бернштейн-Вишницер Р. Искусство у евреев в Польше и на Литве / История еврейского народа. – Т. XI: История евреев в России. – Москва, 1914. – P. 390–405.

⁵⁸ Daugelis pirmosios XX a. pusės dailėtyrininkų, linkusių ne tik sinagogas, bet ir bažnyčias kategoriškai priskirti „liaudies menui“, neišvengiamai ignoravo sudėtingą ir dažnai apie aukštą religinį išsimokslinimą bylojančią meninę kalbą, kurią vartojo religinių pastatų statytojai ir interjerų kūrėjai. Nenuostabu, kad dekoru ir architektoninės simbolikos ypatumai nesulaukda-vo adekvačios interpretacijos.

⁵⁹ Aron kodeš (hebr. „šventoji skrynia“) – rytinėje sinagogos sienoje įrengiama niša Šventojo Rašto ritiniams laikyti.

TOMAS REKYS

Katino nuotyčiai dolerio šalyje

Šis tas ir nemokama

Iššoko kartą mano katinas iš balkono – iš daugiabučio namo antro aukšto, virš kurio jau tik stogas. Iššoko kartą, kitą, taip ir įprato. Atgal užsiropšdavo greita augančio medžio kamienu. Aplinkui – pievos ir medžiai, dar toliau – laukai, keletas amerikiečių privačių namukų prie artimiausios gatvelės. Tokia pusiau kaimiška aplinka, nes tai Čikagos priemiestis. Katinui, rodos, gyvenk ir džiaukis. Todėl ir leidome jam šokinėti, iš savo patirties suprasdami, kaip sunku tam mūsų augintiniui drausmingai gulinėti balkone, kai aplink tiek daug gyvo gamtos pasaulio. Ir apskritai – tai buvo šuolis į amerikietiškos laisvės erdves, kurios taip skambiai deklaruojamos visame pasaulyje.

Katiną įsigijau viešėdamas pas pažįstamus emigrantus lietuvius, kurie turi nuosavą namą ir taip pat didelį piktą šunį. Kaip tik dėl to šuns, skundėsi tie žmonės, jie negalintys priglauti prie jų namo paliktų mažų kačiukų. Juos ten atvilko kažkokia paklydusi katė. Mano pažįstami tą katę vis pamaitindavo ten pat lauke, bet štai katė jau kuris laikas pradingusi. Ją arba susirado šeimnininkai, arba šungaudžiai sugavo – svarstėme visokius variantus, nors gerai nežinojome, ar Amerikoje apskritai esama kokių nors kačių gaudymo tarnybų. Jei tai būtų atsitikę sovietinėje Lietuvoje ar Rusijoje, sakytume, galbūt chuliganai plyta prie sienos priplojo. Taip buvo įprasta. Bet juk čia civiliziuota ir kultūringa Amerika, kur gyvūnai labai mylimi ir globojami.

Paliktų pražūčiai mažų kačiukų tikrai buvo gaila. Visas ketvertas prašėsi pagalbos. Ir kažkaip apsisprendžiau – paėmiau vieną. Išsirinkti leidau savo anūkeliui. Išsirinko baltą, tai buvo patinėlis. Dar vieną kačiuką paėmė kita lietuvių šeima, o du likę gal pražuvo, nes vieną rytą jų nebesurado. Čia iš tolimesnių miškų į gyvenvietes atsibasto daug visokių laukinių gyvūnų. Amerikoje gamta beveik įstatymu atskirta nuo žmonių (arba žmonės nuo gamtos – tai juk tas pats),

todėl gyvūnų niekas neliečia, o jie tai kažkaip jaučia. Atsliūkina, paprastai naktimis, visokie šakalai, lapės, meškėnai. Tuos kačiukus greičiausiai jie ir surijo.

Aš dziaugiausi štai išgelbėjęs amerikonišką katiną. Pats esu vargeta imigrantas, o va – amerikonišką padarą priglaudžiau, mąsčiau sau. Gal tai mano likimas, gal Amerika kada nors kaip nors tai įvertins, atlygins kaip už skęstančiųjų gelbėjimą...

Nors katinas amerikoniškas, bet pas mane jis gyveno lietuviškai, juk įsikūrė beveik uždaroje lietuviškoje erdvėje. Šiek tiek suamerikoninai jį iškastruodamas. Toks jau valstijos įstatymas: katinai turi būti kastruojami! Taip man aiškino žmonės, nors kiti tikslino, kad tas įstatymas dar nepatvirtintas, tik svarstomas.

Bet privertė būtinybė: dėl to katino negalima buvo naktimis užmigti, o katės jam čia ir su žiburiu nerasi. Dar tie teritorijos žymėjimai... Žodžiu, sumokėjau solidžią pinigų sumą katinų ligoninėje – 170 dolerių – ir katinas tapo šventas. Tiesa, į tą sumą įėjo ir kita paslauga – privalomas skiepas nuo pasiutligės. Tada dar nežinojau, kad nuo šiol kiekvienais metais vis gausiu kvietimus skiepyti katiną, ir, aišku, ne už ačiū.

Sykį ramią vasaros dieną, rymodamas savo balkone, pamačiau, kaip žolėse besivartančiu mano katinu susidomėjo kažkoks kaimynas amerikoniukas. Bandė paglostyti, bet katinas kilstelėjo leteną drėksti. Nežinau, įdrėskė jį ten ar ne, ir kiek bėdos galėjo padaryti tas dar nė metų neturintis katinas, bet amerikoniukas išsigando ir ėmė verkšlenti, rodydamas man pirštu į katiną: draskosi! Jis nori įdrėksti!.. Amerikoniukas buvo ir nustebeš, ir pasipiktinęs. Jis nuoširdžiai nesitikėjo, kad šis katinas gali draskytis. Amerikoje visi turi būti ramūs ir malonūs.

Epizodas lyg ir nereikšmingas, bet reikia šį tą patikslinti. Tam amerikoniukui iš tikrųjų apie dvidešimt metų. Atrodo, daug, bet pagal šios šalies standartus – nepilnametis. Todėl katinas tokiam gali būti pavojingas. Ir apskritai amerikiečiai, bent jau dauguma, yra kaip vaikai: baugštūs ir bejėgiai (todėl savo baimes kompensuoja mėgaudamiesi kaubojų filmais). Tada su žmona sunerimom: ims tas snarglius ir pasiskųs valdžiai. Turėsime jį gydyti nuo patirto šoko, o katiną, kaip pavojingą visuomenei, gal sunaikins. Bet nepasiskundė.

Vis dėlto kartą atsitiko taip, kad mano katiną nužiūrėjo budresnė akis. Aky las kaimynas amerikonas tiesiog ėmė ir pranešė policijai: už gatvės laukuose vaikšto laisvas katinas! Mano katinas iš tikrųjų yra laisvas, tačiau ne koks bastūnas ar paklydėlis. Visada sotus, išsilaižęs kailį, jokios išmaldos neprašo. Ir tąkart gan greitai jo pasigedome, kai, iššokęs per balkoną, negrižo įprastu laiku. Net neįtarėme, kad jis jau tupi policijos areštinėje – yra ten narvų ir gyvūnams. Tiesa, ilgai netupėjo. Policijoje jį tik apiformino visokiais aktais bei protokolais, o tada jau išgabeno į specialią gyvūnais užsiimančią kontorą.

Nors ir žinojau, kad Amerikoje visi labai myli naminius gyvūnus ir kad mano tam katinui vargu atsitiks kas bloga, vis dėlto trečią dieną sunerimau ir puoliau skambinti: policija, gelbėkit, padėkit – katinas dingo! Policijos automobiliai čia važinėja su užrašais: *We help and serve!* (Padedame ir patarnaujame!). Policininkai išsiaiškino, kaip tas mano katinas atrodo, ir davė adresą, kur jis galėtų būti. Nuvykęs sužinojau, kad tai vadinamoji Gyvūnų kontrolės kontora, bet kadangi ji savo veiklą apriboja tik viena funkcija – gyvūnų siuntimu į aną pasaulį, – tai mintyse ją pavadinau *lavonine*. Gyvūnų nužudymas kažkodėl vadinamas užmigdymu – gal sąžinei nuraminti... Tačiau aš mėgstu viską įvardyti tikraisiais vardais, tad ir tos kontoros *miegamuoju* nevadinu. Paprastai paklydusius augintinius veža į gyvūnų prieglaudą, bet šiuo krizės metu jos perpildytos. Žmonės,

prarasdami namus, norom nenorom, turi atsisveikinti ir su savo numylėtiniais. Tačiau ir toje gyvūnų lavoninėje jie iš karto nenužudomi. Dar laukiama – gal atsilieps šeimnininkai. Tiesą sakant, tam juos ir grobia, – kokia nauda kontorai iš laukinio išgaišusio katino?

Mano katinas gulėjo tos lavoninės narve ir buvo be galo nusiminęs. Niekada dar nemačiau tokio liūdno gyvūno. Kai budinti darbuotoja katiną ištraukė iš narvo, jo akys išsiplėtė iš siaubo. Aišku, kad juto, kur nešama iš tų narvų... Tačiau jam nuskambėjo: Lozorai, kelkis!, o man – kaip toje pasakoje: avinėli, pasipurtyk! Man – sąskaitėlė. Už tai, kad katinas buvo laikomas narve, – 25 doleriai, už maitinimą – dar tiek pat. Už tai, kad buvo pristatytas ir apiforminamas – 15 dolerių. Ir gal, kad šypsočiausi – dar 10 dolerių (t. y. nesupratau, už ką). Iš viso – 75 doleriukai. Net atšokau nuo langelio, iš kurio maloniai žvelgė uniformuota pareigūnė (bet ne policininkė). Tai kad nenumačiau, nesitikėjau – ėmiau sutrikęs veb-lenti. Kaip norite – atsakė šaltai: pinigai arba katinas!.. O katinas jau greta, jau pažino mane, suspaustas pareigūnės glėbyje, jau viltis akyse, jau... Na, susitaisyti su mintimi, kad jį vėl grąžintų į mirtininko narvą, negalėjau. Išsitraukiau pinigine...

Bet mes užtat nemokamai įtaisėme jam *čipa*, – paguodė mane pareigūnė.

Čipas yra toks mikromodulis, mikroschema – mikroskopinis kompiuteris. Šis išradimas gresia visai planetai: tai patogi žmonių kontrolė. Žinoma, tai ateities dalykas, bet ne tokios jau tolimos. Kol kas mikroschemos taikomos tik gyvūnams, bet pirmiausia jos pradėtos įrenginėti automobiliuose. Juose ir kompiuteris ne toks mažas, o jo paskirtis gana paprasta: per eilinį techninį automobilio patikrinimą (vadinamąjį *Emission test*) po penkerių automobilio eksploatacijos metų paskelbti jį nebetinkamu, nes jis tada jau būtinai teršia aplinką... Kol kas tą testą dar įmanoma įveikti, bet kasmet darosi vis sunkiau, o perspektyva aiški: penkerių metų senumo masinio automobilio net neparduosi – tik į laužyną... Taip čia gaivinama automobilių pramonė, o piliečiams suteikiama daugiau egzistencinės prasmės. T. y. turi smarkiai suktis, kad užsidirbtum transporto priemonei, kurios tikslas – tas pats: nuvykti į darbą. Taigi visą laiką dirbi naujam automobiliui, kad juo galėtum važinėti į darbą. Viskas sukasi ratu, ir kas pasakys, kad tai blogai? Kvėpuojame švriu oru, ir daiktai mūsų blizga.

Apie visas *čipo* instaliacijos perspektyvas sužinojau vėliau, o tada tik suglumęs bėriau klausimus: kaipgi – įtaisėte? Kada spėjote ir ką tai konkrečiai reiškia mano katinui? Man sako: sekundės darbas – sulaidome švirkštu kartu su specialiu skysčiu į katino kūną. Dabar jis niekada nepaklys – maloniai šypsosi veidelis iš priėmimo langelio. Radęs tavo katiną policininkas tiesiog jį nuskenuos (kaip skenuojamos prekės parduotuvėje prie kasos aparato) ir iš karto savo kompiuteryje pamatys visus tavo duomenis: asmens dokumentą su nuotrauka, adresu ir t. t. Ir pristatys jums katiną tiesiai į namus, nereiks vargti, rūpintis, ieškoti... Iš tiesų malonu, – nespėjau net sugromuliuoti visos tos informacijos. Tik padėkojau susijaudinęs – ačiū! – bet tai įprastas atsisveikinimas Amerikoje po bet kokių paslaugų.

Taip, mažiau sau važiuodamas atgal, nepigiai man atsiėjo tas katino šuolis į laisvę. Tačiau dabar bent jau galima konstatuoti, kad mano katinas tikrai gyvena Amerikoje, yra įkomponuotas į jos visuotinę sistemą. Tik nežinojau, kad tai dar ne pabaiga. Tolesnės pasekmės ėmė ryškėti už poros dienų. Laiškas iš policijos – ta pati bauda pakartotinai ir dar priedo 50 dolerių, kad katinas neskiepytas. Iš viso – 125 doleriai. Bet juk katinas paskiepytas! – galvojau sau. Jie čia suklydo...

Gauti pakartotinas baudas, kai jau esi jas apmokėjęs (su siuntėjų viltimi, kad būsi pametęs kvitą), – man ne naujiena: ne kartą emigracijos pradžioje pakartotinai mokėdavau policijai už automobilio statymo ir panašias smulkias baudas. Jei nesumoki per nustatytą laikotarpį (paprastai per 10 dienų) – kyla procentai, auga valstybės dividendai. Mokėti tekdavo visaip – su dividendais ir be jų; pagaliau įsigijau ir didoką spintą tiems mokėjimų reikalams: kraunu ten visus kvitus ir čekius. Reikia – nereikia, dedu į spintą – o gal pravers... Aišku, kraunu visa tai iš baimės, kaip ir visi paprasti amerikiečiai. Daugeliui jų tai vienintelė knygų spinta namuose... Krauna, skaito, analizuoja: visokie kvitai, sąskaitos, baudų šaknelės, įvairūs pasiūlymai paštu.

Vis dėlto tuo policijos laišku stebėjau, nes jis buvo tikrai per ankstyvas. Dar nepraėjo dešimt dienų, todėl apsimesti, kad kažkur kažkas negavo tų mano pinigų, kaip ir netiktų. Tad nuvykau ten ir puoliau energingai aiškintis, nors policijoje piliečiams priimta tik pasitempus klausyti. Bauda, sumokėta gyvūnų kontorai, tai viena, o mums – visai kas kita! – ramiai dėstė pareigūnas. Mes tavo katiną irgi laikėm narve, ir transportavom jį, todėl mums taip pat turi priklaustyti dalis. Ir ėmė komentuoti kiekvieną baudos kvito skaičių. Štai čia už tai, kad katinas buvo laisvas – 25 doleriai, kad be antkaklio – dar 25 doleriai... OK! – pertraukiau, tai man aišku, bet už skiepą? Juk katinas skiepytas! – skubėjau prieštarauti. O tu pasidomėk toje ligoninėje, kur savo katiną skiepijai. Juk skiepo terminas ką tik baigėsi, laiku pažiūrėjom! – triumfavo policininkas. Dar kiek ir tavo katino įdrėskimas kam nors galėjo būti fatališkas... Už tą pavojų višomenei prie bendros sumos – dar 50 dolerių!..

Bet atsipirkau tik 100 dolerių bauda, 25 dolerius atsikovoju. Mat vienas punktas ten buvo neteisėtas, iš oro išaustas – net policininkui teko šiek tiek nurauti. Ta proga pasitikslinau ir ateities perspektyvas; man buvo maloniai išaiškinta, kad jie ir toliau ims baudas: už kiekvieną katino pagavimą po 25 dolerius, jei be antkaklio – dar tiek pat, o už skiepo uždelsimą – 50 dolerių. Jei pakartotinai uždelsiu skiepyti, jau bus dviguba bauda – 100 dolerių, jei dar kartą – tada jau trigubai ir t. t. Nes katinas jokiū būdu negali būti nei laisvas, nei neskiepytas.

Tada pagalvojau, kad tą katiną būtina taip intensyviai skiepyti todėl, kad jis nuo manęs pasiutlige neužsikrėstų. Tai aš pats, matyt, pasiutlige sergu! Gal tą *čipą* reikėjo įvaryti tiesiai man?

Matyt, tikrai sergu, nes namie užviriau pykčiu. Ir tai vadinasi policijos pagalba žmogui, susirūpinusiam savo katino dingimu! Ne, nemokėsiu – tegu sodina į kalėjimą. Žinojau, kad už baudų nemokėjimą čia sodina kalėti mėnesį ar daugiau. Taip išreikšiu savo protestą šiai grobuoniškai sistemai! Tačiau mane atšaldė mano dukra. Paskambinau jai, pasitariau dėl šios savo numatytos akcijos. Dukra pati kažkada rengėsi tapti policininke, ragavo tų mokslų, o dabar dar ir teisę studijuoja. Nesapaliok! – perspėjo. Ir negalvok, kad amerikiečiai čia ko nors nėra numatę. Užtenka ir be tavęs tokių smarkuolių. Už smulkias baudas žmogaus į kalėjimą čia niekas nesodina: reikia išlaukti, kol pakils baudų procentai, kol žlugs tavo kredito istorija, ateities pirkimo perspektyvos ir, kai jau būsi niekam tinkamas, tada – į kalėjimą. Kad po to nesakytum, jog tave pražudė kalėjimas (t. y. valstybės sistema). Pats save pražudai, o kalėjimas – tik pasekmė. O jei imsi įvykius forsuoti – kaip nors karščiuotis, tai tokiems atvejams policijos komisariatai turi psichiatrus. Tada tau nustatys atitinkamą diagnozę ir jau keliausi ne į kalėjimą, kaip tikiesi, bet į tikrą beprotnamį. Štai taip!

Na, kad pasikarščiačiau, man ir taip buvo aišku – visa tai tik kalbos. Atsisakydamas mokėti baudas tiesiog sužlugdyčiau savo gyvenimą. Kol tupėsi kalė-

jime, nieko neuždirbsi, skolos bankui paprasčiausiai tave pasmaugs (juk visi žmogaus turtai čia tik kreditiniai). Tačiau ėmė aiškėti ir vaizdas, į kokius spąstus pakliuvau. Katiną nuo šiol turėsiu prižiūrėti kaip kokią didžiausią brangenybę, kad tik jo policininkai nepagautų. O tas *čipas*, nemokamai padovanotas mano katinui, neleis man jo nei paklaidinti, nei kam nors kitam perduoti, perduoti ar padovanoti, – bent jau oficialiai to veiksmo neapiforminus ir, ko gero, vėl nesumokėjus atitinkamų mokesčių. Mano priglobtas augintinis jau lyg ir ne tiesiog katinas, o *čipas* – Amerikos ekonominės sistemos dalis. Ir bet koks jo savininkas bus lengvai pažabotas perprogramuojant katino kūne funkcionuojančio mikroprocesoriaus duomenis.

Kol kas savo katinui nupirkau pakinktus ir pavadėlių. Teko pirkti net du, nes kažkodėl buvo trumpi (taip ir nesupratau jų paskirties). Juos sujungiau ir laikau katiną pririšęs balkone, kai jis užsinori ten tupėti. Dabar jau nebeiššoks.

Beje, perduotuvėje pavadėliai buvo tik dviejų spalvų, abiejų ir paėmiau – gyvenimas juk toks spalvingas... Ir tik balkone atkreipiau dėmesį, kad tai Amerikos vėliavos spalvos – raudona ir mėlyna. Prie mano balto katino jos derinasi tikrai puikiai. Tave saugoja ir globoja amerikinė tvarka! – pasakiau savo nepatenkintam katinui. Tvarka, kurios garsiausias šūkis – laisvė! Šiuo atveju, katine, tai tavo laisvė tupėti narve, nes būdamas lauke tu sukeli pernelyg audringą pinigų cirkuliaciją: čia ir pjūtis didelė, ir darbininkų užtenka. Pinigų reikšmės bei sistemos galios niekada neleis pamiršti tavyje gyvenantis tavo ir mano angelas sargas – *čipas*!

Tačiau katinas, aišku, nieko nesuprato. Laukuose gimęs ir laukus pamėgęs, šitų amerikoniškos sistemos pavadėlių jis visai nenorėjo. Lyg būtų paprasčiausias katinas iš kokios nors Lietuvos.

Tavo paties gerovei

Žmonės vis dėlto nenori būti pažaboti – policijai nuolat tenka jiems priminti sistemos tvarką. Ir žmonės, savaime suprantama, pyksta ant policininkų.

Kartą internete aptikau straipsnį, kurio antraštė šaukė: nekaltinkit policininkų! Jie tik atlieka savo pareigą dėl miesto gerovės. Ten buvo rašoma apie baudų rinkimą Niujorke. Tai pavyzdinis miestas, jis reprezentuoja Ameriką. Todėl ir turi blizgėti ypatingai. Straipsnyje aprašytas faktas, kaip moteriškė, prisėdusi ant laiptelio metro stotyje, gavo 50 dolerių baudą, nepaisant to, kad buvo nėščia ir pavargusi. Tiek pat baudos gausi už užsisėdėjimą miesto aikštėje, jeigu pražiopsojai, kad saulė spėjo nusileisti už horizonto (aikštėse galima būti tik iki sutemų). Ir dar daug visokių baudų. Kad miestas blizgėtų, reikia lėšų!

Čikagoje tos reprezentacinės tvarkos ne mažiau. Teko netgi matyti skelbimą, draudžiantį sėdėti ant suolo po saulės laidos, nors tas suolelis buvo greta savininko namo. Aplink ten ir daugiau privačių namelių, viduryje dar ir vaikų žaidimo aikštelė. Tačiau Amerikoje neišgirsi žodžio *aikštė* – jom taikoma tik *parko* sąvoka. Gal todėl, kad parkams galioja visuotinė taisyklė: juose buvoti, sėdėti, stoviniuoti po saulės laidos arba po tam tikrų vakaro valandų draudžiama. Kad budrūs valdžios pareigūnai nesusipainiotų svarstydami, kur čia yra parkas, o kur – kokia nors kita vieta, – visos tos miesto erdvės apiformintos kaip parkai. Piliečiai taip saugomi nuo smurto, apiplėšimų ir pan.

Tačiau tie draudimai būna ir aiškiai absurdiški (jeigu tas „parkas“ – tik maža aikštelė po tavo langais), ir tada tuos grėsmingus įspėjimus ignoruoja tiek aplink gyvenantys žmonės, tiek patys policininkai. Užtat mane likimo bendrai imig-

rantai kartais ramina: štai sėdžiu vakare ant suoliuko ir man nieko... Mano atsakymas būtų toks: sėdėk sau sveikas – aš žiūriu į skelbimus (baudų ir aš kartais išvengiu). Bet dažniausiai po saulės laidos žmonės čia jau miega arba namie tupi. Amerikiečiui diena baigiasi sulig darbo valandų pabaiga.

Tokia pati tvarka, ar net griežtesnė, ir prie tvenkinių. Kad ir koks būtų tas vandens telkinys, būtinai šalia skelbimai: neplaukioti, nesikaitinti, nesėdėti, negulėti, nežvejoti, nebraidyti, nevaikščioti... Nors aplink kartais tikrai gražu, dažnai tvenkinius supa nameliai, bet jų gyventojams galioja tie patys viską draudžiantys plakatai. Ir visa tai – tavo paties saugumui. Tokia bendra tvarka, kurios esmė: valstybei reikia sveikų darbingų žmonių, o ne skenduolių. Jeigu kartais tie sveiki ir stiprūs, bet įbauginti žmonės imtų panašėti į debilus, tai dar geriau. Pagal seną posakį: tokią liaudį lengviau valdyti.

Taigi sutikime: kuo griežčiau būsi valdomas, tuo bus geriau tau pačiam. Žinai savo vietą, esi saugus, aplink viskas blizga. Ir tavo gerovė sukuriama iš baudų, kurios yra tiesiog municipalinės pajamos. Tos baudos palyginti simbolinės, tačiau yra ir „smagesnių“ baudų, kurias tau skiria jau solidesnės tarnybos. Tačiau ir tos baudos – tik tavo paties gerovei. Tokios tikrai triuškinančios baudos man teko sulaukti iš greitkelio tarnybos. Atsiuntė man paštu didžiausią lapą su visa prasižengimų istorija net nuo užpraėjusių metų!..

O istorija tokia. Sūnus važinėjo mano vardu registruota mašina, kurioje buvo įtaisytas prietaisas, leidžiantis laisvai pravažiuoti greitkeliais: mokestis iš mano banko sąskaitos nuskaičiuojamas automatiškai. Bet atsitiko nesusipratimas: pakeičiau banko sąskaitos numerį, pamiršęs, kad senoji sąskaita susieta su sūnaus mašina. Tada jau automatiškai fotografuojamas mašinos numeris ir mokestis sumuojamas kartu su bauda. Svarbiausia, kad tos baudos iš karto tau niekas nesiuočia, sąskaita neateina nei po dienos ar kokio mėnesio. Klientas nieko neįtardamas ramiausiai sau važinėja, o greitkelio kompanija trinasi rankas... Juk pravažiavimas greitkeliu tekainuoja nuo 25 centų iki dolerio, o bauda – jau po 20 dolerių už kiekvieną pravažiavimą! Ir taip truko visus metus... Po to pauzė – mat sūnus pakeitė darbą ir nustojo važinėti tuo maršrutu. Greitkelio tarnyba dar laukė ištisus pusę metų, tikėdamasi, kad aukso gysla atsinaujins. Nesulaukę pagaliau atsiuntė man baudą: 3500 dolerių!.. Ir sumokėti būtinai per dešimt dienų, kitaip bus taikoma atitinkama formulė ir suma dar labiau išaugs. Paskaičiavau: būtų per 14 tūkstančių dolerių! Jei nesumokėčiau, suspenduotų vairuotojo teises, ir tada arba kuo skubiau dink iš Amerikos, arba kalėjimas ir atitinkamos gyvenimo perspektyvos.

Sūnus tuomet dirbo banke ir jo pareigos kaip tik buvo susijusios su teisinėmis peripetijomis. Bendraudavo su advokatais, todėl jų pagalbos ir pasiprašė. Tiems advokatams teko kone visą darbo dieną praleisti aiškinantis mūsų reikalą telefonais, kylant vis aukštesnių viršininkų adresais, kol vienas iš jau aukščiausiųjų sutiko baudą anuliuoti (žemesnieji nebūtų išdrįsę). Mus išgelbėjo aplinkybė, kad kitoje mano mašinoje taip pat yra tokia pati kelių mokesčių įranga. Taigi stebėdamas savo sąskaitą matydavau, kad mokesčiai už kelius išskaičiuojami, vadinasi, viskas gerai – juk kitaip kompanija turėtų įspėti... Vis dėlto teko sumokėti už tuos pravažiavimus tik reguliarių mokesčių, be baudų, o tai sudarė apie du šimtus dolerių. Tada šventėme pergalę, sūnus atsilygino advokatams, o pasikalbėjęs su bendradarbiais sužinojo, kad nesusipratimai mokant už greitkelius nėra tokie jau reti ir amerikiečiai paprastai išsigandę sumoka. Yra atvejų, kai po neatsargaus dešimties dienų delsimo žmonės moka net tuos keliolika ar dar daugiau tūkstančių dolerių! Aš pats tuo klausimu panaršiau internetą. Radau nemažai skandalingų

nusiskundimų dėl tokios plėšikiškos tvarkos, sužinojau, kad kelių tarnybos čia žeriasi sau neregėtus milijonus ir kad tie veiksmai yra neteisėti. Jie prieštarauja Konstitucijai, kurioje numatyta, kad privačios kompanijos negali savavališkai nusstatyti baudų, kad jos negali triušškinti žmogaus ir pan.

Bet ši istorija tuo dar nesibaigia. Suteikti baudų teikimo įgaliojimus privačioms tarnyboms gali tik valstijos gubernatorius (aišku, ne už aciū). Ir štai už visokias machinacijas jis pagaliau areštuojamas! Tada važiavau savo automobiliu į darbą ir kaip tik klausiausi radijo. Pranešimas buvo itin euforiškas, nes buvo laimėję demokratai, kurie skelbė naują tvarką ir skatino viltis apie geresnį gyvenimą, tvirtesnį teisingumą. Nors gubernatorių advokatai už užstatą veikiai iš kalėjimo ištraukė (iki teismo), bet jau įvyko jo apkalta ir jis buvo oficialiai ištrenktas iš posto. Tad ir teisme nieko gera jam nešviečia, nors savęs kaltu jis nepripažįsta.

Iš tiesų tai čia nieko nauja. Prieš tai buvęs gubernatorius irgi sėdo, iki šiol sėdi. Ir kaip visada už tą patį – pinigai. Oficialus kaltinimas – už pinigų iššvaistymą, tarsi tie gubernatoriai kaip kokie sėjėjai tuos pinigus švaistytų... Taip, jie pinigų pasisavina, bet tikrieji reikalai čia visada subtilesni. Ir kaip tik pastarojo gubernatoriaus byloje tai matyti aiškiau. Pirminis kaltinimas ir pretekstas areštui buvo kaltinimas korupcija, susijusi su pareigų pardavimu. O tai ne kas kita, kaip dalijimasis tais *sėjėjo* pinigais... Nepasidalijo, nesutarė. Teko įsikišti saugumo tarnyboms. Valstybė turi būti apsaugota nuo nesutarimų.

Ir štai žmonės šneka, kad va teisingai tas mūsų gubernatorius prigriebtas, gauna dabar ko nusipelnęs už žmonių skriaudimą, taip pat ir už greitkelius... Dėl jų specialiai ir pasidomėjau. Nieko panašaus. Kaip tik greitkelių tarnybos visiškai nenukentėjo ir nė vienam iš apiplėštųjų nebuvo atlyginta. Judinti greitkelių tarnybos niekas nedrįstų, tai jau ne gubernatoriaus persona. Tai pats ponas Biznis! Čia cirkuliuoja per dideli pinigai. Todėl tyli net ir vartotojo teisių apsaugos tarnybos, kaip tyli ir pati Konstitucija. Nes didysis biznis – tai JAV nacionalinio saugumo klausimas. Juk visa Amerika pastatyta ant dolerių kupetos, kaip tu ją pajudinsi?

Tebuvo padaryti kai kurie nežymūs pakeitimai: dabar elektroniniai autostradų stendai kai kada išmeta keletą frazių apie tai, kad nepamirštum pasitikrinti savo sąskaitos už pravažiavimą greitkeliais. Tai ir viskas. Nors reikia pasakyti, kad tai jau šiek tiek baismė greitkelio biznieriems, nes jų pelnas bent šiek tiek turėjo sumažėti.

Vis dėlto, kaip parašyta Šventajame Rašte – turinčiam bus duota, o iš neturinčio atimta ir tai, ką turėjo. Taip bus dalijamos gėrybės danguje, bet ir žemėje veikia tie patys principai. Naujas Amerikos prezidentas gaivindamas ekonomiką įvairioms biznio struktūroms, bankams bei draudimo kompanijoms skyrė net 800 milijardų dolerių! Pirmiausia išsiaiškinkim, daug tai, ar mažai? Rodos, kaip ir daug, nors netrūko valdžios aukštumose ir nuomonių, kad per mažai. Pabandykime šią sumą suvokti realiai, pasitelkdami vaizduotę.

Štai pradėkim tas dotacijas skaičiuoti nuo Kristaus gimimo iki šių dienų – skirkime kasdien po milijoną dolerių! Įsivaizduokime, kad mes taip intensyviai švaistome tuos pinigus... Taigi, nuo pat Jėzaus pasirodymo žemėje pirmos dienos *kasdien* leisdami *po vieną milijoną dolerių* iki šiol – visus tuos 2009 metus – mes vis tiek dar nebūtume išleidę visos sumos, skirtos Amerikos biznio struktūroms! Mums dar liktų 180 metų švaistyti po vieną milijoną dolerių kas dieną... Kiek tų pinigų yra daug!

Bet štai pabandykime tuos pinigus panaudoti Kristaus pavyzdžiu – išdalyti

juos vargšams. Nežinau, kaip ten buvo Kristaus laikais, tačiau bent jau sovietams tokios turto dalybos tikrai nieko gera nedavė. Panašiai atsitiktų ir Amerikoje. Joje yra 300 milijonų gyventojų, tad atitinkamai kiekvienam tektų apytikriai tik po 2666 dolerius. Net automobilio nenusipirksi, nebent geros kokybės televizorių. Aišku, kad ta milžiniška suma žmonių gyvenime iš esmės nieko nepakeistų. Būtų tik vienos dienos šventė.

Tad belieka guostis vėl to paties Kristaus žodžiais: vargšų visada turėsite. Ekonomika moko, kad net ir vargšams yra geriau, jeigu pinigus švaisto turčiai – kad ir savo malonumui – o ne skiria juos labdarai. Spaudoje teko skaityti nuomonių, kad netgi reikia leisti visokiems gubernatoriams švaistyti pinigus, tegul jie visokiais būdais kaupia asmeninį kapitalą, nes kuo turtingesni mūsų vadovai – tuo geriau visai šaliai. Valstybės prestižą juk ir sudaro turtingųjų blizgesys. Jį demonstruojame turistams, jį pristatome svečiams, juo giriamės ir didžiuojamės. Tad ir Lietuvos liaudžiai nederėtų murmėti, kad Lietuvoje daugybė prisivogusių, prisiplėšusių valdininkų, politikų ir panašių veikėjų. Kitaip grėstų komunistinės ideologijos intervencija ir jau tada – neišvengiamas krachas visai sistemai. Kaip čia neprisiminsi senolių išminties, kad pinigai – velnio išradimas? Nes geros valios aplinkoje tie pinigai paprasčiausiai pražūva kartu su visa civilizacija. Todėl reikia tik dėliauti, kad pinigai visada patenka į tinkamas rankas, kad juos suka tuos velnio reikalus išmanantys veikėjai. Juk tai mūsų visų labui!

Ir dar vienas *beje* – o iš kur tos milijardinės laisvų pinigų masės Amerikoje? Na, be didelių svarstymų ir įvairių argumentų apie patį biznio faktorių lieka konstatuoti: fondinės lėšos kaip tik ir sudaromos iš mokesčių bei visokiasiausių baudų. Ir kai bankai po kurio laiko vėl sugrius – jiems reikalinga suma ir vėl bus surinkta. Tad nieko stebuklingo čia nėra, reikia tik išsiugdyti pagarbą pinigų turėtojams, kaip ir bet kokios finansinėms galingųjų machinacijoms. Valstybė juk laikosi ne ant paprasto darbininko triūso (smarkiai dirbo ir sovietų stachanovininkai, bet kas iš to?), o iš finansinių maklerių veiklos.

Taigi pinigų vargšams negalima duoti, pinigus iš vargšų reikia lupti, – tik taip klestės valstybė, o kartu su ja – ir jos sąžiningi žmonės, už savo apsaugotą egzistenciją atsiskaitantys mokesčiais, baudomis ir lojalumu sistemai. O kaipgi kitaip? Prisiminkime sovietinį eksperimentą, kai viskas buvo išdalyta visiems, ir niekas nieko neturėjo, kai nieko neliko, net pačios valstybės, o jos piliečiai pasklido į laisvąjį pasaulį tarnauti privačiam kapitalui. Tai, žinoma, sudėtingos temos, susijusios ne vien su politika ir ekonomika, bet galbūt net su metafizika ir pačia žmogaus prigimtimi.

(Bus daugiau)

DALIA SRUOGAITĖ

Atminties archeologija

Prisistatė jis kaip generolas, toks simpatiškas ir paprastas, visai ne priešas. Nebežinojau, kaip toliau elgtis. Pirmoji susigaudė mama, matyt, supratusi aukštą kariškio rangą, pakvietė užėiti į namus, greitai paruošė užkandžio, ir nejučia užsimezgė visai žmoniškas pokalbis. Generolas – dantų gydytojas (man norėjosi, kad jis būtų bent šeimos daktaras, bet ne dantų krapštytojas), ir dar su peliška pavarde Maus... Generolas prasitarė, kad vokiečiai smarkiai nukentėję, kad greitai tempu traukiasi, o jis, mobilizuotas, svajoja grįžti namo, nes karas niekad žmonijai nieko gero neatneša. Keistokas buvo jo vizitas, nes jis nei kelio klausė, nei duoklės reikalavo. Vėliau tą epizodą radau mamos aprašytą: „Jį [generolą] priėmė Dalia, senukas reiškė jai užuojautą dėl patiriamų nelaimių ir kalbino važiuoti į Vokietiją, užtikrindamas, kad būtume gerai traktuojamos, net paliko savo adresą. Netikėjome, kad juo teks pasinaudoti.“

Generolas Maus dar du kartus apsilankė Bugiuose. Jau po pirmo jo atvykimo Jurgis pradėjo mane erzinti, kad tas karo vadas mane nusižiūrėjęs, nes daugiausia kalbinęs mane ir kartą net už rankos palaikęs. Net pyktelėjau už tokius jo prasi-manymus, nes tas „senukas“, regis, už mano tėvą buvo vyresnis. Greičiausiai priminiau generolui jo dukterį, jeigu jis ją turėjo. Antrą kartą užsukęs padėjo jis man pundeį knygų. Visos jos buvo lenkiškos ir nė kiek manęs nedomino. O jam atrodė, jog man tos knygos suteiksiančios džiaugsmo, mat buvau prasiplepėjęs, kad skaitymas yra mano didžiausia aistra. Generolas sakė knygas užtikęs išgriautame Santeklių dvare, kur jokių šeimininkų neradęs, tik susižavėjęs romantiška buvusios gyvenvietės aplinka. O, kad jis būtų nujautęs, kas tie Santekliai buvo, kokie nuostabūs žmonės dar ne taip seniai tenai gyveno! – pagalvojau, tik nieko nesakiau. Argi įdomu praėjūnui kariauninkui, kad Santeklių savininkė (Ona Bagnickaitė), išvežta į Sibirą, buvo meno mokslus ėjusi Paryžiuje, bene viena iš pirmųjų Nepriklausomaj Lietuvoj pradėjusi gaivinti staklėmis austus senoviškus liaudies audinius?

Paskutinis jo apsilankymas buvo trumpas. Atvyko atsisveikinti, nes karo tarnyba šaukė į mūšį. Pasikeitėm adresais. Iš jo sužinojau, kad tai oho! – ne šiaip

sau generolas, bet „General Major“, Septintosios tankų divizijos vadas (*Kommandeur*). Jis paliko man *Feldpost* numerį 13625.

Kai generolas išvyko, mama, Jurgis, teta Zosė ir senelis ilgai sėdėjo prie valgomąjo stalo ir svarstė vis dar neaiškius mums įvykius. Kažkur dundėjo patrankos, virš Kamanų, net ir Bugių skraidė lėktuvai, retkarčiais paberdami kulų salves, šiaip sau, ne į kokį taikinį, regis, tik vištas pabaidyti įsigeidę. Tada nebuvo laiko ieškoti kokios slėptuvės, puldavom po stalais, kas spėdavo, dar po lova palįsdavo, o lauke būdamas virsdavo į griovį. Tie šaudymai nepadarydavo jokių nuostolių. O politikavimas prie stalo vis dažnėjo, ir miglotai brendo klausimas: o gal trauktis iš Bugių? Gal kur kitur slėptis? Nors dar realiai netikėjom rusų atėjimu, bet ta mintis neatstojo. Taip ir liko atmintyje: vieną dieną jau, rodės, traukiamės, o kitą – tvirtai liekame.

Man regis, apie politiką labiausiai išmanė Jurgis, jis vadovavo ir pokalbiams. O kalbėti ir įtikinėti draugužis tikrai mokėjo! 1990 m. laiške mano mamai į Čikagą Jurgis prisipažino: „...nujausdamas, kaip Jums sunku apsispręsti, gudravau pats sau, kad bandysiu suprasti, į ką Jūs labiau linkusi, ir ta kryptimi palaikysiu Jus. Juk argumentų buvo daug ir už pasilikimą, ir už iškeliavimą, kur tebebuvo B. S. Jokiui atveju, maniau sau, nedidinsiu Jūsų abejonių. Nes iš tikrųjų nežinant ateities, nebuvo galimybės tvirtai ir nedvejojant ką nors nuspręsti.“ Visi galimi planai vis dar būdavo senelio veto užskleisti: iš savo vietos, iš savo žemės nesitrauksime!

Generolui išvažiavus, netrukus Bugiuose pasirodė grupė karininkų, pasiprašė laikinos buveinės. Ką gi darysi – karininkai mandagūs, ne SS velniai, be to, okupantai – nepasipriešinsi. Užleidom jiems gerosios namo pusės du kambarius. Tai buvo *Kampfgruppe Mäder Abt. C* dalinys, kuriam vadovavo leitenantas Knoblochas. Elgėsi visi padoriai, tik prigrūdo kiemą sunkvežimių, lengvųjų mašinų ir kitokio karinio turto. Į mūsų gyvenimą karininkai nesikišo, ir mes laikėmės nuo jų atokiai. Tik eiliniai kareiviukai kartais mėgindavo pakirkinti tarnaites, bet jos visu žemaitišku atkaklumu tik kulnus jiems parodėdavo. Po kelių dienų karininkai, pamatę, kad esame ne juodpanagiai žemdirbiai, o prasilavinę žmogėnai, nes, išskyrus senelį ir Klimą, visi mokėjom vokiškai, mezgė su mumis pokalbius ir gal ieškojo kažko panašaus į namų šilumą.

Išbuvo jie apie savaitę, kuri praslinko be didesnių įvykių. Gal net nuobodokai, nes vieną kartą Jurgis surengė karininkams spiritizmo seansą, o mediumu pasirinko tetą Zosę. Tik aš ir mama jame nedalyvavome, nes netikėjom jokiais „spiritais“. Iš gretimo kambario girdėjom, kad gana įdomiai „spiritistai“ su dvasiomis šnekėjosi... Tiesa, mama kartais mums, dar vaikams, mėgdavo paburti iš delno, net kartą prisipažino, jog dar beveik nepažįstamai jaunai studentei Salomėjai Nėriai pasižiūrėjusi į delną pasakė, kad ji nepaprastai meniška asmenybė... Apie žmones ji tikrai sprendavo iš jų plaštakų, pirštų formos. Dažniausiai tos nuojautos pasitvirtindavo. Tačiau burtai ar spiritizmas jos netraukė. Manau, kad šį, nors ir tamsų, neveiklų vakarą ji tiesiog nenorėjo vokiečių draugijoje būti.

Ką tie kariškiai veikė dienomis, nesidomėjom. Maistą jie gaudavo iš savo lauko virtuvės, tai į mūsų šė nesibeldė. O mums, likusioms vienoms moterims, darbų užteko. Dar palei Kamanas buvo likę šiek tiek šieno, kurį vėl aš pati stengiausi namo pargabenti. Pamatęs mano vargus leitenantas Knoblochas pasiūlė savo dykinėjančius kareiviukus talkon. Dar buvo likę du arkliai, tad juos pasikinkę išlėkėm į laukus. Per pusdienį šieną gražiai sukrovėm daržinėj, o senelis iš laimės net ūsus raitė. Tikram ūkininkui, nepaisant karo pavojaus, svarbiausias tikslas buvo tvarkingai pasiruošti žiemai.

Keista buvo ta mūsų draugystė su vokiečiais, jeigu išvis draugyste tai galima būtų pavadinti. Jie – mūsų priešai, Lietuvos pavergėjai, Balys išgrūstas į koncentracijos lagerį, o mes su jais kalbamės kaip su padoriais svetimtaučiais ar kokiais turistais, pažioplinėti po Žemaitiją atvykusiais. Aiškiai jautėm, net matėm, kad iki šiol pas mus užklydę karo daliniai lyg nenorom atlieka savo pareigas, kitos išeities neturėdami. Visi svajėjo apie namus, ramų šeimyninį gyvenimą ir laukė greitos karo pabaigos. Tą pabaigą jiems triübijo Hitlerio gandonešiai, sakydami, kad tuoj bus panaudotas stebuklingas ginklas ir visi priešai turės pasiduoti. Ta viltimi, rodės, byranti armija ir gyveno, stengdamasi išsaugoti tik savo gyvybę. Vis dėlto nė vienam apie Balį neužsiminėm. Ne iš baimės, kad jie pasijustų tikri mūsų priešai. Ne, mes jų nebijojome, tik žinojom, kad šitie žmonės mums rūpimu reikalu nieko negali padėti, kad gal jie nė nenutuokia, ką išdarinėja SS daliniai, kurių, beje, ir patys nekenė. Visi buvo civiliai, išgrūsti į karą ne savo noru.

Pajutusi gana simpatišką mums palankumą, išdrįsau leitenantui pasiskųsti dėl rekvizuotų arklių. Nesitikėjau jokie užtarimo, nes mano jausmai vokiečiams nebuvo geri, o prašyti pagalbos neleido išdidumas. Ir kaip nustebau, kai leitenantas tuoj įsakė savo raštininkui parašyti raštą, kad aš turiu teisę arklius atgauti. Kai paklausiau, kur man su tuo pažymėjimu vykti, jis tik truktelėjo pečiais, nes ir pats gerai nežinojo, kur šiuo metu yra fronto vadovai. Jo nuomone, kažkioj lauko troboj, gal tik už kelių kilometrų. Taip arti? – nustebau. Taip, sakė leitenantas, frontas kasdien artėja, tad geriau nedelsti, nes štabas nuolat kaitalioja savo būstinę.

Kitą dieną išsirengiau į štabą. Mama ir senelis abejojo, ar mane vieną leisti. Jurgis siūlėsi vykti kartu, bet man atrodė, kad su tuo rašteliu aš viena susidorosiu. Be to, daug greičiau galėjau suvažinėti pirmyn atgal dviračiu, o Jurgis su tais dviem ratais, kaip ir su arkliais, nebuvo susidraugavęs. Šiaip taip namiškius įtikinau, kad važiuosiu viena, be jokių palydovų. Tik grįžus sužinojau, kad senelis išsiuntė paskui mane pėsčią darbininką, dar nenuvartą į apkasus, kuris, slapstydamasis krūmuose, stebėjo mano kelionę... Pasivariusi keletą kilometrų, tikrai išvydau lauko vidury vienišą trobą, apie kurią šmėkščiojo keli vyrai. Pamaniau, kad tikrai ten štabas, nors jokių autovežimių aplinkui nesimatė. Kažkodėl apie tai nepagalvojau, greičiausiai todėl, kad dar jokio štabo nebuvau regėjusi. Viduje pasitiko mane įtaringos kelių vyrų akys. Jie nebuvo kariškiai, apsirengę panašiai kaip Vieکشniuose matyti simpatiški vyrukai: kas su rusų kareivio švarku, kas su vokiečių, kitas visai vienmarškinis. Visi apsikarstę šaudmenimis, o rankose – šautuvai. Kokie tie šautuvai, tik medžioklinius pas senelį mačiusiai, man buvo nežinomi, be to, ir nerūpėjo. Rūpėjo atgauti arklius. Vyrai, lyg ir visi lietuviai, tik vėl kitokie nei Vieکشniuose. Buvo jie labai nervingi, prie sienų prisiglaudę, nuolat į langus besidairę. Dabar, kai juos prisimenu, atrodė jie kaip iš filmų kaubojai, laukiantys indėnų antpuolio.

Kalbėjo su manim tik vienas, atstatęs šautuvą. Ko aš čia norinti? Šnipinėti? Kas mane atsiuntė? Ir ko aš čia valkiojuos po mūsų lauką? Mūsų lauką? – pagalvojau. Kokio mūsų? Niekas čia nesišaudo, o jie nei rusai, nei vokiečiai, – tai su kuo jie kariauja? Aiškinau, kad man reikia tik arklių. Tik arklių, su kuriais galėsime baigti vežt derlių. Juk to derliaus žiemą reikės visiems – ir jiems, kariautojams, ir mums, jų gerove besirūpinantiems. Vyras nustebė, kad ieškau net keturių arklių. „Tai ką, dar pas jus keturi arkliai? Ar tik ne buožės būsit? Nėra čia tavo arklių, o jei vokiečiai pasiėmė, tai tiek juos tematysi!“

Supratau, kad nieko nepešiu ir toje troboje man tikrai neverta ilgiau pasilikti. Keista, bet aš tų kariautojų neišsigandau. Juk nieko blogo jiems nebuvau

padariusi, tik tiek, kad esu iš buožių giminės. Grįžau namo nusivylusi ir negalėjau suprasti, kodėl mano nuotykiu atpasakojimas namiškius beveik, o gal ir tikrai išgąsdino. Leitenantą Knoblochą gerokai nustebino mano nesėkmė, o kai pasakiau, ką patyriau toje lauko troboj, susirūpinęs suraukė kaktą. Mačiau jo staigų susijaudinimą. Kiek pagalvojęs liepė man vykti į Vieکشnius, nes turįs žinių, jog mūsų štabas ten įsikūręs. Tą dieną merginos iš kaimynų nugirdo, jog rusai jau klampoja per Kamanas, ir net nusakė, kurioj vietoj juos matė. Tačiau toji naujiena man neįstrigo sąmonėje, dar vis neįsivaizdavau, koks didelis pavojus staiga ėmė grėsti. Rūpėjo atgauti arklius, o frontas – ne mano reikalas.

Kitą rytą numyniau dviračiu į Vieکشnius ir pataikiau į tikrą karo štabą. Patikau į didoką kambarį, kurio vidury ant pailgo stalo buvo iškloti žemėlapiai, į juos buvo įsmeigę akis medaliais apsikabinę kariškiai. Keista, manęs niekas nematė, lyg aš staiga ore ištirpus būčiau. Nedrąsu kalbinti taip rimtai susikauptusius, ir dar tokius didelius ponus. Stoviu už jų nugaros ir laikiu, gal kuris atsisuks ir pasiteiraus, ko aš čia žiopsau. Vienas jų ėmė vedžioti pirštu apie Akmenę ir ten įbedęs rodiklį tvirtino, kad va čia, tikrai čia dabar esą rusai. Ne čia, o čia, – išsprūdo mano tylą, ir aš, prišokusi prie žemėlapio, bakstelėjau į Kamanas. Visų veidai klausiamai sužiuro į mane. Vienas, rodos, su generoliškais ženklais, pakilo ir liepė dar kartą parodyti. Rodau vėl, tačiau čia pat kišu savo pažymėjimą dėl arklių, nes tik dėl jų esu pas juos atvykusi. Ne, mano popierėlis visai jų nedomino. Štabe kilo subruzdymas, greitosiomis davinėjami kažkokie labai svarbūs įsakymai, duris varstė susirūpinę kariškiai, atokiai sėdintieji suko lauko telefonus. Supratau, kad pranešiau tikrai kažką labai svarbaus. Net šyptelėjau pati sau: aha, aš daug daugiau už juos žinau! Galų gale man pavyko tam, matyt, generolui paaiškinti, kad būtinai turiu atgauti arklius. „Gerai, gerai, – sumurmėjo jis, tikriausiai norėdamas manimi atsikratyti, kad nesukčiau jam dabar galvos dėl tų kelių arklių. – Gausi savo arklius, eik dabar namo.“ Ir beveik stumte išstūmė mane iš kambario. Ir iš tiesų vakare grįžo Antanas ir Adomas su sveikais arkliais ir vežimais. Namiškiai manim stebėjosi, nes niekas tokiu pasisekimu negalėjo patikėti. O man visa ta arklių istorija atrodė kaip įdomus nuotykis.

Rugpjūčio pradžioj saulė vis dar negailėjo skaidrių spindulių, didesni dulkių kamuoliai gaubė kelius, o lietu žadančių debesų nesimatė. Mama vis kepė kalorینگus pyragėlius ir siuntinėjo dar tebeveikiančiu paštu Baliui į Štuthofą. Tik mūsų vokiečių nuotaika visai subjuro. Kitą dieną leitenantas Knoblochas su savo kariškiais skubiai atsisveikino ir vieni dievai težino, kur išdūmė. Tuoj pat atsirado kitas kariuomenės dalinys, tik jau ne toks simpatiškas. Mudvi su mama pasitikom juos prie gonkelio, tikėdamosi, kad gal jie nesiprašys nakvynės. Nesiprašė, tik sustojo, atrodo, atsikvėpti. Kol mama kalbėjo su vyriausiu, kiti du išsitraukė iš kišenių didžiules šokolado plytas, smagiai jas šveitė ir vis po gabaliuką dalijo mūsų šunims. Kad taip bent gabaliuką tos plytos būtų pasiūlę man! Bet ne! Lyg nežinojo, kad šokolado nebuvau mačiusi jau ketverius metus. O gal ir nežinojo, bet kur dingo iki šiol matytas karininkų mandagumas? Išdidžiai nususukau: iš priešų neprasyčiau šokolado! Tuo metu Klima su One užsiiminėjo įprastine smulkią prekyba su kareiviais. Šį kartą jos džiaugėsi dideliu laimėjimu, nes už mažą dešros gabaliuką gavo taip mums reikalingo muilo. Maždaug už pusvalandžio svečiai užklydėliai kažkur skubiai išdūmė.

Kelios dienos buvo ramios, atrodė, jog frontas kažkur tolėliau sustojo, vėl puolėm prie ūkio darbų, lyg nesąmoningai save apgaudinėdami – frontas praūš pro šalį, o gyventi toliau reikės. Tad šėrėm galvijus, paukščius, melžėm karves, ravėjom daržus. Rodėsi, vėl sugrįžo normali vasara. Kaimynas naujakurys Grigas

baigė dengti pirmos nuosavos trobos stogą ir džiaugėsi galų gale savarankiškai ūkininkausiąs. Senelis dar pasiuntė jam vežimą lentų daržinės statybai užbaigti. Tyliuoju pokaičio metu girdėjom plaktukų stuksenimą, pjūklų dziravimą – tai Grigas su sūnumis skubėjo įrengti naują, šviesią ir gražią žemaitišką sodybą, kuriai sunkiu darbu per dvidešimt metų buvo sutaupęs brangių litų.

Kaip tik anuo metu daugelis apylinkės žmonių pradėjo ar baigė statytis gyvenvietes, pagaliau atsikratę bernavimo pas svetimus. Džiaugėmės tuo ir mes, nes visus pažinom kaip dorus, darbščius ir sąžiningus darbininkus, dažnai talkinčius seneliui per rugiapjūtę, javų kūlimą ir padėjusius nudurbti kitokius, daugiau rankų reikalaujančius darbus.

Vieną ankstyvą popietę pamatėm keliuku į sodybą važiuojančius keistai pakrautus dviračius. Atmynė juos Danutė Čiurlionytė ir Vladys Zubovai su mažuoju prieaugliu Dalyte ir Kastyčiu. Iš Kauno jie laikinai persikėlė pas Vladžio tėvus Judreliuose, kuriuos ir aš pasiekdavau dviračiu. Jūdviejų žinios nebuvo linksmos: rusai pliekia vokiečius ir gena juos atgal per Lietuvą. Kas bus, jei sovietai vėl pradės mus siaubti ir vėl varyti žmones vagonais į šiaurę? Vokiečiai nebebuvo tokie pavojingi kaip prieš metus, jie buvo pasinėrę į karą ir apimti gresiančio pralaimėjimo siaubo.

Dabar Bugiuose, tame visų pamirštame kampely, pradėjo lankytis pažįstami. Netikėtai į Bugius užklydo mūsų gimnazijos vokiečių kalbos mokytojas Erikas Pempė, tolimos giminaitės Zulės Fledžinskaitės vyras. Labai susijaudinęs pasakojo, esą Mirskiškėse, netoli Šiaulių, rusai kareiviai išniekinę ir žiauriai nužudę žymaus veikėjo, Klaipėdos krašto gubernatoriaus Vlodo Kurkausko žmoną Kotryną Zubovaitę. Ši žinia visus pritrenkė... Rusai Šiauliuose žudo nekaltus žmones, neša siaubą ir nelaimes, kaip ir seniau. Pernakvojęs išėjo pėsčias pas Zubovus, į Judrelius. Užsuko ir Juozas Miltinis, apsistojęs pas gimines netoli Bugių. Ir jis svarstąs, ką daryti: likti Lietuvoj ir laukti karo pabaigos? Praužiančio fronto? Bėgti? Bet kur bėgti, jei visi keliai užkirsti? Apie jį ilgai nieko nežinojom. Kelis kartus lankėsi Vieksnių vaistininko Aleksandravičiaus posūnis Bagdonas Kontrimas su žavia sužadėtine Irena Skausgirdaite ir jaunikle seseria Zosyte (Sofija). Visus kamavo tas pats klausimas: ką daryti? Likti? Slapstyti? Vis dėlto vaistininkas Aleksandravičius pasidarė slėptuvę ir jų šeima išliko gyva. Bagdoną, kurį namiškiai ir mes vadindavom „kačiuku“, nes jis buvo švelnus ir mielas, likimas žiauriai nuskriaudė. Likęs Lietuvoj įsitraukė į rezistencijos pagrindį (Kociaus slapyvardžiu), buvo elektrotechnikos fakulteto studentas ir pagamino slaptą radijo siųstuvą palaikyti ryšiams su Švedija. Įpainiotas į J. Markulio-Deksnio aferą, buvo suimtas ir saugumo „sutvarkytas“. Deja, deja, kaip daug vėliau sužinojom, mūsų draugas Algis Zaskevičius taip pat buvo MGB užverbuotas ir vadovavo Jono Deksnio suėmimui bei daugelio partizanų būrių sunaikinimui. (Visa tai plačiai aprašyta Liūto Mockūno knygoje „Pavargęs herojus“, Vilnius: Baltos lankos, 1997). Mama prisiminė dar vieną įdomų vizitą: „Netikėtai į Bugius atvažiavo H. Narutavičienė (Joana Bilevičiūtė), daug už mane vyresnė puseserė, Lietuvos nepriklausomybės signataro Stasio Narutavičiaus našlė. Bėgo iš savo Brėvikių dvarelio pora arkliukų su vežėju į Medemrodės dvarą, tikėdamasi ten surasti ką nors iš Zubovų. Pakeliui sustojo Bugiuose, prisiminusi, kad su mano tėvu nesimatė nuo jo vedybų dienos. Tėvas, žvelgdamas į pagyvenusią poniją, tyliai tarė: „Tai ta gražioji Hanė...“ Graudus buvo atsisveikinimas. Viešnia, apžvelgusi seną sodybą, prosenelio užveistą sodą, liūdnai atsiduso: „Jau greit čia nieko nebeliks, tik griuvėsiai, kaip iš visų mūsų brangių vietų...“

Kuo toliau, tuo įkyriau visus graužė abejonės, nuolat buvo svarstoma, ar lai-

kinai iš Bugių pasitraukti, ar bandyti slėptis Kamanose, ar pasikliauti likimu. Jurgis, kurį laiką įtikinėjęs pasilikti, dabar kasdien keitė nuomonę. Vieną dieną jau jau ruošiamės išvykti, kitą – liekame, laukiame įvykių raidos... Tolimoji kanonada lyg aprimo, sugrįžo giedresnės nuotaikos, vėl tarsi ramiau pasidarė.

Vieną tokį ramų vakarą sėdėjau ant virtuvės slenksčio ir žiūrėjau, kaip Rozalija košė ką tik pamilžtą, dar kvepiantį ir garuojantį pieną į puodynes, kai staiga atbėgo Eivelė: „Vokietia atvažiuoja.“ Atvažiavo jie ne mašina, o vienkinkiu vežimu. Dėl visa ko, kaip man buvo prisakyta, užsikoriau ant aukšto, nenorėdama kareiviams rodytis. Pro voratinkliais apmegztą langelį matau keistą vaizdą: vežime sėdi du dar visai jauni vaikinai, tiesa, uniformuoti. Vienas be kepurės, galva nuleista, šautuvas numestas vežimo gale. Antrasis, taip pat vaikiškai jaunas, neva laikė vadžias, bet jos jau vilkosi žeme, o arklys strapseno pats, lyg nujausdamas mūsų arklių kūtę, į kurią ir suko vežimą. Nustebusi atrodė ir Onė, pati drąsiausia iš visų merginų, prisiimanti pareigą užklupus netikėtumams atstovauti seniesiems šeimininkams. Ji sustabdė arklių ir savo žemaitiška tarme išpyškino seniai išmokus žodžius: „Was willst? Eier? Speck?“ Bekepuris pažiūrėjo blyškio akim ir maldaujamai ištare: „Ich möchte nur schefen...“ Ne, tie du man nepavojingi, jiems kažkas ne taip, sumečiau ir nubėgau gelbėti Onės, kuriai pradėjo trūkti vokiškos kalbos.

Išsiaiškinom, kad tie du kareivėliai iš dalinio, netikėtai užpulto prie Šiaulių. Kilus panikai, per didelį susišaudymą pasprukę iš apkasų. Netoliese susigavę laukuose vienišą arklių, susiradę tuščioje sodyboje vežimą ir davę garo iš tos kruvinos peklos. Kai arklys pavargo, leido jam stipsenti kur nori, kad tik toliau nuo fronto. Arklys pats pasukęs į mūsų sodybą, o jiems jau buvę visiškai vis tiek, kur jie atsidursią. Tik miegoti miegoti ir viską pamiršti norėjosi... Pagailo visiems tų kariauninkų, mama pakvietė juos pernaktvoti, davė vakarienės.

Bekepuris vadinosi Hannesu Brandtu, kilimo nuo Hanoverio, o antrasis buvo Ralfas iš Bavarijos kaimo. Kariauti jie nė nemanė, tačiau neišvengė mobilizacijos, kone atbuli vilkosi paskui savo dalinį, į kurį grįžti tą vakarą griežtai atsiskakė. Kitą rytą mums pavyko juos įtikinti, kad jų čia nelaikysim, nes jeigu bendražygiai juos suras, bus riesta visiems. Be to, jei čia užeitų rusai, tai tikrai būtų sudieu jų jaunystėlei. Pailsėję berniokai iškeliavo, o kitą dieną pėsti atžygiavo pranešti, kad buvom teisūs, kad suradę savuosius, kurie visiškai netoli apsistoję. Nuoširdžiai dėkojo už naktinę globą ir kvietė po karo juos aplankyti Vokietijoj.

Staiga senelis Daugirdas sujudo. Tikriausiai prisiminė Pirmąjį pasaulinį karą, kurio siaubus pats buvo pergyvenęs. Iš kažkur atnešęs medines dėžes liepė josna krauti brangesnius daiktus – šeimos sidabrą, šiltus drabužius, negendantį maistą, muilo gabaliuką, keletą žvakių ir dar kažką, kas jam atrodė reikalinga. Vėlai vakare, užkalus dėžes, mudu susimokėm – prižadėjau seneliui tas dėžes nunešti į laukuose sukrautų akmenų krūvas ir tenai paslėpti. Visiems sumigus slinkau pagrioviais prie tų akmenų ir giliai po jais, pačiam dugne, „užkasiau“ mūsų turtelį. Daug vėliau, jau Čikagoje, sužinojau, kad tos slėptuvės liko okupantų nepastebėtos, „turtas“ atgautas, o šeimos sidabrą išgelbėjo mums draugiškos tarnaitės. Užėjus badmečiui, senelis liepdavęs tarnaitėms keisti tai sidabrinį šaukštą, tai peilį į maistą, o jos slapčia viską išgelbėjo, nuslėpė ir išsaugojo. Dar kelias dėžes pats senelis paprašė kaimynų Grigo ir Adomavičiaus savo namuose palaikyti. O ten buvo daug šiltų drabužių, batų, baltinių, ne tik mūsų visų, bet ir Balio! Ir ne tik Balio apranga, bet ir kai kurie jo raštai. Atrodo, viskas žuvo karo liepsnose, sudegus tų gerų žmonių sodyboms. Viena tvirtai senelio

sukalta dėžė išliko. Į ją mama buvo sudėjusi kai kuriuos Balio ir Vaclovo Biržiškos raštus ir padėjusi Smiltynėje, kumečių Rimkų namelio rūsy. Daug vėliau sužinojom, kad namukas per mūšį sudegė, bet dėžė išliko ir jos turinys buvo perduotas mokslo įstaigai. Kitos dėžės nepakartojamą turtą su prof. Vaclovo Biržiškos raštais, paliktais Viekšniuose, įsibaiminusi sudegino trijų brolių auklė Anusė...

Ir vėl pasirodė, kad frontas tarsi nutolo, vėl ramiau pasidarė. Nutarėm su mama pasižvalgyti Viekšniuose. Nuvažiavusios vienkinkiu, Cipkos traukiamu vežimuku, kaip buvo įprasta, apsistojom Biržiškų kieme. Ištikimosios Anusė ir Elzikė tvarkėsi kaip visada, tartum tikrieji šeimininkai tenai tebegyventų. Namu aplinka sutvarkyta, gėlių darželis prižiūrėtas, darže suko galvas kopūstai, lapojo morkos... Sode noko obuoliai, kriaušės, viskas atrodė metų nepaliesta.

Jame seniau su jaunos sielos profesorium Viktoru žaisdavom slėpynes ir vogčia skynėm dar ne visai prinokusius žirnius. Tačiau neramumą keliančios žmonių šnekos miestelyje baugino ir senutes. Jų prašoma įsikėliau į vežimą ožką Bitelę ir vežiau į Bugius, nes juodviem atrodė, kad kaime ožkelei bus saugiau... Kol kas abi liko saugoti tokių joms brangių namų. Mama dar aplankė vaistininko Aleksandravičiaus šeimą, kuri jau buvo tvirtai nutarusi niekur nesitraukti ir prireikus pasinaudoti gerai įrengta slėptuve. Jie neklydo, daug daug vėliau jau suaugusi duktė Sofija (Zosytė) patvirtino, kad jos tėvo sumaniai įrengtas bunkeris juos apsaugojo nuo visų pavojų.

Deja, frontas nenutolo, tik labai laikinai buvo nutilęs. Jau kitą dieną į Bugius įpuolė vokiečių būrys, kaip mama juos pavadino, „maroderų“ grupė, pasigrobė miltų, išsinešė gerą dubenį iš virtuvės ir, pro dantis iškošę, kad Viekšniai dega, tuoj pat dingo. Žinoma, mudviem su One parūpo tuo įsitikinti, tad vėl mynėm dviračiais net pokaičio nesulaukusios. Važiovom nebe vieškeliu, o kaimo keliukais, kurių nemėgo kariuomenė. Bet kur tau! Tai vienur, tai kitur iš griovio kyšteldavo šalmuota kareiviuko galva, atstatytas šautuvas... Matyt, nuobodžiaudami norėjo mus prakalbinti. Pasirodė, kad tai to paties „Regiment Schaulen“ dalinys, iš kurio buvo pabėgę du mūsų jaunieji pavargėliai. Labai prašė kaimiško maisto, ypač kiaušinių, o mes kaip tik gerą tuziną vežėm Anusei ir Elzikei. Susimirksėjusios nutarėm tų kiaušinių jiems nedovanoti, pradėjom derybas. Ir laimėjom – gavom po porą šilkinių kojinių ir didžiulį gabalą stiprios parašutinės medžiagos! O Viekšniai tikrai degė, į akis krito smarkus vokiečių subruzdymas, skubėjimas. Tad ir mudvi, jau nebesidairydamos, patraukėm namo. Grįžusi vėl radau saviškius, kaip aš vadinau, politikos filosofus, prie valgomojo stalo. Staiga senelis keistu balsu pasakė, kad vokiečiai negali karo laimėti – jie per dideli ponai. Jų kariuomenė taip gerai aprūpinta, turi tiek gerų automobilių, sunkvežimių, sočiai valgo, karininkai net gerą vyną geria... Tai ne rusai, kuriuos pirmyn tik tušti pilvai varo.

Kitą rytą sulaukėm dar vieno svečio – Jurgio Fledžinsko. Mano bendraamžis giminaitis čia atsirado dabar patikimiausiu žirgu – dviračiu iš Zubovų Judrelių. Ir jo žinios nieko gero nežadėjo, Šiauliai jau bolševikų okupuoti, frontas smarkiai stumiasi į priekį, jaunimas būriuojasi priešiniui. Jis pats ketinąs prisijungti prie Vanagų, o Judrelių Zubovai tvirtai nusistatę likti dvarelyje. Mes jau buvom linkę kur nors už Kamanų slapstytis, bet, matyt, Zubovų apsisprendimas niekur nejudėti paveikė ir mūsų filosofus, nubalsavom, kad pasiliekam.

Mamos užrašai byloja: „Jau bolševikai užėmė Vilnių, Kauną, mus pasiekė Šiaulių bombardavimo garsai, matėm gaisro pazarą, danguje „eglaites“ ties Liepoja... Slinko neramos, baugios naktys, pravaikščiotos lauke, kartais prigulant arklidėje. Širdį draskė dilema – likti čia ar bėgti į Vokietiją, pasiekti Balį, padėt

jam išeinant iš lagerio – juk tai turėjo įvykti! Bet ne, likti emigrantais prieš šaly – ir Balys niekad su tuo nesutiktų... Likti su tėvu ir čia laukti Balio? Dar iš jo gaudavome laišku, dar mūsų siuntiniai jį pasiekdavo, ir jis aiškiai prašė: „Tėvo nepalikit“, atseit nebėkit į Vokietiją... Bet čia pat prieš akis iškildavo Sibiro siaubas, gąsdino amžinas išsiskyrimas su savais...“

Baigėsi rugpjūtis, „Regiment Schaulen“ kažkur dingo. Vėl diena kita buvo rami, tik niukėsi dangus ir rinkosi lietaus debesėliai. Su One ir Eivele nubėgom į Kamanas pasirinkti bruknių, bet neilgam, išgąsdino miško gaisras. Dega Kamanos! Ne juokais sunerimusios skubėjom namo, o ten – pilnas kiemas vokiečių! Tai iš Afrikos permestos divizijos „Gross Deutschland“ dalinys. Norėjo Bugiuose apgyvendinti savo štabą. Ką darysi – negi nepriimsi, juolab kad karininkai mandagūs, malonūs... Regėjom, kad tie visi su žaliomis uniformomis yra žmonės, kaip ir mes, civiliams nieko pikto nedarantys, greičiau ieškantys namų šilumos, bent trumpos užmaršties fronte. Tad ir priėmėm tokius tarsi karo pabėgėlius, ne savo valia pas mus atklydusius. Žinoma, apie Balį ir Štuthofą neužsiminėm... Be to, jautėmės net saugesni, nes žiaurios Raudonosios armijos tikrai bijojom.

Virtuvė tapo beveik turgaus šurmuliu. Karininkų šoferiai gretinosi prie mūsų merginų, maldaudami iškepti jiems kiaušinienės ar bulvių. Reikėjo tenkinti jų prašymus, tik vis dar be derybų nesutikom jų maitinti. Vėl gavom muilo, cukraus, prieskonių, dantų pastos. Kaupėm atsargas žiemai. Tačiau iš toli vis garsiau ataidėdavo didelių mašinų dundesys, vis daugiau lėktuvų prašvilpdavo virš sodo, laukų, net ir trobesių stogų. „Tai savi“, – ramino vokiečiai, nėra ko baimintis. Na, jeigu jie nebijo, tai ir mums nėra ko nerimauti. Vėl nusprendžiau pasižvalgyti po apylinkę. Pasileidau dviračiu Daubiškių pusėn, kelyje prasielenkdama su sunkiais vokiškais sunkvežimiais, kurių virtinės vis ilgėjo. Staiga nustulbau pamačiusi dar neregėtą vaizdą: prie Šiaulių–Mažeikių vieškelio, ant kalvelės, šviežiai supilti žemės kauburėliai ir mediniai kryžiukai su vokiškom pavardėm. Tai vakar, o gal ir šiandien žuvusių vokiečių kapai... O mes savo oazėj, Bugiuose, tūnodami net nejutome, kad visai netoli, tikrai netoli, jau buvo mūšiai, jau ir kovoje kritę užkasti...

Jei anksčiau, palyginti su šiomis dienomis, Bugiuose retokai apsistodavo koks kariuomenės būrelis, tai nuo rugsėjo pradžios kasdien keliuku nuo vieškelio sukdamo į sodybą mašinos, motociklai, sunkvežimiai, jau ne kieme, o pievelėj prieš namą, net sode pasirodydavo vis naujų kareivių veidų. Su vienais susipažindavom, kitų visai nebepaisydavom, pailsėję, nusiskutę, gal kiek ir numigę, traukdavo savais keliais, o juos keitė kiti daliniai, tik kareiviai atrodė vis labiau suvargę, vis liūdnesni. Vieno dalinio kareivėlis pasiskundė itin tolima kelione, net iš Rumunijos.

Kelias dienas virtuvėj lankėsi du motociklininkai, puskarininkiai. Jie taip buvo išsiilgę namų ir naminio maisto, kad maldaute maldavo pagaminti jiems „Bratkartoffeln“ – keptų bulvių. Taip ir šaukdavom juos pamatę: „Bratkartofeliai atvažiavo!“ Žinoma, bulvės jiems buvo kepamos – viliantis, kad pasivaišinę paliks mus ramybėje. Palikdavo. Pavalgę greit išburzgėdavo į savo slaptavietes.

Rugsėjo vidury gerajame namo gale vėl apsistojo vyresni karininkai. Vyriausias jų buvo kapitonas Rössleris, kuris, užsiėmęs karo reikalais, mažai su mumis tebedravo. Bet jo padėjėjas leitenantas Josephas Bahlesas iš Bonos, raštininkas Hermannas Heuseris ir šoferis Aloyzas nuolat kalbino, stengėsi pritapti prie mūsų. Tai buvo „Kodat“ dalinys. Tas dienas mama taip prisiminė: „Pas mus užsukantys karo daliniai vis keitėsi: praėjo artileristai, tankistai, pėstininkai, „viešėjo“ garsios Afrikos kovose divizijos „Gross Deutschland“ štabas (prasiplepėjo

vienas kariškis). Su kai kuriais „svečiais“ teko daugiau pasikalbėti. Net kartą tėvas liepė šeimininkėms iškepti vieną antį – ta vakariene norėjo atsidėkoti karininkui Bahlesui už tai, kad paklausė tėvo prašymo nekasti tranšėjos kieme, tik už daržinės. Kapitonas mus įspėjo, kad jie čionai neilgai stovėsia, nes mūsų apylinkėje numatomas didelis mūšis. Vienas karys man patyliukais šnibžtelėjo, kad netrukus karas baigsis, nes vokiečiai rengiasi panaudoti slaptą išradimą, su kurio pagalba, sakė, mes, vokiečiai, karą laimėsime ir pirmiausia iš Lenkijos nieko neliks. Ir mums teko per radiją nugirsti, kad vokiečiai baigia pagaminti nepaprastos jėgos ginklą, toli šaunančias raketas... Vieną vakarą atbėgo pas mane jauna, graži darbininko žmona Rožė Rimkienė ir verkdama prašė pas ją pernaktoti, nes vyras Antanas kelioms dienoms išvažiavęs, o vokiečių kareiviai veržiasi į jos namuką. Mielai jos prašymą išpildžiau ir vokiečiai paliko ją ramybėje. Iš viso artimos pažinties su kariškiais vengėm, nekviesdavom jų prie savo stalo...“

Vargšas Jurgis, vasariniais batais atkeliavęs, ne juokais ėmė rūpintis geresniu apavu. Pradėjom derėtis su Aloyzu, bandydami už kiaušinius išgauti iš jo, kaip rodėsi, gerus aulinius kaliošus. Jurgis juos gavo ir buvo laimingas kaip katinas, puodynę grietinėlės išlaižęs.

Dar iš mamos užrašų: „Vėl sykį atsirado mūsų kieme kažkoks pusiau civiliniais drabužiais apsirengęs senas vokiečių arklis imti. Gerai pavaišintas, gavęs šmotą lašinių išsinešdino. Vėl netikėtai pas mus užklydo būrys lietuvių partizanų, tarp kurių tėvas pamatė savo pažįstamą ūkininką iš Akmenės. Buvo jiems duotas avinas ir čia pat kieme ant laužo iškeptas. Paskui Dalia su jais nuvažiavo į Vieکشnius...“

Po kelių tylių dienų pradėjom jausti nerimą vokiečių kambariuose. Senelis susirūpino, kad vėl arklis nepagrobty. Nujodinom tada su Adomu du smarkiausias ir geriausias – staininius į Kamanas, supančiojom ir paslėpėm juos krūmuose. Prisipažinsiu, pirmą kartą keista baimė, lyg kokia negera nuojauta buvo mane apėmusi. Kamanų pakrašty pamatėm daug primėtyto vokiško turto: tuščių skardinių, „baklagių“ (gertuvių), puspilnių cigarečių pakelių, net keletą šalmų... Atrodė, kad vokiečiai labai skubėdami traukėsi, nepaisydami įprasto tvarkingumo. O mes net nežinojom, kad jų stovėta tik už puskilometro nuo mūsų...

Lėktuvai vis dažniau pradėjo nardyti virš Bugių, matėme net kelias oro kautynes ir degančias „siuvimo mašinas“, tarsi kometas su ilga tamsių dūmų uodega smingančias į Kamanų pelkyną. Ten kildavo gaisrai, tik greitai užgesdavo, matyt, liūnų užspausti. Kažkokie svetimi, iš mums dar nematyto dalinio vokiečiai ėmė reikalauti, kad pristatytumėm maisto į Vieکشnius. Ne krepšiais, bet vežimais. Žinoma, pasipiktinom tuo įsakymu, ir vėl aš pasišoviau aplankyti rekvizicijos punktą. Vieکشniuose jo nereikėjo ilgai ieškoti. Mokyklos kiemas buvo prigūstas ūkininkų vežimų su ūkio gėrybėmis. Tarp jų šmėkščiojo sanitarinės mašinos, skuto neštuvais nešini suprakaitavę kariškiai. Į pastatą pro sargybinių įėjau lengvai, pasakiusi jam dar Hanneso patikėtą slaptažodį „Immergrün“. Pravėrusi į salę duris pamačiau keistą reginį. Tai buvo lauko ligoninės chirurginis kambarys. Vidury, ant paprasto stalo, buvo operuojamas labai jaunas, labai baltas, matyt, sprogmenų sukapotas kareivis. Iš lauko vis nešė ir nešė sužeistuosius ir rikiavo neštuvuose pagal sieną.

Kažkas liepė man prisėsti, kol chirurgas bus laisvas. Pasirodo, jis buvo pats vyriausias šio dalinio kariškis. Supratau, kad ne laiku ir ne vietoj atsidūriau, kad šį kartą tikrai nieko nelaimėsiu, nes fronto padarinius savo akimis pamačiau. Skubiai moviau namo, ten laukė nauja staigmena. Gavom įsakymą pristatyti kelis darbininkus apkasams kasti. Nenorėdami atitraukti mūsų vyrų nuo baigia-

mujų ūkio darbų, sėdom vežiman: mama, Jurgis, kaimynė pusmergė Adolfiną, aš ir du linksmi vokiečiai. Važnyčiojo Adomas, taip pat smagus bernas. Važiuojam važiuojam, vis kažkoku ratu apie Bugius sukam. Gera atitrūkti nuo kasdienybės, pasivažinėti žalios ir kvepiančios Žemaitijos keliukais, net ir niūniuoti pradėjom. Vokiečiai užtraukė „Denn wir fahren, denn wir fahren gegen Engeland – ahoy!“, o mudu su Jurgiu pradėjom „turavoti“. Mama, žinoma, tylėjo, nujaučiau, ką ji galvojo... Bet mums visai smagu buvo apkasus kasti. Taip pusdienį pasivažinęję atsidūrėm namuose, nieko nepakasę, net iš vežimo neišlipę. Įtarėm, kad čia mus gelbėjo kapitonas Rössleris, būtent tokį maršrutą nurodęs kareiviams. Vėliau sužinojau, kad kapitonas žuvo spalio 27 dieną Liepojoj per bombardavimą. Maisto į Vieksnius nepristatėm, bet jo jau niekas ir nebereikalavo.

Viena kita dienelė praslinko be nuotykių. „Kodat“ išsikraustė, likome vieni. Pasiutusiai slegianti tyla apgaubė sodybą. Rugsėjo pabaiga, o vis dar šilta, tik naktys, nors dar ir šviesios, vis dažniau buvo puošiamos šviesulių girliandomis, kurias kabino vokiečių lėktuvai. Kažkur dundėjo patrankos, burzgė motorai, bet vis dar lyg tolokai, dar tikro mūšio garsų negirdėjom. Su vokiečių štabu jautėmės daug saugiau nei dabar, palikti vienai vieni. Vėlyvais vakarais kokio žvėrelio sukeltas švagždesys krūmuose jau kėlė šiurpuliukus. Ir šunys tylėjo, glaudėsi prie mūsų kojų. Tik kvapnūs darželio tabakas svaigiai kuteno nosį.

Pradėjom naktinį budėjimą. Kartą mudvi su mama, pasiėmusios po kirvį, sėdim prie gongelio ant suoliuko. Naktis šilta, kažkur sučirškia vienas kitas žio-gas, sode dar retkarčiais bumpteli žemėn saldkarčiai obuoliai, kurių niekas neskynė ir neberinko kiaulėms pasigardžiuoti. Gerieji obuoliai jau buvo vokiečių sudoroti. Šiaip ramu, tik tamsesni debesys užsiriti virš senųjų liepų. Matyt, abi snūstelėjom, nes pašokom garsaus trenksmo pažadintos. Girdim, kažkas riebiai žemaitiškai keikiasi. Pašokom pasigriebusios kirvius, tik vargu ar ką nors būtų mėm nukirtusias... Vis dėlto tie kirviai teikė daug drąsos. Pasirodo, begrižtas iš kaimynų kiek ant kamščio užmynęs Adomas dviračiu atsitrenkė į kartį, užtvėrusią kelią – vietoj vartų, kurių niekad ir nebuvo. Žinoma, atsitrenkęs skriste nuskrido į pagriovį ir negailėjo visų Kamanų rūpužių bei gyvačių, tą šatrą nutiesusiems. Ėjo sargybą ir Jurgis, ir teta Zosė, jau be kirvių, gan ironiškais šypsniais sukritikavę mūsų kovos ginklus. Kelios naktys buvo skambiai tylios.

Dienomis pradėta rimtai ruošti lyg badui, lyg karui. Šeimininkės pjovė antis, vištas, jas konservavo, ruošė maisto atsargas. Dalį taip paruošto maisto užkasinėjome sode, po krūmais, gerai užmaskuodami slaptavietes. Rinkome ažuolų giliukus, džiovinom juos krosnyje ir malėme naminei kavai, nes tikros jau net ir nebesapnuodavom.

Nuotaika namuose darėsi vis labiau įtempta, net dirginanti. Klima nervingai dėliojo pasjansus, tarsi tikėdamasi išburti ramybę. Aš skabiau tabako lapus, kurie jau buvo gerai išgeltę mažam plotely už kiaulininko, ir kabinėjau juos ant ištemptų virvių palėpėje. Rūkorei Klimai tai buvo būtinybė, o man patikdavo susmulkintais lapais kimšti „gilzas“. Prisiminiau ir senutę Elžbietą Biržiškienę, profesorių motiną, kuriai Vieksniuose su malonumu šioje ceremonijoje talkin-davau... Tik vienas Gabriukas ritinėjosi pievoje su šunimis, statė smėlio pilis ir nuolat klykdamas bėgo nuo žąsino, kuris įnirtingai gynė savo teritoriją. Gabriuko jokios negandos ar suaugusiųjų rūpesčiai nekamavo. Tiesa, vargino jį, gana silpnos sveikatos vaiką, jautrus pilvukas, tad teta Zosė kelis kartus per dieną virė jam visokias maistingas košytes, kurias per prievartą kimšo lūpų nenorinčiam praverti berniukui. Į Vieksnius, į paštą, jau ir mama, visuomet tikėdavusi sulauksianti laiško iš Balio, nebedrįso važiuoti, tačiau spalio 2-ąją išvažiavo. Iš

jos užrašų: „Baugino mintis, kad sovietų kariuomenė jau užėmė Vieکشnius, bet Mažeikiai, girdėjom, dar laisvi. Atėjo mintis, kad gal ten rasime Balio laišką, nes Vieکشniai gaudavo pašto siuntas per Mažeikius. Nors aplinkui vis daugiau pasirodydavo visokių neaiškių svetimų vyrų ir todėl baugu buvo su arkliu važiuoti, kad neužpultų, arklio neatimtų, tačiau išprašėm iš tėvo arkliuką ir kartu su Jurgiu nuvažiavome. Laimingai pasiekę tikslą, dar nepaliestoje pašto įstaigoje radome laukiamą laišką... paskutinį Lietuvoje.“

Pačioj spalio pradžioj pasijutom esą niekieno žemėj. Šeimyna, samdytieji darbininkai dar apeidavo ūkį, atlikdavo svarbiausius darbus, tačiau įprastas gyvenimo ritmas buvo sutrikęs, visi anksčiau sąžiningai atliekami darbai buvo stumiami atbulomis rankomis. Vieną jau šaltoką rytą, kai visa apylinkė tylėjo, niekas į darbus nebėjo, mudvi su mama nerimavom ir dar iš seno įsismaginimo išsiruošėm rauti cukrinių runkelių, kurie jau buvo pirmųjų šalnų paliesti. Bet, anot mamos, „negalėjom nusikratyti nujautimo, kad artėja kažkas baisaus, lemtingo...“ Vieną vežimą pavyko parvežti ir runkelius suversti prie pusrūsio, norėjome juos ten sukrauti, bet, pirštams nuo šaltuko sugrubus, jų nebeapdorojome.

Rudens drėgmėj visi garsai tapo aštresni. Pradėjom suvokti, kad vis dėlto frontas slenka į mus. Tankų burzgėjimas, šuvių pykšėjimas kartais rodėsi visai arti. Būdavo, patratina, patarškina ir vėl nurimsta. Ar rusai toli, ar visai čia pat, niekas nesusigaudė. Baisu išeiti iš kiemo, nes nežinia, iš kur atšvilps ir kada pršvilps artilerijos sviedinys ar kažkieno paleista kulka įstrigs į mūsų, mirtingųjų, pakaušį...

Vis anksčiau pradėjo temti, šviesą degti buvo pavojinga, tad spalio 6 dieną, saulei nusileidus, susėdome su mama ir Jurgiu gonkelyje ir vėl svarstėme, ką daryti. Vis dar šmėkščiojo mintis apie bėgimą, tačiau šiuo metu tai atrodė visiškai neįmanoma, nes buvo per didelė nežinomybė. Staiga pasigirdo keisti garsai. Lyg neteptų ratų užmingas tratėjimas, arklio prunkštimas, lyg važiuoja kas, lyg vyriškas balsas dainuodamas kratosi. Išslinkusi į keliuką nieko negaliu įžiūrėti, tik girdžiu vis artėjant triukšmą. Kažkokią pašėlišką dainą ir pamišėlišką vežimo dunksėjimą.

Slėptis! – buvo pirmoji mano mintis, tačiau tuoj prisiminiau, jog nė vieno stipraus vyro nėra namuose, niekas, be manęs, neišeis pasitikti svečio nebuvėlio, užklydėlio neprašyto. Tiesa, mama ir Jurgis buvo čia pat, vis drąsiau trijulėi. Vežimas jau įsukęs į mūsų keliuką ir zovada lekia į kiemą. „Tpruu, tpruu“, – stabdė arklį vyriškis, vos spėjęs sulaikyti prie pat namo sienos.

Lietuvis! Iš karto supratau iš pasipylusių žodžių, pavykus laimingai sustabdyti išibėgėjusį bėrį. Ir mums palengvėjo, ir jau be baimės žvelgėme į tą keistą važmą, kurioje sėdėjo įtempęs vadžias vyriškis ir dvi moteriškės siaubo iškreiptais veidais. Glėbyje jos laikė ryšulius, maišus ir drabužius, matyt, paskubomis sugraibytus ir gerokai sukratytus per tą beprotišką važiavimą. Vežimo šonuose kabėjo prastai priraišioti kibirai, puodai, kurių tarškėjimas gerokai buvo prisidėjęs prie to baisaus triukšmo. Vyriškis, nusikoręs žemyn, vos laikėsi ant kojų. Sunku buvo pasakyti – išgėręs ar pamišęs, nes nusmaukęs kepurę nuo kaktos vėl užtraukė savo klaikią giesmę... Ne, tokio vaizdo net Vieکشnių turguje per atlaidus nebuvome regėję...

Galop vyriškis atsikvošėjo, nutilo ir lyg dabar mus, apie vežimą apstojusius, pamatęs prašneko: „Iš kokios pasvietės jūs čia atsiradot! Važiavau visą dieną, – nė gyvos dūšios pakely. Vos išbėgom: rusai jau pradėjo šaudyt į mūsų trobas, tai va, susimetęs savo moteriškes, nešiausi kaip perkūnas laukais.“ Apsiraminęs ėmė pasakoti, kad raudonieji maždaug už trisdešimties kilometrų, kad palei

vieškelį visi gyventojai išsislapstę ir nė vieno vokiečio, gyvo ar negyvo, pakely nesutiko... O dainavęs gaspadorius todėl, kad per kraupi jam buvo visą apylinkę apsiautusi tyla ir, norėdamas save ir savo moteris padrašinti, kėlęs tokį triukšmą, jog net pats nuo jo apsvaigo... Kvietėme pernaktoti, tačiau jie gražiai atsisakė, tik paprašė atsigerti ir išskubėjo tolyn. Žmoneliai taip buvo išgąščio pagauti, kad kiekviena minutė jiems buvo brangi.

Likome vėl vieni, tamsoje, nežinioj, slegiami nepaprastai įtempto laukimo. Kiekvienas, kaip mokėdamas, raminosi ir tylėjo, ir ta tyla namuose, kieme ir ore vis smarkiau ėmė slėgti, ir darėsi sunku išbūti bent valandėlę vienoje vietoje. Vėl visi susirinkome valgomajame. Šimtametis sieninis laikrodis, kurio sunkius varinius svarsčius, ant grandinėlių pritvirtintus, senelis dar kasdien patraukdavo, kad nesustotų, vis dar rodė pirmyn bėgantį laiką. Dabar jau trauktis! Nelikti čionai, vienu balsu nutarėm ir paprašėm Antano, mūsų ištikimo, kietai įmigusio berno, kinkyti arklius. Greitomis susimetėme reikalingiausius kelionei drabužius ir sugraibytus daiktus į lagaminus. Vežimui privažiavus prie durų, senelis atsisakė į jį lipti. Nugirdau mūsų vyrų – senelio ir Jurgio samprotavimus: dar vokiečiai nebėga, vadinasi, rusų puolimas atlaikytas, nėra čia ko mums, ypač naktį, trenktis į nežinią... Taip ir pasilikome, nulindę į savo kampus bent kiek prisnūsti.

Dabar naktinį budėjimą perėmėm mudu su Jurgiu. Kartais drauge, kartais pavieniui, pasikeisdami. Ir ne prie gonkų, bet sodo gale, prie veršininco, už kurio tęsėsi laukai, atsiremiantys į miškelį. Įsitaisėme vokiečių pagilintam griovy, vaizduojančiam apkasą, ir vėl šilto spalio naktį, prigludę prie krašto gaudėme patamsių garsus. Labai jau įtartinais šlameno tas netolimas miškelis, lyg jame knibždėtų tūkstančiai smarkiai triūsiančių nykštukų. Jautėme, kad kažkas negero tūno jau labai arti.

Kartais tylą užgoždavo tikro mūsų atgarsiai. Jurgis vėliau prisimins: „Vieną vaizdžią naktį Bugiuose prastovėjau beveik iki aušros apkase ir žiūrėjau bei klausiausi lėktuvų, jų iškabintų ore žibintų, iš kurių liejosi upeliu žiezirbos ir geso. Be paliovos užė ir griaudėjo. Turbūt Vieksnių kryptimi, bet dar ne čia pat. Tai buvo mažas apkasas, vienam žmogui stovėti, gilumo gal iki pečių...“

Negera nuojauta sustiprėjo diena, kai galvotrūkčiais į Bugius įriedėjo kelios šarvuotos mašinos su apdulkėjusiais, nenusiskutusias vokiečių kariškiais labai rūščiais veidais. Tai mūsų pažįstamo „Kodinat“ dalinys, tik dabar be šypsenų ar mandagių žodžių. Karininkai patarė mums trauktis, nes frontas greitai stumiasi Bugių kryptimi. O eiliniai kareiviai stebėjosi, kad norim bėgti: „Der Ivan ist gut“, – sakė jie... Karininkų išpėjimais vis dar netikėjom, bet dėl visa ko mudu su Jurgiu nusprendėm įrengti šiokią tokią slėptuvę. Už daržinių, rugienoje, vokiečių iškastą gilesnį griovį apdengėm lentom, senelis dar atvilko ratų dugninę, ant jų užmetėm keletą kastuvų žemių, o viršų pridengėm šiaudų kūgiu. Sugerūdom į tą bunkeriuką keletą asmeninių lagaminėlių, jau anksčiau paruoštų galimam pasitraukimui, krūvelę ryšulių su greitomis surankiotais atsitiktiniais daiktais ir užklojom duobę žieminiiais kailiniais, burkomis.

Mudu, senelio prižiūrimi, ruošėm apkasus, o tarnaitės užminkė duoną, kurią ruošėsi rytoj kepti. Jos vis dar sąžiningai apeidavo gyvulius, taisė pietus, tvarkėsi prie namų. Tik vyrai darbininkai išnyko. Dar pamačiau mūsų linksmą berną Adomą, užsimaukšlinusį metalinį puodą tarsi šalną ant galvos, dumiantį dviračiu Ašvėnų link. Po daugelio metų sužinojau, kad tai buvo paskutinė jo žemiškoji kelionė, nes pamiškėj žuvo nuo šūvių.

Vakarop mašinų judėjimas padidėjo, gabenos sužeistuosius į mūsų salonuką.

Garsūs dejavimai skelbė negandą, ir pirmą kartą pajutom didelį pavojų. Bet vis dar slankiojom po sodybą, nežinodami, ko laukti, ką daryti. Staiga iš visiškos nežinios pasipylė garsūs sproginiai – tankų ar artilerijos sviediniai ėmė kristi į kiemą. Arklidėse pradėjo spiegiamai žvengti ir daužytis arkliai, šunys, paspaudę uodegas, lindo į pasuoles, pažadintos vištos, išgąstingai kudakuodamos, blaškėsi vištidėj. Dabar jau tikro siaubo pagauti nėrėme į kiemą, kiekvienas sau, bijodami, kad mirtį nešąs sviedinys netrenktų į namą. Kur kiti slėpėsi, jau nebegalvojau. Bėgau šiurpios baimės vejama į mūrinį kiaulininką, bet jo nepasiekus įkritau į gilią duobę, ką tik sviedinio išraustą. Susigūžiau joje ir laukiau antro antpuolio. Gal minutė, o gal ir penkios praėjo, sviediniai nebekrito, tik gličios varlės ropojo mano veidu.

Ta akimirka mamos akimis:

„1944 m. spalio 8 d. vakare bolševikai užgriuvo iš ten, iš kur jų mažiausiai tikėtasi – iš Kamanų. Bijojom gaisro, bijojome bombardavimo, bėgom iš namų nesilaikydami krūvoj, kas sau. Aš patekau į senąjį medinį rūšį, kurio aukšti mūriniai pamatai saugojo kaip siena. Keli iš mūsų susigrūdome ant ką tik iškastų ir suvežtų bulvių... Dalia, kur Dalia? – man mintyse, o jau nuo Ašvėnų kulkosvaidžiai tratėjo kaip tik į tą mūsų mūrą – tai buvo „katiušų“ taikyns...“ Čia mama klysta. Iš Ašvėnų pusės šaudė vokiečiai, rusai buvo susitelkę kitoje, – miškelyje, už veršininko, Kamanos dar buvo „laisvos“. Užstojus tylai išgirdau mamą, šaukiančią mane. „Aš čia, aš čia“, – atsiliepiu ir išsiropščiau iš duobės. Maždaug po metų Jurgis man rašė: „Ar Tu prisimeni, koks jausmas buvo apėmęs (manau, visi jautėm kažką panašaus), kai, nurimus kovai, tamsoje, degančių namų pasakiškai nušviestoje, išėjom į kiemą, įkvėpėm gaivaus, šilto, kvepiančio oro, pajutom dėkingumą kažkam, kad šią akimirką dar esam gyvi, dar galim giliai ir be skausmo kvėpuoti, džiaugtis pačiu gyvenimu! Aš žinojau: stebuklas. Mus globoja likimas ir leidžia dar išlikti. Mes tikrai išsigelbėsime...“

O šią mūsų palaimos valandėlę vokiečiai kieme skubiai krovėsi savo mantą į mašinas, nervingai šūkalojo, keikėsi. „Der Ivan ist schön da!“ – suriko kažkuris fricas ir apžergęs motociklą iškūrė genesiu Kamanų pusėn. Kiti vienas kitą ragino: „Komm schnell, schneller!“ Kapitonas iš tanketės dar mums sušuko: „Mes čia netrukus grįšime!“ – ir išdūmė iš kiemo. O mes, likę vieni, jau nebesitardami, ką daryti, pasileidom tekini į paruoštą slėptuvę. (Vėliau Jurgis prasitarė, kad vokiektukas, su kuriuo buvo anksčiau susipažinęs, siūlė jam vietą motociklo priekaboje, esą vieną žmogų jis galėtų vežti, todėl ragino drauge bėgti. Tačiau Jurgis atsisakęs, nenorėdamas mūsų vienų palikti pavojuje.)

Duobėje lindėjom susigrūdę. Pačiame gale graudžiai susigūžęs sėdėjo senelis, šalia jo nervingai aikčiojanti Klima, nė žodžio netarianti mama, susitraukusi teta Zosė ir tylutėlis Gabriukas. Mudu su Jurgiu narsiai sutūpėm prie angos, lentelė, kuri atstojo mums dangtį, uždarę tranšėją. Na ir prasidėjo spirginanti košė! Mūsų duobė atsidūrė pačiam mūšio lauko vidury. Iš miškio pietų pusėje tratino rusų „katiušą“, o iš šiaurinio pušynėlio atsakinėjo vokiški tankai. Sviediniai zvimbė virš galvų, „katiušos“ šoviniai šokinėjo pažeme, užkliudydami mūsų dangos lentas, pro kurių tarpus byrėjo žemė. Jau ir nosies iškišti nedrįsime, kad ir kaip rūpėjo bent akimirką įvertinti mūsų padėtį. Puikiai žinojome, kad kyštelėjusi iš po žemių galva tuoj nulėks kaip sukiaužęs kopūstas...

Artilerijos sviediniai skrido virš mūsų ir smigo į rusų įsitvirtinimus, o tarp jų maišėsi tankų, minosvaidžių šūviai, tratėjo kulkosvaidžiai. Tupėjom tylėdami, pasidavę likimui. Protarpiais girdėjome tankų burzgesį, visai netoliese, čia pat prie mūsų, ir dažnai atrodė, kad jų vikšrai ims ir užslinks ant mūsų tvirtovės,

sutraiškys plonas lenteles ir mus gyvus įspraus į Bugių juodžemį. O kanonada vis griaudė, rodės, viršuj tikrai maišosi žemė su dangum. Mama vėliau rašė: „Per visą naktį ties mūsų galvomis ėjo pragariškas mūšis, kulkos švilpdamos davėsi į dugninės lentas, krito aplink mus... Iškentėjom košmarišką naktį.“

Apie vidurnaktį stojo tyla. Pakėlę dangtį, iškišome pagaliau su Jurgiu galvas į skaidrią, žvaigždėmis padabintą naktį. Jurgis: „Mudu su Dalia neišlipdami atsisostojom angoje. Buvo labai rami, dar gana šilta naktis. Staiga, atmenu, pagalvojau, ar čia vokiečiai pasiuto prieš smertį? Stebinančiai, makabrišku absurdu staiga visą apylinkę užliejo garsi muzika – Štrauso valsai. Garsiakalbį rusai buvo įtaisę visai netoli. Po muzikos vokiškai prabilo sovietinė propaganda – feldmaršalo Paulus raginimas vokiečiams pasiduoti, nutraukti beviltišką kovą.“

Ir vėl tyla. Nei sviedinių zvimbimo virš galvų, nei pavienių šūvių. O ta rudeni-nė tyla tokia skambi, jog girdėjosi kiekvienas šlamštelėjimas net už kilometro. Staiga rusų pusėj išgirstu šaukiant: „Hans, wo bist du?“ (Vėliau Jurgis sakė, kad šaukė Peter, ne Hans, o man buvo įsiminęs tik Hans.) Tai vokietukas ieškojo savo draugo, kurį sugundė garsiakalbio vilionės. Kokias kelias minutes klausėmės šūkalojimo, o paskui vėl stojo mirtina tyla. Visi buvom išvargę, siaubo nualinti, bet iš apkaso lįsti nedrįsime, todėl įsisupę į apsiaustus užsnūdome. Mama: „Kai prašvito, šaudymas nutilo. Išdrįsime iškelti galvas iš slėptuvės ir pamatėme baisų vaizdą: vietoj mūsų daržinių, pilnų gražiausio derliaus – tuštuma, tik dar žemėje smilkstantieji pelenai... Tėvas tik atsiduso: „Ar aš iš proto išėjau?“ Nebėra mūsų vargšo kaimyno Grigo sodybos, nebėra ir mūsų darbininkų namų prie miško, Smiltynėje... Klementina raudėjo... Atbėgo šeimnininkė Onelė Savickaitė: „Jau pas mus bolševikai!“ Tai buvo spalio devintoji diena.“

Duobėj pasilikti nebegalėjom, jau nervai nebelaikė. Nutarėm paeiliui bėgti į namus. Niekad nepamiršiu žemės traukos jausmo. Bėgant kelis kartus girdėjau zvimbimą – švilpė kulkos per plyną lauką tai iš šono, tai per plauką nuo manęs. Krisdavau tada ant žemės, įsisiurbdavau į ją ir mintyse tetroškau, kad prasisvertų, kad tik aš galėčiau joje šią sekundę prasmegti... Įkandin manęs bėgo teta Zosė ir Gabriukas. Staiga tas ramus ir tylus vaikiukas sustingo ir pravirko: „Mano meškiukas! Meškiuką palikau duobėj!..“ Norėjau grįžti, tą jo meškiuką išgelbėti, tačiau praradau drąsą. Vėl bėgti per lauką, kuris dar rūko po mūšio, kuriame dar pokšėjo šūviai, nebegalėjau...

Mane sustabdė rusas kareivis: „Kur bėgi?“ Šūktelėjo, dar kažką sumaumojo, bet aš tik pamojau ranka, parodžiau į namus ir neklausiau jo stabdymų. Atsidūriau bulvių pusrūsy, kur jau glaudėsi merginos ir iš mūsų apkasų atbėgusios mama, teta Zosė su Gabriuku ir Klima. Senelis buvo likęs duobėje.

(Bus daugiau)

EUGÈNE IONESCO

Rasti užrašai

Iš prancūzų k. vertė SAULIUS REPEČKA

Man atrodo, kad šiuo metu menas, literatūra, ypač teatras neturi ką pasakyti. Ir juo labiau negali ko nors mus išmokyti. Jiems nebėra kuo mus nustebinti. Nebeįstengianti nieko pavaizduoti dailė nepajėgia toliau plėtoti bergždžios plastikos elementų, ji tik kai ką nereikšminga pakeičia. Ji tapo panaši į banalią, šabloninę techniką.

Teatras – absurdo, marksistinis, humanistinis, siurrealistinis, realistinis ar pan. – dabar tesiryžta kruopščiai nudailindamas statyti tai, kas jau egzistavo, buvo išrasta. Galima teigti, kad mes artėjame prie tam tikrų akademizmo apraiškų, nesvarbu, ar tarnaujančio vyraujančiai ideologijai, ar besiremančio neabejotinai aukštesne teatro idėja, lyginant su ta, kurią kaip pavyzdį pateikia naujasis akademizmas. Ši idėja, suprantama, – gilesnė, tikresnė, laisvesnė, sugebanti išvengti kaktomušų bei programinio užsibrėžtumo, vis dėlto ir ji yra suformuluota, kad kaip nors išskirtų bei paryškintų egzistuojantį pamatą.

Šis straipsnis pirmąkart buvo paskelbtas 1971 m. sausio 21 d. laikrašty „Nouvelles literaires“. Žvelgiant iš šiandienos perspektyvos E. Ionesco „Rasti užrašai“ įdomūs ne tik kaip „rasti“ seni žymaus prancūzų dramaturgo užrašai, bet ir kaip dokumentas, liudijantis nuolatines kūrėjų pastangos ieškoti naujų meninės raiškos būdų, norą atnaujinti meną bei pačią kūrybos sampratą. Šis darbas kiek primena 1967-aisiais paskelbtą Johno Bartho straipsnį „Išsisėmusi literatūra“. E. Ionesco pesimistiškoms mintims apie pasaulio absurdiškumą bei „negalėjamą išreikšti to, kas negali būti apsakytą“, antrina J. Bartho teiginiai, jog stiprėja tradicines vertybes bei kalbos galimybes sureliatyvinusio postmodernizmo pozicija.

Viliuosi, kad skaitytojams bus įdomu šiuos kontroversiškus „Rastus užrašus“ palyginti su šiandienos jaunųjų menininkų pozicija bei nuostatomis.

VERTĖJAS

Literatūroje, mano nuomone, vyksta tas pat. Poezija – oficialioji, populiarioji ar dar kokia nors – paviršutiniška, o šampų literatūra – arba ornamentas, nieko nereikšiančių žodžių žaismas, arba visiems žinomi žaidimai, meniškai apipavidalinta ideologija, tušti sentimentai.

Žygdarbiai jau atlikti ir lieka jus tik retušuoti, papildyti mažareikšmėmis detalėmis.

Kinas, aš kalbu ne apie komercinį kiną, pats kino menas – tai įkūnytas „akademizmas“; ir naujuose filmuose jūs galite išvysti Charles'io Chaplino nubrėžtos linijos tąsą, galite mėgautis kino detektyvais, sukurtais nepaprastai meistriškai, su tiksliai nustatytom erotikos bei siaubo dozėmis, arba džiaugtis tuo, kas priena sinkretizmą, kylantį iš viena kitą maitinančių tradicijų, besidriekiančio itališkojo neorealizmo, estetizuotos fotografijos bei kovinio, poetinio ir siurrealistinio kino mišinio.

Taip pat kine galima įžiūrėti režisieriaus manifestą ar filosofiją, banalią, pretenzingą ar visiškai neaišku kokią. Vaizdai čia kuriami žvelgiant į jus tam tikru aspektu, kruopščiai nugludinami, patobulinama perspektyva – ir viskas. Dar sykį: detalių variantai.

Bet yra ir dar kai kas: mano galva, krinta į akis tai, kad kinematografinės išraiškos priemonės dabar gerokai įdomesnės už filmo turinį, už mums pasakojamą istoriją ir rodomus vaizdus. Ir visgi žmonės į kiną eina, bet daug labiau dėl to, kad tuos vaizdus pamatytų judančius, kad stebėtųsi ir žavėtųsi tuo judėjimu, negu dėl to, kad išvystų visas tas nereikšmingas istorijas, tuščią filosofavimą, šlykščią propagandą ar ypač protingą mintį, kurią filmo gamintojai stengiasi pateikti kaip rimtą dalyką.

„Teležvaigždė“ – daiktas, nuostabus jau savaime ir įdomesnis už anglo Terenzo Rettingeno pjesę, kurią jis visai reklamavo. Televizija, televizinės išraiškos priemonės toli lenkia pačius meno kūrinus, rodomus per televiziją. Tai nėra baisu. Tiesiog taip yra. Tas pat pasakytina apie kiną: kinas gerokai patrauklesnis ir įdomesnis dalykas už patį kinematografininką.

Šiuo metu labai domimasi teatine architektūra ir techninėmis priemonėmis, scenos, prožektorių, šviesos mechanika. Net daugiau nei pačiu teatru, ir šitai labai pamokoma bei daugeliu atvejų pateisinama. Raiškos priemonės, forma, technika pranoksta tai, ką jos turi išreikšti.

Visa, ką šiandien gali ir turbūt net privalo padaryti aktorius ar dailininkas, – tai prisidėti prie šios technikos bei formos priemonių tobulinimo. Gal šiuos tuščius kadrus ir pavyks pripildyti kokio nors turinio, prilygstančio sceninės mechanikos galimybėms? O tam reikia tinkamai pasinaudoti technika ir iš visos turimos bei žinomos medžiagos suformuoti sintetinę visumą. Ir visa tai gali vykti tik pamažu, natūraliai, savaime.

Šis naujas organiškas proto vienalytiškumas, vientisumas bus pasiektas tik tada, kai protas susigrąžins savo teises, perpras ir pralenks visokias technikas; sukaupia patirtis ir naujos žinios teiks jam vis kitų tikrovės pažinimo priemonių, ims atgimti mitai, iš šiuolaikinių filosofijų griuvusių naujų impulsų skatinamas vėl prisikels tikėjimas. Menas taps naujas tik po to, kai susiformuos, įstengs susiformuoti naujas regėjimas bei mąstymas.

Mes, žinoma, esame nusistatę prieš mokslą, kuris tik apčiupinėja tai, ką atanda, bet nesuteikia mums tikrų žinių. Aš nepakankamai kompetentingas kalbėti šia tema, vis dėlto gali taip atsitikti, kad, kruopščiai apčiupinėjant tuos atrandamus dalykus, pavyks pramušti išorinį jų luobą ir pasiekti daiktų esmę.

Jei literatūra – aklavietėje, jei aklavietėje – menas, tai tik todėl, kad jų statybinė medžiaga dėl daugelio priežasčių paseno ir sutriušo: meno kūrinys

neabejotinai turi būti gyva konstrukcija, gyvas pasaulis, pasaulis, kuriame gyvena gyvi žmonės ar formos, figūros, mintys, vaizdai, praregėjimai, jausmai, daiktai, ir visa tai jungiasi, vienijasi į nedalomą visumą, net jeigu ji ir nėra vientisa logikos bei įprastinio meno mąstymo požiūriu, bet turi savo logiką ir ypatingą dialektiką, glūdinčią pačioje tos visumos struktūroje ir realybėje.

Teatras kaip tik ir yra toks pasaulis. Pasaulis su savo personažais. Ir ne tik su personažais; jame gali siausti audra, vėjai, nematomos paslaptingos jėgos, gali visai nebūti personažų, gali karaliauti nebūtis ir tylą. Teatre viskas tampa buvimu ir viskas tampa personažu. Personažu tampa pats nebuvimas, personažu tampa vėtra, neįveikiama jėga, personažu tampa tylėjimas, personažas yra nebūtis. Visa tai – jausmas, idėja, figūra, spalva, asmenybė – yra kūrinio medžiaga, iš kurios gimsta tam tikras pasaulis.

Kaip ir literatūra – žinoma, ji ne peizažiška, nors ir aprašo peizažus. Miesto, kaimo, miško, kalnų peizažai – visi žemiškieji peizažai yra patekę į literatūros orbitą. Jokių kitų mes jau ir nežinome. Pabandykite išvysti juos kaip nors kitaip – kaip tik tai ir reikia sugebėti. Dar visai neseniai kai kas pabandė atnaujinti peizažo aprašymo būdus: šitai darė objektyvusis romanas, tačiau jis virto sistematika. Žemiškoji medžiaga turbūt jau visa panaudota. Protui gyvybiškai būtinos naujos erdvės bei sferos.

Neatsitiktinai mes veržiamės į kosmosą. Mums to reikia. Mūsų protui reikalingos platesnės, didesnės erdvės. Strateginiai mokslinių ir visų kitų tyrinėjimų poreikiai – pats paviršutiniškiausias bei mažiausiai pagrįstas pretekstas, turint omeny šį rizikingą dalyką. Naujos erdvės, nauji peizažai veriasi tiesiog prieš mūsų akis.

Žvaigždžių pasaulį, buvau ketinąs sakyti „dangų“, ir šią naują nežemišką ar žemę supančią erdvę reikia bent jau iš dalies pritaikyti naudojimui, paskui – apgyvendinti. Viską, kas sena, jau suskeldėję, nušiuurę ir nebetinka naudoti, reikia sudaužyti. Niekada jau žmonės nebegalės kalbėti apie mėnulį, žvaigždes, naktį, apie spindintį dangų taip, kaip kalbėjo anksčiau. Į visa tai bus nebeįmanoma pažvelgti tomis pačiomis akimis. Požiūris į šią medžiagą meno kūrinuose (nes tai suteiks meno kūriniai medžiagos, jei tik menui bus lemta išlikti) taps visiškai kitoks.

Meno kūrinys – tai ne visuomenės gyvenimo aprašymas ar kritika. Visuomenės kritika rūpinasi politikai bei sociologai. Nors vis dėlto ši kritika sudaro tam tikrą meno kūrinio dalį. Tai – ypatinga medžiaga. Visuomenės kritikos būdai – gerai žinomi. Mes šia medžiaga naudojames ir ji taip pat pavirto klišių krūva, paseno bei išsisėmė.

Kai girdžiu kalbant, esą vienas ar kitas meno kūrinys yra rūstus mūsų epochos metraštis, negailestinga satyra, išjuokianti nūdienos visuomenę, man pasidaro labai juokinga; esu visiškai tikras, kad, nuėjęs pažiūrėti pjesės, kuri apibūdinama kaip „negailestinga satyra“, arba perskaitęs knygą, apie kurią kalbama, kad tai – „rūstus mūsų epochos metraštis“, rasčiau jose tik elementariausias klišes, pilką kasdienybę, ir nieko daugiau.

Mane taip pat suima juokas, kai man sako, jog kokia nors poema yra kupina, tarkime, „audros ir veržimosi“. Jau vien banalus komentaras rodo šio „negailestingo“ kūrinio, šios „kupinos veržimosi“ poemos banalumą. Mes žinome, ką apie tai pasakys kritika, nes visa tai jau girdėjome.

Senos sąvokos – kapitalizmas, žmogaus išnaudojimas, demistifikacija, – tai tik žodžiai, šiandien pasenę, išėję iš apyvartos žodžiai, žodžiai, netekę prasmės. Pasaulis plėtojasi taip savitai, kad ir vertinti jį reikia kitaip: išnaudojimas jau seniai nusimetė senąjį pavidalą. Žinoma, išnaudojimas tebeegzistuoja, bet jo for-

mos – jau kitokios. Žmonės tebeišnaudoja vieni kitus, ir kalbėti reikia apie šiuolaikinius šios nesiliaujančios, žmogaus žmogui taikomos prievartos metodus bei mechanizmus.

Mes taip puikiai žinome, kad jau ir nežinome, iš kurios pusės atsirita kolonizacijos bangos. Socialinė kritika tapo tiesiog nebeįmanoma, nes ji remiasi pasenusiais kriterijais, ideologinėm prielaidom, kurias lėmė seni nepasitenkinimo, pavydo, nuoskaudų ir panašūs kompleksai. Antra vertus, socialinė kritika neįmanoma todėl, kad paprasčiausiai yra draudžiama.

Tironiški režimai draudžia analizuoti esminius politinės, socialinės ir ideologinės struktūros pagrindus, negalima jokia kritika, nes, pirmiausia, ribojama vidinė laisvė, antra, laisvė kontroliuojama ir jos apskritai trūksta.

Štai ir paaiškėja, kad mes turime tai, ką turime. Meną ir literatūrą smaugė ir tebesmaugia tiek politinės tironijos, tiek ir reakcingieji ar išgirtieji revoliucionieriai, smulkiaburžuaziniai, sklerotiniai judėjimai, ir kelias, kurį jie gali mums pasiūlyti, atrodo gerokai varganesnis už tą, kurį mums gali atverti technikos laimėjimai. Taigi ir literatūra yra apribota, uždrausta, nustumta į pašalę.

Romaną, žinoma, galima ir paskaityti – ne blogesnis užsiėmimas už kryžiažodžių sprendimą. Galima paskaityti ir spaudą, puoselėjant bei atrajojant savo idėjas, randant tikrą ir apgaulingą pritarimą savo pozicijai. Galima nueiti į teatrą, tai – ne taip jau blogai, ir, užuot gainiojus kamuolį, pažiūrėti kokią nors pjesę, kuri šiaip jau nelabai jus tepradžiugins, bet truputį prablaškys. Galima sukaupti dar šiek tiek valios ir prisiversti pažiūrėti pamokomą ar vadinamąją filosofinę dramą, – nieko nauja ji jums nepasakys, nes viskas jau seniai žinoma.

Aš manau, kad šį nepatenkintų, stereotipų apniktų žmogelių sąstingį, lygiai kaip ir dar pavojingesnes už jį tironijas, gali nugalėti tik milžiniška jėga, primenanti staiga išsiveržusį ugnikalnį, naujas gyvybinės energijos protrūkis, dvasios bei proto galia. Gal mums reikia naujo siurrealizmo, tik dar galingesnio, dar laisvesnio, griaunančio logines, politines, revoliucines, buržuazines prielaidas, ideologines nuostatas, netikrą racionalizmą. Nes jau turbūt įprasta vadinti logišku ar racionaliū tam tikrą įdiegtą bei įtvirtintą iracionalumą arba absurdą, – mat jis tapo labai patogus.

Iškart po Pirmojo pasaulinio karo prasidėjo tai, kas labai priminė naujos energijos, vidinės ugnies, didžiulio dinamizmo proveržį. Tokios galybės protrūkį patyrė Bretonas, Eliuard'as, Aragonas, Majakovskis, Jeseninas ir Kafka. Didžiule jėga, milžiniška energija tryško ir naujoji, išties revoliucinė dailė, tai buvo naujas impulsas, jis darė įmanomą kito pasaulio ar bent jau naujo mąstymo atsiradimą.

Deja, šis dinamizmas truko neilgai, jis nuslopo ir išsisėmė. Naujasis siurrealizmas galėtų peržengti per visus tuos draudimus, kompleksus, sutrikimą, atsargumą, – jie, beje, skatina dar ir kaltės jausmą bei užgniaužia nesugebėjusią rasti išėjimo energiją, o šioji užsidaro savy ir apauga visokiais narcisizmais, komplikacijom, literatūrom, kurios nekenčia savęs ir visų kitų.

Taigi galingas dinamiškas smūgis galėtų pakeisti susidariusią padėtį, smūgis, kuris laužo rėmus to, ką vadiname realizmu. Man atrodo, šiuolaikinė psichologija moko žmogų ne prisitaikyti prie tikrovės, o keisti ją, įsivaizduoti ją ar, tiksliau, žvelgiant į ją, liečiant ją, teikti jai tam tikrą formą, tai yra duoti formą tam, ko nėra. Mes kuriame pasaulį tokį, kokį jį vaizduojamės. Vadinasi, mes suteikiame pasauliui tą reikšmę, įvelkame į tą formą, kurios užsinorime.

Žinoma, tai galima laikyti ir mūsų minčių reiškimo būdu, nes forma, kurią mes sukuriame, neabejotinai atitinka mūsų mąstymo struktūrą. Žinoti šitai – tas pat, kaip teikti reikšmę; tačiau, neteikdami nei reikšmės, nei prasmės, vis dėlto kar-

tais į pasaulį įliejame kokios nors prasmės. Pavyzdžiui, teigdami, kad pasaulis absurdiškas, jį tam tikru būdu paaiškiname. Sakydami, kad pasaulis – absurdiškas, kritikuojuame savąją jo sampratą.

Bet reikia pasakyti, kad aš esu linkęs niekaip jo neaiškinti. Aš norėčiau pasauliui neteikti jokios prasmės, jokios formos, nes siekiu išsivaduoti iš visų tų formų ir iš viso šio pasaulio, kuris mane įsiurbė, toks noras kyla turbūt todėl, kad aš negaliu suteikti formos tam, išreikšti to, kas yra visų stipriausia ir baisiausia – išreikšti gyvenimo ir mirties.

Kažkas yra pasakęs, kad gyvenimas ir mirtis negali žiūrėti vienas kitam į veidą. Galima išsakyti tai, kas dar nebuvo išsakyta, bet išreikšti tai, kas neišreiškia, – neįmanoma. Jei literatūra negali šito aprašyti, jei mirties negalima paaiškinti, jei tai, kas neišreiškia, negali būti apsakta, kamgi tada reikalinga literatūra?

GAUTA PAMINĖTI

Algimantas Baltakis. Antakalnio vigilijos. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010. – 216 p.

Populiaraus poeto kūrybos rinktinė, apimanti geriausius jo 1980–2010 metų eilėraščius. Sudarė autorius.

Justinas Sajauskas. Voverė ant vilkų tako. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 248 p.

Istorinis romanas, kuriame vaizduojami trys Mindaugo gyvenimo tarpsniai: jaunas kunigaikštis, savarankiškas valdovas, galiausiai – karaliaus Mindaugo žūtis.

Arvydas Šliogeris. Bulvės metafizika. – Vilnius: Apostrofa, 2010. – 276 p.

Knygos paantraštė – iš filosofo dienoraščių. Glaustu pavidalu, fragmento, sentencijos ar aforizmo forma sugrįžta visos pamatinės temos, išskleistos ankstesnėse filosofo knygose. Knyga patrauks kiekvieną, kuriam bent kiek rūpi šiandienos žmogaus būklė.

Jūratė Baranova. Baimė nuskęsti. – Vilnius: Apostrofa, 2009. – 168 p.

Antra filosofės esė rinktinė, sudaryta iš kultūrinėje spaudoje publikuotų, taip pat ir niekur neskelbtų tekstų. Nagrinėjamos sudėtingos egzistencinės problemos, tačiau autorė rašo švelniai juokaudama su savimi ir skaitytoju.

Mano tėvynė – prie jo širdies. Gab-

rielos Eleonoros Mol-Basnavičienės dienoraštis ir laišakai. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009. – 327 p.

Knygoje spausdinami tekstai apima septynerių metų laikotarpį nuo 1883 m. iki 1890 m. Biografinės literatūros apie Joną Basanavičių fondą praturtina iki šiol niekieno netyrinėti klodai – žmonos G. E. Mol portretas ir jos šeimos istorija. Parengė ir iš vokiečių k. vertė Vaidas Šeferis.

Vladas Šimkus. Po žeme ir dangum. – Vilnius: lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009. – 191 p.

Nauja žymaus poeto Vlodo Šimkaus (1936–2004) poezijos rinktinė, kartu išleista kompaktinė plokštelė (eilėraščius skaito aktorius Rolandas Kazlas). Knygą sudarė ir įžangos žodį parašė Dalia Satkauskytė.

Gražina Cieškaitė. Eilėraščiai. – Kaunas: Naujasis lankas, 2009. – 60 p.

Žinomos poetės eilėraščių rinktinė, išleista serijoje „Poezijos pavasario laureatų bibliotekėlė“. Sudarė autorė.

Leonas Zaleckis. Vieno pavasario svečias. – Kaunas: Naujasis lankas, 2009. – 406 p.

Rašytojo Leono Zaleckio (1929–2003) prozos rinktinė: romanas „Tėvų dvasia“, apsakoma „Vieno pavasario svečias“ ir apsakymai, pagrįsti antrosios XX a. pusės Lietuvos gyvenimo įvykiais. Sudarė P. Palilionis, įžangą parašė Vytautas Martinkus.

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

Paskutinė lyrikos
knyga – apie meilę

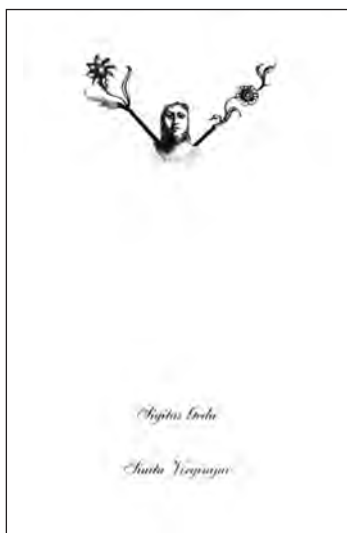
Tada, kai žmogus skendi neviltyje, jis gali sukurti labai džiugių dalykų.

Besigelbėdamas.

Neturėdamas (ar neįstengdamas) ką
mylėti, gali
sukurti meilės eilių. Iš stygiaus.

„Kūrybos paradoksai“, 2007 m. užrašai

Paradoksas padeda įeiti ir į „Siuitą Virginijai“, paskutinę Sigitos Gedos lyrikos knygą. Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos knyga išleista besibaigiant 2009-iesiems, metams praėjus nuo poeto mirties. Paties parengta, paties leidyklai įteikta, dar žvilgtelta ir į redaktoriaus Valentino Sventicko pastabas. Ir dailininkas Mikalojus Povilas Vi-

Sigitas Geda. SIUITA VIRGINIJAI. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 55 p.

lūtis – paties pasirinktas ir į pasirinkimą atsiliepęs. Yra minėjęs, kad Sigitas norėjęs to, *ką piešia pati ranka*; buvo *tai* matęs Kęstučio Grigaliūno surengtoje parodoje ir pats pabandęs. Bet kai jau sieki, kad ranka pieštų *savaime*, tas savaime išnyksta. Knygos priešlapyje pirmą kartą surašyti S. Gedos autorinių teisių paveldėtojai: sūnus Šarūnas Geda, dukros Uršulė Gedaitė ir Marta Naudžiūnienė.

„Siuita Virginijai“ pradedama „Prologu“:

Žalias visatos stebukle
Kuris vienas siūbuoji po langu
Ir man atveri mažą
alsuojantį dangų.

Dvigubo žvilgsnio trajektorija: žalia visatos stebuklo ir mažo alsuojančio dangaus – *alsavimo* negalima užmiršti eilėraščius skaitant.

Nedidelė knyga, bet iš tiesų sumuojanti, suvedanti, supinanti asmeninės ir literatūrinės patirties siūlus. Knygos pavadinimu jungiama muzikinė intencija ir moters vardas. Visgi nebūtų teisinga vardą suabsoliutinti; jis tėra ženklas, kuriuo pažymėti intensyvūs dvasiniai išgyvenimai. Tokie intensyvūs, kad pro balsą *prasimuša* tarsis *kitas balsas, kažkas*, kas kalba kalbančiu.

Kaip paskutinė lyrikos knyga – jei dar ir rasis nespausdintų eilėraščių – „Siuita Virginijai“ užims išskirtinę vietą S. Gedos biografijoje. *Siuita* – lyg paties poeto atspėtas žanras – *seka*, tęsinys, bet ir prieštarų pynė, ciklas, gyvatė, įsikandusi savo uodegą. Ratas, iš kurio neišeisi; ratas, kuris užsibagia prasidėdamas.

Siuita – ciklinis muzikos kūrinys,

audžiamas iš dažniausiai kontrastuojančių dalių. „Kažkur giliai „turiu“ muziką, šiaip jau esu „be klausos“, – taip Sigitas yra išsitaręs viename laiške Aušrai Marijai Sluckaitei (spausdinta „Varpuose“). Gilioji muzika – ji aidi taip pat giliai kaip kalba: garsai, sąskambiai, ritmai, melodijos, kompozicinės sekos, kontrastai, paralelės; bet ir dar giliau – *simfonija* ar lietuviškoji *sutartinė* (kaip principas svarbi ir Jurgiui Baltrušaičiui).

Meilės lyrika, kraujo gyslomis prisijungianti prie gyvybingos tradicijos – šventraščių, seniausių tekstų. Nuogo kūno, bet ir atsivėrusios sielos kalba. Atviros erotikos, bet ir maldos būsenos. Žiaurumo („MEILĖ kartais būna žiauri, – / ir ne aš tatai sugalvau“) ir didžiausio švelnumo, šventumo lydinys („Viešpatie, tai šventa, tai dar nespėjo pavirsti į ledą!“). Arba: „Bučiuoju tavo rankas, / paliesdamas kojas lūpom“ („Raitelis ties bastėja“).

Nesunku ištarti – tokios meilės lyrikos, tokio stipraus, aistringų kūniškumo, tokio ritminio sintaksės pulsavimo kaip cikle „Moters kūnas vonioj už užuolaidos“ dabartinėje pasaulio poezijoje vargu ar apskritai sutiktume. Kodėl, kaip tai įmanoma (jei išvis įmanoma) argumentuoti? Kalbėjimas vientisas, įkvėptas regėjimo, kūno ekstazės. Ritmo valdomas – nereikia jokių kitų teksto sankabų, užtenka ritminių bangų pulsavimo – alsavimo, pertraukiamo pauzių – atodūsių. Dvi pradžios *geidimo* eilutės („– – ak, matyti vien tai, ką norėjo laukuos / pasiklydęs berniukas – –“) – išgryninančio, dviprasmybes naikinančio *žvilgsnio*, būsenos, pozicijos.

Pradėti rašyti, vadinasi, iš būsenos pereiti į ritmą, būsenos alsavimo neprarandant, maksimaliai įlydant ją į kalbą, suderinant su *žvilgsnio* trajektorija. Pradžia: „Regiu, kaip prausiesi. Pirmėliausia įžengi kilni ir nuoga, nuo nieko nepriklausanti karalienė, niekam nepriklausanti.“ *Pirmėliausia* –

laiko prievoksmis, kuriame slypi to, kas regima, mylavimas, perimamas žodžio formos. Žodžiu perimama ne tiek realybė, kiek paveikslas, senųjų meistrų, kūno poetų regėjimas. Vis aukštesnė ekstazė ir staigus kirtis – pertrūkis: „Juk svarbiausia – matau tiesiai savo lapotoj vaizduotėj / šaltą akmenį, lygų ir baltą, ir ke – / liantį vėją bei šurpą.“ Grožio ir šurpo sąlytingumas. *Žvilgsnio* aštrumas, neįtikėtina konkretumo fiksacija: „Tavo oda pašurpsta, bet tik laikinai, kolei čiurkšlė vandens ima glostyti Tavo blauzdas, paskui aukščiau, po to šokteli virš galvos, vanduo plūsta žemyn, atgaivindamas, glamonėdamas nugarą, juosmenį, strėnas, palaimos kauburį...“ *Vanduo* – ne ežero, ne upės – vonios; vanduo, dalyvaujantis moters kūno misterijoje, bet prisimenama ir upė, ima veikti vaizdinijoje. Misterija, kuri vyksta *už užuolaidos*, veiksmas po veiksmo, po to, kas įvyko tarp moters ir vyro: „Kambarys buvo pilnas elektros, ne tos, o anos, kuri Tavojo kūno...“ *Žvilgsnio* laisvė ir *žvilgsnio* stabdymas: „O, kaip geistina, kaip neleistina tai matyti, o matau, o žaviuosi tuo rausvu, mėlynai spinduliuojančiu kūnu.“ Šunelio pasirodymas – panašiai kaip Algirdo Juliaus Greimo laiške Aleksandrai Kašubienei – nelygtas paslaptingas *trečiasis*, kuris stebi du, nenuleidžia akių, apimtas to, kas vyksta, *perkeistas*: „Aš buvau raudonas karalius iš Libijos, Tave sergėjo mažas rusvas šunelis ties uždanga, kaišiojo savo geidžiantį, skvarbų liežuvį.“ Ciklo kulminacija pasiekama pabaigoj – septintajame eilėraštyje – siuitiška kulminacija, kurios aukščiausias taškas yra ir žemiausias: dėkojimo, liūdesio: „Ak, dėkoju už ilgesį, už goslumą ir išgastį kūno, tolina artima – / viskas dabar jau sutampa, negali atsiplešt, atsiskirt nei nutolti, priartinti.“ Du pabaigos sakiniai – lyg iš kalbos galimybių *anapus*: „Kas ne šio pasaulio, nėr jokio reikalo slėpti – spinduliuoja ir maišos trigu – / bas vėjas.

Šiugžda, šlama, nelygu prie upės jau išskalbtos ir / iškrakmolintos baltos antklodės, vėjas ir vandenys – srūva.“

Ir trikdo, ir kelia smalsumą moters vardas pavadinime – Virginija. „Siuita Virginijai“? Dedikacija, ar tik amžinas lotyniškas *mergaitės* skambėjimas; nuo *virgo* iki *virginalo*, reiškiančio mažą (mergaitišką) klavesiną, *siuitišką* muzikos atgarsį? Tikras asmuo, ar simbolis? Beatričė, Laura, Valerija, Apolonijs, – kiek jų, gražių moterų vardų, *amžinojo moteriškumo* reiškėjų, nuo kurių neatskirama graži, o kartais ir tragiška poezija. Mirus mylimajai Sofijai, Novalis parašė „Himnus nakčiai“ („Hymnen an die Nacht“), vienus gražiausių pasaulio lyrikos pavyzdžių. Bet čia kitas atvejis: nebėra poeto, o liko eilėraščių rinkinys – „Siuita Virginijai“, neįtikėtinas lydinys to, kas iki poeto sąmonės atėjo iš kitų patirčių (linijos, kurios gali sujungti Williamą Butlerį Yeatsą ir Antaną Baranauską, „Giesmių giesmę“ ir Charles’į Baudelaire’ą).

Į knygos ateities likimą nukreipiantis eilėraštis – pagal senovinę XIX a. manierą – iš to ar kito poeto. Iš W. B. Yeats: „Kuomet visai sena, sulinkus ir apakus / Palenksi savo žilą galvą prie liepsnos“; ir taip pasirodo Tu arba Ji:

Nuliūsk ir sušnabždėk – išskrido
lengvasparnė
Iš žemės tavo Meilė, pakilo į dausas,
Lengvai kalnų viršūnes aplenkė visas,
Ją priėmė žvaigždynai į savo šeimą
darnią.

Tobula romantizmo adaptacija – tolimas gražus *prisiminimas*; kas būtų žmogus be šios galimybės? Ir greta – bodleriškasis, bet jau ir *gediškasis* pasibodėjimas gyvenimu, įtūžis:

Betgi aš buvau toks įtūžęs, man jau šakės, man jau viskas velniop,
nusiminęs, palūžęs tetroškau
nulaužyti kakliukus
toms pakvaišusioms gulbėms,
šnypsčiančioms palei krantą,

kaulijančioms pašaro (bulkos arba
saldainių!)

savo ruduojuantiems mažvaikiams...
Kokia baisi yra beprotybė ir klaikas!

Visas šitas
gyvenimas, baltos lelijos ir gulbės,
jų lizdai jau seniai nušviesėjusiuos melduos,
nendrėse, nepasiekiamuose man vandenuos,

meilė, vaikai ir poezija
(jeigu norit)

Ir taip gali būti paryškinti du poliai: meilės dieviškumas, meilės beprotybė ir klaikas. Lelijos švytėjimas ir kūno pragarmė. Ant šitos briaunos laikosi dailininkas M. P. Vilutis. Nieko neilustruodamas, tik savitu, neatpažįstamu būdu ženklindamas. Greta vienos kalbos – dar *kita*.

Moteris, su kurios vardu susietas rinkinys, ir reali, esanti, taip pat ireali, sukurta, pamatyta „savo lapotoj vaizduotėj“. Tokia mergaitė-moteris, kuri kintančiais pavidalais pasirodo *siuitoje* ir kuri tėra poetinėje kalboje, jos metaforose. Lygiai taip, kaip knygos autorius S. Geda, dar realus, mūsų pažįstamas asmuo, nėra tas pats, kuris pasirodo kaip knygos *aš*: sukurtas, iš kalbos išaugantis gyvas poetinės kultūros darinys. Meilės eilės rašomos ir iš meilės būsenos, ir iš jos trūkumo, pasiūlgimo. Kaip pasakyta pačioj knygos pradžioj: „aš nepatyrčiau didelės meilės, – / gal todėl toks didelis sielvartas“ („Bliuzai, parsivežti iš Kanados sniegynų“).

Siuitoj vienin sueina keli laikai, kelių išgyvenimų plotmės: atsiminimų, ankstyvųjų erotinių išgyvenimų ir patyrimų, praradimų („Taip išėjo ir mano žmona...“). Biografinis klodas, leidžiantis atpažinti ypatingas detales, taip pat ir paskutinės gyventos vietos, buto, yra persmelktas ne tik personalinio, bet ir bendrinančio kultūros žvilgsnio, galbūt susidarancio ir iš verstų tekstų, autorių – nuo „Giesmių giesmės“ iki Ch. Baudelaire’o. Vyras – kalbantis, išpažįstantis, mylintis, geidžiantis, patiriantis – taip pat ateina iš kelių

laikų, amžių. Pirmiausia – berniukas. „Moters kūnas vonioj už užuolaidos“ prasideda kaip tik jo akcentu: „ – ak, matyti vien tai, ką norėjo laukuos / pasiklydęs berniukas – – –.“ Ir nutolinantis–priartinantis klausimas eilėraštyje „Fleita ir varnėnas, švilpiniaujantis pavasarį“: „<...> ta melodija – ji kieno? Ne jau to paties strazdanoto berniuko?“ Tapatybės klausimas – ar aš tas pats, ar ta pati kaip prieš penkiasdešimt ar šešiasdešimt metų? Toks ir atsakymas: ir taip, ir ne.

Meilė – kūno geismas, sąmonės džiaugsmas, nevilts, galiausiai tragedija. Didžiausios tragedijos – meilės tragedijos. Ir literatūroje, ir muzikoje. Grožis ir šurpas, persmelkiantis kūną. Kiekvienoje S. Gedos knygoje yra meilės eilėraščių – tyriausio širdies balso, šiurkštaus vyriško geismo, erotikos, erotinių vaizdinių, jų sublimacijų. Kreipinių ir iškreipinių. Ir subtiliausio pažadintos sielos virpėjimo. Septyniolikos ketureilių ciklas „Laiškai mylimai moteriai“ („Žydinti slyva Snaigyno ežere“) – įstabus tekstas, pirmine erotine energija perskrodžiantis lyrinę tradiciją (nuo antikos, Rytų poezijos), sustiprinantis kalbos galimybes:

Dabar galėtum mirti arba žūti,
Iškęsti Andų ar Eskimų žiemą, –
Išliks ranka, lytėjus tavo krūtį
Kaip baltą žydinčiąją chrizantemą.

S. Gedos vėlyvosios meilės lyrikos atramos – nuo „Giesmių giesmės“ per Dante'ę, François Villoną iki XIX a. lietuvių poezijos kūniškųjų pasažų ir XX a. avangardizmų: tarp Kleopo Jurgelionio *meilėraščių* ir Prano Morkūno *naujakalbės*, sutelktos į kūną, geismą, lytį. Ir į labai aukštą dvasinę vibraciją, kurios nemirtingu liudijimu tebėra Dante's „Naujas gyvenimas“: „Iš jos akių pats Meilės viešpats žiūri, / palaimintas, į ką jinai pažvelgia.“ Eilėraščiai proza – yra itin aukšta kalbinė sublimacija, veikianti vidine ritmika.

Paskutiniu metu gyvenimo laiku S. Ge-

da dar patyrė įstabių sąmonės blyksnių, netgi nuostabos, kad dar pasigirsta kalbinė melodija. Taip, netikėtas melodijos sustiprėjimas, grojimas lyg kokiais viršutiniais (ar giluminiais) sąmonės tonais: liūdesio, ilgesio, neišsipildančios vilties, tylios rezignacijos: *nepatyrčiau, neturėjau*. Meilės lyrika, apšviesta ilgesio meilės, kuri neišsipildė, nes ir negalėjo išsipildyti. Tai – tragiškasis jos ženklas, antspaudas.

Įspūdis, kad *prologas* ir *epilogas* kaip dvasinio veiksmo ribos sąmonėje yra suartėjusios, veikia vienas kitą, kad laikas yra tarsi susitraukęs (ir dėl to labai intensyvus). Kompozicinė knygos darna nebėra svarbi, darna čia reiškiasi kitaip. Meilės lyrika, plačiausia prasme, auganti iš itin stipraus gyvenimo geismo, gilių erotinių vaizdinių bei jų sublimacijų, ir prisilenkianti prie pačių pažemių, prie augalo, daikto, palikto paukščio lizdo. Visa, į ką žvelgiama iš meilės, liudija ją pačią, jos gimdantį, kuriantį esimą. Esminė egzistencijos drama – tarp Aš ir Tu, kupina dramatinės įtampos tarp šventumo ir nusi-kalstamumo. Sąmonė yra meilės gimdytoja, meilės žemė ir meilės amžinybė. Tik sąmonės būdu ar keliu pasiekiamas kosminis lygmuo, kai meilė ima pulsuoti kaip galingiausias kosminis jausmas; nuo „Giesmių giesmės“ iki Dante's „Dieviškosios komedijos“ didžiu visuotinumumu, vėlesnėje lyrikoje, bet tik pačių didžiausių poetų, atskirais kūriniais, jų pulsarais. S. Geda, be abejonės, buvo perjautęs poetinę meilės misteriją (ne tik iš skaitytų, bet ir paties verstų tekstų). Ir (kaip ir kiekviena intensyvi sąmonė) turėjo gilių išgyvenimų, patirties akimirkų – nuo pirmųjų dar berniuko, paauglio *erotizmų* (jo paties žodis iš „Siuitos trims balsams, violončelei ir fortepijonui“) iki kūniškųjų meilės svai-gulių; atskiri tekstai jau skelbti rinkinyje „Daugiau nevaidsiu Sofoklio“ (2006): („<...> kaip užtemdavo sąmonė, kaip užtemdavo sąmonė! / Svaigulys vien tik-tai pagalvojus, jog ateisi, jog / gulsies,

jog būsi šalimais!“, „Švilpynėlė iš nendrės ir molio!!!“), praradimų–atsisveikinimų, su neišvengiamu kaltės jausmu, iliuzijų, kad kažkas grįžta, kad gali grįžti. Meilės lyrika, kurios *vienas asmuo* yra tik pats kalbantysis, bet ne vieno laiko ir ne vieno patirties klodo, o tarsi išvestinis: iš nevienalaikių ir nevienavertųjų patirties linijų susidaranti *vyro balso* figūra kalbėjimui – programai, prasidedančiai iš anksto nežinomo, nuspėjamo sąmonės impulso; impulso, visa sujungiančio, sublimuojančio.

Vėlyvosios S. Gedos meilės lyrikos *žadiniai* (tai, kas žadina–pažadina) kykla iš kelių šaltinių (taip pat ir iš tekstų), skirtingo laiko patirčių (ankstyvųjų, baugių, neaiškių erotinių traukų ir vaizdinių, subrendusio, vaisingo kūno, senstančio žmogaus, atsisveikinančio–atsimenančio). Pirmą kartą lietuvių meilės lyrika pasiekia kosminį virpėjimą–plastėjimą, sklindantį iš senųjų sanskrito giesmių, iš „Giesmių giesmės“, pakyla iki savito, stipraus, pilnavidurio kosminio ritmo:

Aš žinau, jog žydėtų man girios, apylinkės, o ir
visas kraštovaizdis daug platesnis, debesys,
sniegas
iš pusės šiaurinės, vanduo, vanduvos Tavojo
kūno

baltumo:

netgi Saulė nėra jo bučiavus, dievas Ra
nėra jo lytėjęs, – Tu buvai sukurta man iš
jo kraujo, jo šviesos ir jo aukso,
iš jo sėklos, kuri deimantinė, bet
nėra jis Tavęs anei matęs, anei lytėjęs...

(„Siuita trims balsams, violončelei ir
fortepijonui“)

S. Gedos *vanduvos*; greta Onės Baliukonės – *akmuvos*, dzūkų kalbėjimo gamtinis lankstumas, daugiaprasmiškumas, pirminė poezija, *propoezija*; kaip Česlovo Kudabos išstartos *groupės*.

Visa yra viena, bet kiekvienam atskirai.

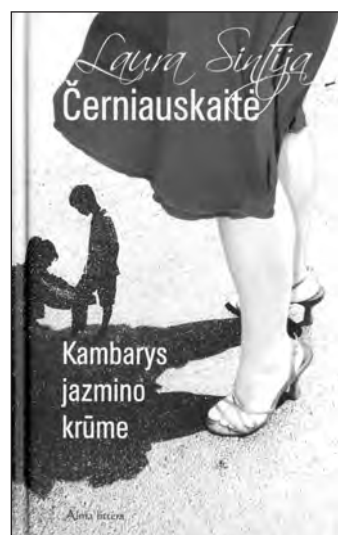
Paskutinė Sigitos Gedos lyrikos knyga tikrai yra jo kūrybos vainikas.

GIEDRĖ KAZLAUSKAITĖ

141

Svetimi kambariai

Literatūros recepcijos terpėje vis dažniau susiduriu su prieštaringu požiūriu į naujausias Lauros Sintijos Černiauskaitės knygas: viena vertus, pasitikima ankstesniosios kūrybos plastika, tačiau vertintojos (dažniausiai moterys) nevengia išreikšti ir negatyvių reakcijų – neva dėl erotinių scenų „vulgarumo“ ar „pasakotojos egzaltacijos“. Lyg abejojama, ar gali žmogus būti tuo pat metu ir produktyvus, ir kokybiškas; gal toji abejonė pagrįsta, mat kolegos yra sąžiningi ir puikiai išmano kūrybinio pertekliaus reiškinius, jie moka objektyviai vertinti rašytojo kūrybos virsmą. Vis dėlto tame kontekste matau kažkokias asmenišką skaitymo patirtis, atsisakymą ramiai priimti „erotines scenas“, savųjų vertybių, peraugusių į perkūnsargius, tvoras. Ir, žinoma, troškimą, kad rašytojai savo kūryboje „intelektualizuotų“ tai, ką jie tarsi „vulgariuoja“ – tai leistų ramiai mėgautis savuoju „intelektualaus skaitytojo“

Laura Sintija Černiauskaitė. **KAMBARYS JAZMINO KRŪME.** – Vilnius: Alma littera, 2009. – 176 p.

statusu ir nesąmoningai neigti rašytojo teisę į *ratio studiorum* atmetantį vitališkumą.

Autorė galiniame knygos viršelyje lyg ir teisinasi, jog rašanti „tomis pačiomis temomis“ – turint galvoje charakterių introspekciją ir santykių psychologizavimą. Tačiau tos temos yra amžinos kaip tik dėl to, kad nesinaudoja jokiais socialiniais ar ideologiniais visuomenės narstymo mechanizmais. Rima Pociūtė knygoje „Psichės istorijos“, kalbėdama apie L. S. Černiauskaitės kūrybą, konstatuoja: „Rašymo malonumas jokių būdu nesietinas tik su pačiu rašymu kaip produkavimu ar supratimu, kad produktas – literatūrinės rinkos vertybė: jis gali reikšti ir iki galo neįsisąmonintą rašytojos savianalizę, net individo savasties susidorojimo su nebepriimtiniu savuoju *ego* būdą“ (Pociūtė R. *Psichės istorijos*. – Vilnius: Homo liber, 2009. – P. 204). Teisingas imperatyvas: jį L. S. Černiauskaitė ir pati yra įvardijusi keliuose interviu bei privačiuose pokalbiuose. Rašymas kaip savikūra jos atveju niekada nevirsta kitiems matoma asmenine terapija: žmogus nėra vien impulsų ir reakcijų kamuolys, jis aiškiai atskiria save nuo savo veikėjų ir net pasakotojų, jeigu jaučia tapatybės ribas. Kita vertus, nesu skaičius visai „nuautobiografinių“ knygų, kurios paliktų tokį pat estetinį poveikį, kaip ir akivaizdžiai „suteptos“ autobiografiniais motyvais ar autoriaus charakterio atplaišomis.

Naujoje L. S. Černiauskaitės knygoje esantys apsakymas ir apysaka išryškina kelis skirtingus moterų tipus: kiekviename karakteryje kuriamas problemiškas ryšys su motina. Apsakyme „Kambarys jazmino krūme“ iškart į akis krinta liguistas mamytės (taip vadinama ši veikėja, pabrėžiant infantilizuotą dukros ir motinos santykį) prieraišumas prie esminės apsakymo figūros – Tilės. Nuolatinis tapatumo ribų trynimasis, gviešimasis į duk-

terį tarsi į kūno ir asmenybės dalį čia galėtų reikšti motinos bandymą atsikvoti kažkada intensyvumu pasižymėjusį sesers ir brolio tarpusavio ryšį. Kambarys, įsikomponavęs ir apsakymo (bei knygos) pavadinime, jungišką joje psichoanalizėje (sapnų aiškinime) reiškia sielą. Vaikystėje brolis ir sesuo susikūrė slaptą „kambarį“ krūme – palikdavo ten vienas kitam raštelius, pažymėjo jį savo krauju, *susižadėjo* su jazmino šerdimi. Tipinis vaikiškas veiksmas, reiškiantis privačių teritorijų ieškojimą, supratimo, jog intymumas turi būti nematomas pašaliniais, radimasi. Nusizudžius broliui tarsi nulemiamas veikėjos elgesio modelis, skatinantis ją neprisirišti prie vyrų ir toleruoti despotišką motinos prieraišumą. Simbolinis veikėjos grįžimas į vaikystės namus, nesąmoningai troškiant dar kartą išgyventi trauminę patirtį, susitapatinant su buvusiu savimi – tai egzistencinis sprendimas, būtinybė keistis, keisti savo ryšius su artimais žmonėmis ir elgesio įpročius. Neįsisąmoninta kognityvinė terapija virsta vos nujaučiamu išsilaisvinimu, kaltės jausmą ir gedėjimą konvertuojant į savivertės (ar savarankiškumo) gimimą. Psichologines būsenas L. S. Černiauskaitė aprašo labai tiksliai, įtikinamai, su didžiule empatija. Siužetiškumas jai tampa vis svarbesne atrama, leidžiančia perteikti subtiliausias jausmų struktūras (šiai jausmus sunku paversti originaliais vaizdiniais, nebent redukuotume juos iki banalybės). Todėl gali būti, jog rašytoja tiesiog įvaizdina ypatingą savo viziją, fantaziją, vidinę vaizduotės dinamiką, neturėdama tikslo tuo pačiu metu teikti ir intelektualinių interpretacijų ar užuominų į *prustiškąsias* dimensijas. O atrodo, kad kaip tik to iš jos kaprizingai tikimasi.

Apysakoje „Prieblandos seserys“ nagrinėjama panaši emocinė simbiotinė priklausomybė. Tik situacija kiek kita – suaugusių moterų ryšiai su

motinomis kardinaliai skiriasi. Viena iš jų buvo šaltos motinos netiesiogiai atstumta, kita pati atstūmė nekenčiamą savo perspektyvos atspindį. Pavadinimas akcentuoja seserystės, kaip kraujo ryšio (nors tame kontekste ryšys dvasinis), netikėtumą. Veikėjos piešiamos beveik kontrasto principu – Sniegutė vaizduojama kaip itin drovi, tačiau įveikinėja tam tikrus iššūkius, perženginėja savo galimybių „griovius“. Filomena nevaldo savo nuotaikos, jai būdingi pykčio priepuoliai. Tai labai charakteringas psichologinis tipas, artimas ribinės asmenybės modeliui. Kitų žeminimas ir agresyvumas jai reikalingas savivertei išsaugoti, alkoholis ir seksas – tapatybės zonos nusistatyti. Filomenos ryšiai su vyrais išduoda jos baimes kurti artimus santykius, kurios slopinamos drastiškais būdais. Motinos lytinio gyvenimo stebėjimas vaikystėje – viena svarbiausių Filomenos traumų, kurią ji pati ir įvardija. Mama Žana aprašyta kaip vulgarios pagyvenusios moters tipas; tiesą sakant, šis personažas savo spalvingumu kiek kenkia vidinei kitų charakterių anamnezei – skaitytojas tarsi supainiojamas vienu metu kylančiose gailėsčio ir paryškinto komizmo bangose. Sniegutės motina, priešingai, pasižymi rigoristiniu, griežtu charakteriu, šaltu, atstumiančiu „padorumu“. Dar viena kūrinio intriga – pradžioje užmezgamas tarsi homoerotiškas abiejų pagrindinių veikėjų kontaktas, tuo įprasminant jų kone fizinę trauką, nesuprantamą ir veikiausiai kylančią dėl išvaizdoje koduojamo skirtingumo. Vėliau tie motyvai išnyksta, Sniegutėi tarsi pereinant į naują brandos fazę. Abiejų veikėjų vardai nuo pirmųjų puslapių pasirodė kvailoki, bet kai juos prisijaukinau, tie vardai suteikė vaizduojamiems charakteriams papildomo, šiek tiek šaržuoto „gėlelių“ atspalvio. Apysakoje taip pat svarbus, nors ir epizodinis, Filomenos vaiko portretas – Timas, gan asocialus berniukas, tėvo

projekcijas perkeliantis dailininkui Jurui (mažiausiai išvystytas charakteris). Timo baimės atvirai psichologizuojamos: „Supranti, ten, viduje, yra kitas pasaulis... Jis suspaustas ir labai šaltas. Mus skiria durys. Kai jas atidaryčiau, tas pasaulis į mane *padvelkia*, ir jis baisiai *baisus*. Net kai uždaryčiau duris, man atrodo, kad viena mano dalelė ten liko“ (p. 114). Nupasakota gan vaikiškais terminais, būsena fiksuoja lyg ir grįžimo į įsčias baimę: Filomenai išvykus, vaikas prasitaria, jog mama gali niekad negrįžti. Herojė dėl savo psichologinio tipo iš tikrųjų nesugeba sukurti artimiesiems saugumo jausmo, kadangi pati jaučiasi mirtinai nesaugi. Apysakos pabaiga perdėm optimistinė, nors tai ir nėra pabaiga. Naratyvo gijos lieka nesupintos.

Kritiškesni pasvarstymai: skaitydama „Kambarį jazmino krūme“ kažkaip nevalingai prisiminiau Romualdo Lankausko beletristiką: gali būti, jog, remdamasi klasikinės prozos tradicija (glausdamasi prie jos kaip prie tvirtos, patikimos sienos), L. S. Černiauskaitė apkarpo tai, ką savo veikėjams galėtų duoti tik ji pati – stilistinį savitumą. Pasakojimo meistriškumas ne visada atsveria turinio „tirščius“ – lyg skaitytojas, užuot neskubriai mėgavęsis tekstu, būtų impulsyviai genamas puslapiais. Knyga skaitoma lengvai, ji įtraukia, tačiau neišvengia grėsmės nuslysti į paviršutiniškumą, turi populiariosios literatūros bruožų. Vadinamasis „vulgarumas“, kurį pastebėjo „Benedikto slenkščių“ kritikai, čia vis dėlto neutralizuojamas. Tiesą sakant, vaiko (Timo) eskizai „Prieblandos seseryse“ atrodo labai gaivūs – tos jo keistenybės, kurias galima buvo labiau išplėtoti ir susieti su motinos digresija.

Dar kelios mintys apie „egzaltaciją“, kuria rašytoja lyg ir kaltinama: esam pripratę, netgi liguistai prisirišę prie ironijos ir sarkazmo, nebegalėdami identifikuoti jų kaip svarbiausių

kelio ženklų, pajuntam postmodernistinį refleksą – lengvą susierzinimą. Vis dėlto ironijos L. S. Černiauskaitės tekste pakanka, nors ji ir nesureikšmintą, neišryškintą. Tačiau kodėl iš literatūros turėtume reikalauti kažkokios visiems privalomos įmantrios pozos, normatyvinio santykio su socialumu, kalbinio nusižeminimo prieš „išlavinto skonio“ vertintojus? Kritinės intencijos paprastai būna geranoriškos: stengiamasi apsaugoti rašytojus nuo popliterateūros skersvėjų, jų nepergirti, kelti didesnes užduotis ir pan. Rašytojų kambariai – tai ne kritikų, jie visuomet pereinami. Feministinė tradicija turbūt prikišamai primintų ir „savo kambario“ skaudulį, tačiau man asmeniškai moterų rašytojų triumfą reiškia tai, jog puikias knygas jos jau kuris laikas parašo *svetimuose kambariuose* – bibliotekose, laukiamuosiuose, lėktuvuose, kiek marginalizuotose erdvėse, nes instinktas rašyti yra gajesnis už buitines sąlygas.

vis. Poeto, fotografo ir dramaturgo pasaulėvoka, vertinimo pozicijos skiriasi: poeto žvilgsnis atpažįsta metaforišką jį supančių daiktų ir formų giminybę, fotografas modeliuoja statiškas kompozicijas, sustingdo kasdienybės šviesoje eksponuojamas būties akimirkas, o dramaturgą domina konfliktinės situacijos, dialogas, į kurį įtraukiami ne tik pjesių veikėjai, bet ir juos supanti scenos erdvė. J. Kelero pjesėse ši trigubą kūrybos strategija išreiškiama skirtingais semantikos lygmenimis: greta dramai įprastos ginčo su savimi ir pasauliu plotmės dažni metaforiško verlibro inkliuzai, o dialogui virstant monologu ypač svarbus vaidmuo tenka apšvietėjui ir režisieriui, paverčiantiems statišką vieno ar dviejų aktorių pasirodymą vizualiai intriguojančia drama.

Skaitytojo santykis su dramaturgija – kitoks nei žiūrovo. Skaitydami prieš akis turime vien tekstą, spektaklis turi „įvykti“ mūsų vaizduotėje, jo veikėjai dar neįgiję konkrečių aktorių bruožų. Yra dramų – tekstinių griaučių, kuriuos atgaivinant teatro scenoje dialogai iš naujo interpretuojami, perrašomi, pripildomi naujų prasmų. J. Ke-

MANFREDAS ŽVIRGŽDAS

Vienaveiksmiai sapnai

Julius Keleras, per daugiau nei dvidešimt metų išleidęs ne vieną eilėraščių rinkinį, dabar labiau žinomas kaip profesionalus fotografas, vis drąsiau reiškiasi ir kaip pjesių autorius, lietuviškos dramaturgijos konkursų daly-

Julius Keleras. 58 SAPNAI IR KITOS VIE-
NAVEIKSMĖS PJESES. – Vilnius: Lietuvos
rašytojų sąjungos leidykla, 2009. – 141 p.

lero pjesės neprimena pirmapradžio karkaso ar tuščio indo: jos nuo pradžios iki galo yra užbaigti tekstai su numatytais pauzėmis, gestais, iš anksto apgalvota scenografija. Režisieriui palikta nedaug improvizacinės laisvės. Tai pirmiausia tekstinės dramos (dviem atvejais – monodramos, trečiuoju – dviejų veikėjų ginčas), tad vizualine atrakcija ar metaforiška vizija virtusiam nūdienos teatre jos kažin ar greitai sulauktų savo „išikūnijimo“ spektaklyje valandos. Jos labiau skirtos tradiciniam psichologiniam teatrui, kur daug lemia individualus aktorius talentas, jo gebėjimas derinti skirtingas kaukes (kalbama, kad jos buvo rašomos iš anksto numatant, kas galėtų atlikti konkrečius vaidmenis). Jei šias dramas imsis įgyvendinti psichologiškai stiprūs, charakteringi aktoriai, rezultatas gali pranokti lūkesčius.

Iš anksto galima nujauti, kad tokia medžiaga sudominti publiką nebus savaimė suprantama užduotis. Nors ir numatytas bendravimas su žiūrovais, mostai į salę, kuriais mėginama tirpdyti ribą tarp teatro ir gyvenimo, tačiau iš tikro ta riba pjesių tekstuose lieka gana aiški. Tarsi apsidraudžiama, kad savo rūpesčiuose pasinėrusiam žiūrovui spektaklis gali pasirodyti neįdomus:

SIMA: Štai, kad ir dabar... Apsidairyk, kažkur greta, visai netoli, gal ten, gal ten (*rodo pirštu į salę*) – daili, jauna mergina, o jos kišenėje – du ar trys begarsiai mobilūs telefonai, kartkartėm ji juos paeiliui išsitraukia ir rašo mažyčiame šviečiančiame ekrane... rašo kažką mums beprasmiško, o jai galbūt svarbaus... Dabar svarbaus. Rytoj ji jau viską bus pamiršus ir jai bus svarbu kažkas kita. Mūsų tragedijos jai nerūpi. Jai vis tiek, kas vyksta aplinkui (p. 70).

Pjesių veikėjai pretenduoja pagrįsti stereotipines nuostatas apie kai kurių profesijų žmones (pvz., antstolius), aktualizuoti nuo romantizmo

laikų rusenantią konfliktą tarp jautrios, meniškos ir maištingos sielos bei vartotojiškos visuomenės, išnarplioti vyrų ir moterų santykių Gordijaus mazgą. Pjesėje „A-B“ per ištęstą pokalbį telefonu antstolio padėjėjas sužino, kad šefas, kuriam jis buvo akiai atsidavęs, suviliojo, o vėliau šiurkščiai atstūmė jo seserį. „58 sapnai“ – dialogas tarp seksualinę prievartą patyrusios, atsiskyrėle tapusios, merginos bei jos draugo, įkalbinėjančio ją palikti apleistą sodo namelį ir kartu su juo važiuoti į miestą. „Taksi numeris penki“ – senstančios teatro aktorės, sugrįžusios atsiseikinti su buvusiais namais, menamas dialogas su tuose namuose klaidžiojančia buvusio vyro dvasia ir jo dienoraščiu.

J. Kelero dramose akivaizdus minimalizmas: apsiribojama daugiausia dviem veikėjais, iš kurių antrasis arba negirdimas, arba negali tikėtis įsijungti į komunikaciją (skaitytojo nepasiekiantis balsas telefono ragelyje, pasikalbėjimas pro permatomą sieną, monologinis staiga surasto slapto dienoraščio adresanto „balsas“).

Draminis konfliktas kyla tarp metafizinei visuomenės santvarkai, iš viršaus nuleistiems įstatymams paklūstančių ir prieš visuotinę standartizaciją maištaujančių individų. Šis konfliktas išreiškiamas skirtingais kalbos kodais: idealistų, menininkų, visuomenės autsaiderių kalboje gausu elipsių, nutylėjimų, nevaldomo sąmonės srauto, netikėtų sąsajų, abstrahuotų svarstymų apie šiuolaikinės visuomenės ydas, o pragmatikai, užsitikrinę sau tvirtą reputaciją ir sėkmingai užkopę karjeros laiptais, įsitikinę, kad atstovauja sveiko proto balsui, tėra sėkmingai veikiantys socialinio mechanizmo sraigteliai, bet ne savarankiškos asmenybės. Ypač nesavarankiškas, lengvai manipuliuojamas ir emociškai pažeidžiamas pjesės „A-B“ protagonistas – antstolio padėjėjas, tarnaujantis represinei sistemai, paklusniai retrans-

liuojantis savo viršininko skelbiamas tezes. Jis veikia lyg gerai sustyguotas mechanizmas, tačiau užtenka menkiausios kliūtis (abejonės iki tol dievinto antstolio autoritetu), kad šis mechanizmas visiškai išsiderintų.

Visuomenę kritikuojuantys idealistai vaizduojami kaip nuo realybės nutolę svajotojai, kurie realybę vis dėlto gerai pažįsta, net gali perimti pragmatikų žargoną – šios dvi stovyklos, nors ir demonstratyviai atsiribojusios viena nuo kitos, kai kada sarkastišku „aidu“ kartoja, pamėgdžioja priešininkus. Štai pjesės „58 sapnai“ veikėja, tarp vizijų ir tikrovės klaidžiojanti Sima, įtikinėdama savo draugą ir kartu priešininką Kostą, kad aplink ją zujančios katės – tai jos privatus vienuolynas ar savitas naktinis klubas, keliantis literatūrines ir kinematografines asociacijas (minimas Pikviko klubas, mirusių poetų klubas), staiga pereina į jaunimo žargoną, jos lūpose skambanti nenatūraliai, tačiau suprantamą gerokai platesnei auditorijai, gal net ir neskaičiusiai Charles'o Dickenso romanų, nesidomėjusiai elitiniu kinu: „Juk tu mėgsti... naktinius, na tuos naktinius klubus... prakaituotus veidus, pažastis, išsekintus kūnus, trūkčiojančius ekrane (*rodo, kaip trūkčioja*)... mėgsti... *techno, ambientas, housas*... Mėgsti juk? *Bičas*, mėgsti?.. Kai neatvažiuoji, eini ten... Juk eini? Pats sakei – *niekur taip gerai negaliu apsvaigti*“ (p. 60). Tokių improvizuotų nukrypimų į šoną gausu ir jų motyvacija pjesėje ne visada aiški: pvz., šiuo atveju apsvaigusi atrodo pati Sima, o ne Kostas.

Pamėgdžijant „kitą“, tačiau net nemėginant jo išgirsti, distancija tarp kalbėtojų tik auga. Veikėjai, išgyvenę traumas, ne tik nelaimingi, bet ir labai egocentriški: jiems dažniausiai nereikia pašnekovo, tik klausytojo, nebylaus nuodėmklausio, automatiškai atleidžiančio visus paklydimus. Siužeto logika kartais šlubuoja, ypač netikėtai

atomazgos: sunkoka pagrįsti tiek antstolio padėjėjo savižudybę (užuot išskubėjus į ligoninę lankyti sunkiai sužeistos sesers), tiek poetiškai filosofuojančios ir su katėmis maistu besidalinančios merginos įvykdytą savo draugo nužudymą. Skaitant nesibaigiančius monologus pritrūksta draminės intrigos: neįvyksta jokia pažiūrų metamorfozė, kiekvienas veikėjas lieka su savo tiesa (išimtis – pjesė „A-B“, kur natūraliai bręstantis idėjinis lūžis atšaukiamas pačiu banaliausiu būdu – nutraukiant gyvybės siūlą).

Kartais J. Kelero pjesių herojai priimena kates: jie sentimentalai prisirišę prie darbovietės, sodo namelio ar senų, asmeniškų prisiminimų žadinančių rakandų; „58 sapnų“ veikėja kačių pasaulyje išvelgia santykių modelį, kurį galėtų perimti ir žmonės – mat jos laka pieną iš vienos lėkštės, dalijasi tuo, ką turi. Tačiau pjesės finale ta pati veikėja patvirtina, kad žmonijai būdingi egoistiniai grobimo, pasisavinimo instinktai nesvetimi ir subtiliausioms sieloms – jei negalima turėti to, ko siekiama, isteriškai maištaujama, išliejama susikaupusi agresija. Net ir nužūdžiusi draugą, Sima kalba vien apie save, kitas žmogus jai – tik siekiamasis objektas: „Ką man daryti, jei aš esu gyva, Kostai, aš noriu būti gyva, aš noriu būti čia, ne ten, toje sumautoje milžiniškoje šizofreninėje spintoje... nepyk, Kostai, nepyk... aš labai noriu miego... aš labai noriu namo... aš labai...“ (p. 90).

Daugiausia pjesėse kalbantys ir plačiausiai savo vidinį pasaulį atlapojantys veikėjai demonstruoja empatijos, atjautos artimam žmogui stoką, o kartu ir narcisistinius polinkius. Šiuo požiūriu ne išimtis ir „Taksi numeris penki“ veikėja Adelė, teatrališkai besisveikinanti su veidrodžiu, prieš kurį kadaise mėgo staisyti tiek ji pati, tiek jos karjeristas vyras. Veidrodis – tarpininkas tarp praeities ir dabarties, vienintelis likęs dialogo partneris, pa-

galbininkas ar net potencialus meilužis, paguodžiantis vienatvės valandomis, primenantis scenas iš kadaise Adelės vaidintų Henriko Ibseno dramų: „Galim mylėtis. Norėtum? Aš mokėčiau tave sugundyti, aš Heda Gabler. Eilertai! Ei, Eilertai!“ (p. 134–135). Veidrodis parankus, nes nesiginčija, nereiškia jokių norų, tik iki intymiausių smulkmenų atskleidžia, apnuogina egoistiškos žmogaus prigimties užkulsius, uždengia sąmonę permatomu, tačiau nepralaidžiu, hermetišku indu. Tik veidrodžiui Adelė leidžia tyrinėti jos senstantį kūną „kaip po stikliniu puoduku pavožtą drugelį“ (p. 134).

Užsidarę savo iliuzijų ir prisiminimų prigrūstuose kambariuose, veikėjai su išore bendrauja nenoromis, ir permatoma „58 sapnų“ siena, nuo pat pradžių skirianti Simą ir Kostą, ar senasis „Taksi numeris penki“ veidrodis simboliškai įprasmina tokio bendravimo sąlygiškumą: ilgimasi pašnekovo ir kartu jis atstumiamas. J. Kelero pjesių herojai keistai derina atsiskyrėlišką mizantropiją ir jausmingą meilę žmonijai, cinizmą bei sentimentalumą. Jie gali puoselėti naivias svajones apie namelį ant jūros kranto ir aplink tariai besiganančią avių kaimenę, o netrukus piktintis konkurento meilės avantiūrų primityvumu: jos esą „dvelkia pigiu romantišku skaitalu, muilo operom, serialais...“ (p. 38). Kalbėdami šie herojai dažnokai nusikalsta patetika, priartėdami prie jų pačių sarkastiškai pašiepiamų melodramų.

Kraštutinių emocijų valdomi, ties psichinio išsekimo riba balansuojantys veikėjai apgyvendinami ankštoje, izoliuotoje erdvėje, iš kurios pasitraukiama tik iškilus mirtinam pavojui („Taksi numeris penki“ vaizduojamas namas, pasmerktas nugriauti, ir darbų vykdytojai išvesdina iš jo paskutinę gyventoją).

Anapus saugaus kambario plyti priešiškas pasaulis, kuriame antstoliai

virsta negailestingais, įstatymo įteisingais budeliais, keistuoliai, kalbantys poetine kalba (à la „Mano kūno altoriuose... dabar čiulba lakštingalos“, p. 59), uždaromi į kvailių namus, o pavydūs, savo valdžia besipuikuojantys vyrai niekaip nesusipranta nupirkti žmonoms išsvajotųjų kvėpalų *Chanel numeris penki*. Šiam depresyviui stringančios komunikacijos pasauliui priešinga neišsipildančių svajonių (kurios irgi gana banalios) utopinė erdvė. O dėl visų dabarties nesėkmių esą kaltos vaikystės traumas, sovietinė švietimo sistema, susvetimėjimo liūnan žmones gramzdinantis kapitalizmas. Visa tai nesunkiai nuspėjami, lengvai tiražuojami mąstymo stereotipai: veltui ieškotume pačių veikėjų elgsenoje, jų atlapaširdiškai liejamose išpažintyse netikėtų motyvų, atidesnio žvilgsnio į savo problemas, savikritiškos autoanalizės – pjesėse „papasakotas“ pasaulis nė kiek nesiskiria nuo to, kurį mums kasdien vaizduoja žiniasklaida ir masinės kultūros tekstai.

Galbūt tai, kad neišsivaduojama iš stereotipų ir neišeinama anapus iš anksto apibrėžto rato, lemia viena veiksmės dramos specifika – ryškesniems dvasiniams pokyčiams reikalinga sudėtingesnė siužeto struktūra, platesni laiko ir erdvės rėmai. Tezinių pjesės pobūdį gali išduoti net po antrašte besipuikuojantis epigrafas. Išties negi galime tikėtis gilios psichologinės motyvacijos iš vienaprasmės pjesės „A-B“ paantraštės: „Visų šalių antstoliai, vienykitės! Šmėkla klaidžioja po Europą. Antstolių šmėkla. Žmogus žmogui – antstolis“ (p. 5).

Melodrama – bene įtaigiausias šiandienos dramaturgijos žanras, tikras masalų jausmų badą išgyvenantiems žiūrovams, todėl šios pjesės turi galimybių įsitvirtinti lietuviškų teatrų repertuare. J. Keleras neišradinėja dviračio, nesistengia šokiruoti avangardiniais sprendimais: egzis-

tencinė praraja jo herojams atsiveria be jokių pašalinių jėgų, fantastinio *deus ex machina* poveikio – ji tiesiog prieinama besiginčijant su savimi. Tas, į kurį kreipiasi pjesės protagonistas, net ir netampa lygiaverčiu dialogo partneriu, jis „išjungiamas“ numetant telefono ragelį, trinktelint kirvuku per galvą arba paniekinamai užverčiant kadaise atstumto artimo žmogaus dienoraštį. Tiesmukai išvengiama akistatos su kitais žmonėmis, vertinančio žvilgsnio iš šalies. Tai yra silpnoji J. Kelero dramaturgijos pusė. Jo lyrinis subjektas, poezijoje puikiai atskleidęs savo sielos užkulsius, atsisojęs rampos šviesoje atrodo trapus, pažeidžiamas, keliantis veikia nuostabą nei užuojautą. Norėtusi palinkėti, kad Juliaus Kelero herojai scenoje išmoktų ne vien kalbėti, bet ir susikalbėti, kad vienaveiksmės pjesės nebūtų vienaplanės, vienaprasinės.

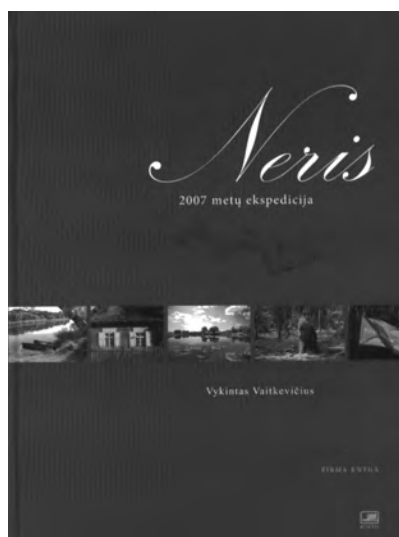
REDA GRIŠKAITĖ

Neries kelio

Taip jau susiklostė, kad pastaruoju metu mano tekstuose nuolat pasikartoja Konstantino Tiškevičiaus (Konstanty Tyszkiewicz, 1806–1868), vienos šviesiausių visų laikų mūsų istorijos asmenybių, vardas. O greta šio vardo ir kitas, jau geografinis, *Neries* vardas... K. Tiškevičiaus ir *Neries* vardai mūsų kultūroje tapo neatskiriami (žr.: R. Griškaitė. Konstantinas Tiškevičius

ir Neris, arba Kelionė ir knyga. – Vilnius: Žara, 2009). Panašiai kaip Vlado Vitkausko ir Everesto... Beje, Neris, 1857 m. Neries ekspedicija K. Tiškevičiui ir buvo didžiausias jo įveiktas kalnas, buvo jo Everestas. Randu ir kitą panašumą – abi kelionės, abi idėjos, vainikuotos *knyga*. O ir būti kitaip negalėjo. Kelionė tik dėl kelionės, kaip ir kopimas tik dėl kopimo – pernelyg egoistiškas veiksmas tokio rango asmenybėms...

Iš tikrųjų šiandien galime drąsiai klausti: ar po 150 metų būtų įvykusi ši, 2007-ųjų, Neries ekspedicija, kurios aprašymą ir medžiagą, tiksliau – pirmą jos dalį, jau galime laikyti savo rankose, jeigu tuomet K. Tiškevičius, sukaupęs paskutines valios pastangas, savo kelionės nebūtų aprašęs knygoje? Kitaip tariant, ar šiandien, jeigu ne garsioji K. Tiškevičiaus knyga (žr.: K. Tyszkiewicz. Wilija i jej brzegi, pod względem hydrograficznym, historycznym, archeograficznym i etnograficznym. – Drezno, drukiem i nakładem J. I. Kraszewskiego, 1871), turėtume ir kitą, jau šių dienų archeologo Vykinto Vaitkevičiaus, knygą apie šią ypatingą upę?

Vykintas Vaitkevičius. **NERIS: 2007 METŲ EKSPEDICIJA. PIRMA KNYGA.** – Vilnius: Mintis, 2010. – 334 p.

Be abejo, yra daug kelių atrasti Nerį. Ir V. Vaitkevičius šią upę, jo žodžiais tariant, „Neries pasaulį“, jau buvo atradęs anksčiau, dar iki 2007-ųjų. Atradęs savaip, „palengva, gyvendamas ir dirbdamas Vilniaus apylinkėse netoli Neries“, o ypač 2003–2006 m., kartu su baltarusių kraštotyrininkais ir mokslininkais dalyvaudamas pirmosiose tiriamosiose išvykose į centrinę Baltarusiją, taip pat ir į Neries aukštupį (p. 18). Jau tuomet šios knygos autoriui atsivėrė kelias į iki tol „visai nepažįstamą Baltarusijos erdvę, kraštą, kur prasideda Neris“ (p. 18). Jau tuomet surinkti ir užrašyti pirmieji etnologiniai duomenys, atlikti pirmieji kasinėjimai, sukaupia pirmoji patirtis. Galbūt jau tuomet buvo suvokta ir kita tiesa – giliau, plačiau, pagaliau tikriau, jautriau pažinti šią upę įmanoma tik vienu, dar K. Tiškevičiaus taip ryškiai nužymėtu būdu – *keliaujant jos pačios keliu...* Kita vertus, tenka pritarti V. Vaitkevičiui, kad šiaudien jau ir ne taip svarbu, kam pirmam kilo ši mintis, noras pakartoti aną kelionę, įvykusią prieš 150 metų, vėl leistis „Neries keliu“ (p. 141). Juk „kartais ta pati idėja tuo pačiu metu ateina į galvą vienas kito nepažįstantiems žmonėms“ (p. 18).

Kad ir kaip ten būtų, žinome ir tai, kad, norom nenorom, visos kelionės Nerimi, taigi ir ši, 2007 metų, buvo ir bus lyginamos su pirmąja, 1857-ųjų. Toks stiprus buvo K. Tiškevičiaus veiksmo atgarsis. Aišku ir tai, kad net ir prieš čia aptariamą knygos autoriaus norą visuomet bus lyginamos ir dvi šios knygos: išspausdinta 1871-aisiais ir 2010 metais. Dar daugiau – nepaisant beveik pusantro šimto metų jas skiriančio nuotolio, nepaisant ne tik amžių kaitos lemtų šių knygų autorių mąstymo skirtumų, nepaisant kitokių ekspedicijos priemonių, pagaliau ir visai kitokios jos dalyvių sudėties, o ką jau kalbėti apie paties aprašomojo objekto – tiesiog kardinalių

upės ir jos pakrančių pokyčių, šiose dviejose knygose bus randama ir labai daug panašumo. Juk ir pats V. Vaitkevičius atsargiai prisipažįsta, kad „šis ekspedicijos leidinys yra *artimas* [kursyvas mano – R. G.] K. Tiškevičiaus knygai“ (p. 10).

Be abejonės, visų pirma akivaizdus esminis šių dviejų knygų panašumas – mokslinis jų autorių interesas, t. y. mokslinės ekspedicijos rezultatų – ne tik gausių ekspedicijos šaltinių, vadinamųjų „Tautosakos tekstų“, ir jų komentarų, suteikiančių galimybę „suvokti minėtų šaltinių reikšmę bei tolyn nuo upės besidriekiančius jų kontekstus“ (p. 10), bet ir kelionės metu atlikto mokslinio darbo aprašymų, empirinių tyrimų pristatymas ir paskelbimas. Juk nuo 1857 m. mokslinė ekspedicija Nerimi taip niekada ir nebuvo surengta – 1939 m. Stepono Kolupailos bei 1957 m. ir 1985 m. Česlovo Kudabos keliones Nerimi sunku vienareikšmiškai priskirti prie mokslinių ekspedicijų. „Minėti mokslininkai, – rašo ir V. Vaitkevičius, – kartu būdami žygeiviai, skirtingus – mokslinės ir turistinės – kelionės žanrus tarytum sulydė, derino savo tyrimus su poilsiu arba atvirkščiai – poilsį su tyrimais“ (p. 14). Dar mažiau mokslinio intereso paisė kitų kelionių Nerimi organizatoriai – fotografas Juozapas Čechavičius (Józef Czechowicz, 1818–1888), kaip spėjama, pakartojęs K. Tiškevičiaus kelionę praėjus keleriems metams po garsios knygos išleidimo aštuntąjį XIX a. dešimtmetį, ar gerokai vėlesni, jau XX–XXI a. žygeiviai (kruopščiai surinktus duomenis apie keliones šia upę, taip pat jos pakrančių tyrimus žr. p. 10–17).

Taigi abiejų, ir 1871-ųjų, ir 2010 metų knygų apie Nerį autorių dėmesys sutelktas tiek į pačią upę, tiek į ją supančią aplinką, pakrančių gyventojus bei jų išsaugotas gamtos ir kultūros paveldo vertybes. Galbūt yra tik mažas skirtumas, kad K. Tiškevi-

čius į aplinką pirmiausia žvelgia istoriko, archeologo, o V. Vaitkevičius, bent jau per šią ekspediciją, – etnologo, mitologo žvilgsniu. Kad ir kaip ten būtų, 2007 m. ekspedicijos tikslai buvo platūs: ne tik „nustatyti Neries pokyčių mastą ir pobūdį per 150 metų“, bet ir „surinkti duomenų, kurie tapo reikšmingi XX a. istorijos įvykių verpetuose ir sparčių tradicinės – senosios kultūros pokyčių akivaizdoje“ (p. 18). Visi šie faktai, anot V. Vaitkevičiaus, „turėjo tapti ir ateities lituanistinių tyrimų šaltiniu“ (p. 18). Todėl numatytos, o vėliau jau ekspedicijos eigoje ir įgyvendintos šios pagrindinės tyrimų kryptys: fiziniai žmonių tipai ir seniausių gyventojų paieška, jų pavardžių užrašymas, vietų vardų – toponimų ir hidronimų – fiksavimas bei lokalizacija, gamtos ir kultūros paveldo vertybių registravimas bei naujų objektų paieška, Neries vaidmens kultūroje tyrimas (remiantis padavimais, sakmėmis, tikėjimais, sapnais ir pateikėjų prisiminimais), žvejybos įgūdžiai ir tradicijos, šeimos ir kalendorinių švenčių papročiai, tradicinė virtuvė, liaudies medicina, etninio ir religinio tapatumo bei santykių tarp skirtingų etninių ir religinių grupių paieškos (p. 19). Beje, visa tai, tik kitais žodžiais, kita terminija, deklaruota, o vėliau užrašyta ir K. Tiškevičiaus.

Neabejotinas ir kitas abiejų autorių kūrinių panašumas – tai neslepama meilė aprašomam objektui. Abiem autoriams Neris – tarytum gyva būtybė, „turinti savo vardą, kuris vienintelis (ne *Neries upė*, o *Neris*!) buvo visais linksniais vartojamas“ (p. 89), turinti „savo kūną ir visą esybę“ (p. 121), „savo pulsavimą“ (p. 122), galinti „atsiverti“ (p. 24), taigi ir „užsiverti“. Todėl abi knygos, nepaisant rimtų ir tik iš pirmo žvilgsnio sausų mokslinių duomenų, kartu ir labai šiltos, emocionalios, taigi ir... literatūriškos. Štai nedidelis K. Tiškevičiaus knygos fragmentas apie Neris pradžia:

Įdėmiai išžvalgęs vietovę, iš kur prasideda Neris, gegužės 28 d. pradėjau sumanytą žygį. Buvo graži pavasario diena. Atmosferą šildė ir gegužės saulė, ir visą laiką palankus oras. Termometras pakildavo iki 17 laipsnių pagal Reomiūrą, o barometras, sureguliuotas iš anksto pagal Vilniaus astronomijos observatorijos barometrą, su kuriuo turėjau derinti savo stebėjimus, pakabintas prie versmės apskaičiuoti upės nuolydžiui, man rodė 27°5'3". Du kaimeliai – vienas, priklausantis Vileikos seniūnijai, Vialikaje Polė, antrasis, vadinamas Šylencais, piliečio Gerlavičiaus valdos, dešiniajame krante, ne per toliausiai nuo Neris ištakų, tarsi šios versmės sargyboje stovi, tarsi tikri šios puikios ir žavios upės globėjai, pirmieji iš Neris vandenį semiasi (K. Tyszkiewicz. Wilija i jej brzegi. – P. 219).

O štai ir V. Vaitkevičiaus – taip pat apie pirmąjį pasisveikinimą su upe:

Birželio 3 d., vidurdienį, vedami Viktoro Radkevičiaus, pasiekiame numatytą vietą. Pasirodo, minėtos jungties pelkėtos sąsmaukos pavidalu čia esama. Upės tėkmės šiandien neįžiūrėsi, tačiau, sprendžiant iš medžiais neužaugančio ruožo, vanduo čia jau *srūva*. Ryškiausias įspūdis – stiprus pelkėje želiančių augalų kvapas, kuriame pavyksta išskirti mėtų dvelksmą. Pirmą Lina, paskui Mindaugas arčiau manęs ateina basi ir jų kojos bemat panyra šaltame, galbūt vos dvylikos ar penkiolikos laipsnių vandenyje. Apsiprausiu veidą ir pagalvoju, kad tą patį padarysiu Kaune, Neris žiotyse (p. 51).

Kas skaitė K. Tiškevičiaus knygą, tam negalėjo neįstrigti atmintin ne tik puikūs Neris pakrančių vaizdų aprašymai, bet ir šilti pasakojimai apie jos gyventojus – nesvarbu, kokio luomo. Kas skaitys V. Vaitkevičiaus knygą apie Nerį, negalės nesižavėti puikiais jos ledonešio aprašymais (p. 88–90) ar tiesiog kvapą gniaužiančiu pasakojimu apie prie Vileikos sutiktą „vandens žmogų“ Mikalajų Mamajų (p. 95–97). Kitaip tariant, tiek ankstesnis, tiek ir šiandieninis pasakojimas apie Nerį suteikia galimybę „stačia galva pasinerti į gelmę, apie kurios buvimą nedrįsime net pagalvoti“ (p. 94). Be

abejo, puiki dirva šiam autorių literatūriniam talentui pasireikšti – ir pats abiejų knygų žanras – visų pirma asmeniniais dienoraščiais paremtas mokslo kelionės aprašymas.

Vertėtų atkreipti dėmesį ir į dar vieną bendrą abiem knygoms bruožą – kaip ir K. Tiškevičiaus Drezdene išspausdintoje, taip ir šiandieninėje, Vilniuje paskelbtoje, knygoje didelis dėmesys skiriamas ne tik žodžiui, bet ir vaizdui. Abiejose knygose ir tekstas, ir iliustracija – lygiavertės vieno organizmo dalys, puikiai papildančios viena kitą (K. Tiškevičiaus monografijoje išspausdintos 72, beje, toli gražu ne visos rankraštyje pateiktos, o V. Vaitkevičiaus – net 178 iliustracijos). Skiriasi tik meninės priemonės – K. Tiškevičiaus kūrinyje karaliauja medžio raižinys, V. Vaitkevičiaus – fotografija (ne tik paties autoriaus, bet ir jo kelionės bičiulių, neužmirštant ir senųjų, kad ir jau minėto J. Čechavičiaus, nuotraukų). Šiame leidinyje rasime paveikslų ir jau iš seniau pasirodžiusių knygų apie Nerį, taip pat ir iš K. Tiškevičiaus monografijos. V. Vaitkevičiaus knygą iliustruoja ir brėžiniai bei įspūdingi žemėlapiai – tiek spausdinti, tiek ir rankraštiniai, kadaise K. Tiškevičiaus parengti. Nėgana to, randame ir stilizuotą knygos dailininko bei meno redaktoriaus Romo Dubonio pieštą Neries žemėlapi (p. 27–28). Apskritai pagirtinas ne tik knygos dailininko, bet ir knygos kuruotojos Dalės Dubonienės darbas. Ir nenuostabu – tikriausiai ir šiuos menininkus įpareigojo anas leidimas, pagal puikius analogiškus Paryžiaus leidinius parengtas ir išleistas Drezdene, Juozapo Ignoto Kraševskio spaustuovėje, prižiūrint pačiam leidėjui, turėjusiam ne tik rašytojo, bet ir dailininko talentą.

Taigi išleistas dar vienas vadina-

mosios upių istoriografijos kūrinys, šį kartą galintis rimtai konkuruoti su garsiąja K. Tiškevičiaus monografija. Ir nors aš, ne menkesnė ir kitos upės – Nemuno – gerbėja, vargiai kada nors pritarčiau V. Vaitkevičiaus teiginiui, kad „skirtingai nei Nemunas, Neris visuomet turėjo *kažką* daugiau, *kažką* nematoma, bet nujaučiama ir svarbaus Lietuvos žmonėms“ (p. 16), vis dėlto manau, kad ši knyga apie Nerį, – savotiškas stebuklas, nuostabi galimybė nukeliauti į gerokai užmirštą Neries aukštupio pasaulį, kuris pirmosios ekspedicijos metu anaipol nebuvo nei toks tolimas, nei toks paslaptingas. Juk ir būti kitaip negalėjo – K. Tiškevičius su savo plokščiadugne laiba tuomet kirto ne dviejų valstybių, bet tik kelių gubernijų ribas... „Neries kelias“ tuomet žymėjo tik dviejų, nors ir skirtingų savo kalba, o dažnai – ir savo papročiais ir tikėjimu, tačiau dar visai ne taip ir seniai vieno politinio kūno tautas, visa širdimi atsigrėžusias į svarbiausią jas jungiančios ir vieningančios upės kelyje pastatytą miestą – Vilnių, V. Vaitkevičiaus žodžiais tariant, „*amžinąjį* miestą“ (p. 123). Toks būtų esminis šių dviejų kelionių ir šių dviejų knygų skirtumas...

K. Tiškevičiui ši kelionė buvo pati svarbiausia, nes *paskutinė* mokslo kelionė. Čia aptariamos knygos autoriui – tai tik kelionė, ženklinanti jo brandą, „nuosekliai įgyvendinamą siekį plėsti archeologijos ribas *platyn* ir *gilyn*“ (p. 7). Sveikinu šį naujojo Neries tyrėjo žingsnį, šią jo paties suvoktą brandą, ir, prisimindama knygoje pacituotą populiarią baltarusių patarlę – *Раби пільна – і тут будзе Вільня* (p. 123), esu įsitikinusi, kad, nuoširdžiai dirbdamas, ir jis pastatys *savąjį* Vilnių. Juk, kaip jau sakiau, kelionė tik dėl kelionės, kaip ir kopimas tik dėl kopimo – tai pernelyg egoistiškas veiksmas...

In memoriam**Juozas Aputis****1936. VI. 8–2010. II. 28****Su žydinčia obelīm glėby**

AT-BUVAI, Juozai. „AT“ – tas tai visuomet Dievo valioj, o „-BUVAI“ – vien Tavojoj. Brūkšnelis priekyje rodo, kad gal nebuvai niekada šioj žemėj, bet kai atsiradai, tai jau turėjai būti iki paskutinio atodūsio, nepraleisdamas niekur kitur ne tik vienos valandos, bet ir vienos minutės.

Gimei ten, lygumose, už dobilienų. Dar buvo mažas šunelis prie kojų, toli prišta karvė, buvo juodžiausias dangus virš galvos. Perkūnijos debesys grūdosi tumalais į pat lango stiklą. Kaip reikėjo vaikui nebijoti tokio didžiulio dangaus, nes didesnio kaip virš tuščių dobilienų jo niekur kitur nebūna?

Apučiu turėjai tapti pats, niekas kitas už Tave jo nesukūrė. Nepaprastai sunkus, visiems kitiems neįmanomas darbas, Tau kažkas turėjo padėti. (To KAŽKO link, reikia manyti, dabar jau ir artiniesi.)

Geras akis turėjai. Matei daug toliau už dobilienų krašto. Gal todėl kartais man atrodei kaip tas Tavo Gvildys, sėdintis ant kalvelės viršaus baltai apibintuota galva. Jam kažkas norėjo šluotražiu išdurti akis, kad taip gerai nematytų.

Kai važiavai į Vilnių, – kiek daug visko turėjai sumažinti! Didžiąją dobilieną – iki pašto ženkliuko dydžio, lieptą per Žalpę – iki pusės degtuko ilgio, kaimynus – į mažytes figūrėles, ir dar daug ką, daug ką. Bet kai reikia – išsiimi juos iš galvos – ir jie vėl atvirsta kokiais buvę. Virš lauko įrausta didžiausias saulė-

lydis, šuniukas ima loti, į jį žiūrėdamas, o buvęs kaimynas – kalbėti ir mosikuoti rankomis. Ir tiek daug ten jų prisikrovei, taip talpiai juos sudėliojai, jog niekas negirdėjo, kad einant jie ten barškėtų ar maišytųsi. Reikia – išsiimi, apžiūri, pasikalbi, nebereikia – atgal susidedi. Ne vieną kartą taip darei. Ir niekada nieko neišmesdavai. Nes nežinojai, kiek dar būsi ir kiek rašysi. Kai paskutinį kartą man paskambinai, sakei, kad Tau reikėtų dar dvejų trejų metų. Sakei – *reikėtų*, o ne *reikia*, bet nebebuvo jau nė dviejų savaičių.

Daugybė rašytojų visą gyvenimą rašo, rašo, rašo, o patys visai nieko *neraiškia*. O Tu *raiškiai*, ir dar ilgai po Tavo mirties taip bus.

Galvoju apie Tave ir akyse toks vaizdas: troleibusu važiuoja įžūli netalentybė, patogiai atsidrėbęs, o šalia stovi suvargęs sergantis Aputis. Netalentybei derėtų pašokti ant kojų ir tučiuojau užleisti vietą, bet kas tau! Jis labai įdėmiai spokso pro langą, jis giliai susimąstęs, jis aplinkui nieko nepastebi. Tačiau kelionė jam sugadinta. Ir išlips jis dviem stotelėm arčiau, nei reikėjo. O Tu dar ilgai taip stūksosi, Juozai. Ir stūksok. Niekas neparašys taip kaip Tu, tačiau rašydamas bent pažvilgčios per petį: ar tebestūksai?

Dar gana jaunas skaičiau protingo rusų rašytojo knygą apie rašytojo darbą, tačiau maždaug tiek beatsimenu: talentas yra ne tik ypatingi gebėjimai kurioje nors kūrybos srityje, bet ir gebėjimas pačiam save apginti. O juk kiek ir kokių talentų taip ir neapsigynė! Negalėjo, nemokėjo, nedrįso, gal net dar nežinojo, kad yra dideli. Tačiau talento savignyja labai brangiai kainuoja. Nepikta, kad dažniausiai lieki nesuprastas, neįvertintas, neparemtas, gero žodžio neišgirdęs. Kitų. Toliau pažįstamų ir visai nepažįstamų. Nepikta ir ne taip skaudu. Užvis skaudžiau, kai tas talentas, beširdis egoistas, pareikalauja net artimiausių žmonių ašarų ir kentėjimo. Kai pats vieną dieną supranti, kad nepadarei ir nepadarysi jų tokiais laimingais, kokiais jie nusipelnė būti. Jiems reikėjo tavęs paties, o ne tavo talento. Bet juk nenusiplėši jo, kaip vergas nenusiplėš savo geležinio antkaklio. Su juo gimei, su juo ir palaidos.

Jau palaidojo.

Ne minios Tave laidojo, ne minios. Bet ir gerai, kad ne minios. Neduok Dieve, kad – minios!.. Jos tartųsi Tave gerai supratusias, bet minios supratimas entuziastingiausiai reiškiasi ten, kur ir nėra ko suprasti.

Kai gimei, Dievas įspaudė kakton savotišką kompasėlį. Įtariu, kad ton pačion vieton, kur buvai dobilienoj Bėrio įspirtas. Arba visai prie pat. Ir gyvas likai, ir kompasėlis visą gyvenimą Tau teisingai rodė. O juk du trečdalius gyvenimo teko nugyventi taip, kad be tokio kompasėlio – niekaip. Manau, kad Dievas kiekvienam talentingam po tokį įdeda, tik tai vieniems jis savaiame sugesdavo, kiti bekrapštinėdami patys sugadindavo, tad ir pradėdavo rodyti visai į kitą pusę: į Gorkynės landynes, žemyn iš penkto aukšto arba vien tik į kairę, į kairę, į kairę... Kitieji net ir dabar, kaip maniežo arkliai, suka vis tuos pačius ratus. Matyt, niekada jau ir nebeišsiverš. Juk svarbiausia ir buvo nepradėt. Nežengt į šoną nė trijų žingsnių nuo tos krypties, kurią rodė Dievo kompasėlis. Saugok jį ir po žemėm, Juozai, nes labai brangus tatai daiktas. Retas jį turi. Pagal jį skyrei kairę nuo dešinės, juoda nuo balta, tikra nuo netikra.

Žinai, Juozai, jeigu dabar sėdėtum prie stalo, susidėjęs vieną ant kitos savo parašytas knygas, viršutinė nesiektų net Tavo barzdos. Žiūrėk, perpus jaunesni jau kokių „plytų“ yra prirašę! Kvartalų kvartalus reikėjo iškirsti miško, kad prigamintų popieriaus joms spausdinti. O reikėtų taip: parašai „plytą“ – eik ir metus sodink mišką. Bet Tau tas negrėstų, – vieną romanėlį teparašei ir tą patį tokį nestorą. Užtat viena Tavo novelė sveria daugiau, negu kelios tokios „plytos“.

Kada galėjai rašyti, jeigu visą laiką tarnavai tuose žurnaluose? Vakare nuo svetimų žodžių raibsta akys, kaip begali į savąjį pažiūrėti? Suprantu, kodėl Tau taip reikėjo tų Zervynų. Gerai ten gyvenai, gražiai ten gyvenai: ramybės apsuptas, lapais apneštas, sniegais apipustytas... Net telefonas, bjaurybė, ir tas visokių velnius krėsdavo. Pasiilgęs pažįstamų balsų, turėdavai su juo rankoj kartis ant trobos stogo. Taip ir pasikalbėdavom: aš – susirietęs lovoj, toj savo „chruščiovkoj“, o Tu – raitas aukštai ant čiukuro. „Kaip sveikas gyvas, Romai? Ką berašai?“ – „Ką čia velnią toks berašysi?..“ Ir tartum tyliai apsidžiaugdavai, kad abu neberašom. Rašyti yra blogai, bet nerašyti – dar blogiau.

Gyvumo abudu buvom gyvi, tik sveikumo tai nelabai. Vienas dalykas rašyti ir jausti malonumą, o kitas – rašyti ir kankintis, nes kitaip jau su visai nebeišeina. Prakeiki ne tik tą valandą, kurią sėdaisi prie popieriaus, bet ir tą dieną, kurioje gimei.

Tavo novelės man šviečia iš tolo. Tokia ypatinga aputiška šviesa. Ir Tavo apysakos. Šviečia ne kokie ten literatūriniai atradimai, o skaudūs žmogaus būties praradimai. Argi ir praradimai gali šviesti? Gali! Jeigu aprašyti auksine Meistro plunksna. Šviečia jie ir čia pat, žaliame laiko vingyje, ir toli horizonte, kur vorele prabėga tamsūs šernai, ir sparne gegužės, kuri vis dar kukuoja ant nulūžusio beržo. Įdomu, kiek ji šį pavasarį mums, čia likusiems, beiškukuos? Daug nebereikia, užtektų dvejų trejų metų...

Tačiau kam, Juozai, aš pasakaju Tau apie Tavo paties gyvenimą? Argi aš jį žinau geriau už Tave? Tu dabar sklendi nuo mūsų aukštyn ir tolyn, laikydamas glėbyje žydinčią tėviškėsobelį, anuomet išrautą su gyvom šaknim baisaus buldozerio. Jei kokį pavasarį virš Lietuvos balčiau prašviesėtų dangus, visi tikėsim, kad tai Tavo obels žiedų šviesa jau pasiekia ir mus. Aš ten nebuvau, bet žinau: aukštybėse obelys žydi amžinai.

ROMUALDAS GRANAUSKAS

Atsisveikinus su Juozu Apučiu

Sunkią paskutinio atsisveikinimo valandą mintis apie ateitį dūžta atsitrenkusi į nematomą sieną, ir lieka tik atmintis, sugražinanti atgal keletą dešimtmečių ir atgaivinanti dešimtis susitikimų, kuriais, atrodo, stengiesi nustumti į šalį suvokimą, kad tokių susitikimų daugiau nebebus. Nebepasikviesi rašytojo į susitikimą su universiteto literatais, rašančiais savo darbus apie jo kūrybą, nebepasikvies ir jis jų visų į savo Zervynas, nebeišrikiuos grybautei nepaprastai šviesiame Dzūkijos šile, nebepapasakos, nebeaprodys kelis dešimtmečius lyg kregždės lipdyto savo būsto, savo sumeistrauto ažuolinio stalo, knygų lentynos ar virtuvės spintelės, nebepasidžiaugs įvairiausių staliaus įrankių kolekcija savo dirbtuvėje, neužmiršdamas pasakyti, kad štai šituos jam padovanojo plunksnos draugas.

Kalbėdami apie rašytoją, dirbtuvės įvaizdį mes dažniausiai vartojame metaforiškai. Į šitą virtualią dirbtuvę lankytojus rašytojas leisdavosi nenoriai, lyg sakydamas, kai kada ir iš tiesų pasakydamas, kad joje gimę dirbiniai atiduoti

skaitytojui, o kiek ten pjuvenų ar drožlių likę, kiek darbo valandų ar nemigo naktų atiduota, telieka paties meistro reikalas.

Juozas Aputis – vienas talentingiausių žodžio menininkų, tikrų prozos meistrų, kurio kūryba visada reprezentuos antrosios XX a. pusės ir XXI a. pradžios nacionalinės literatūros ieškojimus ir jos pasiektas aukštumas. Mintyse kaip asmeninės bibliotekos lentynoje išrikiuoju visas rašytojo knygas: novelių rinkiniai ir rinktinės „Žydi bičių duona“, „Rugsėjo paukščiai“, „Horizonte bėga šernai“, „Sugrįžimas vakarėjančiais laukais“, „Keleivio novelės“, „Gegužė ant nulūžusio beržo“, „Vieškelyje džipai“, apysakos „Prieš lapų kritimą“, „Rudeno žolė“, „Vargonų balsas skalbykloje“, „Skrudėlynas Prūsijoje“, romanas „Smėlynuose negalima sustoti“, pokalbių ir apmąstymų knyga „Maži atsakymai į didelius klausimus“.

Net tam, kas perskaitė ir ne visas rašytojo knygas, susitikimas su jo kūryba dažniausiai įsimindavo visam laikui. Todėl žinia apie rašytojo mirtį skaudžiai užgavo tūkstančių jo skaitytojų širdis. Tūkstančiai – ne nekrologinė klišė. Prisiminkim: mūsų atgimimo priešaušryje, 1989-aisiais, ilgus metus stalčiuje išgulėjusios jo apysakos „Skrudėlynas Prūsijoje“ ir „Vargonų balsas skalbykloje“ išėjo 30 tūkst. egzempliorių tiražu ir greitai dingo iš knygynų lentynų. Prisiminkim: jo kūryba jau kelis dešimtmečius nagrinėjama vidurinėje mokykloje, studijuojama universitetų ir kolegijų humanitariniuose ar filologijos fakultetuose, apie ją parašyta tūkstančiai vidurinės mokyklos abiturientų rašinių, aukštųjų mokyklų bakalaurų ir magistrų darbų, ji analizuota ne vienoje disertacijoje, ji nuolat gretinama ir lyginama su klasikos palikimu, ji pelnytai įvertinta beveik visomis Lietuvoje buvusiomis ir esančiomis premijomis. O pats rašytojas, lyg negirdomis ir nemačiomis praleisdamas visus pripažinimus ir įvertinimus, toliau tikrino, svėrė, šlifavo kiekvieną net seniai parašytą žodį.

Man teko gyvenime laimė ilgėliau pasėdėti prie Juozo Apučio knygų. Be kitų pamokų, gavau ir tokią: negali būti taip, kad tavo parašytame tekste nebūtų ką keisti ar taisyti. Aukščiausio įvertinimo susilaukusioje novelių knygoje „Vieškelyje džipai“ vieną iš trijų dalių sudaro atverstinės novelės, savotiškos novelių poros, kai nauja novelė pratęsia prieš du ar tris dešimtmečius parašytosios veikėjų gyvenimus. Pats tokių novelių atsiradimas – drąsus, novatoriškas kūrybinis eksperimentas. Bet labiausiai mane nustebino tai, kad iš aštuonių skaitytojui puikiai žinomų novelių neradau nė vienos, prie kurios vėl nebūtų prisilietusi autoriaus ir redaktoriaus ranka. Dar daugiau: neradau nė vieno puslapio, kuriame nebūtų dešimties dvidešimties tokių prisilietimų. Jis tvirtai laikėsi nuostatos nekeisti kadaise parašytų kūrinių esmės, išsaugoti jų autentiškumą. Jo rankos prisilietimus patyrė tik smulkiausi teksto elementai: čia patikslintas epitetas, čia pakeista žodžių tvarka, čia sustiprinta intonacija. Joks labiausiai patyręs ar priekabiausias redaktorius to nebūtų padaręs, nebūtų net daręs, paprasčiausiai būtų nepastebėjęs, kad dar galima kažką padaryti. Taip su savo tekstais dirbo tik didieji literatūros klasikai.

Jau gulėdamas mirties patale, jis vis redagavo pakartotiniam leidimui rengamą savo apysakų rinktinę. Nedaug nusikalsčiau teisybei pasakydamas, kad jo darbšti ranka amžinam poilsiui sustingo virš redaguojamo teksto lapo.

Velionis iš tiesų saviems ir svetimiems tekstams redaguoti yra paaukojęs sunkiai apskaičiuojamą gyvenimo dalį. Ar dirbdamas eiliniu laikraščio literatūros skyriaus bendradarbiu, ar eidamas žurnalo „Metai“ vyriausiojo redaktoriaus pareigas, jis perskaitė tūkstančius puslapių ne tik širdį džiuginančios talentingos kūrybos, bet ir mėgėjiškos rašliavos. Rašliavą jis taktiškai, bet principingai

atmesdavo, talentingais kūriniais mėgo ir mokėjo pasidžiaugti ne tik privačiuose pokalbiuose, bet ir viešumoje. Ypač įsimintini jo straipsniai apie pirmąsias jaunųjų prozininkų knygas. Kiek ten profesionalių įžvalgų, kiek pranašingų numatymų, kiek individualių patarimų ir konsultacijų! Per šimtą straipsnių ir recenzijų paliko Juozas periodikos puslapiuose, bet net raginamas neprisirengė jų sudėti į knygą. Reikėtų tai padaryti kad ir be jo, kad ir ne pačiais palankiausiais lietuviškai knygai laikais. Pats Juozas yra palikęs gražų ir sektiną pavyzdį: kai Bronius Radzevičius, nebaigęs redaguoti savo „Priešaušrio vieškelių“, iškeliavo amžinybėn, Juozas Aputis porai metų atidėjo į šalį savo popierius ir ėmėsi mirusio plunksnos draugo rankraščių.

Dar viena reikšminga kūrybinės veiklos sfera, į kurią jis prasmingai investavo savo talentą, – vertimai. Jis vertė A. Čechovą ir V. Šukšina, J. Trifonovą ir V. Bykavą, – rašytojus, artimus jam savo dvasia, pasaulio ir žmogaus supratimu, nusistatymu ir laikysena socialinės sistemos atžvilgiu.

Rašytojas, vertėjas, literatūros kritikas, redaktorius. Prie visų šitų profesinių, pareigybinių apibūdinimų būtina pridėti svarbiausią – žmogus. Kaip kiekvienas didelis menininkas, jis buvo ne tik gili, bet ir sudėtinga, prieštaringa asmenybė, atvirai ir negailestingai reflektuojanti tiek jam tekusio laiko ir gyvenimo, tiek ir savo vidinius prieštaravimus, padarytas klaidas. Sąžinės fenomeną, dažnai sutinkamą jo kūrinuose, jis nuolat nešiojosi ir savyje. Tiesos ir moralinės atsakomybės kriterijus jis vienodai taikė ir aplinkiniams, ir sau.

Net sunkiausiais metais nepasidavęs konjunktūrai, niekada neištaręs veidmainių prisitaikymo žodžių, o tuos, kurių negalėjo ištarti viešai, ilgam užrakinavęs stalčiuje, rašytojas giliau už daugelį mūsų įkvėpė laisvės oro gūsi, aktyviai dalyvavo Lietuvos atgimimo judėjime, Sąjūdžio veikloje, asmeniškai sau nesiekdamas nieko, gal tik žodžio laisvės, teisės sakyti tiesą, laisvo laiko ir ramybės po Zervynų dangumi, prie tyliai čiurlenančios Ūlos.

Per anksti ir labai nelauktai atėjo šita absoliučios laisvės, skaudžios tiesos ir nedrumsčiamos ramybės valanda. Ir palydėjom Juozą Aputį jau į amžinos ramybės šalį, o ne į jo numylėtą Zervyną, iš kurių po mėnesio ar pusmečio sugrįžtų su pluoštu naujų novelių, apysaka ar romanu. Suprantu, kad to jau niekada nesulauksime, ir lieka tik guostis, kad išeidamas jis paliko ne tik šviesaus žmogaus atminimą, bet ir dorą, sąžiningą, plastišką ir įtaigų prozininko žodį, prie kurio dar ne kartą sugrįšime, kai panorėsime pabūti tikrame, skaidraus liūdesio ir šviesios vilties apgaubtame jo meniniame pasaulyje.

PETRAS BRAŽENAS

Likę su Juozo šviesa kelionėje

Tai buvo seniai, tuomet, kai Juozas su Virginija ir dar mažyte Vijole gyveno senamiestyje, Trakų gatvės 5 numeriu pažymėtame name. Kartą, eidamas pro šalį, aplankiau juos ir radau Juozą berašantį, ant stalo gulėjo rankraščio lapas – pirmoji pradėto apsakymo pastraipa. Tai buvo vieno nuostabiausių jo apsakymų „Horizonte bėga šernai“ pradžia: „Žiūrėdamas tenai, už horizonto, Gvildys pajuto

liūdesį, koksai pasitaiko ne taip dažnai gyvenime, – tokį liūdesį, kai tau atrodo, kad esi svieto laikrodis, ir ne toks, kurį prisuka, o toks, nuo kurio viskas priklauso: tu spinduliuoji šviesas ir spalvas, girdai upėse gyvulius ir žmones, krauni paukščiams lizdus ir saugai nuo vanagų plikus jų mažylius, tu tvarkai protingiausius dalykus, ir, jei tavęs nebūtų, suklauptų viskas ant kelių – ir gyvi, ir negyvi daiktai, ir ak: Viešpatie, Viešpatie! – pajunti, kad vienąkart tavęs nebebus. Taip ateina didysis skausmas ir ilgesys, nes suvoki esąs Dievas, kuris žino, jog turės numirti.“

Tas žmogaus, tragiškos kūrėjo prigimties suvokimas ir ieškojimas išėities, siekimas rasti atramą savyje nenutrūkstama gija tęsiasi per visą Juozo Apučio kūrybą. Kaip ir nuolatinis grįžimas į vaikystę: „Vaikystė mus persekioja kiekvieną liūdesio ir ilgesio valandą, mes bėgame prie jos lyg prie šaltinio, nes tenai niekad netrūksta vandens, tik vaikystėje esame tikri dievai ir tik vaikystėje galime išsikasti ir iškasti giliausius šulinius atsigerti ir pagirdyti kitus. Deja, deja – vieną dieną mes pradėdame suprasti, kad kasame ne šulinius, o į kalną ritiname akmenį, kurio niekada neužritinsime. Bet nenorime, nenorime jo paleisti atgal.“

Kaip Juozas buvo prirakintas prie to akmens, kaip jam svarbu buvo pasakyti savąjį žodį, liudija jo paskutinės, jau sunkiai sergančiojo, savaitės ir dienos. Tik prasitardavo, jog keistos paliko kojos, lyg medinės, o dvasia, ryžtas veikti ir dirbti, rodė, patrigubėjo. Paneigdamas savo negalią su keleriopa jėga ir aistra darbuosi prisigalvodamas vis naujų užduočių. Po kiekvienos chemoterapijos procedūros, po tų, taip Juozas sakydavo, smūgių, jis vėl, pats vairuodamas automobilį, važiuodavo į Zervynas, kurdavo ugnį ir šildydavo namą. Žvelgdamas iš savo naujos aukštumos, nusistatęs iš esmės suredaguoti, perrašyti visas keturias apysakas, kad galėtų dirbti, rašyti ir Zervynose, ir Vilniuje, nusipirko dar naują kompiuterį ir spausdintuvą, o viskas buvo prieš jį – ir šaltis, ir sniegas, ir liga. Tačiau vis rasdavosi viltis, nors kokia atvanga, dovanotos dienos. Koks galingas buvo tas Juozo sugrįžimas gyveniman! Net ir žinant, jog po dviejų mėnesių vėl reikės sugrįžti į ligoninę. O liga pasišaukė anksčiau.

Viskam ir visiems, rodėsi, užteko jėgų ir dėmesio, ir kačių šeimynai, kurių guoliui atidavė savo kailinius. Tik Balčiaus, baltojo katino, apsinuodijusio, nesugebėjo išgelbėti – vežė į Varėną, paskui į Vilnių ir iš Vilniaus Kūčių dieną nuvežė jį palaidoti, teko kastuvu pralaužti speigų sukaustytą žemę prie savo sodybos beržo. Ir tą patį vakarą sugrįžo namo. Tai buvo paskutinis Juozo Apučio vilties ir nevilties šuolis, užbaigęs jo atgimimą ir visų keturių apysakų perdirbimo ir perrašymo darbą. Tik nespėjo nuvažiuoti į tėviškę aplankyti brolio Prano.

Prasitariau, jog „Skruzdėlyne Prūsijoje“ nieko nekeisčiau. „O pamatysi...“ – atsakė Juozas. Perskaičiau ir supratau, kad kaip tik šios apysakos dvasia paskutiniaisiais mėnesiais labiausiai atitiko jo būvį – tarp gyvenimo ir mirties, blaivų savo lemties suvokimą, vyriška krūtine ir tiesiu žvilgsniu ją pasitinkant. „Ne kartą pajuto keistą dalyką: nebuvo baimės, kad greitai gali nieko nebelikti.“ Liko apysakos pabaigos žodžiai: „Ilgiems laikams prisiminsime velionio Jorio Globio dažnai kartotą Rytų išmintį: žmogaus „aš“ nėra jo trapus kūnas.“

Juozo Apučio sielą, jo vienintelį „aš“ pažinome pirmosiose 1967 m. išspausdintose rinkinio „Rugsėjo paukščiai“ novelėse. Jau tada mažasis Martynas, globojantis savo sunkiai sergančią mamą ir dobilienoje audros merkiama jų maitintoją Dobilę, bus supratęs, jog ten, kur baigiasi dobilienos, už horizonto jo lauks kitas, didelis pasaulis. Tačiau žaliu laiku vingiu keliaudamas už to horizonto vėl ir vėl sugrįš į savo pradžia, vis prisimindamas tėvo klausimą: „Kodėl esame įpratę arkliui žiūrėti į dantis ir kodėl nematome jo akių.“ Su tuo klausimu jis išeis į pasaulį ieškodamas tikrų akių žvilgsnio.

Tomas ir Ema, pakerėti artumo muzikos, tokios, kurią gal išgirsti tik vieną kartą gyvenime, sakys, jog „žuvys neturi atminties“, o tas nenumaldomas laiko vingis vėl ir vėl tikrins Tomo atmintį tais pačiais, jau klausimu tapusiais, žodžiais. Jiems atsakymas nuguls smėlynuose, kur atmintis ir vienatvė bus tikros seserys.

„Rugsėjo paukščių“ puslapiuose skraidė ir gerumo proklamacijos iš „dantų seselės“ rankų, ir plaktuku į savo matinę galvą kaukšėjo „naujojo gyvenimo“ idėjų apsėstas stiklo sienų kurorto statytojas. „Žmogus matine galva“ – tokia daugia-prasmė alegorija, kad jos paletėje gali rasti ir A. Čechovo „Vyšnių sodo“ atšvaitų. (Prisiminiau Čechovą – mums abiem su Juozu tai buvo ypatingas, išskirtinis rašytojas, Juozo dvasios antenų priimamas dažnis sutapo su jo pjesių herojų siunčiamais signalais, su tikru įsijautimu vertė jas į lietuvių kalbą.)

Prie „naujojo gyvenimo“ prievartos prisitaiko Milašius, atsisveikindamas su gimtaisiais pamatais novelėje „Skraidančios obelys“, o po dvidešimties metų jo sūnus jau laisvoje Lietuvoje, apsėstas kapitalistinės aistros, novelėje „Vieškelyje džipai“ išsigimsta į grobuonišką monstrą. Juozui skaudėjo, kad Lietuvoje žmogus taip beatodairiškai naikina ir gamtą, ir savo dvasią. Kai jo palangėje tekanti Ūla vasarą pavirs baidarių traktu, jis apmaudžiai pasakys, jog „Zervynos tapo kaubojiškos civilizacijos priebėga“. Juozas negalėjo ramiai kalbėti apie išsigimstančio „kaimo turizmo“ siautėjimą, tikrųjų kaimo vertybių profanaciją ir tiesiog fiziškai nykstantį kartu su trobesiais kaimo žmogų.

Lyg po dujų ar neutroninių bombų karo lieka kiemai, sodybos, namai su užrakintomis durimis ir stiklinėmis gonkomis, kuriose jau nėra gyventojų. Kaip kaskart vis atsinaujinanti žaizda – zervyniškių mirtys, lieka tik jų vardai: Stepas, Petras, Vinculis, Vacius, Marcelė...

Nuo geležinkelio stotelės einant link Juozo namo, pakeliui dar likusi Birutės Tamulevičienės sodyba, mielos Juozo kaimynės, patikimos jo kačių maitintojos. Tos katės, likęs Juozo rūpestis, prikėlė jį dar priešpaskutinę naktį ligoninėje, kai jau klejodamas skambino Valdui, kad neužmirštų nupirkti kačių maisto. Tas Valdas, su žmona ir vaikiuku atsikraustęs mirusios kaimynės anūkas, buvo kaip likimo ištiesta ranka, kai paties Juozo ranka jau nebegalėjo pasiekti Zervynų.

O kitapus Ūlos, atokiai ant kalno, tarsi nuo neatmenamų laikų gražioje sodyboje gyveno dailininkas, Juozo kaimynas ir bičiulis Romualdas Kunca, atsiuntęs Juozui Šv. Kalėdų ir Naujųjų metų sveikinimų žinutę – „iš natūros“ užrašytą trieilį: „Apučio langai šviečia tyliai ilgai žiemos vakarais po Grįžulo Ratų kabliu.“ Juozas nusiųsdino savo bičiuliui žinutę, dėkodamas už tą sveikinimą „haiku“, dar viltingai sulaukęs palinkėtų Naujųjų metų. Sausio 18 dieną paskutinį kartą užrakino savo Zervynų namo senųjų medinių durų spyną.

Juozo Apučio magiškoje prozoje man nuostabiausias yra žodžius ir vaizdus jungiantis energetinis laukas, išskirtinė aura, kuri randasi tarp pasakytų žodžių ir žmonių. O Juozo pamatyti, atgaivinti ir į pasaulį paleisti žmonės lyg brangūs porceliano daiktai – su tokiu atidumu jie sukurti. O ypač jo ypatingieji personažai, Juozo Apučio moterys – dažniausiai tokios išaukštintos, pakylėtos. Jos pavaiduotos su liūdna meile, kurią lyg rūkas kloniuose lydi neišsakytas kaltės jausmas. Šitoji aukšta gaida, suskambėjusi nuostabiausioje novelėje „Žuvys neturi atminties“, įvairiais tembrais skamba visoje jo kūryboje.

Neseniai, dar prieš ligą, prisipažino, kad norėtų parašyti knygą, gal romaną, ir tai būtų viskas apie moterį – lyg būtų dar kažko svarbaus nepasakęs. O apie savąsias moteris, Virginiją, dukrą Vijolę ir tris jos dukrytes, kurių jaukumą ir šilumą labiausiai pajuto po ligoninės sugrįždamas į namus, gražiai yra išsitaręs

knygoje „Maži atsakymai į didelius klausimus“. Daugelyje Juozo novelių girdžiu Virginijos tarsi klausiančią balso intonaciją, o jis pats prisipažino, ją buvus patikimiausiu savo kūrybos kamertonu.

Mums, Juozą ir jo kūrybą pažinusiems, jo tikrumas buvo kamertonas mūsų pačių dvasios tikrumui ar netikrumui pažinti. Jo tiesų būdą rodė netgi plati krūtinė ir stačiai į tave žiūrinčios akys, nuo kurių niekaip nepasislėpsi. Tokį ir išvydau Juozą Aputį, kai 1965 m., perskaitęs jo pirmąsias noveles „Pergalėje“, atėjau į „Literatūros ir meno“ redakciją, genamas noro išvysti mane pakerėjusių novelių autorių. Įsivaizdavau visai kitokį ir tik jau daug vėliau, kai mūsų pažinties kelias tarp kalvų ir miškų išvingiavo į žalią, kaip Balčių pievos, lygumą, supratau, jog tada mano susikurtas romantiško poeto vaizdas taip pat buvo tikras.

Sugrįždamas į Zervynas, vis dar tvarkydamas savo apsakas, negailėjo akių ir laiko skaityti, ką rašo kiti. Nukasęs sniego takus, patobulines kačių namelį ar šiaip kokių darbų prasimanęs, atsigulęs į lovą jis dar ką nors skaitė. Tebesitęsiant pirmajam chemoterapijos maratonui, atnešiau į ligoninę paskaityti Ūlos Lachauer „Rojaus kelią“ (Bitėnų kaimo ūkininkės Lėnės Grigolaitytės prisiminimai). Juozui padarė įspūdį tos gyvybingos kaimo moters gebėjimas papasakoti savo gyvenimą kaip viso to krašto ir to laiko paliudijimą.

Antrajam gydymo etapui jau skubiai sugrįžęs į ligoninę, spintelėję turėjo storą istoriko Vytauto Merkio knygą ir Vytauto Martinkaus „Žemaičio garlėkį“. Spėjo paskaityti tik pastarąją ir iš širdies apsidžiaugė: „Nelengvas, bet labai įdomus, įtraukiantis tekstas.“

Sapiegos ligoninėje, į kurią Juozas pateko vasario 12 dieną, jis prašė atnešti „Metų“ 1 ir 2 numerius, domino jį Valdo Papievio ir Dalios Sruogaitės publikacijos. Dar spėjome pasidalyti įspūdžiais. Skaidrus, lyg spalvotu vasaros lietumi kvepiantis Valdo Papievio romano „Eiti“ tekstas abiem pasirodė prie širdies, o man ir Fėjų kaminai ochros karjeruose buvo tokie poetiški, aputiškai artimi. Prisimčiau perskaitytą sakinį: „Nejaugi nežinai, kad kuo ilgiau žmogaus nematai, tuo sunkiau su juo susitikti.“ „Papievis moka šitaip pasakyti“, – nusišypsojo Juozas. Labai džiaugėsi perskaitęs Dalios Sruogaitės prisiminimus, paskambino jai telefonu.

Kai Juozas jau neturėjo jėgų skaityti ir lovoje šalia jo dar gulėjo Algimanto Baltakio padovanota jubiliejinė eilėraščių knyga, nuo Vytauto Šerio moterų – Juditos ir Saulės – atnešiau ką tik išleistą Vytelio eilėraščių knygą. Paskaičiau... Kai išgirdo apie kandį: „Ar moki kaip kandis pasidaryti vandens iš perdziūvusių marškonių? – Nemoku. – Tai ir laivelių nedaryk...“ – Juozas šyptelėjo, lyg pasiūsdamas kažkokią mintį, kaip atsisveikinimą. Tos minties šešėlis, atrodė, ir sustingo Juozo veide paskutinę sekmadienio popietę, vasario dvidešimt aštuntąją.

Ne kartą esame kartu minėję Vytelio eilėraščių prisipažinimą apie arklį, dar paskaičiau Juozui jo pradžia. O dabar ir pabaigą: „Aš ir miręs juokiuos. Tik mano kaktų nebeboluoja žvaigždė.“

Žiūrėjau į Juozą, tokį ramų Šv. Jono bažnyčioje, ir mačiau tą paskutinę jo šypseną, kaip šviečiančią žvaigždę. Ji švies kelyje tam, kas Juozo Apučio žodyje pajuto ir priėmė jo nerimastingos širdies balsa, jo gyvenimą, kuris lyg Zervynų namo palangėje tekanti Ūla – ardanti savo krantą ir plukdanti medžius pavasariais, ir švelniai čiurlenanti vasarų dienomis, kai saulės nutviekstu dugnu be perstojo keliauja medžių lapai, šapai ir žvyro akmenėliai.

DANIELIUS MUŠINSKAS, vyr. redaktorius

Redakcijos kolegija:

ALGIMANTAS BALTAKIS
VIKTORIJA DAUJOTYTĖ
PETRAS DIRGĖLA
REDA GRIŠKAITĖ
LORETA JAKONYTĖ
ANTANAS A. JONYNAS
HERKUS KUNČIUS
MINDAUGAS KVIETKAUSKAS
JUSTINAS MARCINKEVIČIUS
MARCELIJUS MARTINAITIS
JŪRATĖ SPRINDYTĖ
RENATA ŠERELYTĖ

PIETRO U. DINI (Italija)
VIOLETA KELERTIENĖ (JAV)
VALDAS PETRAUSKAS (Kanada)

ROMAS DAUGIRDAS, skyriaus redaktorius
BENEDIKTAS JANUŠEVIČIUS, skyriaus redaktorius
REGIMANTAS TAMOŠAITIS, skyriaus redaktorius
RYMUTĖ AKSTINAITĖ, stilistė-korektorė
ROMA ZMITRAVIČIENĖ, techninė redaktorė
Kompiuteriu rinko ALDONA GRYGELIENĖ

Redakcijos nuomonė nebūtinai sutampa su žurnalo autorių nuomone.

Redakcijos adresas:

K. Sirvydo 6, 01101 Vilnius

Telefonai: vyr. redaktoriaus – 261 73 44; vyr. redaktoriaus pavaduotojo, literatūros skyriaus – 261 61 00; kritikos, meno, eseistikos skyriaus, techninės redaktoriės, korektoriės – 262 55 79; buhalterijos – 262 61 84. Faksas – 261 73 44, el. paštas: metai@takas.lt

© „Metai“, 2010. Eina nuo 1991 m.